GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 32250
CALL No. 063.93105/V.K.A.W

D.G.A. 79

[illegible]

RAS EN TAAL

(16)

RAS EN TAAL

DOOR

JAC. VAN GINNEKEN

VERHANDELINGEN DER KONINKLIJKE AKADEMIE
VAN WETENSCHAPPEN TE AMSTERDAM
AFDEELING LETTERKUNDE
NIEUWE REEKS, DEEL XXXVI

063.93105
V.K.A.W.

32250

UITGAVE VAN DE N.V. NOORD-HOLLANDSCHE
UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ, AMSTERDAM 1935

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.
Acc. No. 32250
Date 31.7.57
Call No. 063.93105
V.K.A.W.

RAS EN TAAL

INLEIDING

§ 1. ANTHROPOLOGIE EN GESCHIEDENIS.

Ons geacht medelid Bolk [1]) heeft zich herhaaldelijk beziggehouden met de anthropologische samenstelling van het Nederlandsche volk; en een van zijn laatste conclusies is geweest, dat de opvallende korthoofdige rasafwijking, die wij vooral in het Noordoosten van ons land aantreffen, terwijl daar de lichte kleur van haar en oogen niet slechts behouden maar toegenomen is, moet verklaard worden uit een mengsel der vroegere Noordsche langhoofdige bewoners met een sterken inslag van het juist blondharige en lichtoogige maar korthoofdige Oosteuropeesche of Praeslavische ras. En toen Parsons [2]) tijdens den oorlog de Duitsche krijgsgevangenen onderzocht, herkende hij aanstonds onder hen weer hetzelfde type. Czekanowski [3]) trouwens signaleert dit ras [4]) behalve in Westfalen en het Rijnland vooral ook in Polen, Finland en Rusland. En Lundborg [5]) wijt een analoge afwijking in het Zweedsche volk aan juist dezelfde oorzaak. Staat mij toe, in aansluiting bij ons medelid N. van Wijk, die reeds voor jaren op eenige treffende parallellen [6]) tusschen het Noordwest-

---

[1]) L. Bolk et L. Mayet: *Répartition du type blond et du type brun dans les Pays Bas*. Bulletin et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris, Tome 5, 1904, p. 584.

[2]) F. G. Parsons: *Anthropological Observations on German Prisoners of War*. Journal of the Anthrop. Instit. Vol. 49, London 1919.

[3]) J. Czekanowski: *Beiträge zur Anthropologie von Polen*. Archiv. für Anthropologie, Bnd. 10, Braunschweig 1911.

[4]) De namen, die men aan dit ras heeft gegeven, zijn legio: Finsch ras, Homo arcticus fennicus, Race orientale van Deniker, Ostrasse, Sarmatisch ras, Type baltique, Ostbaltische Rasse, Praeslavische Rasse, Alpo-Carpathian Race, Ost-Europide Rasse, Weichsel Rasse, Waldai-Typus enz. cf. E. von Eickstedt: *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*, Stuttgart 1934, blz. 365 ss.

[5]) H. Lundborg: *Rassenkunde des Schwedischen Volkes*, Jena 1928, blz. 52—55: *Das Problem der „blonden Brachycephalen"*. Over de nieuwere theorie van Fischer zie men in het recente *Zeitschrift für Rassenkunde 1935*, blz. 88—90 vooral het wijze bescheid van Viktor Lebzelter.

[6]) *Indogermanische Forschungen*, 26, 1909, 275 vlgd. *Tijdschrift v. Nederl. taal en letterkunde*, 30, 1911, 161 vlgd. 31, 1912, 35 vlgd. N. v. Wijk: *O dyspalatalizacji w jezykach lechiskich. Prac Filologicznych*, 14, 477 vlgd. J. H. Kern: *Indog. Forsch.*, 26, 199—258 vlgd. Th. Frings: *Studien zur Dialektgeographie des Niederrheins zwischen Düsseldorf und Aachen*, Marburg 1913, 216 vlgd. K. Nitsch: *Rocznik Slawistyczny*, 7, 1908, 130 vlgd. N. v. Wijk: *Balties Slaviese Problemen*, Inaugurele rede, Groningen 1913, 9 vlgd.

veluwsch en het Limburgsch eenerzijds en het Poolsch anderzijds, en niet alleen nog onlangs hier weer op een phonologische overeenkomst van het Germaansch met het Baltisch en Slavisch, maar in de *Germano-Slavica* van de maand Januari weer op een belangrijke syntactische Slavisch-Gotische parallel heeft gewezen: nog eenige andere meestal phonetische parallellen tusschen de Slavische en de Nederlandsche vooral de Oostnederlandsche taalgeschiedenis onder Uwe aandacht te brengen. Misschien leiden zij U, gelijk mij, tot de gedachte, dat al deze parallellen uit de articulatiebasis van het Oosteuropeesche of Praeslavische ras kunnen worden verklaard.

Hoe dat ras hier gekomen is, wil ik U eerst toch even schetsen. Het begint waarschijnlijk al met de Chatten uit Hessen, waar de Batavieren en Caninefaten van afstammen, en die voor een deel tot het Praeslavische ras kunnen behoord hebben [1]). Ik begin hiermee zoo vroeg, omdat er ook onmiskenbare sporen en nawerkingen van de Praeslaven in het Oudiersch aanwezig zijn, die zeker nog van vroeger dateeren.

In tijd volgt dan de Thüringsche invasie, die omtrent 300 naar de Veluwe is gekomen en zich van daar uit eensdeels naar het Gooi en het oude door Beda [2]) vermelde, naar een bekenden Slavischen volksnaam Velten geheeten Wiltenburg bij Utrecht en anderdeels over heel Brabant en Limburg heeft verbreid. Zij heeten hier terecht Doringers, en hun land heet Thoringia, waarover de Belgische historicus Kurth vooral geschreven heeft, en ik zelf voor twee jaar een aanvullende samenvatting heb gegeven in mijn *Onverwachte Nederlandsche aansluitingen* [3]). Toen ik dat schreef, vermoedde ik nog niet, dat ik zoo spoedig reeds de taalkundige constructie zou kunnen leveren, die daar voor de voorzichtigheid slechts tusschen de regels werd aangekondigd. Dat deze Thüringers m.i. voor een groot deel tot het Praeslavische ras behoorden, zal U niet zoo vreemd meer klinken, als U even Niederle's Kaart van de Westslavische talen in de 10de eeuw onzer jaartelling wilt aanzien. U bemerkt dan, dat nog in de 10de eeuw in Thüringen [4]) veel meer Slavisch dan Germaansch werd gesproken. En juist dit is voor onze stelling genoeg. Trouwens Czekanowski bewees zelfs de contemporaine aanwezigheid van het Praeslavische ras voor het stuk van Rijnland dat aan Limburg grenst.

Maar Bolk zelf wees voor de Praeslaven reeds op den zoogenaamden

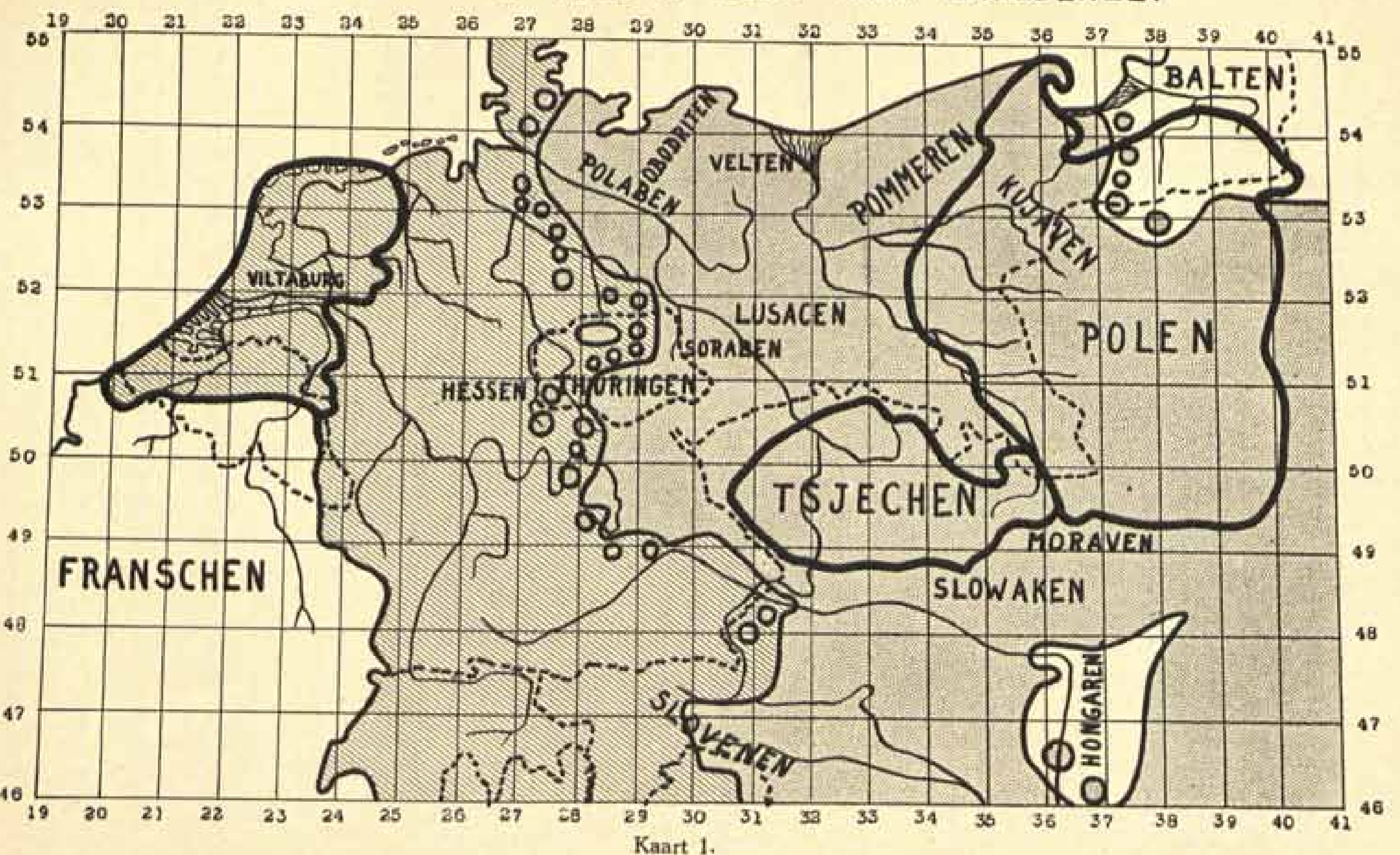
---

[1]) In het *Zeitschrift für Rassenkunde* I blz. 74—76 wijst Schulten erop, dat Tacitus in zijn beschrijving der Chatten ze tegenover de overige Germanen plaatst. Dat komt uit; maar ze nu ineens, gelijk Schulten waagt, tot Mediterranen te stempelen, gaat mij te ver. Daarvoor levert Tacitus geen spoor van bewijs.

[2]) *Hist. Eccl.* V, 12. Zie *Aanvulling* bij het einde dezer studie.

[3]) *Onze Taaltuin* II, 1933, 1—18. Ten onrechte heb ik daar geen gewag gemaakt van Zwentibold, die in Susteren begraven ligt, en met zijn Slavische krijgsknechten nu na 1000 jaar in Zuidlimburg, nog alom in traditie en sage voortleeft, en daar zoo goed als zeker een nieuwe kolonisatie van Moraviërs heeft ingebracht.

[4]) H. Töpfer: *Thüringen und das Slaventum*, Deutsche Erde 1909, blz. 3—7 en 34—38.

DE WEST-SLAVEN IN DE 10E EEUW NAAR L. NIEDERLE.
BALTEN
POMMEREN
KUJAVEN
POLEN
OBODRITEN
POLABEN
VELTEN
LUSACEN
SORABEN
VILTABURG
HESSEN
THÜRINGEN
TSJECHEN
MORAVEN
SLOWAKEN
FRANSCHEN
HONGAREN
SLOVENEN

Kaart 1.

Saksen- en Franken-doortocht, die spoedig op de Thüringsche invasie gevolgd is. Deze volksverhuizing ging van Sleeswijk-Holstein uit, waar de Warnen en Angelen vandaan kwamen, door het toenmalige Groningsche Friesland heen naar Salland, en vandaar trekken zij dan door Gelderland en Brabant in de eerste helft der vierde eeuw de Doringers na, en slaan zich door alles heen naar Boulogne, waar velen hunner naar Engeland oversteken, waarheen zij dezelfde taal-tendenzen meenemen. Dat Bolk zich hier niet zonder reden op beriep, ziet U weer uit de Kaart van Niederle. Als wij toch aannemen, dat deze 10de eeuwsche taalgrens ons althans een idee geeft van de 4de eeuwsche rassengrens, merkt U aanstonds, dat die Sleeswijk-Holsteinsche volken door het woongebied der Praeslaven zijn heengetrokken, waaruit wij met al wat wij van de volksverhuizingen uit die dagen weten, gerust mogen concludeeren, dat zich vele Praeslaven bij dien doortocht hebben aangesloten, en hier zijn blijven hangen.

Deze laatste hypothese hebben vooral Nyessen's onderzoekingen [1]) over de Oudfriesche en Groningsche terpenschedels zeer aannemelijk gemaakt. Hij vond toch, dat de Friezen van Westergoo in den vroegsten terpentijd der eerste Middeleeuwen, de puurste vertegenwoordigers waren van het dolichocephale Noordsche ras (indexcijfer 74). In Oostergoo daarentegen waren ze reeds gemengd met brachycephalen (gemiddelde hoofdindex 76). Dit nam in Hunsingoo en Fivelingoo nog geleidelijk toe. Dit moeten dus de Praeslavische brachycephalen van den Saksendoortocht zijn. Trouwens in de volgende periode gaat dit steeds verder. In de latere Friesche Middeleeuwen treffen wij voortdurend sporen aan van Nedersaksischen invloed, die bezwaarlijk zonder een langzame infiltreering van Noordduitsch bloed te verklaren is, en volgens Czekanowski woont tot op den dag van heden het Praeslavische ras in Mecklenburg en Westfalen.

Gij, Mijnheer de Voorzitter [2]) betoogde reeds voor meer dan 20 jaar op goede gronden voor onze provincie Groningen een algemeene verdringing of absorbeering van het grootste gedeelte van den Frieschen stam door andere stammen, en als de twee voornaamste symptomen daarvan:

1°. het wijken der Friesche taal uit officieele stukken voor de Saksische van Drenthe omtrent 1425, en

2°. het verdwijnen der Friesche persoonsnamen voor de Saksische omtrent 1525;

zoodat de Ommelanden van Groningen sinds ongeveer 1500 voor-

---

[1]) D. Nyessen: *The Passing of the Frisians* — Anthropography of Terpia, The Hague 1927, blz. 258—60, die zich echter, zijn heele boek door, constant vergist omtrent de meening van Prof. Bolk, die volgens hem, de oude Saksen als Alpienen zou hebben opgevat. In zijn Nederlandsche publicaties sprak Bolk misschien eenigszins onduidelijk van „de Slavische bevolking der Noordduitsche laagvlakte", maar in de bovengenoemde Fransche publicatie met L. Mayet noemt hij heel nadrukkelijk la race orientale van Deniker.

[2]) J. Huizinga: *Hoe verloren de Groningsche Ommelanden hun oorspronkelijk Friesch karakter?* Driemaandelijksche bladen XIV, 1914, blz. 1—77.

namelijk bewoond worden door Saksische families, via Drenthe uit de buurt van Munster gekomen, waar nu nog een aanmerkelijk percentage der bevolking tot het Praeslavisch ras behoort, dat tot in de late Middeleeuwen aldaar zijn taaltendenzen heeft doen gelden. Voeg daar nu nog bij de bekende invloeiing van Katholieke Westfaalsche kleine handelslieden in Overijsel tijdens de 18de en 19de eeuw, dan is met een en ander Bolks toentertijd vrij gewaagde veronderstelling tot wetenschappelijke zekerheid gekomen, en het hooge brachycephale Indexcijfer van het Oostelijk deel van Friesland, Groningen, Drenthe en Overijsel afdoende verklaard. Trouwens ditzelfde Indexcijfer 81 vinden wij thans in Oostfriesland, Oldenburg en Sleeswijk terug, terwijl het, juist gelijk het theoretisch moest, in Mecklenburg en Pommeren geleidelijk tot 82 oploopt. En of de bekende Friezenveeners in Twente, die in deze questie een niet-onbelangrijke rol spelen, nu volgens de laatste onderzoekingen [1]) van Dr. L. Jonker in de 14de eeuw via de nog half Friesche Groninger Ommelanden b.v. te Peize of rechtstreeks uit de streek van Munster naar hun huidige woonplaats zijn gekomen: zeker is het, dat hun dialect, gelijk reeds in 1880 H. Jellinghaus [2]) heeft ingezien, ten allernauwste met het Westfaalsche dialect ten Zuiden van het Teutoburgerwoud verwant is.

§ 2. De inwerking derzelfde articulatie-basis op het Nederlandsch en drie andere talen in onze omgeving.

Mijn stelling is nu, dat de Praeslavische articulatie-basis sinds zes à zevenhonderd na Christus in vier plaatsen tegelijk volkomen gelijkerwijze op de talen in en rond Nederland heeft ingewerkt [3]): 1°. op de Friesche taal in Groningen, Noorddrenthe en het Oostelijk gedeelte onzer tegenwoordige provincie Friesland en waarschijnlijk het allersterkst op de taal van het geïsoleerde Schiermonnikoog. 2°. op het Nedersaksisch van Oostelijk Westfalen — van Iserlohn en Dortmund in het Zuiden tot

---

1) L. Jonker: *Vriezenveen in Overijsel*, Deventer 1931, blz. 789—803, zeer waarschijnlijk komen zij uit Peize ouder Pedze in Drenthe, dat zeker eenmaal tot Friesland behoorde, en met Almelo een tijd lang onder één heer stond.

2) H. Jellinghaus: *Die Mundart in Vriesenveen*, Korrespondenzblatt des Vereins für Ndd. Sprachforschung 1890, blz. 2.

3) Jac. van Ginneken: *Welke taalelementen zijn ons aangeboren?* Onze Taaltuin III, 1934, 129—142. ——: *Die Erblichkeit der Lautgesetze*, Indogerm. Forschungen Bnd. 45, 1927, 1—44. ——: *De oorzaken der taalveranderingen*³, Kon. Akad. v. Wetensch., Amsterdam 1930, 16—33. ——: *De ontwikkelingsgeschiedenis van de systemen der menschelijke taalklanken*, Kon. Akad. v. Wetensch., Amsterdam 1932. ——: *La biologie de la base d'articulation*, Journal de Psychologie XXX, 1933, 266—320. ——: *De vernieuwende invloed der talen op elkander en het begrip der Taalverwantschap*, Onze Taaltuin II, 1933, 193—216. Congrès linguistique de Rome 1933, p. 29 ss.

Osnabrück in het Noorden. — Daar deze taal van ouds een sterken invloed had op Groningen, maar in de 14de eeuw bijna onveranderd werd overgeplant naar het streng geïsoleerde Friezenveen; hebben wij voor het Noordoostnederlandsch ook voortdurend hiermee te rekenen. 3⁰. in het oude compacte Doringen waartoe een paar stukjes van Holland-Utrecht, Veluwe en Betuwe, maar vooral Oostnoordbrabant met de Kempen, Zuidbrabant tot en met Aalst en heel Limburg behoord hebben; maar verder ook in de uiteenliggende relictgebieden van den doortocht der Warnen en Angelen in Deventer, Oostgelderland, Westbrabant en Antwerpen, met bijna heel Vlaanderen, en ten slotte in de smalle duinstreek langs de Vlaamsche, Zeeuwsche en Hollandsche kust met Tessel en Vlieland en Wieringen, waar de Batavieren en Caninefaten zich hebben teruggetrokken; en 4⁰. in de Ardennendialecten van Noordoostfrankrijk en het Waalsch van België en Luxemburg.

Als ik nu eenige uren op Uw aandacht beslag mocht leggen, zou ik de geschiedenis dezer vier talen, op streng vergelijkende wijze behandelen, en dan zoudt U in de drie achtereenvolgende perioden, waarin ik hun historische klankleer verdeel, telkens een inderdaad verbluffende gelijkenis ontwaren; zonder bijna éénig onderling onmiddellijk verkeer, maar eenvoudig als gevolg van juist dezelfde articulatie-basis. En pas daarna zou ik naar goede methode U meenemen naar Polen en Rusland, en de verdere Slavische talen, om U ook daar, zij het met eenige verandering in de chronologie, juist dezelfde klankontwikkelingen, in ongeveer dezelfde volgorde te doen wedervinden; die opnieuw niet op onmiddellijk contact tusschen Oost- en Westeuropa, maar op dezelfde biologische articulatiebasis berusten. En als proef op de som, zou ik U ten slotte een kijk geven op de talrijke Duitsche dialecten, die op het oogenblik van Dantzig aan de Oostzee tot Pudlein of Podolino in Slovakije langs heel de Poolsch-Duitsche taalgrens gesproken worden; en opnieuw zou ik U daar een heele reeks der zelfde klankontwikkelingen kunnen aanwijzen.

Nu ik evenwel maar één vol uur tot mijn beschikking heb, behandel ik van die vier eerste taalterreinen er slechts één uitvoerig, namelijk het mij best bekende Nederlandsch gebied, waarvan ik, na eerst al de vroegere studies en het bestaande schriftelijk overgeleverde materiaal te hebben doorgewerkt, vooral het deel beneden de groote rivieren hiertoe in de laatste twee jaren, meerdere malen, gewoonlijk door mijne leerlingen vergezeld en geholpen, per bus of auto in alle richtingen heb doorkruist en overal het nog ontbrekende materiaal uit de eerste hand heb verzameld. De drie andere parallelle ontwikkelingen in Friesland, in Westfalen met de kolonie Friezenveen en in de Ardennen, zal ik daarna in beknopt overzicht trachten samen te vatten. Ook de Slavische klankontwikkeling behandel ik niet uitvoerig, maar breng ik, al naar het te pas komt, telkens eventjes tusschen de Nederlandsche feiten ter sprake, genoeg naar ik hoop om U in staat te stellen het recht mijner vergelijking aan Uw kritisch oordeel te toetsen.

§ 3. De methode van ons onderzoek.

Eer ik nu echter met de afzonderlijke feiten begin, moeten wij er nadrukkelijk op letten: dat zij één voor één — ook al behooren er druk bezette klankwetten bij — volstrekt niets voor één bepaalde articulatiebasis zouden kunnen bewijzen; doch hun bewijskracht in dezen geheel en al ontleenen aan hun veler onderlinge saamhoorigheid tot één diepere articulatorische tendenz. Doch zelfs één zoo'n articulatorische tendenz met alles wat er uit voortkwam, geeft nog maar een zwak bewijs voor de aanwezigheid van een bepaalde articulatiebasis. Pas als wij de oorzakelijke ontwikkeling van een zeer groote reeks klankwetten ongedwongen tot een complex van drie of vier onderling onafhankelijke articulatorische tendenzen kunnen terugbrengen, geeft dit een veiligen en zekeren grondslag om tot één bepaalde articulatiebasis als diepste oorzaak van dit alles te besluiten.

Welnu, het geluk wil nu, dat de algemeene tendenzen, die de ontwikkeling der Slavische talen beheerschen, in de laatste jaren van verschillende zijden op zeer bevredigende wijze zijn onderzocht [1]); zoodat het nu wel voor alle deskundigen vaststaat, dat de Slavische talen zich als groep van andere taalgroepen, door het complex der volgende tendenzen onderscheiden:

I. De tendenz tot een groepeering aller Oudslavische vocalen in twee correlatieve reeksen van prae- en postpalatale klinkers, en tot een latere analoge indeeling aller consonanten in twee reeksen van gemouilleerde of weeke en gevelariseerde of harde medeklinkers; en tot hun voortdurende assimilatie aan elkander binnen dezelfde silbe en hetzelfde woord; in welke correlatie de mouilleering of palataliseering als positief klankattribuut [2]) optreedt. Tot deze oudste Euraziatische articulatorische tendenz [3]) als diepere oorzaak reduceeren wij de volgende groepen van Slavische klankwetten:

---

[1]) A. Meillet: *Des innovations caractéristiques du phonétisme slave*, Revue des Etudes slaves II, 206—213, 1922. R. Jacobson: *Remarques sur l'évolution du russe comparée à celle des autres langues slaves*, Prague 1929. N. van Wijk: *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*, Berlin 1931, I, §§ 7, 9, 17 enz. A. Meillet—Vaillant: *Le Slave Commun*². Paris 1934, §§ 2, 8, 12 enz. O. Broch: *Slavische Phonetik*, Heidelberg 1911.

[2]) Klankattribuut gebruik ik hier in de typische beteekenis van Korrelationsmerkmal naar de phonologische terminologie. *Travaux du cercle linguistique de Prague*, tome 4, 1931, Suppléments p. 313.

[3]) Het mooie Russische boek van R. Jacobson: *Een karakteristiek van den Euraziatischen Taalbond*, Parijs 1931, lijdt aan het gebrek der éénkennige phonologie. Als hier toch iets bewezen wordt, dan is het geen akoustisch-aaneengegroeide „Sprachbund", maar een duidelijk biologische verwantschap van alle uit Centraalazië voortgekomen brachycephale rassen. Deze articulatorische tendenz heerscht dan ook op veel domineerender wijze dan in het Slavisch over de Oeralaltaïsche talen, al hebben eenige naar het Westen verdwaalde afstammelingen door bloedvermenging dezen aanleg verloren. Over den brachycephalen aard der Euraziatische rassen zie men het echt-wetenschappelijke en allerlei oud vooroordeel opruimende boek van Griffith—Taylor: *Environment and Race*, London 1927. Zie: J. van Ginneken: *La biologie du langage*, Congrès international des Sciences anthropologiques et ethnologiques, Londres 1934, 320—22.

1°. De samenvloeiing van het j- of w-element met voorafgaande consonant of consonantgroep tot echte gemouilleerde of gevelariseerde consonanten of consonantgroepen; 2°. de palataliseering van velare en dentale consonanten onder invloed van een volgende j of omgevende praepalatale vocalen; 3°. den stap naar voren in den mond dien de vocalen doen onder den assimileerenden invloed van een j of een gemouilleerden consonant in hun onmiddellijke omgeving (gewoonlijk voorbereid door een i-epenthese); 4°. den stap naar achter in den mond, dien de vocalen doen onder invloed van een gelabiovelariseerden consonant in hun onmiddellijke omgeving (gewoonlijk voorbereid door een breking of u-epenthese); 5°. Een of meer stappen naar achter in den mond, die de vocalen later doen onder den dissimileerenden invloed van een j of gemouilleerden consonant; 6°. Een stap naar voor in den mond, dien de vocalen later doen onder den dissimileerenden invloed van een w of v of gelabiovelariseerden consonant.

II. De tendenz tot open silben, of liever tot lettergrepen met een regelmatig toenemende sonoriteit, wier sonoriteits-top dus onmiddellijk door het eind der silbe of de silbengrens gevolgd wordt.

Tot deze eveneens nog Euraziatische tendenz als diepere oorzaak reduceeren wij de volgende groepen van Slavische klankwetten:

1°. Den voorslag van i̯ of u̯, j of w als prothese voor beginvocalen en als epenthese voor midden in het woord staande vocalen.

2°. De monophtongeering of metathesis der dalende diphtongen in stijgende.

3°. Den overgang van vocaal + nasalen consonant in een genasaleerden vocaal, en vaak zelfs verder tot een louteren vocaal zonder nasaleering.

4°. De verlegging der silbengrens, waardoor een of meer consonanten, die vroeger de voorafgaande silbe besloten, nu de volgende silbe openen.

5°. Den afval der eindconsonanten, die voor 3°. niet toegankelijk waren.

6°. De metathesis of de Russische Polnoglasije van *or*, *ol*, *er* en *el* + tautosyllabischen consonant.

7°. Den overgang van ъr, ьr, ъl, ьl in palatale of velare silbische liquidae.

8°. De inschuiving van jers of svarabhaktivocalen om ten slotte alle resteerende gesloten silben tot open silben te maken.

9°. De nivelleering van alle lange en korte vocalen, of althans het niet meer gelden der vocaalquantiteit als phonologische correlatie; wat in de meeste omstandigheden ook den ondergang der polytonie na zich sleept [1]).

III. De combinatie der mouilleerings- en velariseerings-correlatie met de respectieve tegenstelling tusschen delabialiseering en labialiseering had

---

1) De bescheiden lezer merkt hieruit, dat ik het met Meillet en Van Wijk, juist als een der groote fouten van R. Jacobsons *Remarques* beschouw, dat hij deze tendenz der stijgende sonoriteit in zijn ontwikkelingsgeschiedenis der Slavische talen niet genoeg tot haar recht heeft laten komen. Zeer zeker heeft hij met zijne *tendances incompatibles* een prachtige phonologische vondst gedaan, maar niet alle articulatorische tendenzen leenen zich tot deze phonologische tegenstelling. Zie J. v. Ginneken: *La biologie du langage et la phonologie*, IIe Congrès international des Slavistes, Varsovie 1934, 27—31.

ten gevolge, dat principieel elke consonantmouilleering ook delabialiseerend en elke consonantvelariseering ook labialiseerend op de omgevende vocalen inwerkte. Deze combinatie van neigingen is de diepere oorzaak der volgende oudslavische klankwetten:

1⁰. De j- of de gemouilleerde beginconsonanten palataliseeren niet alleen, maar delabialiseeren de labiovelare volgklinkers (zoo wordt jo tot je). 2⁰. De oude w voor een postpalatalen klinker velariseert niet alleen, maar labialiseert ook den voorafgaanden palatalen klinker (zoo wordt neϜos tot novī novo). Deze beide klankwetten behooren tot het oudere assimilatietijdperk. Maar ook in den jongeren tijd der dissimilatie werkt dit beginsel door in: 3⁰. De j of de gemouilleerde beginconsonanten depalataliseeren niet alleen, maar labialiseeren ook de palatale klinkers. 4⁰. De w of harde beginconsonanten palataliseeren niet alleen, maar delabialiseeren ook de labio velare klinkers.

IV. Deze combinatie der palataliseering en der labialiseeringscorrelatie is echter nooit ééne correlatie geworden, omdat in de palataliseeringscorrelatie het palatale element het positieve attribuut is, zoodat de velaren en gevelariseerde klanken de atribuutlooze [1]) en de palatale en gepalataliseerde klanken de attribuutdragende [2]) reeks waren, terwijl het in de labialiseeringscorrelatie precies omgekeerd is. Hier is toch de labialiseering het positieve attribuut, zoodat de palatale klanken de attribuutlooze [1]), en de gelabialiseerde de attribuutdragers waren [2]).

Dit nu heeft verregaande gevolgen, als in de latere Slavische taalgeschiedenis het eigenlijke bloeitijdperk dezer beide correlaties voorbij is en de attribuutdragers aan beide zijden voor de attribuutlooze partners beginnen te wijken. Hierdoor gaan toch eenerzijds de palatale klanken in velare klanken over en trekt alles meer en meer naar achter in den mond, en gaan anderzijds de labiale klanken in ontronde klanken over, waardoor het mondkanaal van voren aanmerkelijk korter wordt, zoodat ook de weinige klanken die hun absolute plaats in den mond behouden, toch relatief in de heele mondholte meer naar achter geraken.

Op dit complex van neigingen berusten nu de volgende specifiek jongslavische klankwetten:

1. Alle labiovelare klinkers achter en midden in den mond worden ontrond, zoodat ze onder gunstige omstandigheden met hun vroegere palatale partners samenvallen.
2. Alle klinkers doen een stap naar achter in den mond.
3. Alle velare klinkers hebben de neiging met een aspiratie te beginnen.
4. De vollippige w wordt tot half-lippige m en b.
5. De bilabiale w gaat over in de dentolabiale v of f.
6. De labiovelare w gaat over in de palatale en velare dj of j en Gw of G.
7. Alle dentalen worden minstens tot alveolaren.

---

[1]) merkmallose. [2]) merkmalhafte.

8. De d of z worden r; de l en r worden tot velaar en uvulaar, de n wordt vaak tot ng.

9. Alle gelabialiseerde palatale consonanten worden gedelabialiseerd tot alveolare sisklanken. Mazureering.

10. Op groote schaal worden nu de weeke consonanten verhard.

11. De j wordt tot de velare spirant g.

12. De media G gaat meer naar achter in den mond en wordt spirant.

13. De spirant g gaat nog meer naar achter in den mond en wordt stemhebbende h.

14. De spirant ch gaat meer naar achter in den mond en wordt stemlooze h.

15. De stemlooze h verdwijnt; ook de stemhebbende h volgt dit voorbeeld.

16. De k of tj worden tot een glottis-explosie.

17. Vocaal- en h-Anlaut worden verward.

18. Allerlei labialen en dentalen worden door velaren geassimileerd.

19. Allerlei labialen en dentalen dissimileeren elkaar onderling tot velaren.

V. Maar evenals de mouilleerings- en de labialiseerings-neigingen, zoo vertoont ook de tendenz der regelmatig stijgende sonoriteits-silbe na een intens bloeitijdperk: biologische teekenen van verval. En hierin vinden wij de diepere oorzaak van de volgende jongere Slavische klankontwikkelingen:

1°. Vooral het Bulgaarsch, maar ook alle andere Slavische talen, vertoonen door de apocope der jers weer dalende diphtongen en gesloten silben; alleen blijft het zwak gesneden accent of de losse aansluiting bij den eindconsonant bewaard.

2°. Ook uit de vocaliseering van v en l ontstaan dalende w-diphtongen.

3°. De j-voorslag valt zoowel in Anlaut als in Inlaut vaak weg, evenals trouwens de w-voorslag dit reeds vroeger gedaan had.

4°. Voor weeken medeklinker wordt vaak de voorafgaande vocaal door een i-epenthese tot een dalende j-diphtong; en ook voor harden medeklinker wordt de vocaal door een u-epenthese tot een dalende w-diphtong.

Naast deze echt-algemeen-Slavische taaltendenzen, die wij dus zonder twijfel aan den invloed van het Praeslavische ras mogen wijten, vinden wij er nu nog verschillende andere, die slechts in eenige afzonderlijke Slavinen voorkomen, zoo 1°. een reeks Tsjecho-Slowakische klanktendenzen, die op de articulatiebasis van het Alpiene ras; 2°. een reeks Zuidslavische klanktendenzen, die op de — laten wij voorloopig zeggen: — Illyrische articulatiebasis berusten, waaronder vooral de neiging voor de quantiteitsdifferencieering der klinkers, en de neiging tot musicale accent-differentieering, die, gelijk Jacobson bewees, incompatibel zijn met de echt-Slavische tendenzen, en dus toch bezwaarlijk op de Praeslavische articulatiebasis kunnen berusten.

Ik heb ze dan ook alleen genoemd, om, daar deze twee laatste neigingen

ook in onze Limburgsche dialecten voorkomen, ze van meet af van ons onderzoek uit te sluiten, en daardoor alle verwarring te ontgaan.

Ten slotte wil ik hier te voren nog een opmerking behandelen, die voor onze methode van groot belang is. — „Mij zou het meer imponeeren, zoo liet een mijner meest-deskundige kennissen zich uit, als je Slavisch-Nederlandsche parallellen uit één bepaalde Slavische taal of taalgroep, of althans uit één bepaalde oud- of jongslavische taalperiode waren gekozen; maar nu je uit het heele Slavische taalcomplex, dat toch minstens over een paar millenniën loopt en zoo ontzaglijk veel variatie bevat, maar uitkiest al wat naar je gading is, krijg ik een beetje den indruk van: Wie te veel bewijst, bewijst ten slotte niets". —

Mijn antwoord daarop is: dat, als ik gedaan had, wat mijn belangstellende tegenspreker verlangt, ik hoogstens, naar bekende methode, een invloed zou vastgesteld hebben van een Slavische *taal* op de Nederlandsche *taal*. En daarmee zouden wij theoretisch *niets* verder zijn gekomen. Want dat is voor andere talen al zoo vaak geschied, en door leenwoorden onloochenbaar bewezen. Maar ik meen juist heel iets anders te hebben gevonden: géén invloed van twee talen op elkander tracht ik hier te bewijzen; maar een parallellen invloed van dezelfde articulatiebasis op vier heel verschillende talen! Ik meen met deze studie **niet** te bewijzen, *dat de Oerslavische taal* (voor wier ontwikkeling Vorst Troubetzkoy ongeveer 2500 jaren vraagt [1]), die hij in drie periodes verdeelt, waarvan zeker de tweede [2]) tegen haar einde liep, toen ongeveer a° 300 na Christus de Thüringsche Slaven hier naar de Veluwe kwamen getogen) *op de Oudnederlandsche taal heeft ingewerkt*. Dat zal wel zoo zijn, en misschien, dat wij daar naderhand, b.v. juist in een plaatsnaam als Buggenum en verschillende syntactische bijzonderheden van het Nederlandsch een evident bewijs van zullen vinden, maar daar kijk en zoek ik op het oogenblik heelemaal niet naar. Dat interesseert mij nu niet, *wijl* het mij van mijn dieper doel zou afleiden. Neen, *ik wil juist* — zonder te steunen op onderlinge taalverwantschap in den gewonen zin — *de biologische afstamming der Oudnederlandsche menschen met hun eigenaardige articulatiebasis van de menschen met de articulatiebasis van het Praeslavische ras bewijzen*. Ik geloof namelijk, dat de Praeslaven, die ik in de Ardennen, in Westfalen of in Friesland of zelfs in Ierland signaleer, daar in een heel anderen tijd, en zelfs met een heel andere Slavische taal moeten zijn aangekomen als onze Doringers, maar er tòch juist dezelfde taaltendenzen hebben kunnen importeeren, daar die immers in de Slavische taalwereld in de groote lijn overal en altijd dezelfde zijn gebleven. Maar dan heb ik dus ook het recht om te zeggen: Je prends mon bien où je le trouve, en mijn vergelijkingsmateriaal uit alle Slavische talen

---

[1]) N. Troubetzkoy: *Essai sur la chronologie de certains faits phonétiques du slave commun*, Revue des études slaves, II, 1922, 217—235.

[2]) 1. La période protoslave, 2. La période d'indépendance unitaire, 3. La période de différenciation dialectale. Op blz. 224 vat hij de voornaamste systematische taalfeiten uit deze tweede periode samen.

en periodes te betrekken, en er veilig op te mogen rekenen, dat elke nieuwe deugdelijk bewezen parallel de zekerheid van mijn heele stelling vermeerdert. En dat ik het mij hiermee gemakkelijker gemaakt zou hebben om den rijkdom van het materiaal en daardóór niet meer zou bewijzen, dan door louter toeval mogelijk zou zijn, dat moet ik — zoolang men mij niet volkomen dezelfde complexen in een andere niet-parallelle taalgroep [1]) aanwijst, kalm maar vierkant weerspreken met de verklaring: dat als de massa's parallellen, die ik hier bijeenbreng, op louter toeval zouden berusten, ik ér onmiddellijk mijn heele geloof in de wetenschap om zou verzaken. Toch is er in de gemaakte opmerking iets waars. Er is namelijk wis en zeker gevaar, dat ik bij deze eerste proeve, sommige klankwetten, of zelfs een of andere heele tendenz tot de Praeslavische articulatiebasis reken, die bij later onderzoek het primitieve eigendom van een ander ras zal blijken, dat zich vroeg of laat met de Praeslaven biologisch heeft vermengd. Want ook de stabiliteit der rassen is maar relatief. Het zijn complexen van erffactoren, die tijdens de stabiliteit min of meer in evenwicht zijn, maar die bij een latere ontwikkeling toch weer wel los kunnen raken. Zoo beschouw ik b.v. nu zelf al de heele labiale tendenz, als iets wat de Praeslaven, toen ze nog primitieve Euraziaten waren, *niet* bezaten. Pas door de Turken, die zeker oriëntale erfelijke complexen, en daaronder het prognathisme en de daarbij hoorende labiale tendenz bij de Euraziaten importeerden, — want de Toengoezen en Mandsjoe's hebben nog de pure mouilleeringstendenz — is de combinatie der mouilleerings- en der labialiseeringstendenz daar tot stand gekomen. En de Praeslaven stammen dus zeker van een groep zoo gemengde Euraziaten af, want alle Slavische talen vertoonen die combinatie, al dreigt ze in de latere periodes uiteen te vallen. Maar zoover is het nog niet. En hiermee heb ik dus zeker geen fout begaan.

Dat ik de omstelling der tš in št ten slotte niet tot de Praeslavische articulatiebasis heb gerekend, waartoe ik aanvankelijk alle aanleiding meende te hebben, heb ik, gelijk men hieronder zal zien, uitsluitend aan het opvallend verschil der geographische uitbreiding in Zuidnederland van tš: št en ps: sp te danken. Maar dat was een buitenkansje.

En óf ik, de vermenging van het Praeslavische ras met het Noordsche ras [2]) eenerzijds en met de Dinariërs en Alpienen anderzijds wel altijd zuiver uiteen heb weten te houden, daaromtrent kunnen alleen verschillende

---

[1]) Een treffende reeks parallellen bieden b.v. het Schwabisch van Baden en Würtenberg evenals het Moselfränkisch van Trier en Luxemburg; maar wie deze studie geduldig tot het einde uitleest en vooral mijn laatste kaarten bestudeert, zal zich hierover niet verwonderen, doch het als een sterke bevestiging aanzien.

[2]) Juist als bij de Kelten vinden wij in de begraafplaatsen der oudste Slaven een sterken inslag van het Noordsche ras. Want dat waren ook hier de expansieleiders en de koningsgeslachten. Zoo bleek bij de opening der oude koningsgraven te Praag onlangs Koning Wenzel een typische Noorderling maar Karel IV een echte Praeslaaf. Zie *Zeitschrift für Rassenkunde*, 1935, Heft 2, blz. 211. Het zou dus theoretisch mogelijk zijn, dat een klein deel van wat ik Praeslavisch noem, een typisch mengsel is dat zich juist moet vertoonen bij een kruising van het Praeslavische met het Noordsche ras.

nieuwe dergelijke studies over de taaltendenzen dier andere rassen ons zekerheid geven.

* * *

Om U de verschillende parallellen geleidelijk te doen overzien, en hun onderlingen samenhang beter te doen begrijpen, moet ik ze naar goede methode in chronologische volgorde behandelen. En al heeft dit nu het ongerief, dat ik dus niet, gelijk ik aanvankelijk van plan was, U ineens op mijn allerfrappantste voorbeelden kan onthalen, maar juist de moeilijkste oudste gevallen voorop moet zetten, toch hoop ik, dat U aan zulk een geleidelijken groei van klaarblijkelijkheid de voorkeur zult geven boven een indigesta moles, ook al zou deze misschien een boeiender en betooverender indruk gemaakt hebben.

EERSTE DEEL

HET AANDEEL DER PRAESLAVISCHE ARTICULATIEBASIS IN DE NEDERLANDSCHE TAALGESCHIEDENIS

EERSTE PERIODE a° 650—1000

§ 4. De mouilleerings-correlatie der Inlautsconsonanten in het Oud-Nederlandsch.

In aansluiting bij een kritische waardeering door Brinkmann van Erik Rooth's *Nordfriesische Streifzüge* [1]), die de mouilleering als oorzaak van den i-Umlaut weer aannemelijk maakte, en tegen de moeilijkheden van Braune, Willmanns en van Haeringen heel verdienstelijk verdedigde, heb ik in het Novembernummer van 1934 van *Onze Taaltuin*, zonder op veel theorie in te gaan, eenvoudig de Zuidnederlandsche mouilleeringsverschijnselen, die met den Umlaut schenen samen te hangen in groote lijnen geschetst, en ben ik tot de conclusie gekomen dat althans de voornaamste en best bekende Nederlandsche Umlautsgevallen, namelijk die der korte a in gesloten silbe, volgens de oude leer van Wilhelm Scherer, Eduard Sievers en Wilhelm Streitberg, in ieder geval met de mouilleering van den voor de i of j staanden consonant is begonnen, waarna die gemouilleerde medeklinker in den stam een i̯-epenthese ontwikkelde, die met den voorgaanden vocaal eerst tot een ultrakorte dalende diphtong werd, maar er zich weldra mee assimileerde tot een palatale e. En ik bewees dat heel concreet, door in al de daar behandelde woorden met i-Umlaut op één na, in de Zuidnederlandsche dialecten van thans zoowel in de kerngebieden nog een volop gemouilleerden consonant aan te wijzen, als in de peripherie van het verschijnsel: voor al mijn woorden de i-epenthese of uit de huidige dialecten, of uit het Middel-, of Oudnederlandsch, en soms zelfs uit alle drie de perioden: over te leggen.

vengir	←	vinGir	→	vienger
↓		↓		↓
ven'ir		vinjer		vien'er
↓		↓		↓
vein'er		vinder		viejer
↓				
veier				

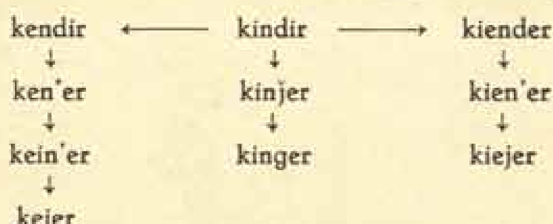
[1]) H. Brinkmann: *Sprachwandel und Sprachbewegungen in althochdeutscher Zeit*, Jena 1931, blz. 77 vlgd. Erik Rooth: *Nordfriesche Streifzüge*, Lund 1929, Kap. 1 en 6, blz. 5—39 en 109—151.

Leuven: eng: *inj*, engel: *injel*, Engelsch: *Injels*, brengen: *brinje*, lengte: *linjde*, mengelen: *minjele*, streng: *strinj*, denken: *din'če*, schenken: *šin'če*, wenken: *win'če*.

Zuidnederl. passim. *eing, eingel, heingst, brainge, danke, scheinkel* enz.

Middelnederlandsch: *einghel, meingen, meingelen, heinxt, meinken, deinken, scheinken, scheinkel.*

Oudfrankisch: *heingest, sceino, sceinkan, Eingilgerus, Heingelon.*

Aalst: einde: *enje*: *enjdj*, diender: *dienjer*, wentelen *winjtjelen, mën'š, en'd'* (eend), els: *eljsj, Schel'd'*.

Leuven: einde: *inj*, eend: *enj*, wenden: *wenje*.

Zuidnederl. passim: *einde, eind* (eend), *meins, Scheilde.*

Middelnederlandsch: *einde, seinden, elleinde, mesweinde, scheynden, weinden, meinsche, weyntelen.*

Oudfrankisch: *einde, eindin, eintisce, heinde, gesceindit, greinsing, gebeindi.*

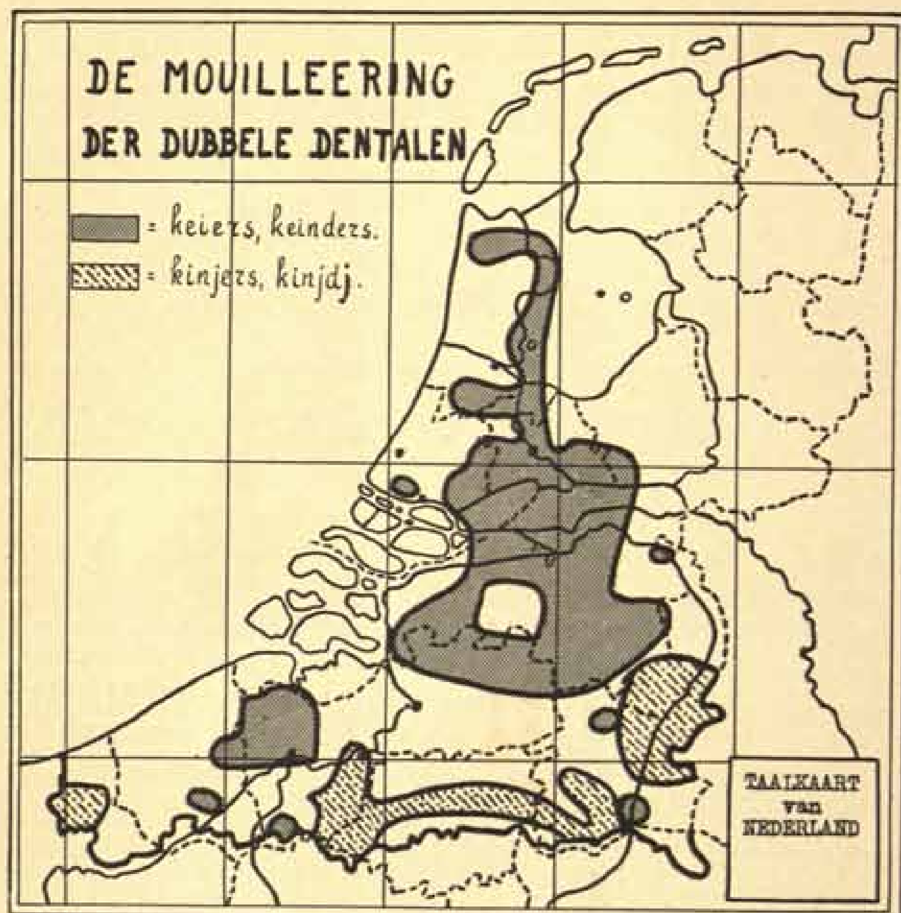
Zoo toonde ik op dialectkaarten aan, dat voor brengen en denken, voor mensch en einde, naast kleine relictgebieden die den gemouilleerden consonant zelf bewaarden, nog een groote reeks peripherie-streken ligt, die de i-epenthese tot op den dag van heden behouden hebben. Zie kaart 2 en 3.

Dat brengt ons dus tot de conclusie, dat reeds in het alleroudste Oudnederlandsch van de 7de en de 8ste eeuw — immers in de glossen der lex Salica liggen deze Umlautsvoorbeelden al voor het grijpen[1]) — er volop gemouilleerde consonanten aanwezig waren.

In de Februari-aflevering van *Onze Taaltuin* heb ik voor dienzelfden tijd het bestaan van althans eenige gelabiovelariseerde consonanten bewezen uit de tegenoverstelling van den i-Umlaut der ald-groep in den stam van den riviernaam Schelde, en den geheel parallellen u-Umlaut van den zelfden stam in den eilandsnaam Schouwen. De riviernaam is toch een vrouwelijke Nominatief op -ī, en de eilandsnaam is een Datief-pluralis op -um. Welnu in volkomen parallellisme ontwikkelen zich deze beide gevallen als **Skaldi* via **Skal'd'i* tot **Ska*^{i}*l'd'e* en *Scheldje*, (*Schelde*) en door assimileering der d' aan de l' tot *Schelje*: **Skaldum* via **Skal*^{o}*d*^{o}*um* tot **Skol*^{o}*d*^{o}*um* tot **Sko*^{u}*l*^{o}*d*^{o}*en* en **Schoud*^{o}*en* en door assimileering der

[1]) *Onze Taaltuin*, III, blz. 192 vlgd: De Consonantmouilleering in een groep Nederlandsche dialecten, 212 vlgd: De Oudnederlandsche Umlaut en de mouilleering, en 302 vlgd: De correlatie van harde en weeke medeklinkers in het Oud- en Nieuwnederlandsch. In deze artikelen heb ik uitvoerig alles bewezen, wat ik hier slechts terloops vermeld.

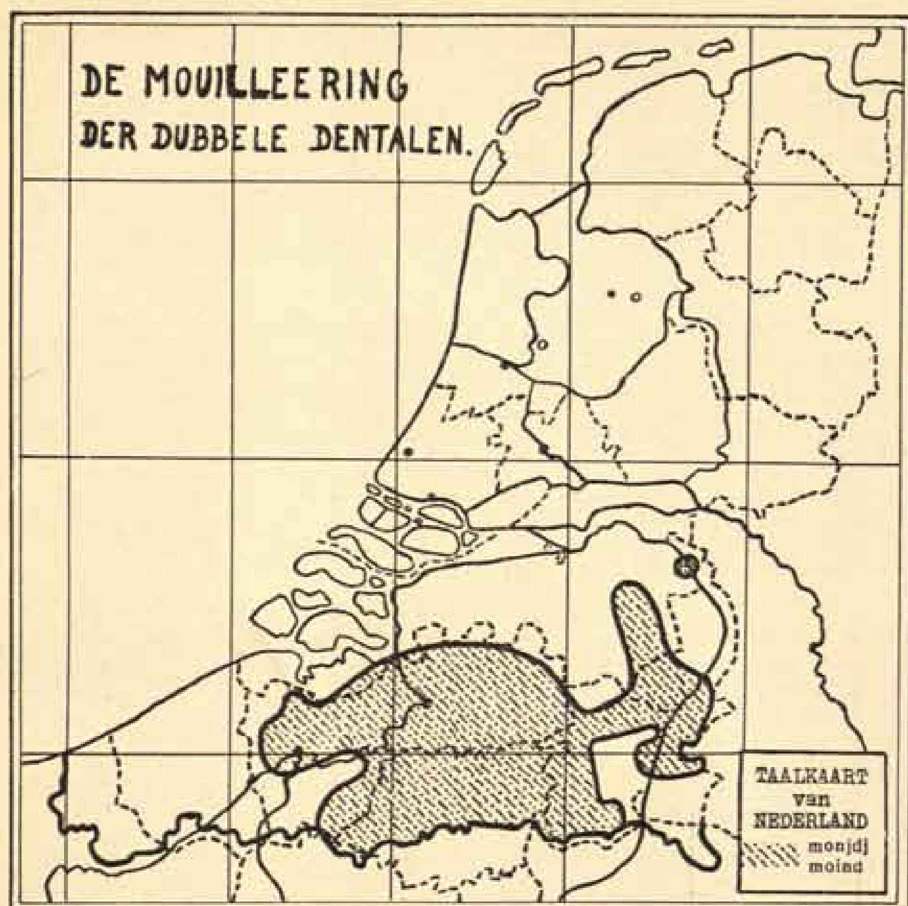
do aan de u tot *Schouwen*. Daar deze twee gevallen geen geïsoleerde voorbeeldjes zijn, maar als paradigma kunnen gelden van de twee best

Kaart 2.

bewezen en drukst bezette Oudnederlandsche klankwetten (waarbij ik nog vele andere parallellen te pas bracht) meen ik hiermee de bekende Slavische mouilleerings-correlatie te hebben bewezen, althans voor alle eindconsonanten van nominaal- of verbaalstammen met Oudnederlandschen i- en o- of u-Umlaut [1]).

[1]) Nauwkeurige parallellen van den i-Umlaut uit de verschillende Slavische talen gaf Böhtlingk reeds in de *Mélanges russes*, II, blz. 54 vlgd. uit het jaar 1850. Ed. Sievers beriep zich in 1872 vooral op deze feiten, en citeert zelf voor het Russisch alleen de tegenstelling van *baby: bän'i, m'alo: m'äl'i, v'äkom: v'ek'i, l'äta: l'et'i, s'l'äpoj: s'l'ep'it'*, en *v'ädu: v'ed'i, n'äsu: n'es'i*. Ook in het Russisch merkt Sievers op, doet zich de invloed der gemouilleerde consonanten waarmee het volgend woord begint, zelfs op de vocaal van het vorige woord gelden, als die twee woorden samen ten minste innig verbonden zijn; dus juist als bij Otfried, in *nem iz* en *geb iz*. In het Tsjechisch vinden wij in de 15de eeuw den overgang van *daj* in *dej, dajte* en *vajce* in *vejce*.

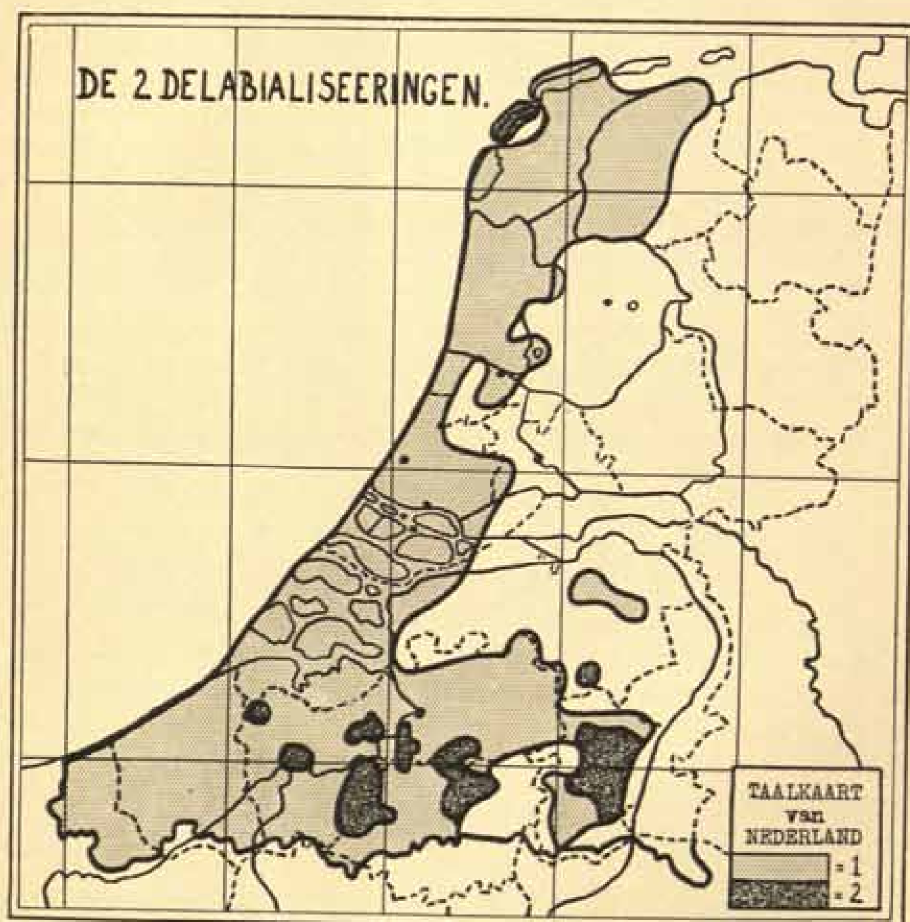

Kaart 3. Maand: monjdj: moind: mõnd: mend.

§ 5. DE GEMOUILLEERDE GEMINATEN EN DE OUDSTE ONTRONDINGEN.

De ja- en jō-stammen bewijzen ons nu hetzelfde en nog meer voor de uit consonant + j ontwikkelde geminaten. (Deze gemineering komt, gelijk bekend is, ook in het Klein- en Witrussisch voor b.v. *brattja* uit *bratīja.*) Hieruit blijkt toch dat deze geminaten een bijzonder taaie mouilleering hebben. Als wij toch *brug, put, stuk* b.v. met *munt, schuld* en *gulden* vergelijken, dan zien wij, dat als de mouilleering bij de laatste drie woorden door de i-epenthese de oude oe tot u heeft omgekleurd, de eindconsonant-mouilleering verdwenen is, althans niets meer van zich laat merken; terwijl bij de eerste drie woorden er na dezelfde Umlautswerking over heel ons taalgebied, zich in het Zuidwesten nog de volle mouilleering blijkt gehandhaafd te hebben, en nu nà de Umlauts-palataliseering, door een nieuwe epenthese der i, een delabialisatie te voorschijn roept, zoodat reeds omtrent het jaar 900: brug als *brig,* put als *pit* en stuk als *stic* voorkomen, en dat wel langs de heele zeekust van Vlieland tot Duinkerken en in het Zuiden

van Duinkerken tot Leuven, Hasselt en Sint Truiden. **Zie kaart 4.** Maar dat ook de stamklinker voor de eindconsonant, althans voor de r, soms ditzelfde effect kon bereiken, zien wij uit een vergelijking van *schuur, huur* en *huren*, die door den gewonen Umlaut uit *schoer, hoer* en *hoeren* zijn ontstaan, met *vuur, sturen* en *duur*, die met een ui en iu in den stam niet alleen over heel ons taalgebied hetzelfde bereiken, maar nu bovendien daarna nog gemouilleerd blijven, en door die mouilleering op ongeveer hetzelfde groote Zuidwestelijk gebied gedelabialiseerd worden tot *vier, stieren* en *dier*, wat wij ook reeds omtrent het jaar 1000 kunnen bewijzen uit *Stirmannos*. Men ziet hieruit, dat de Nederlandsche mouilleeringscorrelatie, juist trouwens als in de meeste Slavische talen, geen enkelvoudige tegenstelling is tusschen velaar en palataal, maar tusschen labiovelariseering en delabialiseerende mouilleering of palataliseering.

Kaart 4.

1. Primaire van voor a° 1000 naar de kaarten van stuk, vuur en sturen.
2. Secundaire van a° ± 1500 naar een omvangrijke woordenlijst, waarin b.v. ook munt, schuld, schuur, huur en huren voorkomen, langs alle grenzen afgevraagd.

§ 6. De palataliseering der velaren en dentalen voor palatale klinkers.

Juist bij een groot gedeelte der zooeven behandelde ja- en jō-stammen, is nu, behalve den Umlaut en de delabialisatie van den klinker, ook de palataliseering van de velare eindmedeklinkers in de omgeving van palatale klinkers in sommige Zuidnederlandsche dialecten bewaard. Zoo klinken brug, mug en rug te Leuven heden nog *brisj*, *misj* en *risj*, zoo luiden daar stuk en kruk: *stitsj* en *kretsj*. Maar ook lukken, bukken en plukken hoort men daar als *litsjen*, *britsjen* en *plitsjen*. En zonder eenigen twijfel behoort ook tot het alleroudste Zuidnederlandsch de palataliseering van den verkleinings-uitgang -kijn, die te Leuven na allerlei vocalen en verder na dentalen voorkomt; dus zoowèl uit -kijn als uit -tkijn ontstaat b.v. reu: *reetsjen*, ree: *rietsjen*, zee: *zietsjen*, vlôe: *vloetsjen* enz., een o'tje: *ootsjen*, een a'tje: *aatsjen*, een i-tje: *ietsjen*, een u-tje: *uutsjen*. *Doch verder werd hier ook de t en d voor een i- van den uitgang niet slechts gemouilleerd, maar werkelijk tot een geaffriceerde palataal b.v. te Brussel en te Hasselt*, waarvan wij nog voorbeelden te over in de declinatie, de woordvorming en de conjugatie zullen ontmoeten. *Maar tot nu toe zagen wij slechts palatalisaties van de k in Inlaut*. Ook in Anlaut zijn deze thans te Leuven voor palatale vocalen nog volop in eere, zoodat een Fries hier waarlijk zou meenen met Oudfriesch te doen te hebben. Dat is trouwens ook de reden van Kloeke's vergissing met ons deminutief-suffix. Ketel klinkt hier *tsjettel*[1]) en kaas: *tsjies* en kaars: *tsjês*, kerk: *tsjerrek*, kar: *tsjêr*, kegel: *tsjegel*, kelder: *tsjelder*, kelk: *tsjellek*, kuiken: *tsjietsjen*, kuchen: *tsjesjen*, kort: *tsjet*, kin: *tsjin*, kerel: *tsjêrel* enz. Maar ook de g doet mee: gaaf: *dzjief*, gaarne: *dzjêren*: *jêren*, geel: *dzjiel* of *jiel*: gisteren: *jisteren*. Dat deze overgang van g in j oud is, beseffen wij ineens als wij aan *jonst* uit *gi-onst*, *ik zegede*: *zejde*: *zeide*, *magith*: *mejd*: *meid*, *hagening*: *hejening*: *heining*, *signum*: *segen*: *sein* beginnen te denken. Bovendien heeft het Wvla. nog *rein* voor regen, *zein* voor zegen en *reil* voor regel. En zoo zijn er nog wel meer voorbeelden in verschillende onzer Nederl. dialecten. In Anlaut en Inlaut wordt te Leuven voor de palatale vocalen ook de sch tot sj, zooals in schaar: *sjier*, en *sjêresliep*, schaper: *sjieper*, scheef: *sjief* en scheel: *sjiel*, schelling: *sjelling*, scherp: *sjêrep*, schieten: *sjieten*, schil: *sjel*, en schip: *sjip*, schudden: *sjidden* en schuld: *sjild*.

Dat deze feiten uit de hedendaagsche dialecten tot het Oudnederlandsch van voor het jaar 1000 teruggaan, is uit een zorgvuldige studie van de Middelnederlandsche spelling met zekerheid te bewijzen. Uit de onuitputtelijk rijke verhandeling van ons medelid Salverda de Grave „*de*

---

[1]) Met opzet kies ik voor onze levende dialecten nu eens de quasi-wetenschappelijke palataal-transcripties č, ǯ, š en ž, dan weer de quasi-onwetenschappelijke tsj, dzj, sj en zj, waarvoor de Duitsche dialectologen gewoonlijk tχ, dγ, χ en γ gebruiken. Ik bereik hiermee, dat ik door den oplettenden lezer zeker goed word verstaan, maar ik bedoel er ook mee, dat men al deze vormen naast en door elkaar te hooren krijgt.

Fransche woorden in het Nederlandsch" leeren wij toch allerlei a priori onverwachte schrijfwijzen voor de uit Frankrijk en speciaal uit het Picardisch dialect vóór 1200 overgenomen geaffriceerde palatalen kennen. Maar dat zou ons voor vandaag te lang bezighouden. Daarom spring ik ineens over de buiten het genoemde boek nog veel te weinig bestudeerde Middelnederlandsche spelling heen: naar de Oudnederlandsche persoons- en plaatsnamen van Mansion [1]), Longnon [2]), L. Bückmann en H. Gröhler [3]). Reeds in 770 vinden wij in de Chartes de St. Bertin [4]) *Goizlenus* voor *Gaudelinus* en in 780 *Oadelgoaz* voor *Adelgaude*. Dan hooren wij verder van Bückmann hoe een *Rodenacum*, reeds in de 9de eeuw, waarschijnlijk in den Genetivus loci tot een *Rotnace*, wat zeker *Rotnatsje* verbeeldt, en in de 11de eeuw een *Ronnace*, dat waarschijnlijk reeds *Ronnatse* werd uitgesproken, en thans *Ronsse* luidt. Een *Rocenaka* uit 1001, eveneens op *Rodenaka* teruggaand, en dus voor de dentaal bewijzend, heet thans in het Vlaamsch *Rozenaken*, in het Fransch *Russeignies*. *Arkelaer* werd in dienzelfden tijd via *Archelaer* tot *Artselaer*, en *Gockenhove* via *Gocenhove* en *Goidsenhoven* tot het tegenwoordige *Gussenhoven*. **Mekelrode* werd via *Machenrode* tot *Metzenrode* en een **Makere* via *Machera* en *Mecherin* tot *Metzeren*. **Bakiroth*, dat zeker den stam van beek in het eerste lid heeft, werd via *Baceroth* tot het tegenwoordige *Baasrode*. **Bekelare* met hetzelfde woord in den eersten stam via *Becelaere* tot het tegenwoordige *Beeselare* bij Yperen. *Buckinghem* werd via *Bucingehem* tot het huidige *Butsegem*. *Tubecca* of Tweebeek werd via *Tobacis* tot het tegenwoordige *Tubise*. Trouwens dit woord voor beek leeft in 't Walenland en Noordfrankrijk nog in tal van andere plaatsnamen voort in de vormen *-bise*, *-betz*, *-bais* en *-baix*. Denk aan *Bec*: *Betz*, *Rebecq*: *Rebetz*, *Orbec*: *Orbais*, *Berkenbeek*: *Bercenbais*, *Laubacum*: *Lobbes*, *Scalbacis*: *Ecaubec*: *Escaubais*, *Wambeek*: *Wambais*, *Wambaix*, *Wambes* en *Roodbeke*: *Roubaix*. Brugge komt in de Translatio S. Wandresgesili (944—981) als *Bruzzias* en in de kroniek van Galbert 1127 als *Brudgias* voor (denk aan het Engelsche *bridge*); Cadzant verschijnt in de Gudrun onder de Zeeuwsche namen bij den Wulpenslag als *Cassiane*, in 1189 als *Caiant* en *Cazant*, in 1269 als *Caydsand* en 1270 als *Cagant*. Kats op Zuidbeveland heet oudtijds *Katsje* en Catsberg komt al vóór a⁰ 1000 met omstelling der ts in st als *Caestberg* voor.

Al deze oude voorbeelden betreffen den Inlaut. Maar ook voor den Anlaut hebben wij eenige zekere voorbeelden. Zoo hebben wij een *Cimbarsaka* uit de 9de eeuw, dat in 1163 reeds als *Tsemmersake* geschreven wordt, maar in 1083 weer elders als *Kiembersaca* blijkt te leven, en in 1271 *Chemersake* heet, om ten slotte thans *Semmerzake* te zijn. Maar

[1]) J. Mansion: *Oudgentsche namenkunde*, Bijdrage tot de kennis van het Oudnederlandsch, 's-Gravenhage 1924.

[2]) A. Longnon: *Les noms de lieu de la France*, Paris 1920—1929.

[3]) L. Bückmann: *Göttinger gelehrte Anzeigen*, Bnd. 182, Berlin 1920, blz. 179 vlgd. en Petermanns *Mitteilungen*, 1918, Spalte 1008 en vlgd. H. Gröhler: *Ueber Ursprung und Bedeutung der französischen Ortsnamen*, II, Heidelberg 1933, blz. 250—354.

[4]) P. Hainere: *Les Chartes de S. Bertin*, 4 vols, St. Omer 1886—1899.

nog mooier voorbeeld is het *Sincfal*, dat in 807 nog *Coningawala* (*fluvius*) heet, maar een paar eeuwen later als *Cincfala* opluikt, om in de Middeleeuwen bij ons als *Sincfal* te belanden. Zie *Ceninga accarum* bij Mansion 143 en 243, en let op de ontronding die in het volgende woord terugkeert. Uit het Königsbergsche Herbarium, dat zeker Westvlaamsch is uit ongeveer a° 1000 noteer ik nog: komijn of *cuminum* als *cimmin* (spreek uit: tsjimmin). Interessant is verder nog de bij Longnon opgegeven plaatsnaam voor Franschvlaanderen *Zeltun*, uit ouder *Sceltun*, waarschijnlijk van den riviernaam *Skaldi*, die ons dus toont, hoe ook de sk-sch voor palatalen klinker reeds tot sj werd, evenals nu nog te Leuven. En dat dit eenmaal ver over Zuidbrabant verspreid was, toont ons de totnogtoe onverklaarde Middelnederlandsche Anlaut van *skulan* zullen. Van dit ww. verschijnen toch in ons alleroudste Brabantsch aanstonds overal de gedelabialiseerde vormen *selt* en *selen*; en nu staat *Zeltun* ineens daar: om ons te gidsen en te doen begrijpen, dat in deze gedelabialiseerde vormen sch heel regelmatig tot sj is geworden en evenals *Ronnace* tot *Ronsse* en *Rocenaken* tot *Rosenaken* assibileerden, zoo werden hier *sjeltun* en *sjelen* reeds heel vroeg tot *zeltun* en *selen*; waarna deze eenvoudiger Anlaut in dit zoovaak gebruikte hulpwerkwoord analogisch door de overige vormen werd overgenomen.

Maar waarom, zal men vragen, werden deze palatale affricaten zoo spoedig tot zuiver dentale affricaten en daarna tot dentale spiranten? De reden hiervan is, dat de meeste Brabanders, die geen praeslavisch bloed in de aderen hadden, al deze palatalen met duidelijke lippenstulping uitspraken. En dat was weer rechtstreeks tegen de praeslavische delabialiseerende mouilleering in. Welnu, even als in Polen juist de Mazureering opkomt, waar wij op Czekanowski's kaart een vermenging zien van het Noordsche labialiseerende en het Praeslavische mouilleerende delabialiseerende ras, kiezen nu de Praeslaven eieren voor hun geld en leggen zich liever bij de sibilanten dan bij de labiale sj-klanken neer. Maar Leuven, Brussel en Hasselt hebben tot op den dag van heden deze palatale affricaties met praeslavische teruggetrokken mondhoeken en dus zonder eenige labialisatie weten te bewaren.

Zoo worden *kindjzj* en *veldjzj*[1]) v.h. Pajottenland: te Meerbeke tot *kinds en velds*. Zoo wordt *vindzjer* uit *vinger* tot *vinder* in Kleinbrabant. Zoo wordt het verkleinwoords-suffix *-tsjen*, te Leuven en omgeving uit *-kijn* ontstaan en in zwang gebleven: nu in Gent tot *-tse* en *se*, in ei: *eitse*, knie: *knietse*, Jan: *Jantse*, steen: *steentse*, Mie: *mietse*, stroo: *streutse*, voet: *voetse*, hoed: *hoedse*, proat: *proaitse*, soldoat: *saldoaitse*, stroat: *stroaitse*. Maar zoo wordt het in het Pajottenland bewaarde schalie:

[1]) Gewoonlijk schrijf ik op het einde der woorden de geneutraliseerde stemhebbende phonemen als stemhebbend, hoewel zij stemloos worden gerealiseerd; dit is tegen de oude phonetica, maar wordt gevorderd door de nieuwere phonologie. Alleen bij de behandeling der Sandhi-gevallen kies ik, ter wille der duidelijkheid, steeds de phonetisch trouwe transcriptie.

scholldzje, dat in Hasselt en te Tongeren (althans in het meerv.) als *schaaljzje* en *sjoilzje* bewaard is, in Gent tot *schoalde*. Paj. *kerstandzjel*: Gent: *kastoande*, *Orandzje*: *Aroande*. *Spandzje*: *Spoande*, *frandzje*: *friende*, *baoldzje*: *boalde* (balie), *faoldzje*: *foalde* (falie). Zoo ontstaan toch *Schelze* en *enzie*, *enze* uit *Scheldzje* en *endzje* (eend) in het land van Waas. *Schoeljdzje* (schoelie) wordt te Gent tot *schoelde* en *famieljdzje* tot *famielde* en *grieljdzje* (fra grille) tot *grielde*. Het Pajottenlandsche en Aalstersche *stosje* uit *statie* wordt te Gent tot *stoaisse*, zooals te Tongeren *kongregôtse*, *antrôse* en *alegôse*, (alteratie, allegatie), *kontrebuse* luiden en *sposje* (spatie) tot *spoaisse* en *grosje* (gratie) tot *groaisse* worden. Het Pajottenlandsch *vrijaodjzje* wordt in Gent tot *vrijoaze*, *kijvaodjzje* tot *kijvoaze*, en *kinderaodjzje* tot *kinderoaze*. Ook de Brabantsche rz is op dezelfde manier als in Bohemen van rž tot rz geworden, maar ook in Anlaut werd zoo het Picardisch *dzjakke* (jaques) in Gent tot *tsakke*. *Dzjasmijn* werd tot *Tsuëzemine*, *dzjeleië* tot *tseleie*, *dzjenever* tot *tsenuiver*, *Dzjob* tot *Tsop*, *Dzjudas* tot *Tsudas*, *Dzjesuke*: *Tsiëzeke*. Daarnaast werd juste tot *zuust*, gendarme, generaal en genie tot *zendarm*, *zeneraal*, *zenie* en de justitie tot *zuustitie*.

Op dezelfde lijn staat: *tergen*: *terren*: *tjerren*: *tsjërren*: Aalst *sjaren*: Nedl. *sarren*. Voor het Mnl. hebben wij voor de dentalen evidente bewijzen: Mnl. *tjaren*: *tsjaren*, Mnl. *tjaarmeer*: *tsaermeer*; Mnl. *tjegen*; *sciêgen*: *tsjegen*: *tseghen*; Mnl. *teffens*: *tseffens*; Nvl. *tingel*: *singel*; Nvla. *tikken*: *tjikken*: *tsikken*; Nvl. afdingen: *dingelen*: *djingelen*: Westbrab. *aftjengelen*; Nvla. *tilpen*: *tjilpen*: *tsjïlpen*: *tsielpen*.

Hierbij sluiten zich nu voor den Inlaut een heele reeks voorbeelden uit de Nieuwzuidnederlandsche dialecten aan. De vroeger tot tsj gepalataliseerde k, die als tsj meestal nog in het Pajottenland leeft, werd te Aalst en te Brussel tot sj, maar Leuven, Hasselt en Tongeren maakten ze tot ts. Zoo werden **klakjan* tot *klatsjen*, *klasje*, *klatse* en *kletse*; **plakjan*: *platsjen*, *plasje*, *pletse*, maar Tongeren heeft *plekke*; **smakjan*: *smatsjen*: *smasje*, *smetse*, maar Tongeren weer *smakke*; **bukjan*: *butsjen*: *bosj(en)*, maar Leuven en Tongeren *bots(en)*; **pikjan*: *pitsjen* dat in Leuven bleef, werd in Aalst tot *pisje* naast *pikke*; **swankjan*: *zwentsjelen*: *zwenselen* en *zwijnzelen* (waggelen). Een merkwaardig geval is mnl. *longen* (met gesloten é): *londzjé*: *lonze*: *loas* waarvan de eerste in het Pajottenland en de twee laatste vormen weer om Assenede, Zevecote en Oostroosebeke als het gewone woord voor long voorkomen.

Met de tsj uit t ontstaan ging het evenzoo: **kratsjan*: *krasjen*: *kretse*, *krassen*; **slatjō*: *slatsj*, *slasj*, *slets* naast *slet*. **Gautjan*: *gutsjen*: *goesjen*: *gutsen*. **Blautjan*: *blutsjen*: *bloesj*: *blöts*: *bluts*; *Foetelen*: *foetsjelen*: *foesjelen*: *fötsele*, *foezelen*. *Kluitj*: *kloetsj*: *kloesj*, *kloetse* en *kloeitse*, *kluts* en *klöts* en *klots*; *Knodde*: *knoetsjelen*: *knoesjele*, *knoetse*, *knoeitse*, *knutselen*, *knods*; *Leuteren*: *loetsjen*: *loesje*: *lutsen*; *Troetele*: *troetsjele*: *troesjele*: *trutsen*, *treuzelen*; Ofr. *hotjen*: *hotsjen*: *oesjepot*, *oetsepot*, *hötspot*, *hutspot*, *hetspot*; os. *hittia*: *itje*: *itsje*; Tilburg *hits*: *hets*; onfra. *hertin*: *hertsje*;

hertze (St. Servaes) **hittian*. *hitsjen*. *isje* algem. Nederl. *hitsen*; **splaitjan*: *splitsjen*: *splisje*: algem. Nederl. *splitsen*; **klithja*: *kletsj*: *klits*: *klis*; Oned. **snutti*: *snoetsj*, Roermond: *sjnoets*. Oned. **snidi*: *snedsj*, Roerm. *sjnats*, snede; Gri mlat. *platea*: *platsj*: *pletsj*: *plaats*, *plets*; Oned. **katti*: *katsje*, *ketsje* Maastr. *ketse* (kat van een vrouw). Deze laatste voorbeelden werden totnutoe altijd voor geïmporteerde staaltjes van hoogduitsche klankverschuiving gehouden; deze kan echter de oudste gemouilleerde dialectvormen niet verklaren. Interessante nasaal-voorbeelden zijn nog:

1°. Mnl. *bundel*→ *boenjdjel*→ *boenjdzjel*→ *boenjzjel*→ *bunsel*→ *bussel*→ *bissel*
↘ *boenjel* ↘ *bönsel*→ *bössel*→ *bessel*

2°. Mnl. *plunde*→ *ploenjdje*→ *ploenjdzje*→ *ploenjzje*→ *pluns*→ *pluis*
↘ plunje

Mnl. *plundinge*→ *ploenjdjinge*→ *ploenjdzjinge*→ *ploenjzinge*→ *plusinge*.

3°. *Slend(er)en*→ *slenjdjen*→ *slenjdjen*→ *slenjtsjen*→ Kil. *verslentsen*
↘ Bruss. *verslijnjsjen*.

4°. *Slunt(er)en*→ *slunjdje*→ *slunjtsje*→ Aalst: *versloenⁿsjen*, Kil. *sluns* en *sluus*→ Ned. *slons*, Vla. *slunse*.

5°. *flent(er)*, Wvla. *vlender*→ *flenjtje*→ *flenjtsje*→ Ned. *verflensen* en *flensje*;

6°. *gespin*→ *gespinj*→ *gespinzj*→ Kil. *gespens*.
gespun→ *gespunj*→ *gespunzj*→ Plantijn: *gespons* Kil. *ghespuys*. [gespu (Casteleyn)].

Het is hier de plaats om even te wijzen op het feit: dat de -dd- van oudsher een harde klankverbinding moet geweest zijn; want waar de d voor een j stond, ontwikkelde zich geen dd, maar ds of ts. En al vroeg moet de dd in een velare dubbele rr zijn overgegaan; gelijk wij het nu nog in Zuidbrabant ten Zuiden van Brussel aantreffen, waar bedde: *berre*, padde: *parre*, hadden: *arren* en heb-je: *hedde*: *erre*, schudden: *schurre* zijn geworden. Dat is de oplossing van het raadsel, waarom wij van alle i-Umlautsvoorbeelden der gedekte a in Zuidnederland nog voorbeelden met i-epenthese terugvinden, alleen van *bed bedde* niet.

§ 7. Mouilleering en labiovelariseering der consonantgroepen.

Maar op één groep van Oudnederlandsche palataliseeringen moeten wij hier nog bijzondere aandacht vestigen. Het is bekend, dat in het Russisch en de Zuidslavische talen de tweede palatalisatie niet slechts gold voor afzonderlijke velaren en dentalen voor ě en i, maar óók als er een uit w ontstane v tusschenstaat. Zoo wordt b.v. het Oerslavische *kwětŭ*, bloem (po. *kwiat*, tsj. en sorb. *kwět*) in het oksl. tot *cvětu* in het serv. *cvêt* en in het russ. *cvet*, en eveneens wordt osl. *gvězda*, ster (pol. *gwiazda*, nedersorb. *gwězda*, tsj. *hvězda*) tot oksl. *dzvězda*, serv. *zvézda*, russ. *zvezdá*; en misschien ook sing. *vlĭxvŭ*; plur. *vlĭsvi*, hoewel fluiten dialectisch *xvistét*[1] bleef. Dat dit geen toevallig feitje is, bewijst Meillet uitdrukkelijk

met de parallelle geographische ontwikkeling van tl-, dl- in de Westslavische talen tegenover l- in het Russisch en de Zuidslavinen (*Le slave commun*² 145 en 150). Bovendien vinden wij in het Witrussisch hetzelfde voor de dentalen + v: Zoo wordt het oksl. *d(ə)vě* in het wruss. *dzve*, en het russ. *tverditi* tot wruss. *cviardzicĭ*.

Welnu, dezelfde gevoeligheid van den eersten consonant der w-groepen voor zulke zwakke palataliseerende invloeden vinden wij nu ook in ons oudste Nederlandsch terug. De plaatsnaam *Catualium* van de Peutingeriana, luidt ± 950 *Casallum* en nu *Kessenich*. De *Chattvarii* vinden wij reeds in 699 in Lotharingen als *Hazzowarii*. Maar op dezelfde klankwet wijzen de volgende zeer oude voorbeelden uit het Mnl. en de Nieuwzuidnederlandsche dialecten: *twijch*: *swijch*, (takje); *twisken*: *tswisken*, *tsusschen*; *tswile* en *swijlens* uit *twijlent*: terwijl; got. *gatwo*: ondl. *gatwe*: mnl. *gas* (straatje); maar verder ook *dwers*, *tweers*: *sweers* (ook als familienaam door heel Nederland in gebruik gebleven). Juist gelijk Meillet echter al opmerkte, beperkt zich het verschijnsel niet tot de w of j maar strekt het zich ook uit tot de groepen: explosief + sonant + palatale vocaal; die wij straks in het nieuwe Poolsch-Duitsche dialect der Koschneiderei trouwens voltallig zullen wedervinden. Welnu niet slechts voor de -w- maar ook voor -n- en -l- vertoonen nu vooral de Nederlandsche velaren in hun oudste periode een buitengewone gevoeligheid, om op het zwakste palatale windje uit de volgende klinkers zich via den gemouilleerden sonant onmiddellijk te laten palataliseeren. En zoo vinden wij dan niet alleen naast Westvla. *kwanselen* uit *kwantsjelen*: een Westvla *swanselen* en Brusselsch *sweinselen*; naast Westvla *kwiezelen*: *swiezelen*, naast *kwabbelen* of *kwebbelen*: *zwabbelen* en naast *kwellen*, *zwellen*; maar ook *knie* werd over *tsjnie* tot *tnie*; *zich verkneukelen*: *sneukelen*, *knikken*: *gnikken*: *snikken*, *knarren*: *snarren*; *knevelen* werd tot *sneuvelen* [1]); *gnuiven*: *snuiven*, *knul*: *snul*, *knerpen*: *snerpen*, *knappen gneppen gnappen*: *snappen gluipen*: *sluipen*, *glippen*: *slippen*, *glijden*: *slede*, *slidderen*: *glibberen*: *slibberen*, *gleuf*: *sleuf*, *glieren*: *slieren*, *klungel*: *slungel*, *klikken*: *slikken*.

Maar daarnaast vertoonen nu onze oude dentalen in dezelfde omstandigheden eenzelfde gevoeligheid voor elk vleugje van velariteit; en zoo vinden wij dan reeds den naam van een der Warnen-koningen hier te lande omtrent het jaar 500 *Hermegisclus* voor *Elmigisilus*; en — wàs het een speling van het toeval? — uit het oudste Frankisch tegelijk de Latijnsche glosse *sclavus*, (waaruit Fransch *esclave* en *it.-schiavo*) met het Macedonisch op den Balkan: *Σκλαβηνόι*. Is het dus wel zoo zeker dat ons woord *slaaf* zijn beteekenis bij de Arabieren is moeten gaan zoeken, gelijk Gamillscheg meent, of zou daarbij het lot der door de Franken hier onderworpen Doringers misschien wel eens een even groote rol kunnen gespeeld hebben? Wat hiervan zij, in de *Lex Salica* vinden wij den vorm *praetersclupaverit*, onder de Oudgentsche namen vinden wij *Sclautis*, *sclota*,

---

[1]) Voor het aspectverschil vergl. hieronder verslinden en verzwinden.

Sclotrahega en *Samesclach*, alsmede *squan* voor zwaan en *Scnoch* voor *Snoch*. Het Lodewijkslied heeft *skluog*. De Karolingische psalmen *sclāpan* en *sclot* en het Glossarium Bernense: Ditsgland voor Dietsland. Sederdien breidt het gebruik zich in verschillende streken uit: over alle sl- en sn- verbindingen, die dus toen blijkbaar door dissimilatie der beide dentalen een vast geharde consonantgroep waren geworden. En zoo vinden wij reeds bij Mansion, naast *Snethe*: *Scnede* en *scniders* naast *snider*, en *Scleindinghon* (1291) voor Sleidinge bij Gent. Tot ca 1400 heeft skl- in Oost- en Westvlaanderen geleefd. De late Oostbrabantsche mnl. handschriften hebben het vooral heel vaak, evenals de Noordhollandsche van Enkhuizen, en bijna alle Oostnederlandsche en Kleefsche. Een Kampensch bundeltje heeft de scl nog in 1575 als vaste spelling voor alle sl- verbindingen.

§ 8. Mouilleering en labiovelariseering der dentalen in de declinatie en nominale woordvorming.

Maar ook in de declinatie toont zich hetzelfde. Hier staat de gegeneraliseerde *Genetief-uitgang -is der a-stammen tegenover al de overige naamvallen van het enkelvoud*. Welnu, als nu het nomen op een dentaal uitging, ontstonden er weer van die dentaalverbindingen, die op verschillende plaatsen in Zuidnederland de mouilleering tot op heden bewaard hebben, en scherp afsteken tegenover de harde of neutrale dentalen.

Zoo staan in Aalst: *God* naast *Goesj* (Godes), *goed* en *moed* naast *goesj-moesj* (goedsmoeds), *bloeët* naast *bloesjekop* (blootshoofds), *doeëd* naast *dosjoeëd* (doodshoofd), *pêrd* naast *pesjaor* (paardenhaar), *gaon* naast *deergõsj* (doorgaans), *klên* naast *van kläsj af* (van kleins af), *ieën* naast *isj* (eens), *voet* naast *berrevoesj* (barrevoets), *voeërt* naast *voersj* en *voesj* (voorts), te Dendermonde: *voejers*. Zoo hooren wij in Brussel *God*: *Goesj*, *gaon*: *gonjsj*, *ien*: *injsj*, *taid*: *taisj* (in bijtijds), *voor*: *voesj*, *ros*: *rosj* (in *rosj-eer* voor paardenhaar) *bloeët*: *bloeš* (in blootshoofds). Zoo hebben Tongeren en het Hageland althans nog de epenthese bewaard in *köl*: *ko'ls* (kaal), *sjön*: *sjoins* (schoon), *voet*: *bervoeits*, *goed* en *moed*: *goeidsmoeids*. Ook Leuven heeft *göns*, *röls* (raars), *ködś* (kwaads), *kläns* en *wäds* (wijds) met tertiairen Umlaut uit de epenthese.

Maar ook in de woordvorming vertoont zich hetzelfde voor het Oudgermaansche suffix -isk. Zoo klinkt in Aalst: mensch *mèsj(ch)*, Duitsch: *dosj(ch)*, grootsch: *groesj(ch)*, schuinsch: *schõsj(ch)*, Spaansch = *Spaõsj(ch)* en Waalsch *Waolsj(ch)*. Ook Leuven heeft *Wöls*, *schöns*, *spöns* en *groets*, die door hun klinker een vroegere mouilleering verraden (Goemans, blz. 56). Te Brussel ken ik hiervan althans: *groesj*, *schonsj* en *doesj* (doodsch). Te Tongeren en in het Hageland, vind ik althans nog de epenthese, in *Spo'ns* en *Wo'ls*. Maar mensch vind ik nog in Franschvlaanderen als *mêsje* en *meisje* (sic) en verder als *mijnsch* nog in bijna heel Oostvlaanderen (en Groningen), en als *mins(j)* in heel het Zuidoostelijk deel van Nederland. Zie de kaart in Onze Taaltuin III, blz. 221.

Ons achtervoegsel -sel, luidde in het oude Germaansch -isl. Welnu

in Aalst luidt afvijlsel, *valjsjel*, kaamsel: *kêsjel*, (ge)raadsel: *grosjel*. In Brussel vinden wij behalve *(g)rosjel* nog *grisjel* (hark) [1]), *bediesjel* (embleem), *beginsjel*, *spinsjel*, *vertinsjel*, *verzinsjel*, *winsjel* (windsel) en *hulsjel*. Tongeren heeft hier althans weer de epenthese van behouden in *ro'dsel* van *roeëd* voor raad, in *bo'nsel* uit *bone* voor boenen, maar van die epenthese reeds een tertiairen Umlaut gemaakt in *höpsel* (opeenhoopsel) van *houp*. Hasselt heeft hier het suffix -tsel in *strötsel* (strooisel), *blötsel* (blauwsel), *krätsel* (krauwsel), *stêtsel* (stijfsel), dat zoo goed als zeker uit -tsjel is gedelabialiseerd. Ook Leuven heeft voor strooisel: *stroetsel*, zie hierboven *groets* en voor vijlsel: *välsel*, voor overblijfsel: *överbläfsel*, die weer door hun klinker de vroegere mouilleering bewijzen.

Nog sprekender en algemeener verbreid is de tegenstelling tusschen de *labiovelariseering van het grondwoord en de mouilleering in de Oudgermaansche abstracta op -ida*. Hier heeft toch Aalst: voor breedte: *bridje* naast *brieëd* voor grootte: *groedje* naast *groeët* en *weelje* voor weelde. Tongeren heeft *breedzje* en *breezje* naast *breid*, *drögzje* naast *droug*, *duurzje* naast *duur*, *groizje* (grootte) naast *gröt*, *högzje* naast *hoog*, *ko'lzje* naast *kōl* (kaal), *wilzje* voor weelde, en *zworzje* (zwaarte) naast *zwōr*. Hasselt heeft met bovendien delabialisatie *grêdjzje* (grootte) naast *groeët*, en *vedjzje* voor vetheid. Maastricht heeft *flajte* voor *flauwte* naast *flaw*. Middenlimburg heeft *heugdje* voor hoogte, *lingdje* voor lengte, *eegdje* voor egge (os. egida) en *eusdje* voor dakgoot.

Maar nu ontmoeten wij hier ineens ook de bekende Oudslavische ontwikkeling van tj en dj via tsj en dzj tot sjt, zjd. De Zuidnederlandsche vocalen van *kunst*, *gunst*, *dienst*, *winst* enz. dwingen ons toch hiervoor een vroegere palataliseering aan te nemen. Maar dan hooren zij dus ook bij deze abstracta thuis. Evenals zij, moest *kunde* tot *koendje* en *koendzje* worden, wat bij den afval der e tot *koentsj* werd, dat in het Aalstersche en Brusselsche *koensjt* en *kunsjt* nu ineens de Slavische omstelling vertoont. Eveneens leiden wij dus *gunst* van **gunnida* af, dat via *goendzje* tot *goentsj* en door omstelling *goeinjst* en *gunsjt* werd, gelijk het in Brussel nog voorkomt. Dendermonde maakte er door delabialiseering weer *ginjst* van: gelijk in de omgeving van Aalst *koensjt* via *kunsjt* en *kinsjt* tot *kijnst* werd. Zoo werd **diende* tot Aalstersch *diensjt* of *verdiensjte* met door analogie weer herstelden e-uitgang en winst uit **winde* in Aalst en Brussel tot *winjst* [2]).

Dat tenslotte *de Westgermaansche comparatief en superlatief-suffixen*

---

[1]) Zie de kaarten in Onze Taaltuin III, blz. 344, 345 en 346.

[2]) Ik zie heel goed in, dat ik met deze reconstructie stilzwijgend mijn heele mouilleerings- en palataliseeringstheorie tot het Oergerm. uitstrek: maar daar ik slechts de Nederlandsche feiten op den voet tracht te volgen, ga ik toch niet buiten mijn boekje. Alleen zou het onverantwoordelijk zijn, dat ik dit met volle bewustheid deed, als ik niet werkelijk meende, dat die verdere uitbreiding mijner reconstructie ook daar zeer waarschijnlijk was.

niet altijd -iz. en -ist waren, volgt uit het vroeg-geïsoleerde woord ouders. dat anders zeker *elders* had moeten luiden. Maar dat ze toch vaak een i-bevat hebben, volgt uit de vormen van Aalst: *groeët, groejer, groesjt; vêr, voeider; klên: klãjst, schoeēn: schoesjt, bloɛ: blãsjt* (blijst), *vrieēd* (wreed): *vriesjt, ieēt* (heet): *ietsjt* en *iesjt, roeēd: roesjt* (roodst). Brussel heeft *klain: klanjstj* en *klänjstj, gruut: groejer, groesjt; bruun: bronsjtj, schuun: schoensjtj, fain: fänjde, feinsjtj, gemain: gemeinsjtj*, fraaiste: *frosjtj, luuj* (lui): *loesjtj*. Tongeren heeft: *gröt: gro'ter* en *gro'tste, sjön: sjo'nder: sjo'nste, laot: lo'ter: lo'tste, kaol: ko'lder* en *ko'lste*. Hasselt heeft hier weer dezelfde ts in *bletst, flötst, götst* en *nötst* voor blijst, flauwst, gauwst en naast.

§ 9. De o- en u- Umlaut berust op de door donkeren volgklinker gelabiovelariseerde eindconsonanten.

Maar als de tegenstelling tusschen harde en weeke consonanten in het Nederlandsch even oud is als de primaire i-Umlaut, dan moeten wij ook den zoogenaamden o-Umlaut in zijn begin althans tot dezen zelfden tijd terugbrengen, en moeten de gewone voorbeelden in open silbe als filo: *veul*, reeds in den tijd, toen deze stamklinker nog ongerekt was, hun i in u hebben veranderd, die bij de rekking naderhand in eu overging.

Tot voor kort[1]) heb ik de traditioneele verklaring der bekende o-Umlauts-gevallen steeds van mij afgezet met de gedachte, dat een o-Umlaut hier onmogelijk was, wijl de o reeds eeuwen verdwenen was, toen het eerste teeken van den o-Umlaut zich in de 14de eeuw vertoonde. Nu wij evenwel uit de Oudmiddel- en Nieuwnederlandsche gemouilleerde en gelabiovelariseerde consonanten gezien hebben, dat zoo'n weggevallen eindvocaal nog eeuwen later kan voortleven in de heldere of donkere kleur van de slotconsonant, heb ik niet het minste bezwaar meer, de theorie van den o-Umlaut te aanvaarden. En ik geloof er dus weer aan, dat in de Hollandsche Middeleeuwen *vel* uit *filo*, aanvankelijk vel^{o} luidde, daarna met u-epenthese $ve^{u}l$ daarna *vul*, en ten slotte na de vocaalrekking in open silben *veul* of *vø:l*. Evenzoo berusten dus *speulen* en *teulen* op *spilōn* en *tilōn, leunen* en *steunen* (zuchten) op *hlinōn* en *stinōn, tegen* op *antgegon, deuze* op *diso, reus* op *riso* en *heur* op (*h*)*iro, besmeuren* op *bismirōn, zeuven* op *sibon*, en *keuvelen* op *kivilōn* (mnl. kevel=kaak). Wij moeten hieruit dus het besluit trekken, dat de l, n, r, s, z, g, en v in het Oudhollandsch en Middelhollandsch, althans in deze woorden, harde medeklinkers zijn geweest en gebleven tot in de 15de of 16de eeuw.

Maar verder hooren hierbij nu ook een heele reeks voorbeelden die de labiovelariseering nog in de oorspronkelijke ongerekte klinkers vertoonen. En hierbij rangschikt zich dus op de eerste plaats de reeds behandelde overgang van $al^{o}t^{o}$ in $ol^{o}t^{o}$ en van $ol^{o}t^{o}$ in $o^{u}l^{o}t$, maar verder liggen in hetzelfde vlak: *zös* uit zes, *dussel* uit dissel, *bedusselen* uit bedisselen, en lesschen: *blusschen*, visch: *vusch*, wier eind-s gevelariseerd was door de

[1]) Onze Taaltuin II, 113 vlgd.

ch ervoor of erachter; evenals de groepen: schenden: *schunden*, sind(s) *sunt*, wi sint: *wi sunt*, trenten: *trunten*, ginder: *gunter*, glinder: *glunder*, grendel: *grundel*, stelt: *stult*, zijlder: zelder: *zulder*, gilde: *gulde*; nest: *nust*, nistel: *nustel*, listeren: *lusteren*, gisteren: *gusteren*, list: *lust*, lis: *lus*, *dit*: *dut*, dril: *drul*, ben: *bun*, gespin: *gespun* enz. Een dubbele inwerking, juist als bij brugjo: brugge: *brigge* komt ook hier voor b.v. bij gers: gras: *gors*, zilver: zalver: *zulver*, kerper: karper: *kurper*; die in hun tweede phase een loutere velariseering, maar dan in hun derde phase nog een nieuwe labialiseering vertoonen. De voorbeelden van de eerste groep zijn legio, ik gaf hier alleen die met louter dentale entourage, maar van die met medewerkende labiale en velare omgeving heb ik er een paar honderd, waaronder bijna al dezelfde, die ik hier straks voor het Nederduitsch zal opnoemen, en die van de tweede groep zijn altijd nog heel respectabel in getal, zoodat ik maar zeggen wil, dat niet alleen gelijk wij gewoonlijk leeren, alleen een i-Umlaut in het Oudnederlandsch voorkwam, maar ook een o of u-Umlaut, juist als in het Skandinavisch en Angelsaksisch.

§ 10. MOUILLEERING EN LABIOVELARISEERING IN DE CONJUGATIE.

De mouilleering der dentale consonanten voor een i blijkt vooral uit de conjugatie van Aalst, Brussel, Hasselt en Middenlimburg. De labiovelariseering voor de a en u is vooral sprekend in de conjugatie van het Waterlandsch bij Bredero en op Westvoorne; de beide tegenstellingen tegelijk komen het mooist uit in het Hageland, tusschen Leie en Schelde in Westvlaanderen en in het middenstuk van Franschvlaanderen.

Dit bewijs zal ik nu even uitbreiden tot alle Nederlandsche consonanten, die aan het eind der werkwoordelijke stammen voorkomen: door een beknopte vergelijkende behandeling der werkwoordsconjugatie onzer Zuid- en Noordnederlandsche dialecten.

En dan blijkt, dat juist als in de Slavische werkwoordsconjugatie, de eindconsonant van den werkwoordstam altijd gemouilleerd wordt, wanneer de uitgang in het Oerslavisch met een palatalen vocaal aanving, en altijd gelabiovelariseerd wordt, wanneer de oude uitgang met een velaren klinker begon: zoo ook in het Nederlandsch speciaal de 2de en 3de pers. enkelv. en de 2de pers. meervoud, die in alle zoowel sterke als zwakke ww. den Oudnederlandschen uitgang -is en -id hadden, evenals de heele zwakke verleden tijd, en het zwakke verleden deelwoord, die in de (absoluut gegeneraliseerde) 1ste klas der sterke werkwoorden zich door de uitgangen -ida en -id onderscheiden, blijkens het eenstemmig getuigenis onzer Zuidnederlandsche Oostbrabantsche en Middenlimburgsche dialecten reeds in het Oudnederlandsch een gemouilleerden eind-consonant hebben gehad; terwijl al de andere vervoegde vormen, wier uitgangen met een a of een o begonnen, naar een duidelijk sprekende feitengroep van een even groot aantal Nederlandsche dialecten, reeds in het Oudnederlandsch door een gelabiovelariseerden eindconsonant gekarakteriseerd waren.

In de volgende lijst zijn de gepalataliseerde of gemouilleerde vormen cursief, maar de gelabiovelariseerde vormen vet gedrukt.

							NAM	NOMAN	
Westgerm. ..	NEMUN	NEMIS	NEMID	NEMUN	NEMID	NEMAND	NARIDA	NARID	
Middenlimb. .	neem	neemst	*neemtj*	neme	*neemtj*	neme	nam	genomen	nemen
Aalst	**maon**	—	*monjtj*	**maone**	*monjtj*	**maone**	*monjdje*	*gemonjdj*	manen
Tongeren ...	**môn**	—	*moint* [1]	**mône**	*moint*	**mône**	*moinde*	*gemoind*	manen
Aalst	**aol**	—	*oljtj*	**aole**	*oljtj*	**aole**	*oljdjen*	*goljdj*	halen
Tongeren ...	**haol**	—	*hoilt*	**haole**	*hoilt*	**haole**	*hoilde*	*gehoild*	halen
Middenlimb. .	kin	kinst	*kintj*	kinne	*kintj*	kinne	*kindje*	*gekindj*	kennen
Aalst	**laot**	—	*lotj*	**laote**	*lotj*	**laote**	liet	gelaote	laten
Tongeren ...	**loeët**	—	*loit*	**loeëte**	*loit*	**loeëte**	loet	*geloite*	laten
Middenlimb. .	**laot**	*leitst*	*leitj*	**laote**	*laotj*	**laote**	liet	gelaote	laten
„ .	twist	—	*twisjtj*	twiste	*twisjtj*	twiste	*twizjdje*	*getwisjtj*	twisten
„ .	**blaos**	*bleest*	*blaostj*	**bloaze**	*blaostj*	**bloaze**	bloos	geblaoze	blazen
Tongeren ...	**gros**	—	*grois*	**groaze**	*grois*	**groaze**	*groizde*	*gegroizd*	grazen
Middenlimb. .	wêr	wêrst	*wêrtj*	wêre	*wêrtj*	wêre	*wêrdje*	gewoare	worden
„ .	raak	*rêukst* [2]	*rêuktj*	rake	*raaktj*	rake	*raakdje*	*geraaktj*	raken
„ .	brĕk	*brikst*	*briktj*	brĕke	*brĕktj*	brĕke	braak	gebroeake	breken
„ .	zeuk	*zukst*	*zuktj*	zeuke	*zeuktj*	zeuke	zocht	*gezochtj*	zoeken
„ .	plök	plökst	*plöktj*	plökke	*plöktj*	plökke	plocht	*geplochtj*	plukken
„ .	lach	lachst	*lachtj*	lache	*lachtj*	lache	*lagdje*	*gelachtj*	lachen
„ .	**vroag**	*vreegst*	*vreugtj*	**vroage**	*vroagtj*	**vroage**	vroog	*gevraogdj*	vragen
„ .	zik	*ziest*	*ziejët*	zegge	*zéktj*	zegge	zagd	*gezagjd*	zeggen
„ .	koup	*kuipst*	*kuiptj*	koupe	*kouptj*	koupe	kocht	*gekochtj*	koopen
„ .	stop	stopst	*stoptj*	stoppe	*stoptj*	stoppe	*stobdje*	*gestobdj*	stoppen
„ .	**slaop**	*sleipst*	*sleiptj*	**slaope**	*sloptj*	**slaope**	sliep	geslaope	slapen
„ .	**höb**	**höbst**	*hiejet*	**höbbe**	*höbtj*	**höbbe**	*haai*	*gedj*	hebben
„ .	tob	tobst	*tobtj*	tobbe	*tobtj*	tobbe	*tobdje*	*getobdj*	tobben
Maastricht ..	klaw	*klajs*	*klajt*	klawwe	*klajt*	klawwe	*klajde*	*geklajd*	klauwen
„ ..	snaw	*snajs*	*snajt*	snawwe	*snajt*	snawwe	*snajde*	*gesnajd*	snauwen
Middenlimb. .	klaw	klawst	*klawtj*	klawwe	*klawtj*	klawwe	*klawdje*	*geklawdj*	klauwen
„ .	sjnaw	sjnawst	*sjnawtj*	sjnawwe	*sjnawtj*	sjnawwe	*sjnawdje*	*gesjnawdj*	snauwen
„ .	gluif	gluifst	*gluiftj*	gluive	*gluiftj*	gluive	*gluifdje*	*gegluifdj*	gelooven
„ .	**höf**	**höfst**	*höftj*	**höffe**	*höftj*	**höffe**	*höfdje*	*gehöftj*	heffen
„ .	rouf	roufst	*rouftj*	rouve	*rouftj*	rouve	*roufdje*	geroufd	rooven
„ .	wirk	wirkst	*wirktj*	wirke	*wirktj*	wirke	*wirgdje*	*gewirktj*	werken
„ .	werp	**wurpst**	*wurptj*	werpe	*werptj*	werpe	worp	geworpen	werpen
„ .	help	**hulpst**	*hulptj*	helpe	*helptj*	helpe	holp	geholpe	helpen
„ .	volg	volgst	*volgtj*	volge	*volgtj*	volge	*volgdje*	*gevolgdj*	volgen

In al deze Middenlimburgsche gevallen hebben de gemouilleerde vormen eenmaal de heele consonantgroep op het einde gemouilleerd gehad, juist

[1]) Wat wij hier telkens in Tongeren, Leuven en 't Hageland zien, dat namelijk de consonant-mouilleering overgaat in een voorafgaand i-tje, dat met den stamvocaal een dalende diphtong vormt, zien wij ook in allerlei Slavische dialecten gebeuren, gelijk Sievers reeds opmerkte. *Verhandlungen* 28. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner, Leipzig 1873, blz. 193.

[2]) De tweede pers. enkelv. heeft in Middenlimburg blijkens zijn vocaal dezelfde mouilleering gehad als de 3de pers. enkelvoud, maar is later bij de aanvoeging der harde t van du gelabiovelariseerd. Daardoor labiovelariseerde ook de e tot u, die nu ook analogisch vaak in den 3den pers. werd overgenomen.

gelijk te Aalst, en nog komen herhaaldelijk, blijkens de spelling der verschillende dialectsprekers, ook de eerste consonanten der groep gemouilleerd voor. Bij de volgende ww. lette men nu vooral op de labiovelariseering, hoewel deze ook in vele der voorgaande reeds uit de klinkerveranderingen was af te lezen. Zie Kaart 5 van stond: *stong*, die al de verspreide velariseeringsterreinen omvat.

							BAND	BONDUN	BONDAN	
Bredero	vind	—	vindt	vinde	vindt	vinde	vand	**vongen**	**evonghen**	vinden
„	bind	—	bindt	binde	bindt	binde	band	**bongen**	**ebonghen**	binden
Westvoorne..	bind	—	bindt	binde	bindt	binde	**bo^{a}ng**	**bo^{a}nge**	**ebonghen**	binden
Antwerpen...	**bingd**	—	**bingdt**	**bingde**	**bingdt**	**bingde**	**bongd**	**bongde**	**gebongde**	binden
Aalst........	sno^1	—	*snadj*	**sno^{1}n**	*snadj*	**sno^{1}n**	sneej		gesnejen	snijden
Leuven......	sno^2	—	*snäd*	**sno^{2}n**	*snäd*	sno^{2}n	sneej		gesneen	snijden
Hageland....	**snij**	—	*sned*	**snije**	*sned*	**snije**	sneej		gesnejen	snijden
„	**louët**	—	*löt of loit*	**louete**	*loit of löt*	**louete**	liet		**gelouëte**	laten
Leuven......	**sloeët**	—	*slöt*	**sloeëte**	*slöt*	**sloeëte**	*slöt*		**geslöte**	sluiten
Brussel......	**sloët**	—	*slotjsj*	**sloëte**	*slotjsj*	**sloëte**	*slotjsje*		**geslote**	sluiten
Hageland....	**haol**	—	*hailt*	**haole**	*hailt*	**haole**	*hailde*		*gehaild*	halen
Leuven......	**oel**	—	*ölt*	**oele**	*ölt*	**oele**	*ölde*		*göld*	halen
Hageland....	**verstoul**	—	*stoilt*	**stoule**	stoilt	**stoule**	*stoilde*		*stoild*	verstalen
Tongeren....	hang	—	*hinjk*	hange	hank	honge	honk		gehange	hangen
Middenlimb...	hang	*hingst*	*hingtj*	hange	*hangtj*	hange	hong		gehange	hangen
Leie-Schelde..	**aw**	—	*angt*	**awn**	*angt*	**awn**	**ow**		**awn**	hangen
Middenlimb ...	zing	zingst	*zingtj*	zinge	*zingtj*	zinge	zong		gezongen	zingen
Caestre .... Kassel..... Wormhout.	*zie(n)j*	—	*zie(n)jt*	*ziejnje*	*zien(j)t*	*ziejnje*	**zoew**		**hezoewn**	zingen
Leie-Schelde..	*zeij*	—	*zeijt*	*zeijen*	*zeijet*	*zeijen*	**zow**		**hezown**	zingen

Tusschen Leie en Schelde is de gemouilleerde ng eerst in nj, later in een loutere j en de gelabiovelariseerde ng eerst in nw, later in een loutere w overgegaan. Dat hier analogisch verschuivingen zijn opgetreden, spreekt van zelf. Maar de wet dezer analogieën vinden wij ook weer in de Slavische talen terug: dat, terwijl in dit oudste tijdvak de volgende klinker praevaleerde op den voorgaanden stamklinker, langzamerhand de voorgaande klinker de mouilleerings- en labiovelariseerings-functie van den volgenden klinker overnam, gelijk wij hier tusschen Leie en Schelde in zijn begin zien, maar in andere dialecten reeds veel verder is gegaan. Doch de algemeene conclusie is duidelijk. In den tijd dat de ongeaccentueerde conjugatieuitgangen nog hun volle kleur hadden, dus tusschen 600 en 900 werden alle Nederlandsche consonanten die op het einde van den verbaalstam voorkwamen: zonder uitzondering door de volgende i gemouilleerd, en door de volgende a en u gelabiovelariseerd. Om wille van de duidelijkheid heb ik in de bovenstaande lijst bijna alleen de zuivere mouilleeringen opgenomen; maar de aandachtige lezers hebben het bij de nominale mouilleeringen reeds opgemerkt, dat, juist als in het Slavisch, de mouilleering der velaren en dentalen althans, ook hier vaak in een volle palataliseering of affriceering overgaat. Zoo worden kj en tj weldra tot tsje- en gj en dj veelal tot dzje. Welnu, dat gebeurt nu ook in de conjugatie,

DE GEVELARISEERDE EINDCONSONANTEN

TAALKAART van NEDERLAND

Kaart 5. Stond, praeteritum van staan.
Het uitbreidingsgebied van de vormen stong-sting voor stond omvat alle meer beperkte velariseeringen van nd. Blijkens stint en sti heeft hier de vorm *ging*: zoo goed als geen invloed gehad.

rond Aalst en Dendermonde, in het heele Pajottenland, te Brussel, te Hasselt en tot aan de Maas in Maaseik en Stockheim.

Ik geef daar hier slechts een drie- of viertal voorbeelden van, niet om dit geval zelf, wat na al de vorige vanzelf sprekend is, maar omdat ik hier opnieuw een interessante verdere ontwikkeling dier palatale affriceering onder Uwe aandacht wil brengen.

§ 11. Hoort de omstelling van ťs in št wel tot de Praeslavische articulatie-basis?

Welnu, de gewone voorbeelden van de Zuidnederlandsche zwakke conjugatie zijn nu nog:

Brussel	moon	—	monjtsj	mone	monjtsj	*monjdzje*	*gemonjtsj*	manen
Hasselt	maan	—	maanjtsj	mane	maanjtsj	*maanjdzje*	*gemaanjtsj*	manen
Brussel	ken	—	kenjtsj	kenne	kenjtsj	*kenjdzje*	*gekenjtsj*	kennen
„	verdun	—	dunjtsj	dunne	dunjtsj	*dunjdzje*	*dunjtsj*	verdunnen

Maar de volgende voorbeelden wijken in den verleden tijd en het verleden deelwoord op consequente wijze van de bovenstaande gevallen af:

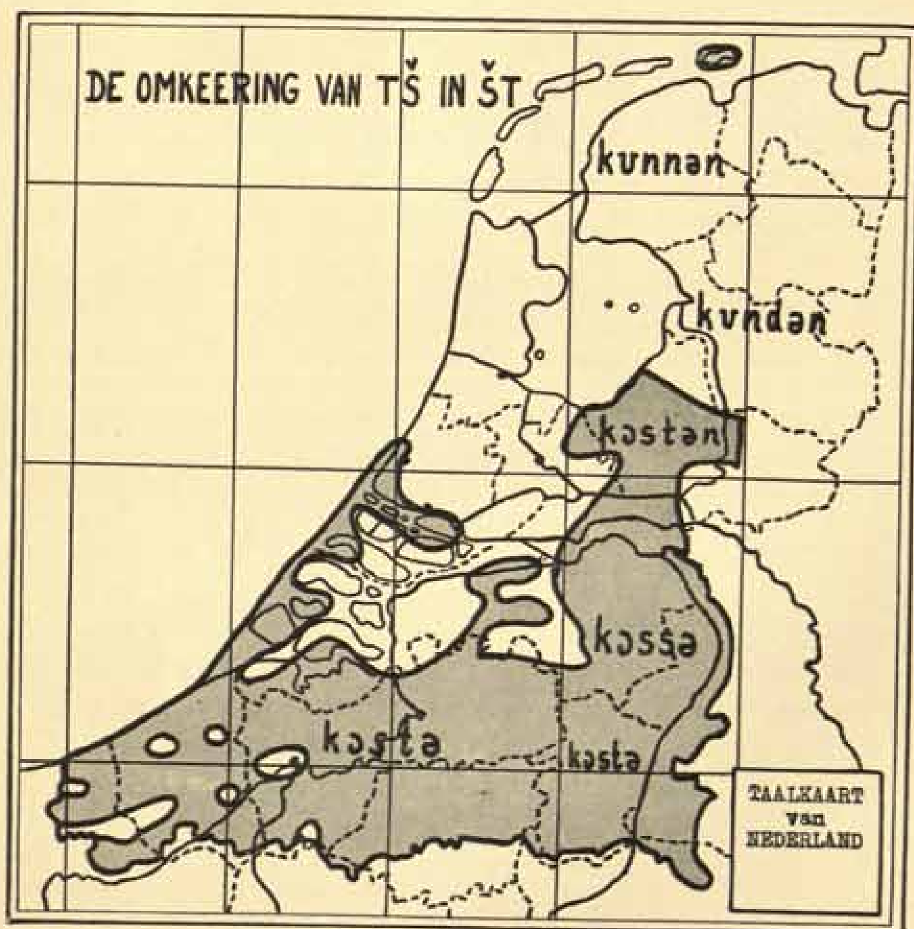
Brussel	kan	—	kan	kunne	kunjtsj	*kost*	*gekost*	kunnen
"	begin	—	beginjtsj	beginne	beginjtsj	*begost*	*begost*	beginnen
Hasselt	kan	—	köntjsj	könne	köntjsj	kos, *kosten*	*gekos(t)*	kunnen
"	begin	—	begintjsj	beginne	begintjsj	begos, *gosten*	*begos(t)*	beginnen

En dit onderscheid komt overal terug:

Aalst	kaan	—	kaan	kenne	kenjtj	*kost*	*gekost*	kunnen
Tongeren ...	kan	—	kan	koine	koint	*kos(t)*	*gekos(t)*	kunnen
Middenlimb. .	kan	kenst	kan	kanne	kontj	*kost*	*geköstj*	kunnen
Aalst	begin	—	beginjtj	beginne	beginjtj	*begost*	*begost*	beginnen
Middenlimb. .	begin	beginst	begintj	beginne	begintj	*begöst*	*begöst*	beginnen
Tongeren ...	begin	—	begint	beginne	begint	*begos(t)*	*begos(t)*	beginnen

En zoo verder te Maastricht, Roermond, Antwerpen, Tilburg, den Bosch en de Veluwe met Schiermonnikoog incluis: *maar nergens buiten Nederland komen deze vormen thans nog voor.*

Wat is hier gebeurd? In het Mnl. Brabantsch en Limburgsch komen conde, *conste* en *coste* als verleden tijd, en vaker gheconnen dan *gheconst*

Kaart 6. Zij konden.

voor. En evenzoo van gunnen: *onste, jonste, goste* naast geonnen, en van beginnen: begonde, *begonste*: *begoste*. Daar de oudere vormen er duidelijk op wijzen, dat deze ontwikkeling met de gewone vormen: konde, begonde en onde moet aangevangen zijn en de uitbreiding dezer vreemde vormen zich juist met het mouilleeringsgebied dekt, en de mouilleering dezer afwijkende vormen, althans bij het verleden deelwoord: in Middenlimburg nog bewaard is; moeten wij van de bovenstaande voorbeelden manen en verdunnen uitgaan, en moet dus *konde* gemouilleerd zijn tot *konjdzje* en *gekond* tot *gekonjtsj*. Dat *gekonjtsj* is nu door een ons uit het Oudkerkslavisch bekende metathesis omgezet in *geconst*; en *geconst* is volgens den nasaal-regel voor scherpe spirans tot *gekost* geworden. En evenzoo werd *konjdzje* met metathesis over *konzde* tot *konst* en *kost*. *Onde* nam denzelfden weg over *onjdzje* naar *onzd* en *onst*. En *begonde* en *begond* gingen denzelfden mouilleeringsgang naar *begonst* en *begost*.

Wat nu in deze voorbeelden het merkwaardigst is, dat *onsta* en *consta* reeds in de beide groote handschriften van den *Heliand*, en bovendien nog in het *Essener Evangeliarium* voorkomen. En wat wel het mooiste is: het werkwoord vermanen, dat in onze heele Nederlandsche overlevering: vermaonde, *vermaondje* en *vermonjdzje* luidt, heeft althans in de taal van het *Monacensis Heliand*-handschrift dezen laatsten Brusselschen vorm reeds achter zich en komt daar voor als *farmonsta*; na dus de tš weer in št en st te hebben omgesteld, evenals *gunst, kunst, verdienste* van blz. 26.

Een belangrijk voorbeeld hebben wij hiervan ook nog in plunderen (zie blz. 23), Aalst *ploenjdere* en *ploenjtjere*: *ploentsjere*: Mnl. *pluusteren*. Nog treffender is misschien het voorbeeld van *kern* en *keest*, twee woorden die sinds eeuwen niet den minsten samenhang meer vertoonen, maar die dank zij dezelfde Oudkerkslavische klankwet toch heel regelmatig uit elkander zijn ontstaan, en waarvan alle tusschenvormen in de verschillende dialecten nog in leven zijn gebleven. Gelijk ik hieronder nog toonen zal, had *kern* een gemouilleerde r en klonk in den ouden tijd, gelijk nu nog in Oostbrabant: *kêrze*. Dat *kêrze*, waaruit het Maria Oudenhovensche *kiëze*, het Grathemsche en Aalstersche *keere* en met verkorten klinker het Nukerksche *kisse* ontstond, was echter door de Mazureering uit *keerzj* ontstaan. Nu, ook uit dit **keerzj* komen volgens den affriceeringsregel: **keerdzj* en **keertsj*. Rechtstreeks daaraan beantwoordt nu in Sittard en Posterholt met verkorten klinker *kirtsj* en *kitsj*. En toen nu ook in Limburg de Mazureering werkte, werd het te Neeritter met verkorten klinker *kits*, maar te Bree met den ouden langen klinker *keets*. Doch aan de andere zijde van het mouilleeringsgebied was uit *kitsj* volgens de Slavische omstelling *kisjt* ontstaan, wat met den ouden langen klinker te Aalst weer *kiëst* of *keest* is geworden.

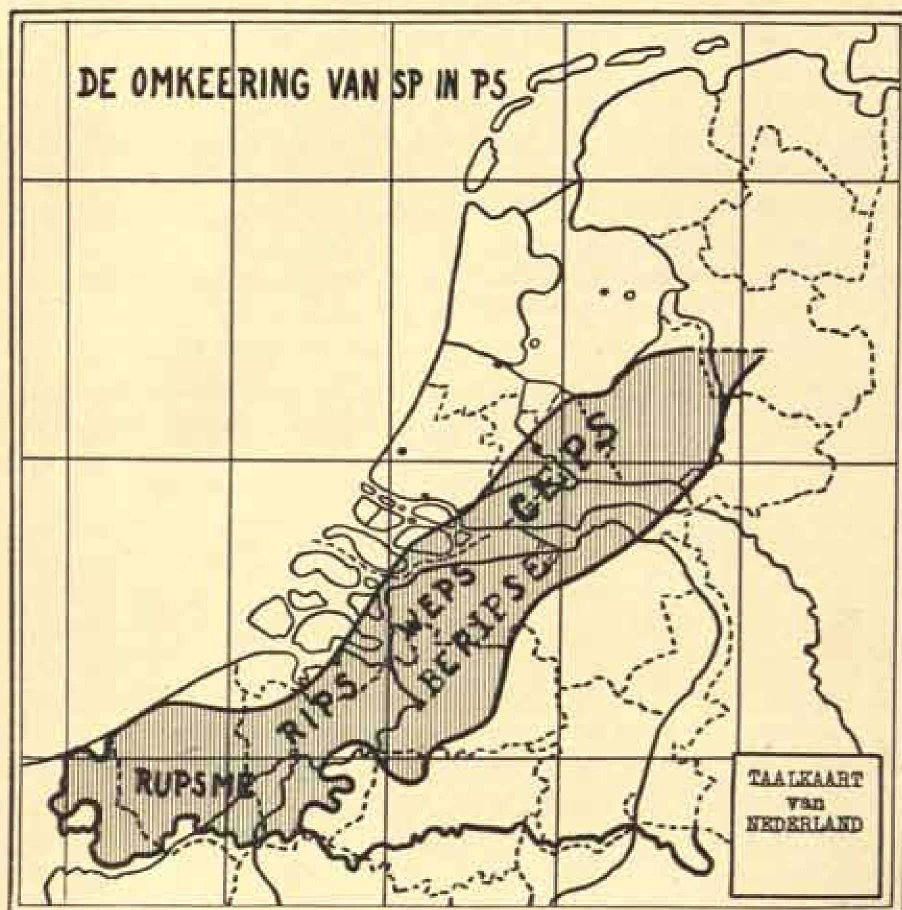
Dat de beteekenis *kern* zich in de verschillende plaatsen specificeerde op het klokkenhuis van een appel of peer, en dat ten slotte b.v. te Aalst de beide vormen *keere* en *kiëst* in de beteekenis van *klokkenhuis* en *kern* naast elkander staan, verhoogt nog de zekerheid dezer heele woordgeschiedenis.

Als wij de Mnl. vormen van dit woord met de tegenwoordige dialect-

vormen vergelijken, zien wij aanstonds, dat het Mnl. ons een slechts zeer onvolledig beeld geeft van de werkelijke klankontwikkeling.

Maar deze omstelling van -tš in -št staat in het Zuidslavisch niet alleen, ook de -ps en soms zelfs de -ks, doen hier aan mee.

Zoo vinden wij Zogr. Joh. 21, 25 s'pana uit *pisana* en Luc. 7, 27: *s'pano*, Luc. 20, 42 *s'palŭm* uit *p'salŭm*, verder *aspinfŭ* uit ἄψινθος, okr. *spovati* (schimpen) uit ksl. *pisovati* en kroat. *sfa* uit *fsa* (oksl. *pisa*: van den hond).

Kaart 7. Rups.

Het witte gebied heeft rusp en risp, wesp, gesp en berispen. In het noordoosten is er geen algemeene grens te trekken.

Maar verder correspondeeren Slav. *iskati* (zoeken) aan sanskr. *icchāti* en *piskati* fluiten aan sanskr. *picchorā* (fluit). Welnu, juist hetzelfde vinden wij bij ons: Os. *ripson* mhd. *refsen* wordt zoowel in Zeeland met Westvlaanderen als Oostbrabant met Limburg tot *berispen*, ohd. *wafsa* mhd. *webse* wordt hier tot *wesp(el)*, *kwipselen* wordt tot *kwispelen*; *raps* wordt tot *rasp* Nl. en ndd. *uprispen* komt van een ouder **rupsen*; *gepse*, *göpse*, *gaps* wordt tot *gesp* en *heps*, *hips* wordt tot *hesp* (ham) en Raupe, *rupe*,

rups wordt tot *rusp*, maar met hetzelfde sanskrit. *icchāti* is verwant ons ww. *eischen* en aan Sanskrit *picchan* (staartveer) beantwoordt zoowel het tsjechisch *pisk* (onontwikkelde jonge veer) als ons Germ. Ned. *fisks* en *visch*.

Maar wat deze metathesis voor ons land zoo belangrijk maakt, is de juiste geographische verspreiding. Er loopt toch van Salland via Oostutrecht, het Land van Altena, Tieler en Bommelerwaard, de Baronie van Breda en het Markiezaat van Bergen op Zoom, het land van Antwerpen met links het land van Waas en Terneuzen en rechts: Kleinbrabant via Oudenaarde, Gent en Eeclo en heel Zuidwestvlaanderen recht naar Boulogne midden door de sp-streken ter rechter en ter linker zijde: een breede dialectstrook met ps, die wij — mede om verschillende andere redenen die ons hier te ver zouden afleiden — met zekerheid als de nagelaten veroveringslinie van den grooten Saksendoortocht moeten beschouwen. In casu wordt dit argument versterkt door het feit, dat wij in het Angelsaksisch, hun toekomstland, nog allerlei -ps en -ks voorbeelden aantreffen: zooals: ohd. *fisc*: ags. *fix*. *āscian* (eischen): *ácsian*, *ascan*: *axan* mengl. *axe*, gr. *κοῦσπος*, ags *cosp*: *cops*. Hier komen dus onze twee Praeslavische invasies in botsing met elkander. De eene wint het in de ps, de ander wint het met de st. Hieruit moeten wij concludeeren, dat deze omzetting van tš in št, ts in st, ks in sk en ps in sp, niet tot de Praeslavische articulatiebasis, maar alleen aan de met mediterraan bloed gekruiste Zuidslaven behoort. Ook elders in de mediterrane wereld komt deze omstelling voor, b.v. in Zuidfrankrijk. Welnu, ook Zuidnederland had en heeft een mediterranen inslag en zoo vond deze mediterrane tendenz hier in Doringen gehoor. Terwijl de Praeslavische Saksen, die géén mediterranen inslag hadden, dus hun ts, ks en ps hebben doorgezet en behouden, dreven de Zuidnederlandsche mediterranen hun st, sk en sp althans in de genoemde vormen in het algemeen taalgebruik door.

En hiermee zijn wij dus ook in denzelfden tijd ongeveer gekomen, dat de Zuidslaven op den Balkan juist hetzelfde deden. Inderdaad het bloed kruipt, waar het niet gaan kan. Een ras is een ras, en heeft een erfelijke articulatiebasis, die in gelijke omstandigheden vaak precies hetzelfde doet, ook al wonen die afstammelingen van dat ras, sinds een millennium, een half of heel werelddeel van elkaar af.

Besluit.

Dit alles is echter nog maar half werk.

Totnutoe kende dus het Oudnederlandsch de mouilleerings-correlatie der enkelvoudige consonanten vooral aan het einde der woordstammen. Want alhoewel de velaren in Anlaut voor palatale vocalen tot palatale affricaten waren geworden, stonden er toch alleen in de werkwoordsconjugatie gelabiovelariseerde velaren tegenover; en dit bleef tot betrekkelijk weinig gevallen beperkt. En toen nu successievelijk in de verschillende gevallen de ongeaccentueerde uitgangsklinkers gesyncopeerd werden, deelde de

geïnfecteerde stammedeklinker zijn infectie aan den uitgangsdentaal mee. Nu trof het echter zoo, dat juist in de gemouilleerde werkwoordsvormen de 2de en 3de pers. sing., de 2de pers. pluralis, en in den zwakken verledentijds-stam en het zwakke verleden deelwoord, waar juist die medeklinkergroepen zich vormden, die syncope veel eerder intrad dan in de gelabiovelariseerde vormen als de Infinitief, de 1ste pers. Sing. en Plur. en de 3de pers. pluralis, die geen consonantgroepen vormden; en daardoor ontwikkelde zich het aanvankelijk zoo vreemd aandoend verschijnsel, dat de mouilleering zich vooral vertoonde en handhaafde in gegemineerde dentalen en verbindingen, en dat nog wel speciaal in zulke, waarvan de tweede consonant een t of een d was. En dat is in alle onze dialecten, die de mouilleering bewaard hebben, tot heden toe zoo gebleven. Ook in Skandinavië vinden wij hetzelfde verschijnsel (blijkens A. Sommerfelt, Journal de Psychologie, **30** p. 323).

De Zuidnederlandsche mouilleerings-dialecten zijn hierin op den duur nog verder gegaan, en hebben deze alleroudste mouilleering alleen meer over in de dentaalverbindingen, vooral nd, nt, ld, lt, td, tt en reeds in mindere mate in ns, ls, ds en ts en bijna niet in st, ss en dd. Bovendien werd nu in steeds toenemende mate door de aanpassing der mouilleeringstendenz aan onze gesloten silben: het behoud der oude en het opkomen van nieuwe mouilleeringen in deze eindgroepen afhankelijk gesteld van den palatalen klinker die aan de consonantgroep voorafging. Alleen in Middenlimburg werkten deze voorafgaande klinkers nooit zoo dwingend en bleven ook de velaar- en labiaal-verbindingen naast de dentaalverbindingen althans in de conjugatie gespaard, wat echter op den duur alleen gelukte door vóór alles de dentale conjugatie-morphemen zelf te mouilleeren, waardoor successievelijk de eerste consonant der groep zijn mouilleering verloor. Deze mouilleering van Auslaut-consonantgroepen [1]), die in het Slavisch bijna niet voorkomen, geeft dus aan deze oudste Nederlandsche mouilleeringsperiode een heel eigen cachet, en bewijst dat onze Nederlandsche articulatiebasis zich nog slechts ten halve aan de Praeslavische articulatiebasis overgaf. Al deze mengvormen waren immers nog opgekomen in den mond van heterozygoten. Na ongeveer 350 jaar zijn echter de bewoners der Praeslavische kerngebieden door onderlinge huwelijken tot homozygoten geworden.

TWEEDE PERIODE a° 1000—1350.

En nu in de nu volgende periode gaat dan ook de ontwikkeling van het Oudnederlandsch dier kerngebieden een tijd lang op het Slavisch gelijken als de eene druppel water op den andere. Zij wordt gekenschetst door de j- en w-prothese der anlautende en de j- en w-epenthese vóór alle inlautende vocalen en de daaruitvolgende uitbreiding der mouilleerings-correlatie op alle Nederlandsche Anlautconsonanten.

---

1) Dat aan het woordbegin ook reeds groepen van gemouilleerde en gevelariseerde consonanten voorkwamen, bewees ik blz. 24 uit de kw-, sw- en skl-groepen enz.

§ 12. De prothese van j en w.

In den tijd namelijk, kort nadat alle korte vocalen in open silben gerekt werden, vertoont zich nu toch op verschillende plaatsen in het Zuid-oosten van ons taalgebied plotseling een heele omwenteling aan het woordbegin: de prothetische j en w voor alle beginklinkers van het woord. Het schijnt of er een wet is uitgevaardigd, dat geen enkel woord meer met een gerekten of langen klinker beginnen mag. Bovendien worden alle dalende diphtongen omgezet. Hierbij blijken echter al onze gerekte en lange beginklinkers als bij tooverslag in twee groote groepen verdeeld: een palatale en een velare groep. En nu krijgen alle woorden die met een gerekten of ouden langen of vroeger diphtong gewezen palatalen klinker beginnen: *een j voor zich*, terwijl alle woorden met een gerekten of ouden diphtongalen of langen velaren klinker voorop, *nu plotseling met een w aanvangen*. Tot nog toe waren hiervan slechts twee van de 12 gevallen bekend. Wij wisten toch reeds, dat in dezen tijd de Germ. gesloten ē via een j-prothese jé, weldra tot ieje en daarna tot ie werd, evenals de Germ. ō via een w prothese *wo*, weldra tot oewo en daarna tot oe is geworden [1]; maar hetzelfde geschiedt met al onze toen bestaande gerekte of lange klinkers en diphtongen. De voorbeelden hiervan zijn het best en het talrijkst bewaard in Oostbrabant rond Helmond en Eindhoven, in Belgisch-Limburg rond Hasselt en Sint Truyden en in Luiksch-Limburg te Moelingen en de drie Voerens, maar liggen verder nog over heel het Zuidoosten van ons taalgebied verspreid.

Voor een ie: (*h*)*jier* voor (*h*)*ier* (*hijr*) en in *juurste* (*ierste*) dat aanvankelijk zeker *jierste* luidde.

Voor een ee: *jezel* en *jeend* voor ezel (*ejzel*) en eend (*ejnd*), *jen* en *jens* voor een (*ejn*) eens (*ejns*) en *jew* voor eeuw (*eejw*).

Voor een ê: *jêten* voor *êten*, *jêrg* voor *êrg*, *jêrde* voor aarde (*êrde*) en *jêrs* voor aars (*êrs*).

Voor een eu: *jeurke* voor oortje (*eurke*), *jeumke* voor oomke (*eumke*), *jeugske* voor oogje.

Voor een aa: *wan* voor *aan*.

Voor een oo: *wok* voor ook (*owk*), *wog* voor oog (*owg*), en *wokst* voor oogst (*awgst*).

Voor een oe schijnen volgens de bekende klankwet naar welke *zwoet* tot *zoet*, *zwoel* tot *zoel* en *zwoegen* tot *zoegen* werd, alle voorbeelden spoedig te zijn verdwenen; in de Slavische talen is het hiermee trouwens precies eender gegaan.

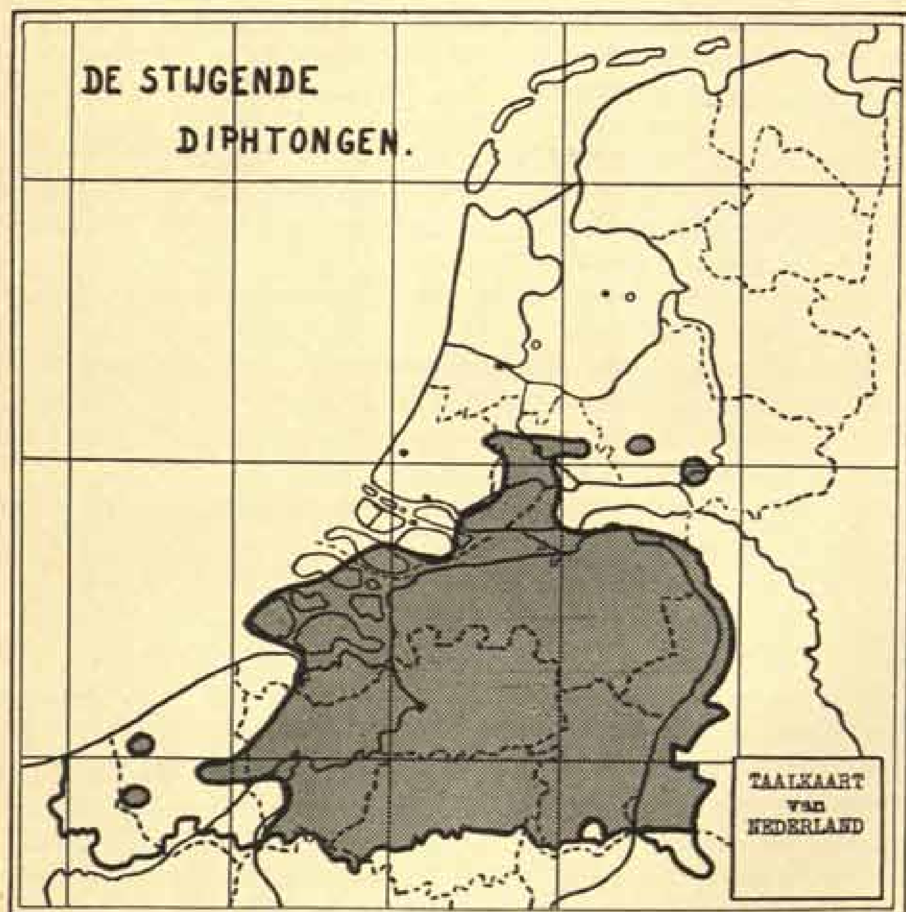
---

[1]) H. Brinkmann: *Sprachwandel und Sprachbewegungen in althochdeutscher Zeit*, Jena 1931, blz. 170 vlgd. W. Steinhauser: *Zur Diphtongierung von germ. ē² und ō*. Teuthonista 1930, blz. 81 vlgd. H. Hassmann: *Entwicklungsgeschichte der Zwielaute in den Mundarten der bayrischen Oberpfalz und Westböhmens*. Teuthonista 1929, blz. 180 vlgd. S. Pirchegger: *Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet*, Berlin 1927, hebben mijn verbinding dezer feiten met de Praeslavische articulatiebasis reeds voldoende voorbereid.

Maar als dit dus zoo is, dan blijkt hieruit, dat in dit Zuidoostelijk Nederlandsch dialectgebied, kort na of tegelijkertijd met de rekking der korte klinkers in open silben: deze prothetische j en w, precies volgens Slavische klankwetten zijn opgekomen, en tot op den dag van heden nauwkeurig zijn bewaard en uiteengehouden.

§ 13. De mouilleeringscorrelatie der beginconsonanten.

Maar deze prothetische j- en w- aan het woord-begin staan in het Oudslavisch niet alleen. Eigenlijk gebeurt met de beide *reeksen van klinkers precies hetzelfde in het woordmidden*. Alleen verschijnt dan hier geen extra j- of w-phoneem, maar de jota mouilleert of verweekt de voorafgaande consonant en de labiovelare w labiovelariseert of verhardt den voorafgaanden medeklinker. En daardoor ontstaat de correlatie der al of niet gemouilleerde Anlautsconsonanten in de meeste Slavische talen, maar vooral in het Russisch, het Poolsch en het Oostbulgaarsch.

Kaart 8.
Wanneer wij het groote gebied met de 4 relicteilandjes verbinden hebben wij het oude terrein der stijgende diphtongen (naar de huidige kaarten van: steen, kleed, bleek, leeren, vleesch, eeren).

Welnu, in ons Zuidoostelijk dialectgebied geschiedde nu aanvankelijk precies hetzelfde. Ten minste bij en voor de vertegenwoordigers van het Praeslavische ras in ons Thoringia. Maar het spreekt vanzelf dat de vertegenwoordigers van het Noordsche ras die j en w met den volgenden klinker verbonden en hen samen als een stijgende diphtong interpreteerden.

Zoowel toch voor de klinkers, die uit Germaansche tweeklanken, als die uit oude Germaansche lange, of de sinds a° 1000 gerekte oude korte klinkers ontstonden, vertoonen zich nu ook midden in het woord, volgens denzelfden regel een j of een w, die respectievelijk den voorgaanden medeklinker mouilleert of labiovelariseert. En zoodoende krijgen wij met één slag niet slechts al onze beginconsonanten in een gemouilleerden en gelabiovelariseerden variant onderscheiden, maar ook alle klinkers worden nu bewust in een prae- en postpalatale groep verdeeld, daar de praepalatale alle een j, en de postpalatale alle een w voor zich nemen en zoo, in veler mond althans, tot stijgende diphtongen worden.

I. Aan de praepalatale zijde staan dan de vertegenwoordigers van den Oudgerm. tweeklank ai en den Westgerm. tweeklank io, van de lange gesloten ē, en van de gerekte oude korte e en i, die alle schijnbaar met een j beginnen of de voorafgaande consonant mouilleeren [1]). Praktisch komt dat bij de representanten van de oude diphtongen op een zuivere metathesis der beide diphtong-elementen neer. Zoo werd dus bejn tot bjen. Daar nu evenwel bjen spoedig tot bjin werd, en de meeste voorbeelden in dezen vorm zijn blijven leven, geef ik ze hier met ji.

ai: zjIland, *gjin, bjin, stjin, tjin(ke), hjil, djil,* zjilke, *mjir, hjir, kjir, zjir, gjist,* mjist, hjis, *vljis,* djig, schjif, rjipke, hij ljinde, hij verdjilde voor Zeeland, geen, been, steen, teen, heel, deel, zeel, meer, heer, keer, zeer, geest, meest, heesch, vleesch, deeg, scheef, reep, hij leende, hij verdeelde, benevens de vreemde woorden *mjister, bjist* en *fjist* voor meester, beest en feest. Te Helmond hoort men nog *hi-jétten* voor heeten.

De gecursiveerde voorbeelden komen ook reeds in 1575 te Mechelen voor, en buitendien nog: *twjl* voor twee, *wjl* voor wee, *tjir* voor teer, *vrjis* voor vrees, *wjiz* voor wees, *jid* voor eed, *kljid* voor kleed, *ljid* voor leed, hij *wjit* voor hij weet, *vjl* voor veete, *smjikken* voor smeeken, *ljinnen* voor leenen en *wjinnen* voor weenen. Aalst had eenmaal ook *djeeg, zjeep, zjeer, zjeel, zjeem* en *zjeever* voor deeg, zeep, zeer, zeel, zeem en zeever [2]).

---

[1]) Dat hier tot op den dag van heden bij vele sprekers b.v. te Woensel, Geldrop, Gerven en Helmond echte gemouilleerde consonanten voorkomen en niet louter een combinatie van een consonant plus een daaropvolgende j, blijkt vooral uit de medeklinkergroepen, die door de laatste consonant heelemaal worden geïnfecteerd, zoodat al de twee of drie beginconsonanten gemouilleerd en naar vóór in den mond worden getrokken. Zoo is de k van knjeup reeds bijna een č en de n een echt-gemouilleerde n zonder j er achter, zoo ligt de gr van grjuts en gruts veel meer vóór in den mond dan de gr van groe°t: 't is bijna jruts. Hetzelfde merken wij op bij kljeuven tegenover kloof. Let ook op šet voor štert uit st'ert (staart), dat in Zuidbrabant bijna van Aalst tot Leuven voorkomt.

[2]) Uit de uitzonderlijke mouilleering der beginmedeklinkers d en z, die voor de lange ie *niet* voorkomt, leiden wij met zekerheid de eenmaal stijgende diphtongen af.

Thans luiden ze: *dzjieëg, zjieëp, zjieër, zjieël, zjieëm* en *zjieëver*. Ook Antwerpen had volgens Meurier ± 1540 dezelfde stijgende diphtong.

aiw: *mjöw, sprjöw, ljöwerik, snjöw, ljöw, Zjöw, schrjöwwen*, voor meeuw, spreeuw, leeuwerik, sneeuw, leeuw, Zeeuw en schreeuwen.

io: Ook deze diphtong, in het Mnl. gewoonlijk ie geschreven maar i—j gesproken, wordt dus eenvoudig omgezet: *djirke* en *djurske* voor deerntje, *vjertien* en *vjirtig* voor veertien en veertig, *kljeuven* en *kljuven* voor klieven. Ook Tongeren heeft *vjettien* en *vjettig* voor veertien en veertig.

ē[1]: *hjier* voor hier. Mechelen heeft in 1575 reeds *bjit* voor biet en *Pjitter* voor Petrus.

e: *njevve* en njiffe, *njemme*, wjege, stjeke, brjeke, stjele, begjeere, mjeel, gjeel, wjeer, ljerre en verder mjèl, kjèl en kjille, vjērig en vjerrig, bjersten, pjizzek, hjerd, stjert, lantjèn en Valkenswjird voor neven (Praep.), nemen, wegen, steken, breken, stelen, begeeren, meel, geel, weder (subst), lederen (adj.) en verder meerl, kerel, vaardig, bersten, perzik, haard, staart, lantaren, Valkenswaard. In het Land van Hulst klinkt wereld: *wjēreld* en Lamsweerde: *Lamswjērde*.

Moelingen heeft behalve de hierboven cursief gedrukte nog: *wjeg* voor weg, *wjēk* voor week, *kjēn* voor kern, *jerappel*, *bjènen* voor bernen, *djèse* voor dorschen en *wjerden* voor worden. Ook *Leuven*: *jèsgat* voor aarsgat, *jēr* voor aarde, *pjets* voor paars, *stjet* en *šet* voor staart en *Bjèthem* voor Berthem. Reeds in 1575 hoorde men te *Mechelen jer* voor aarde, *stjert* voor staart, *dwjers* voor dwars, *hjerd* voor haard, *ljerzen* voor laarzen, *wjerd* en *wjerdig* voor waardig, *zwjerd* voor zwaard, *gjerne* voor gaarne, *kjerne* voor kern en *mjerle* voor merel. Uit Trijntje Cornelis noteeren wij nog voor het 17deeuwsche Antwerpsch: *Jērd* voor aarde, *ljērs* voor laars, *wjērt* voor waard en *stjērt* voor staart.

i: hjimmel, zjimmelen, hjin, *pjepper*, ljivveren, *zjikker*, ljig, zjig, wjeten, wjir, njir, pjir, wjiw, wjiwwer en verder, kjuurs, djerde, djertien, bjersten en hjersens voor hemel, zemelen, heen, peper, leveren, zeker, ledig, zedig, weten, weder (adv.), neder, peer, weduwe, weduwnaar en verder *kers*, derde, dertien, bersten en hersens. In het Land van Hulst luidt peer: pjēr.

Behalve de reeds cursief gedrukte heeft *Moelingen* nog *gjève* voor geven, *gebjèten* en *gerjèten* voor gebeten en gereten, *bjèt* voor beet, *rjèt* voor reet, kers luidt hier *kjès*, en versch: *vjès*. Ook Tongeren heeft nog *zjekker*.

II. Daartegenover staan nu de representanten van den Oudgerm. tweeklank au, van de Westgermaansche oude lange ā, en van de gerekte oude korte a, o en u; die alle nu ineens met een w beginnen of de voorgaande consonant labiovelariseeren. De in naburige dorpen thans nog voorkomende ou of ow voor de oude au ondergaat ook hier weer een metathesis tot wo.

au: *bwón, schwón, kwól, pwót, slwót, grwót, lwód, brwód, nwóddig, rwók, hwóg, rwómme, bwóm, strwóm, lwóf, schwóf, kwóppe, knwóp, ge stwót, ge kwópt, hij dwópte, gwóie, mwói, lwóie, rwóie, schwóie, hwói, strwói, zwó; rwóster, klwóster* en *kwói* voor boon, schoon, kool (groente), poot, sloot, groot, lood, brood, noodig, rook, hoog, room, boom, stroom,

loof, schoof, koopen, knoop, ge stoot, ge koopt, hij doopte, gooien, mooi, looien, roode, schooien (bedelen), hooi, stroo, zoo en de leenwoorden rooster, klooster en kooi.

a: *gwón, mwónd, nwóld*, gij *gwót*, voor gaan, maand, naald, gij gaat; hij rwósde = hij raasde, kwökske = kaakje, met tertiairen Umlaut.

gerekte a: *vwadder, kwartje, plwats, schwats, plwoster*, ik w[u]okte, hij mwande, schwóilt, *gwarre* en gworre voor vader, kaartje, plaats, schaats, plaaster (of pleister), ik waakte, hij waande, schalie (schoildzje) en garen. Moelingen heeft hier behalve de gecursiveerde: een heele reeks voorbeelden, die alleen in *Zuidlimburg een gerekte a hebben, zooals blwaad* voor blad, *dwaag* voor dag, *twaam* voor tam, *grwaas* voor gras, *dwaak* voor dak, *vwaat* voor vat, *rwaad* voor rad en verder nog *blwajer* voor bladeren, en *vwaren, kwamer, hwamer, vwajem, zwaak* en *mwake* voor varen, kamer, hamer, vadem, zaak en maken en bovendien *bwaard* voor baard en *gwaan* voor garen. In het land van Hulst luidt varen: *vjèrn*.

gerekte o: Moelingen heeft hier *lwook* voor loch, en *knwook* voor knook, *grwoof* voor grof, en verder *mwoord* voor moord, *hwoon* voor hoorn. Oostbrabant heeft *kwol* voor steenkool, *Twommes* voor Thomas, *Dworus* voor Dorus en verder alleen r-verbindingen: *pwórt, vwórt, swórt, kwórre, schwórstjin* en *kwó(rt)s* voor poort, soort, koren, schoorsteen en koorts.

gerekte u: *kwópper, schwóttel, bwótter, zwómmer, twórre* voor koper, schotel, boter, zomer en toren, waarbij Moelingen nog heeft *vwogel* en *nwoot* met *bwoost* en *dwoost* voor vogel, noot, borst en dorst.

Gelijk men ziet, nemen hier met de tweeklanken en de oude lange vocalen: alleen de gerekte representanten der korte vocalen aan deel [1]). Maar daardoor vallen ook alle gerekte Umlautsgevallen onder deze klankwet.

au + Umlautsfactor was in die dagen tot öj of uj geworden. Welnu, ook deze diphtong ondergaat metathesis en wordt jö of ju, bv. *kjulke* uit kooltje (groente), *hjeuren* en *hjurren* voor hooren, *brjeu* voor brooden, *hjupke* en *hjeup* voor hoopje en hoopen, *strjeupen* = stroopen, *knjeup* en *knjupke* voor knoopen en knoopje, *zjeum* = zoom, *bjeum* en *bjumke* voor boomen en boompje, *tjumke* = toompje, *grjuts* voor grootsch, *hjugsel* (hoogsel) bijenkorf, *hjugt* voor hoogte, hij *ljupt* en *ljupke* voor hij loopt en loopje, hij *kjupt* = hij koopt, hij *stjut* = hij stoot, *stjeuter* = stooter (12½ cent); *drjeug* = droog en in de leenwoorden *djeuske* = doosje, *onnjeuzel* = onnoozel, *ljeupense* = loopense (landmaat), vroeger *loopensaad*.

Oude lange a + Umlautsfactor was tot ej geworden, gelijk ze nu nog op de Veluwe leeft b.v. in *gejf*. Welnu, ook deze diphtong ondergaat metathesis tot je en assimileert dan spoedig tot ji in *gjif, ljig, kjis, hjirring, krjimmer* en *krjummer*, hij *gjl* hij *stjl* voor hij gaat en hij staat, hij *sljl* = hij slaat, hij *ljut*, hij *sljupt* voor hij laat en hij slaapt. Ook Mechelen 1575 heeft: hij *stjl* voor hij staat. Ook Tongeren heeft *strjötsje, zjötsje, hjökske,*

---

1) Door de invoeging der j en w zou de rekking overlang worden, en daarom wordt bij compensatie de gerekte klinker in deze gevallen echter weer verkort.

sjöpke en *sjrjömke*, *mjönke* en *mjötsje* voor straatje, zaadje, haakje, schaapje, schammetje, maantje en maatje. In het Land van Hulst, Stoppeldijk, Hengstdijk en Kuitaert luidt haring: *jëring*, te Ossenisse: *jerrik*.

Gerekte a + primaire Umlautsfactor was ej en wordt nu ook omgesteld tot je, en daarna weer geassimileerd tot ji in *kjittel* voor ketel, *kljippel* voor klepel en *Pjil* voor Peel, *Gjimmert* voor Gemert, *pjërd*, *Mjërt*, *vjerrig* en *regvjerrig*, behalve de cursief gedrukte heeft Moelingen nog *bjëk* voor beek. Tongeren heeft *wjedden* = wedden, *Mjèt* voor Maart en *pjedsje* voor paardje. Ook Leuven heeft *pjêd* voor paard en *vjês* voor vaars en *kjês* voor kaars. Mechelen in 1575: *pjerd*, *kjers*, *Mjert* en *vjerdig* voor paard, kers, Maart en vaardig. Antwerpen: 1600: *pjërd*, *Mjërt* en *kjërs*. Land van Hulst en Tholen: *pjeerd*. Zie verder Kaart 8.

a + secundaire Umlautsfactor was ej maar wordt nu tot je, en iets later tot ji in: *bjitter* en *bjitterschap* voor beter: *njirring* voor nering en *wjittering* voor wetering, *vrjimd* voor vreemd.

lange o + Umlautsfactor was uuj en wordt nu omgezet in juu, b.v. broer: *brjuur*, en hij *djuug* het, hij doet het. Tongeren heeft *bjökske* voor beukje.

lange u + Umlautsfactor was eveneens uuj, of in verkorting öj. Ook deze diphtong ondergaat metathesis en Tongeren heeft nog hè *sljöt* = hij sluit, hè *zjök* = hij zuigt en hè *zjöp* = hij zuipt.

gerekte o + Umlautsfactor was öj of uj, die omgezet worden in jö en ju, b.v. in: *rjummer* = romer, drinkglas. Tongeren heeft *stjöfke*, *kjölke* en *šjötsje* voor stoofje, steenkooltje en scheutje.

gerekte u + Umlautsfactor was euj en wordt nu omgezet tot jeu of verkort tot ju en jö: *schrjeumen*: schromen, *kjunning* = koning. Moelingen heeft *kjeuke*, *kjeuning*, *sljeutel* en *kjeuvel* voor keuken, koning, sleutel en keuvel. Tongeren heeft *tjönke* voor torentje en *kjökske* voor keukentje.

Men ziet, als wij zoo de prothetische j en w der Anlautsvocalen met de epenthetische j en w der Inlautsvocalen vergelijken en het geheel overschouwen, moet elke deskundige toegeven, dat wij hier voor een merkwaardig stuk Slavische taalontwikkeling midden in de Nederlandsche taalgeschiedenis komen te staan. En dat dit een zwaar massief stuk taalontwikkeling geweest is, blijkt wel uit het feit, dat wij hiervan na zooveel eeuwen nog in de huidige dialecten zeker niet minder dan 300 verschillende woorden en vormen vinden, waarvan er een groot getal — zie de kaart op blz. 38 — over een zeer groot deel van ons taalgebied verspreid zijn.

Eer wij echter verder gaan, moeten wij deze meestendeels Oostbrabantsche en Zuidlimburgsche vormen, met de meer bekende Germaansche en Middelnederlandsche taalvormen confronteeren. Welnu, dan moeten wij het eerst wijzen op het Oudsaksisch verschijnsel, dat na de k in Anlaut voor palatale vocalen zich een i of een j ontwikkelt; zoo b.v. in kieƀis van keƀia, kierziun van kerzia, kiërta en bikiërt van kērian, skiëthunga van skēdan, kiësur en kiasar naast kēsur, kiësos van kēsi, skiēp van skāp en kien van kēn (Gallée § 235). Volgens Sievers komt ditzelfde in het Nieuwzweedsch, Nieuwnoordsch en Nieuwijslandsch voor. Zoo is op IJsland

kaera uit *kärjan tot k'aira en gøra uit *garwjan tot g'öra geworden. Dit zijn dus feiten in denzelfden geest, maar van een streng beperkt karakter. Als wij ons nu naar het Oudere Nieuwnederlandsch en Middelnederlandsch richten, dan komt vanzelf weer een ontwikkeling aan het licht, die opnieuw haar prototype in de Slavische talen zal blijken te volgen.

Vonden wij hier in het 20ste eeuwsch Noordbrabantsch de vormen *bjin, stjin, jin* voor been, steen en een, van Sexagius en Meurier kunnen wij leeren, dat deze vormen in de 16de eeuw *bjen, stjen* en *jen* klonken, terwijl hun spelling *bien, stien, ien* ons ineens herinnert aan de bekende Middelnederlandsche vormen *bien, stien, ien, gemyen, tyeken, hieten, mienen* uit de Hollandsche en Brabantsche handschriften, die wij totnutoe gladverkeerd hebben uitgesproken en geïnterpreteerd. Moeten wij echter Sexagius' Mechelsche vormen met de Middeleeuwsche vereenzelvigen [1]), dan blijkt de door Sexagius nauwkeurig beschreven uitspraak dus reeds tot vóór Maerlant en onze allèroudste Mnl. teksten terug te gaan; wat ons na de juist gegeven parallellen uit het Oudsaksisch ook niet meer kan verwonderen. Maar bijna dezelfde fout blijken wij nu ook te hebben begaan met de Mnl. vormen: *ierde* voor aarde, *hierde* voor herder, *kierrel* (let op de dubbele r) voor kerel, *kiers* voor kaars, *gelierst* voor gelaarsd en *wierd* voor hospes, waard, *niergent* voor nergens, wier i nu meestal een j blijkt te wezen, waardoor de Noordbrabantsche breking dus opnieuw reeds uit de oudste Middelnederlandsche bronnen blijkt (v. Helten, blz. 114). Ook hier geven Sexagius voor Mechelen en onze Antwerpsche litteratuur uit de 17de eeuw met last not least weer de bovengenoemde Oudsaksische vormen hieromtrent alle gewenschte zekerheid.

§ 14. Assimilaties en Dissimilaties in de stijgende diphtongen.

Van Meillet (*Le Slave Commun*², blz. 117) leeren wij nu, dat de j en de w hier eerst beginnen met de op hen volgende klinkers door een progressieve assimilatie nog meer aan henzelf gelijk te maken.

Welnu, evenals dus *bjen, stjen* en *jen* de oudste vormen blijken te zijn, waaruit door deze assimilatie *bjin, stjin* en *jin* ontstonden, zoo verhouden zich nu ook *njevve* en *njiffe, kjel* en *kjille; pjerzik* en *pjizzik, wjerd* en *wjird.* En ook de Umlautsvormen *gjif, ljig, stjl, gjl, kjittel, jizzel, kljippel, Gjimmert* en *Pjil, bjitter, wjittering, vrjimd, njirring* zijn alle op dezelfde wijze uit *gjêf, ljêg, stjê, gjê, kjettel* en *jezzel, kljeppel, Gjemmert* en *Pjel, bjetter, wjettering, vrjemd* en *njerring* voortgekomen.

Op dezelfde wijze zijn *gwon, mwond, nwold, rwosde* en *plwoster* blijkens *vwadder, plwatsen* zonder eenigen twijfel door een progressieve assimilatie der w uit *gwaan, mwaand, nwaald, rwaasde* en *plwaaster* ontstaan. De Zuidlimburgsche vormen als *blwaad, dwaag, grwaas* en *blwajer* hebben

---

[1]) Wat hieronder nog duidelijker uitkomt, als wij zullen zien, dat bjen, stjen en jen later bijna overal in bieën, stieën en ieën overgaan, en dat ook onze Mnl. vormen op *glijen rijmden*. Zie v. Heltens *Mnl. Spraakkunst*, blz. 117.

hier overal den oorspronkelijken klinker bewaard. Maar ook *kjeuning, sljeutel, stjeufken*, hè *zjöp* en hè *djuug het* worden spoedig geassimileerd tot *kjening, sljetel* en *stjeefken* en *zjep*, die later als *kening, sletel* en *steefke, zep* en hie *deiget* b.v. te Hasselt voor den dag komen. Eveneens moeten wij in *hjeuren, strjeupen, knjeupen, bjeum(e), zjeume*, hè *ljupt*, hè *kjupt*, hè *drjeug*, de oudere vormen zien van de Hasseltsche ontrondingen: *hiere, striepe, kniepe, biem, zieme*, hie *līp*, hie *kip* en *drieg*, waarbij we natuurlijk een reeks half geassimileerde vormen als hjüren, strjüpen enz. als overgangsphase moeten aanvaarden. En zoo heeft de j-epenthese zeker mèt en deels tengevolge van den Umlaut het hare tot de drie in Doringen gelegen groote secundaire delabialisatiegebieden bijgedragen. Zie Kaart 4.

Maar wat verwonderlijker en van meer blijvende consequentie is, evenals in het Slavisch (Ibidem, blz. 120 vlgd) komt er betrekkelijk kort na deze assimilatie-periode, een tijd van dissimilatie, waardoor de j of de weeke consonanten, de volgende vocalen depalataliseeren en de w of de harde consonanten de volgende vocalen palataliseeren.

Om dezen omslag van een assimilatieve in een dissimilatieve neiging te begrijpen, moeten wij even het Oudslavisch tegenover de afzonderlijke Slavische talen stellen. Deze assimilatieperiode was toch niets anders dan een voortzetting van de Oudslavische wet der silben-harmonie, die in de geschiedenis der afzonderlijke Slavische talen, door het afvallen der jers niet meer kon gehandhaafd worden. Nu toch komt het heel vaak voor, dat een silbe, die met een weeke consonant begint, op een harde consonant eindigt, en omgekeerd; en in al deze gevallen begint zich nu de vocaal naar de kleur van de eindconsonant te richten. De kleur van de beginconsonant voelt zich hierdoor volstrekt niet verzwakt, maar door deze contrasteerende tegenstelling zelfs scherper gekarakteriseerd. De gemouilleerde silben hebben hun tijd gehad, en de gemouilleerde consonanten hebben zich tot zelfstandige phonemen ontwikkeld. En dit is de diepere reden, waarom er nu een nieuwe periode volgt, tijdens welke de volgklinkers door de kleur van de Anlautsconsonant niet meer geassimileerd, maar juist omgekeerd: gedissimileerd worden. En heel begrijpelijk is het, dat in sommige Slavische talen voor deze dissimilatie aanvankelijk nog de hulp van een harde slotconsonant noodig is, terwijl de andere talen die hulp reeds kunnen missen. Welnu, het Nederlandsch stelt zich nu aan de zijde van het Poolsch, dat de hulp van een harden sluit-dentaal bij deze dissimilatie aanvankelijk nog zeer op prijs stelt, gelijk wij aanstonds bij de behandeling van ons volgend geval zullen ervaren.

§ 15. De eerste Poolsche parallel van Van Wijk.

En in het licht dezer gegevens moeten wij nu de twee Poolsche parallellen beschouwen, die ons medelid N. van Wijk reeds 25 jaar geleden in de ontwikkeling van het N.W. Veluwsch dialect voor omtrent denzelfden tijd ontdekt heeft. En om maar ineens het resultaat dezer confronteering voorop te zetten. Van Wijk had niet slechts gelijk met wat hij meende, maar hij

had nog veel verder kunnen gaan, en zou dan nòg gelijk gehad hebben. Hij heeft namelijk veel dieper en veel breeder waarheidsmijn aangeboord, dan hij zelf toen kon bevroeden. En hij kwam tot deze feiten langs een heel anderen weg dan ik nu.

Handelend over de ontwikkeling der lange Westgermaansche ā en der ca. a° 1000 pas gerekte â in het Nederlandsch, kwam hij tot het inzicht, dat verschillende Nederlandsche dialecten deze beide a's op dezelfde heel merkwaardige manier differencieerden, zoodat zij beide voor dentale consonanten tot ao, ō en oo zijn geworden, maar voor labiale en velare consonanten aa zijn gebleven. Uit dit tegenwoordige feit construeerde hij volkomen terecht, dat beide zoowel de ao als de aa, eenige eeuwen geleden een gelijken stap naar achter in den mond hebben gedaan. En zoo kwam het oudere feit bloot, dat eenmaal beide a's een soort palatale ê waren, die voor dentalen tot aa werden, maar voor labialen en velaren nog een tijd lang ê bleven.

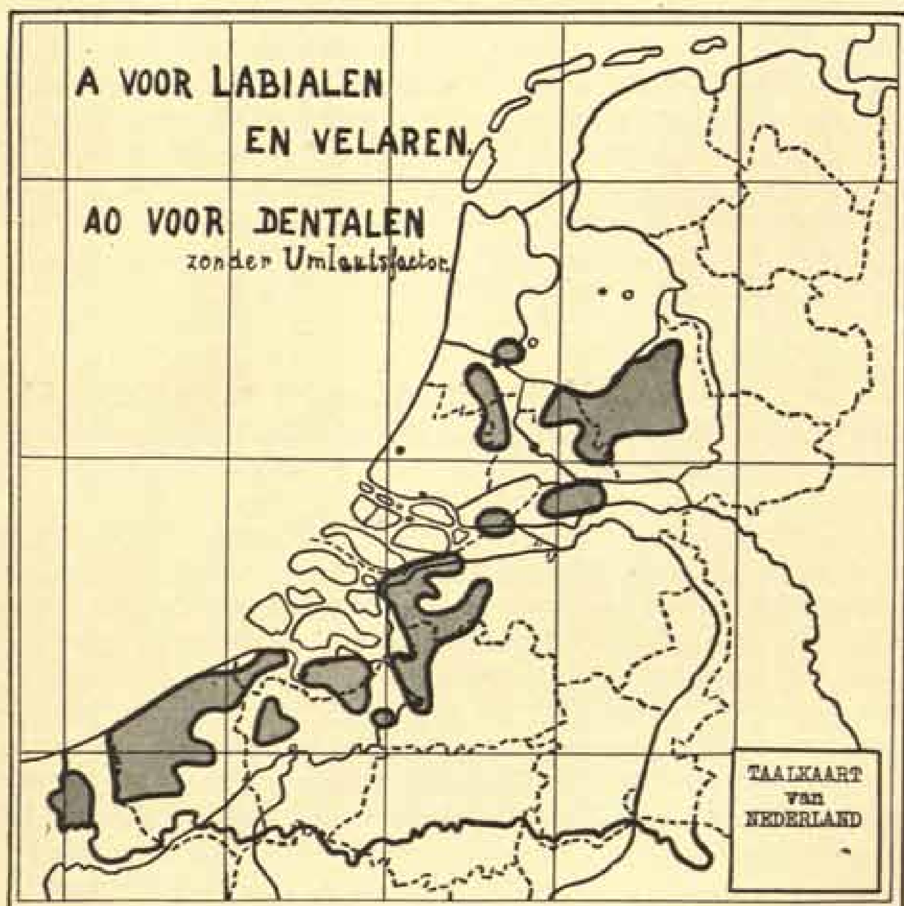
Welnu, dit feit herinnerde hem onmiddellijk aan de Poolsche klankwet door Ułascyn ontdekt, dat de Oerslavische ě voor harde dentalen tot 'a, maar voor labialen, velaren en gemouilleerde dentalen tot 'e werd. Oudslavisch *světŭ* werd in het Poolsch tot *swiat*, want dit had blijkens de ŭ een harden dentaal, maar Oudslavisch *světiti* van denzelfden stam, werd in het Poolsch tot *świecić*, want dit had blijkens de volgende i een weeken dentaal. Evenzoo werden osl. *gněvŭ* in het Poolsch tot *gniew* en Osl. *běgŭ* tot pol. *bieg* om de volgende labiale en velare consonant.

In de *Indogermanische Forschungen* Bnd. 26, blz. 275 lichtte van Wijk dit parallellisme van het Noordwestveluwsch of Zuiderzeesch en de andere genoemde Nederlandsche dialecten in de volgende woorden toe: „*Also genau wie im Polnischen, denn die Abweichungen in der Formulierung erklären sich aus Unterschieden in dem Lautsystem der beiden Sprachen, die von unserem Gesetz durchaus unabhängig sind. Das Süderseeische kennt nicht wie das Polnische eine besondere Kategorie von erweichten Konsonanten*: daher kommt es, *dass im Gegensatz zum Polnischen alle dentalen Konsonanten auf dieselbe Weise auf den vorhergehenden Vokal wirken*[1]; *daher kommt es auch, dass die Erweichung des dem* e[1] *vorangehenden Konsonanten* die wir oben durch das Zeichen ' angedeutet haben, *fehlt. Auch die Längezeichen, womit die Süderseeischen Vocalen versehen sind, müssen bei den polnischen fortgelassen werden*". Een oogenblik heeft toen ook Van Wijk toch reeds aan een verdergaand parallelisme gedacht, immers ook hem viel het op, dat de Umlautsgevallen van het Veluwsch niet onder dezen zoo beknotten regel vallen, ja er tegen in druischen, daar in het Veluwsch 1° de Umlaute der lange a: kejs (kaas), gejf (gaaf), lejg (laag) alle drie precies eender luiden, terwijl volgens Van Wijks regel toch evengoed als lētan en blēsan tot laten en blazen, zoo ook kejs tot kaas had gevelariseerd moeten worden; en daar 2° de Umlaute der gerekte

[1]) De cursiveering bedoelt hier juist: mijn afwijkende meening aan te kondigen.

a b.v. in ketel, vlegel en schepel, eveneens voor dentaal, labiaal en velaar juist denzelfden e-klank daar tot den dag van heden ongedeerd bewaard hebben en dus evenmin onder invloed van de dentale consonant zijn gedifferencieerd. Ook hem heeft toen een oogenblik de mogelijkheid voor den geest gestaan om den Oudnederlandschen dentaal + Umlautsfactor met den gemouilleerden Poolschen dentaal te vergelijken, en alleen de

DE OUDE LANGE A.

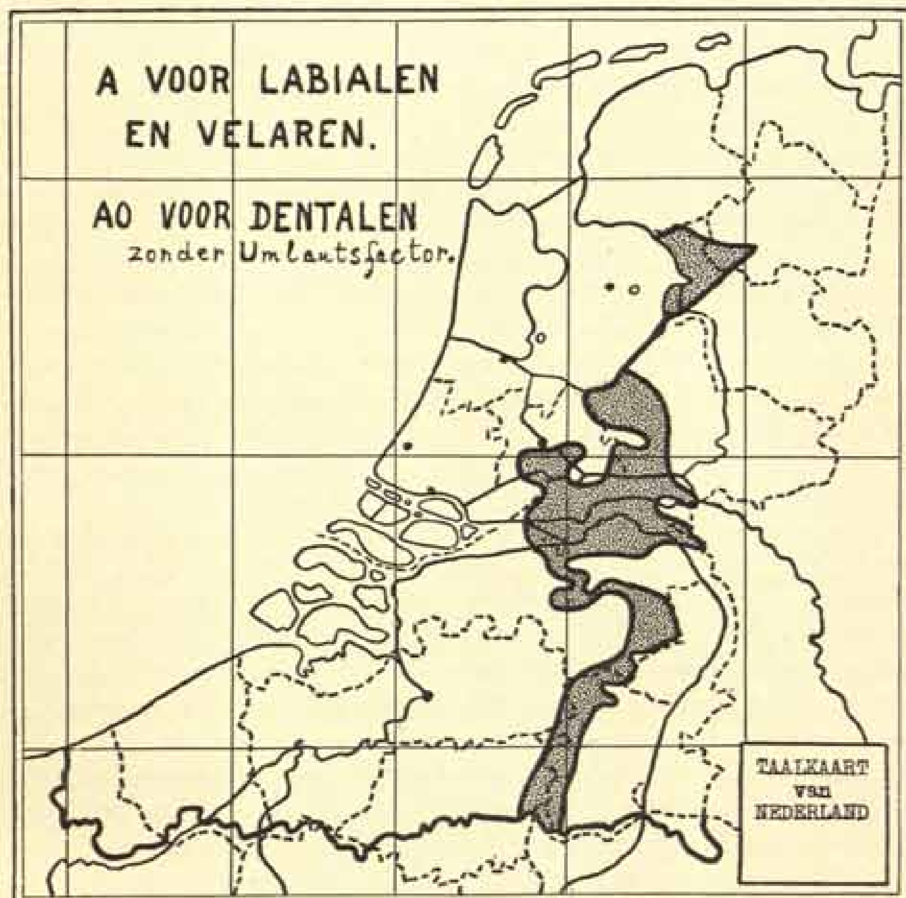

Kaart. 9. De klankwet geldt thans alleen voor de gestreepte gebieden.

gevelariseerde dentalen voor dien overgang in a aansprakelijk te stellen. Maar onmiddellijk deed het goed-geschoolde Indogermanisten-geweten zijn veto hooren: „*Weil ein polnischer weicher Dental und ein west-germanischer Dental mit nachfolgendem Umlautsfactor nicht auf eine Linie gestellt werden können*".

Na hetgeen wij echter in *Onze Taaltuin* III, blz. 212 vlgd en hier reeds over een en ander in het midden brachten, hebben wij thans in het goede gezelschap van Sievers-Streitberg en Rooth niet zoo'n moeite meer met diezelfde gewetensbezwaren der Braune-Brugmann-school. Wij constatee-

ren verder, dat de differencieerende klankwet, gelijk Van Wijk ze formuleert, zelfs voor het Veluwsch *niet* opgaat, daar alle Umlautsgevallen er mee in botsing komen, terwijl onze Umlautsverklaring door mouilleering hier alles ineens in het reine brengt, maar ons dan ook dwingt de integrale Poolsche klankwet voor deze groep Oudnederlandsche dialecten ongerept over te nemen, en bij de dentalen althans een nader onderscheid te maken

Kaart 10. De klankwet geldt thans alleen voor de gespikkelde gebieden.

tusschen dentalen met Umlautsfactor d.w.z. gemouilleerde of weeke eenerzijds en gelabiovelariseerde of harde dentalen zonder Umlautsfactor anderzijds. En dit te meer, daar als wij deze corrigeerende eerste-rangs-aanvulling eenmaal hebben aangebracht, ook de andere door Van Wijk gereleveerde tweede-rangs-verschillen tusschen het Poolsch en het Oudnederlandsch geheel en al blijken weg te vallen.

Zoo blijven 1° evenals in Polen ook hier deze aanvankelijk lange vocalen althans phonologisch niet lang meer, daar de Oudgermaansche quantiteitscorrelatie blijkens de rekkingswet juist in dezen tijd opgehouden heeft te

bestaan. En zoo vinden wij 2° zelfs ook: de aan de e voorafgaande mouilleering „*vor erweichten Dentalen*" *d.w.z. voor dentaal + Umlautsfactor* althans nog terug in het naburige door ons juist behandelde Oostbrabantsche dialectgebied, waar wij voor de lange a met Umlaut dus Veluwsch *kejs*: Oostbrab. *kjês* voor het Vel. *gejf*: Obr. *gjif*, en voor het Vel. *lejg*: Obr. *ljig* hebben gevonden, terwijl wij daar voor ketel en ketting: *kjettel* en *kjettn*, voor steden: *stjên* en voor veen: *fjenne* vonden met allemaal gemouilleerde dentalen, terwijl daar ook de woorden met labialen en velaren, *ljeppel, jemt* en *vljeggel* voor de absolute gelijkheid met de Poolsche feiten komen getuigen. De uitbreiding van dit verschijnsel is evenwel niet zoo compact als Van Wijk dacht, toen hij daarop zijn groot driehoekig ē-dialect baseerde. De bijgaande kaarten Nr. 9 en 10 geven hieromtrent alle mogelijke inlichtingen.

— Ja maar, objicieert misschien Van Wijk, toegegeven dat die j-epenthese van *kjês* en *kjettel* aan de Poolsche jotiseering beantwoordt, waar blijft dan de jotiseering der a voor de harde dentalen? Als alles tot het laatste nippertje moet kloppen, mag ik ook dit vragen. — Mijn antwoord luidt: Ook die komt in het Nederlandsch voor, maar vordert een beetje uitleg, en een omweggetje, dat wij echter graag even inslaan, omdat het ons vanzelf weer langs twee nieuwe Nederlandsch-Slavische parallellen zal leiden.

§ 16. De mouilleering der r en de Oostbrabantsche suizende rz.

Deze klankwet voor de Oudslavische lange ě, die eerst je en dan ja wordt, staat noch in het Poolsch noch in de andere Slavische talen geïsoleerd, maar geldt ook voor de korte e, die in dezelfde twee gevallen eerst tot je en later tot jo wordt. Deze verbindingen van ia en io met harde Anlautsconsonanten, waardoor eigenlijk het consequente Oudslavische systeem der silbenharmonie doorbroken wordt, zijn relatief vrij recent [1]) en behooren tot de hier boven reeds ingeleide dissimilatieperiode. Als ze dus, juist als in het Slavisch ook hier in Nederland voorkomen, moeten ook hier de ja en de jo iets later optreden dan de je, en wel liefst voor een harde sluitconsonant. Maar dat doen ze dan ook, gelijk wij aanstonds zullen zien. Deze harde sluitconsonant lokt ons nu naar het aangekondigde omweggetje.

Voor de Praeslavische articulatiebasis is de dentale r niet heel geschikt om gemouilleerd te worden; de r neemt namelijk moeilijk de mouilleering aan, en als ze die aangenomen heeft, dan verliest zij ze weer spoedig, of zet ze om in de verscherpte, suizende rž of rz (Meillet, ibidem p. 101).

Het Nederlandsch gedraagt zich nu weer geheel en al in dezelfde lijn. Reeds in de oudste Nederlandsche taalperiode, bij de geminatie door een j leert ons Franck, dat die bij de r niet voorkomt. Van der Meer zegt toegeeflijker: „Es scheinen aber auch Formen vorgekommen zu sein mit

---

[1]) *Le Slave Commun*[2], p. 117—125. Als toch de ja hier vroeger geen je was geweest, had ze juist omgekeerd volgens het oude consequente systeem van ja: je moeten worden.

Dehnung des „r" (§ 1). De waarheid is, dat de tendenz zeker bestaat, maar er niet in alle gevallen in slaagt, tegen den weerstand der r zelf haar einddoel te bereiken. Zoo was het trouwens al in het Oudnederfrankisch. De Werdener *Prudentiusglossen* hebben behalve *irferron* voor Mnl. *ervaren*, ook *kerrian* voor *verrunt*; dat is dus ons werkwoord *keeren*, dat ook in het Middelnederlandsch zoowel in den vorm *keriën* als *kerren* voorkomt. Zoo staan volgens het *Mnl. Wdb. scerien* en *sceriaers* naast *scherren* en *scherrie*, *teren* (met teer bestrijken) naast *terren* en *tarren*, (*ver*)*weren* en (*ver*)*weiren* (uit **weriën*) naast (*ver*)*werren* en (*ver*)-*werringe*, *gheneren* naast *nerring*, *verteren* en *teyren* (uit **teriën*) naast *terren* (dat als *ferterran* ook reeds in het Onfr. is overgeleverd) en *verheren*, *verheriën*, naast *verherren*, dat ook weer als *herron* reeds onfr. is. Onfr. is verder *geburran* uit *gaburian*; en van denzelfden aard vonden wij in ons Oostbrabantsch materiaal ook weer: *hurren* naast *heuren*. Naast *weren* en *zweren* uit **warjan* en **swarjan*, die niet gegemineerd voorkomen, staan *versperren* uit **sparjan* en 't reeds genoemde mnl. *scherren* uit **skarjan*. Trouwens ook *verherren* komt evenzoo uit **ḫarjan*; gelijk *verwerren* uit **werjan* (lat. verro). Zoo komen dus zoowel Nl. *veer* als *verre* van **ferjo-* en staat Mnl. en Maastrichtsche *berie* naast *berrie*. Naast Mnl. *darinc*: Kiliaen *darije*[1]), Wvl. *deri*(*ng*) staat Mnl. *terrinc* nl. *derrie* en Goereesch *derreje*. Het Os. *meriha* leeft dus evengoed voort in 't Mnl. *merie* als *merrie*, Goereesch *merreje*. In het Oudsaksisch en Angelsaksisch ontwikkelt zich zeker nooit een dubbele rr uit rj, maar het Oudhoogduitsch, waar de meeste en oudste teksten rr en rj naast elkander hebben, doet precies eender als wij.

Maar dan is daarmee ook ineens de Oostbrabantsche rz verklaard, die juist binnen het woord het meest voorkomt in woorden, die in andere dialecten een dubbele r hebben, en hier dus op een door j gegemineerde r moet berusten. De thans nog door heel Oostbrabant verspreid voorkomende rz-vormen uit een oude j-geminatie der r zijn *dôrz* voor dor, *snôrz* en *snôrzen*, *schârzen* (bijeenharken), *spârz*, *târz*, *bârz* (bar) *wôrzen* (warren), van *vêrze* (verre, ook *fern*), *lôrz*, *kâ°rz* voor kar, *kâ°rze* (verkarren) en *scharz* (scheermes).

En als wij als tweede groep dan vinden een collectie van woorden met rn: met allemaal een e of i vóór-, tusschen- of na de r + n, dan is er wel geen verdere twijfel mogelijk, of wij hebben hier opnieuw een opvallende parallel van het Oostbrabantsch met het Czechisch en Poolsch gevonden. *Hôrz* (horzel ohd. horniz), *stârz* (Stern), *lantêrz* (lanterna), *kêrz* en *kêrze* (karnen ags.cyrin), *kêrz* (kern), *dêrz* (deerne), *gêrz* (geerne), *tôrzen* (ternen en tornen) *twêrz* en *twêrze* (tweern uit *twizna), *pilêrz* (Mnl. *pilaerne* uit *pilârinna*) met *hoorn* (cf. horzel) en *doorn* (Mnl. *doryn*). Zie voor het laatste woord de namen *Deurne* en *Deurzen*. Deurne

---

[1]) Merk op, dat wij in dezen vorm van Kiliaen reeds een ouderen vorm met mouilleering van -inge tot -ieje bezitten, evenals *zieje* uit *zingen* langs de Leie.

aan de Maas komt in 1650 als *Dorsen* voor. Deurne in de Peel heet in dialect altijd *Deurzen*.

In Anlaut, waar aanvankelijk de weeke rž tegenover de harde dr stond (zoo b.v. in Halle nog *drug* en *drok* voor rug en rok), heeft men de oorspronkelijke functie geheel en al vergeten, en komt thans de rz- b.v. te Boekel en Gemert zonder onderscheid voor palatale en velare klinkers voor, ook zelfs in vreemde namen, zooals ZRome of RZome. Dit laatste trouwens weer juist als in het Slavisch.

Maar ten tweede toont zich de afkeer der r voor de mouilleering ook in den Umlaut. De Umlautsgevallen zoowel voor een enkele r als voor een r + consonantgroep komen toch pas later op, dan die voor andere consonanten. En Van Wijk zelf rekent ze alle tot den secundairen Umlaut. Toen is de r dus na een paar eeuwen van tegensparteling toch een tijdje gemouilleerd geweest, maar weldra werd ze in de meeste gevallen weer hard. Welnu, zoeken wij nu naar ja-voorbeelden uit a voor harde dentalen, dan zullen wij die het veiligst voor r + dentaal + secundairen Umlautsfactor kunnen verwachten.

§ 17. De dissimilatie der klinkers na gemouilleerde consonanten.

Nemen wij het voorbeeld *pård* + Umlautsfactor. Dat is er eindelijk in geslaagd zijn rd-groep te mouilleeren en door een i-epenthese via *pa'r'd'* zijn secundairen Umlaut te ontwikkelen en is dus tot *pêrd* geworden. Daaruit wordt het nu bij de algemeene jotizeering vanwege den pas verworven palatalen klinker: in *pjêrd* omgezet. In de assimilatie-periode werd dit *pjêrd* nu hier en daar tot *pjird*, dat als *pird* te Gent bewaard is. Maar in den daaropvolgenden dissimilatietijd werd het veelal gespaarde *pjêrd* nu tot *pjaard* en later tot *paard*. Maar juist die tusschenphase met reeds de aa van *paard*, maar nog de j van *pjêrd*, die wij ter absolute gelijkenis met de Poolsche klankwet noodig hebben, heeft nu Hasselt voor ons bewaard in *pjaard* en *vjaas* (vaars) en *vjarig* (vaardig), *hoevjarig* (hoogvaardig), *refvjarig* (rechtvaardig), den naam der maand *Mjaart* en nog andere voorbeelden genoeg.

Maar gelijk ik al zeide, staat naast deze Poolsche klankwet een andere parallelle, die van de je voor harde dentalen een jo, en voor alle andere consonanten een jè maakt. Welnu, om ons nu nog eens dubbel en dwars te overtuigen, dat wij hier letterlijk in de Slavische parallellen zwemmen, vertoont ons nu de naburige streek ten Zuiden van Hasselt b.v. te Borgloon ook deze zelfde klankontwikkeling. Terwijl toch bijna overal elders zich de e tot je ontwikkelde, denk aan onze voorbeelden als neven: *njevve*, nemen: *njemmen* enz., vinden wij hier in Hasselt: dat die taai gevelariseerde r + dentaalgroep *hirt* tot *hert* maakte. Toen trad de j-epenthese in en werd het: *hjert*. En in de dissimilatie-periode werd dit *hjort* en *hjot*. En zoo worden hier nu ook als prachtvoorbeelden der Praeslavische dissimilatieperiode ook kers via *kjers* tot *kjars* en *kjos*, Kersmis via *Kjersmis* tot

Kjarsmis en *Kjorsmis*, versch via *vjersch* tot *vjars* en *vjors*, hersens via *hjersens* tot *hjarsens* en *hjosse*, eerste via *jerste* tot *joste*, en ersteling via *jersteling* tot *josseling*. Zie over een en ander *De klankleer van het Hasseltsche dialect* § 139 van Grootaers en Jan Grauls, die mij schriftelijk hierover nog allerlei nadere bijzonderheden heeft meegedeeld. En hiermee is, meen ik, ook de laatste moeilijkheid tegen mijn aanvullende interpretatie van Van Wijks eerste parallel opgelost, maar hebben wij ze bovendien nog, als het middenstuk van een triptiek tusschen twee nieuwe Slavisch-Nederlandsche zijstukken ingezet.

§ 18. De tweede Poolsche parallel van Van Wijk.

Maar bovendien zijn wij zoo ook reeds vooruitgeloopen op Van Wijks tweede parallel, en hebben wij den weg tot een gelijke opvatting daarvan gebaand. Deze betreft toch juist de lotgevallen der Slavische ir-groep, die zich eveneens in het Pôolsch voor harde dentalen tot ar, maar voor labialen, velaren en weeke dentalen tot 'er of 'erz ontwikkelt.

Oerslavisch **čirnŭjĭ* b.v. wordt in het Poolsch *czarny* (zwart) en Oerslavisch *twirdŭjĭ*: Po. *twardy* (hard). Hier zijn blijkens de y en de ŭ de n en de d toch harde dentalen. Maar naast *czarny* en *twardy* staan met weeke n en d: de denominatieve ww. *czernić* en *twiérdzić* (zwart maken en erhärten, bevestigen). Evenzoo beantwoordt aan Oerslav. **sirpŭ*: po. *siérp* (zeis) en aan Oerslav. **wirgnati*: po. *wierzgnać* om de labiaal en de velaar. Merk op, dat in het laatste voorbeeld althans in de etymologische spelling een rz verschijnt, die in het Tsjechisch nog volop bewaard, in het huidige Poolsch als enkele ż wordt uitgesproken.

Om hiertoe de geschikte Nederlandsche parallellen te vinden moeten wij hier niet met Van Wijk vormen als hart of hert gebruiken, daar deze vormen met gedekten korten klinker voor een r + homorgane consonant in vele Nederlandsche dialecten, gelijk ik onlangs aan de verkleinwoorden bewezen heb [1]), een R-fortis doen klinken, terwijl de Slavische talen nergens een R-fortis maar alleen een r-lenis kennen. Zoo juist, toen wij het alleen over de r, t of rs hadden, kon dat geen kwaad; maar nu wij beide soorten van homo- en heterorgane r-groepen met elkander moeten vergelijken, zou dat hier een stoornis te weeg brengen. Wij moeten dus voor r + homorgane consonant: de vormen met de zoogenaamde Frühdehnung gebruiken als *baard*, *paard* en *aard*, die een r-lenis hebben, terwijl wij voor de r + labiaal en velaar niet op dit onderscheid behoeven te letten, daar hier de r altijd lenis is, en vaak een svarabhakti vocaal doet ontstaan, wat veel op rekking lijkt. Zoodoende hebben wij aan beide zijden dezelfde soort r (althans wat het fortis en lenis karakter betreft).

Als wij nu (zie lijst op pag. 52) deze beide groepen in dezelfde drie gevallen splitsen als Van Wijk en dus telkens eerst onder 1a een paar woorden met a als ouderen stamklinker vooropzetten, daarop onder 2a een

---

[1]) *Onze Taaltuin*, III, 169 vlgd.

32250

paar woorden van elk met a + Umlautsfactor laten volgen, om onder 3a met een paar woorden die e als stamklinker hebben te besluiten en daarnaast sub 1b, 2b en 3b hetzelfde onderscheid maken voor r + velaar of labiaal; dan zien wij, dat evenals de Oerslavische ir-silbe ook bij ons de Nederlandsche er- en palatale [1]) ar silben voor harde dentalen zich tot är en later tot *aor* of *oe(r)* ontwikkelen, terwijl zij voor weeke dentalen *'er* of *jir* worden, en in Oostbrabant zich zelfs tot *-jerz* ontwikkelen met juist dezelfde oude Poolsche rz, gelijk die in Bohemen in zwang is gebleven.

En hoe gaat het nu verder met de velaren of labialen? Moet ook bij hen een onderscheid gemaakt worden tusschen hard en week? Neen, evenals in het Poolsch doet dat hier niets terzake. Of er een Umlautsfactor aanwezig is of niet, dat maakt voor de r + labiaal- of velaargroepen hoegenaamd geen onderscheid.

En bij welke groep van dentalen sluiten zich in deze dialectgroep de labialen en velaren aan? Weer juist als in het Poolsch: bij de gemouilleerde dentalen en niet bij de gelabiovelariseerde, waar toch juist theoretisch de labialen en velaren bij schenen thuis te hooren.

Juist als in het Poolsch houden wij dus ten slotte een kleine groep met är over voor harde dentalen, en een heele groote groep met *jer* of *jerz* en voor alle andere consonanten.

Men kan zich ten slotte afvragen, waarom de jotiseering zich alleen tot de palatale r + dentaalgroep beperkt [2]), en zich niet bij de palatale r + labiaal- of velaargroep vertoont. Het antwoord volgt uit onze Nederlandsche algemeene prothese- en epenthese-wet, die alleen voor oorspronkelijk lange en echte gerekte silben opgaat, en zulk een echte rekking hadden de r + labiaal- of velaargroepen met hunne swarabhakti-vocalen *niet*, maar de woorden met Frühdehnung *wêl*.

Noordoostbrabant (Dorp Zeeland)

1a *aord, baord*	1b êrem, schêrep, stêrek
2a pêrd, Mêrt	2b êrᵊve, vêrᵊke
3a eerd, kêrs, kêrz (kers) gêrz, lantêrz.	3b stêrᵊve, wêrᵊke, bêrᵊg

Zuidoostbrabant (Deurne)

1a *aord, baord*	1b êrem, schêrep
2a pjêrt, vjirrig	2b êrᵊve, vêrᵊke
3a hjêrd, êrd	3b stêrᵊve, bêreg

[1]) Volgens de hypothese van Van Wijk, die ik volkomen deel, was de a in dezen tijd altijd palataal; en ik stut deze hypothese met de talrijke plaatsnamen uit de 10de en de 11de eeuw, waar een a ook zonder Umlautsfactor als een e verschijnt. In sommige dezer plaatsnamen is de e trouwens levend gebleven tot op den huidigen dag. Denk b.v. aan de Betuwe en de Veluwe, uit de Bate ouw en de Vale ouw.

[2]) Deze beperking gold niet in het besproken Westfaalsche gebied, waar wel degelijk voor r + labiaal of velaar een echte rekking ontstond en dus evenals piart en pjet (paard) met iar (aarde) tegenover board en boëd; zoo ook ierven (erven) en iärften (erwten), met wiark (werk) en bjerg (berg) tegenover aarm en schaarp voorkomen.

Hasselt		
	1a *baard*	1b ērem, stērek
	2a pjaard, Mjaart, vjarig	2b ērfenis, vērken
	3a jaard, wjaard, kjaan gjaan, kjaal, pjaal	3b bēr^{ə}g, wēr^{ə}ke
Moelingen		
	1a *bwaard, gwaan* (garen)	1b šēref, štērek
	2a pjērd, Mjērt	2b ērven
	3a jēd, wjēd, kjēn	3b stērven, bērg
Leuven		
	1a *oedig, boed*	1b ēr^{ə}m, stērek
	2a pjēd, vjēs	2b ērve, vērke
	3a jēr, kēn, wēd (uit wjēd)	3b stērven, bērg
De Kempen		
	1a *aord, baord*	1b ē(i)rm, stērek
	2a pjērd, Mjērt	2b ērven, vērke
	3a jērd	3b stērve, bērg
Brussel		
	1a *boed, oedig*	1b ērm, schērp
	2a pjēd, Mjēt	2b ērve, vērke
	3a jēr	3b bērg, wērke
Oostvlaanderen [1]		
	1a *aord, baord*	1b stirk, schirp
	2a pird, vizze	2b hirfst, virke
	3a irde, zwird	3b wirke, birg
Oostzeeuwschvlaanderen		
	1a *aord, baord*	1b ērem, schērep, stērek
	2a pjērd, vjēs [2]	2b ēr^{e}vn, vēr^{e}kn
	3a jērdappel, wjērdig [2]	3b stēr^{e}vn, wēr^{e}kn, bēreg.

Het eigenlijke hoofdgebied waar altoos de epenthetische j in paard en aarde voorkomt vindt U ten overvloede hier op Kaart 18, blz. 120, het komt volkomen met de kern van het Middeleeuwsche Doringen overeen.

Rond dit kerngebied is er echter nog een groote peripherie waar de j epenthese sedert dien is verdwenen, maar de juiste verdeeling van palatale en velare klinkers is in zwang gebleven; dit omvat het Westen van Noordbrabant, de Bommelerwaard, het Land van Cuyk en Ravestein, Noord-, Midden- en Zuidlimburg heelemaal, het land van Aalst met heel Oost- en Westvlaanderen en Franschvlaanderen incluis. Dit omvat dus alle gebieden waarlangs de Thoringers met hunne *Lex Thoringorum* zijn heengetrokken naar het Brittenland. Maar de Poolsche parallellen gaan *zeker niet* nauwkeurig op voor Zeeland met Antwerpen, Zuidholland en heel Noordholland [3]), noch gaan ze op voor de Noordhollandsche eilanden en evenmin

1) Hier kan men ook gjijrn, wjijrdig, ijremoei en vjijrke te hooren krijgen.

2) De j-vormen alleen in het Land van Hulst. Elders: pērd, vēze, ērappel, wērd.

3) Omtrent het Gooi ben ik nog in twijfel.

gelden ze voor Groningen, Drenthe, het grootste deel van Overijsel en Gelderland[1]), zelfs niet voor de Noordwestveluwe. En de reden, dat Van Wijk, toen voor 25 jaar, nog niet alles hieromtrent gevonden heeft was vooral, dat hij uit moest gaan, niet van het kerngebied, maar van een randstrook; en dat hij toen om zijn uitgangspunt: de Noordwestveluwe te redden, den sprong waagde om de rekking der ar-gevallen van stārk, schārp enz., als een teeken van palataliseering te beschouwen, wat ze absoluut niet is.

Maar wij kunnen de tweede parallel van Van Wijk nog aanvullen met de oude ir-stammen, die immers in het Poolsch juist zijn uitgangspunt waren. Ook hiervoor geldt de regel meestal, maar bij de metathesis-gevallen veel trouwer dan bij de niet-omgestelde en zelfs op iets uitgebreider terrein. Alleen is er hier van wege de R-fortis geen verschil tusschen harde en weeke dentalen, maar zijn de dentaalgroepen allemaal hard, doch de labiaal- en velaar-groepen allemaal week. Onder 1d: plaatsen wij hier de woorden met ir + labiaal of velaar, onder 2d: de woorden met ir + dentaal, en onder 3d: de woorden op ri + dentaal, door metathesis in r + dentaal omgezet.

Noordoostbrabant (Dorp Zeeland)
1d kerek, berrek, bescherreme
2d herses, kers
3d *vors, dorde, borste*

Zuidoostbrabant (Volkel, Asten, Vlierden, Woensel)
1d kärek, bärek, beschäreme
2d Vli. hjerses, Wo. Ast. *harsens*, Volk. *horsens*
3d *vors, Korsemis, dorde, borste*

Middenlimburg
1d kirr^{i}k, birr^{i}k, besjerreme
2d herses, keers, hert
3d vers, Kersmis, *borste*

Hasselt
1d berrek, scherrem
2d *jaard* (herder), *hossele* (hersens)
3d *vos, Korsmis, boste*

Borgloon
1d berrek, scherrem
2d *hjosse, kjos*
3d *Kjosmis, vjos*

Tongeren
1d kerrek, scherrem
2d hjesse, kjes, hjet
3d vjês, Kjesmes, *boste*

Westbrabant
1d kerrek, scherrem
2d *harsens, varder*
3d *vors, Korsmis*

Oostzeeuwschvlaanderen
1d kêreke, bêreke, beschêrmen
2d esses, kêze, êrte
3d vos, Kêstag, bostn

Noordbeveland
1d kerreke, berreke
2d *ê^{a}rder*, kêze, *e^{a}ssens*
3d *vos, Kossemisse.*

Goeree
1d kerreke, berreke.
2d hêrsens, herte
3d *vors, Korsemisse, dorde*

Oudbeierland
1d kerrek, scherrem
2d *harses, kars*
3d *vors, Korsemis, dorde*

Bommelerwaard
1d kerrek, scherrem
2d *horsens, kors*
3d *vors, Korsemis*

---

[1]) Alleen Twente doet mee, maar Friezenveen weer niet.

Noordwestveluwe
1d birrek, berrek, širrem
2d *harses, kars, harder*
3d *vars, Korsemis, darde.*

§ 19. Heele reeksen van stijgende en dalende diphtongen.

In § 14 hebben wij gezien hoe in de Slavische talen na een tijdperk van assimilatie er een dissimilatie-periode ontstond tusschen een j- of gemouilleerde beginconsonant en den volgenden klinker, en in § 17 zagen wij, hoe het Nederlandsch ook hierin weer de Slavische talen op den voet gevolgd is. Maar wij zwegen totnutoe over de parallelle inwerking van een w- of gelabiovelariseerende beginconsonant die om dezelfde reden, na eerst in den tijd der silbenharmonie de volgende klinkers geassimileerd of gelabiovelariseerd te hebben, nu sinds het ontstaan der harde en weeke consonantphonemen met deze klinkers liever een contrast vormde en ze dus begon te dissimileeren of te palataliseeren. Dit verschijnsel komt vooral in het Kleinrussisch het best tot zijn recht; en juist als bij de labiovelariseerende klinkerdissimilatie onder invloed der aanvangs-j, de assimilatieve hulp van een harden slotmedeklinker vaak in dezelfde richting meehielp, zoo zien wij hier, dat bij de palataliseerende klinker-dissimilatie onder invloed der aanvangs-w, juist de assimilatie aan een weeken slotmedeklinker daarbij vaak als medehulp uitnemend te stade komt. kuon'ĭ werd hier toch tot kuen'ĭ en svojuoj tot svojuej.

En nog sterker dan bij de j-dissimilaties komt bij de w-dissimilaties weer een typisch biologische taaie consequentie aan het licht, die den volgzamen klinker, niet slechts één stap van zich afzet, maar daarbij stap voor stap verder gaat, en zoo een heele reeks successieve diphtongen in het leven roept, wier leden gewoonlijk alle hier of daar wel ergens bewaard blijven.

Zagen wij zoo in het Poolsch en Nederlandsch de jē voor een harde r-verbinding tot jā worden in *pjērd pjaard*: *Kjerstmis* werd in het Nederlandsch op een vrij groot gebied eerst tot *Kjarsmis* en op een kleiner kerngebied daarna nog een stap verder naar achter in den mond gezet tot *Kjorsmis*.

Welnu, deze successieve consequentie vertoont ons nu het Kleinrussisch in de w-dissimilatie nòg sterker: kuon'ĭ bleef niet bij den eersten dissimilatieven stap tot kuen'ĭ staan, maar ging nog verder naar voor in den mond tot kuin'ĭ en svojuoj werd over svojuej tot svojuij. Volgens Budde en Vondrak is hier echter zoowel bij de korte als de lange o nog een tusschenphase overgeslagen, zoodat de eerste den ontwikkelingsgang van het oksl. *dōm* als volgt voorstelt: *duom*: *duöm*: *düm*: *dim*, wat Vondrak naar aanleiding der kuon'ĭ en svojuoj-vormen corrigeert in

oksl. dōm: duom: duöm: duem: duim, waarbij dan
oksl. tō : tuo : tuö : tue : tui
oksl. mō : muo : muö : mue : mui

oksl. onŭ : wonŭ ————————→ win : vin
oksl. otŭ : wod ————————→ wid : vid aansluiten.

Wat hier vooral sprekend uitkomt, is de onuitdelgbare voorliefde der Praeslavische articulatiebasis voor de twee nauwste vocaalmondstanden į en ų. De ųo, ųö en ųe zijn slechts overgangsphasen of tusschenstations. En de ų is niet tevreden eer dat haar partner ook weer in de gezochte enge į-zone is aangeland. Maar nu, keeren de kansen: de stijgende diphtong ųi wordt tot een dalende uį en daarmee neemt nu de į de leiding: en nu wordt de u zelf in twee phasen geassimileerd tot i zoodat: kųin'ī over kuįn'ī tot kun'i en verder als een Germaansche Umlautsformatie tot kyn'i en kin'i, tųì tot tùį en verder tot tyj: tij, mųì tot mùį en verder tot myj en mij worden.

Of in het Kleinrussisch ook de j-dissimilaties eenzelfde consequentie vertoonen, is mij onbekend; maar dat de j- en de w-dissimilaties in de Duitsch-Poolsche grensdialecten, evenals in het Westfaalsch, en ten onzent ook gedeeltelijk in Doringen, deze tendenz tot twee volmaakt parallelle ringbanen in tegengestelde richting laten uitgroeien, zal ik hier onder bij de dalende diphtongen het genoegen hebben nog nader aan te toonen.

Dit staat vast, dat bij de stijgende diphtongen deze dissimilatorische tendenzen het in Oostbrabant niet verder brengen dan de articulatieplaatsen midden in den mond, pjaard en Kjorsmis.

Hier moet dus de Nederlandsche articulatie-basis, die blijkbaar de open mondsarticulaties prefereert, de Praeslavische articulatie-basis belet hebben: consequent verder voort te werken en aan dezen echt-Nederlandschen tegenstand hebben wij vooral in Oostnederland een algemeene klinkeropening te danken. Immers werd later de ji weer tot je in *bjin*: *bjen*, *stjin*: *stjen*. Evenzoo werden *gjieten*, *verljiezen* en *wjieden* tot *gjeten*, *verljezen*, *wjeden*; *brjuur* tot *brjeur*, *vjulen*: *vjeule*, *zjuken*: *zjeuken*; *juken*: *jeuken*, *kljuwen*: *kljeuven*, evenals *bwoek*: *bwook*, *rwoepen*: *rwopen*, *vlwoeken*: *vlwoken* en *hwôg*: *hwaog*, *pwôt*: *pwaot*, *lwôf*: *lwaof*, *wôg*: *waog*, *wôr*: *waor*, *grwôt*: *grwaot*.

Parallel ontwikkelden zich verder *njemen*: *njemmen*, *gjeel*: *gjel*, *ljever*: *ljevver* en *Gwoensdag*: *Gwonsdag*, *genwoeg*: *genwog*, *mwoeten*: *mwotten*, *blwoem*: *blwom*. Maar zoo werden ook *vjeul*: *vjöl*, *kjeuning*: *kjönning*; *hjirt* tot *hjert* en *hjo(r)t*, *djirde* tot *djerde* en *djorde*, *kjirs* tot *kjers* en *kjors*; en omgekeerd werd *mworgen* tot *mwargen*, *mwergen*, *dworp* tot *dwarp* en *dwerp*, evenals *zworg* tot *zwarg* en *zwerg*, *bworn* tot *bwarn*.

En eindelijk werden zelf eenerzijds *pjērd* tot *pjaard*, *koeherde* tot *keuhjaat*, *vjertig* tot *vjaartig*, *wjerd* tot *wjaad* en *zwjērd* tot *zwjaad*, *wjer(d)en* tot *wjaren*, en *pjerrel* tot *pjaarsel*, *kjerrel* tot *kjaal* en *tjeerling* tot *tjaal*; *en anderzijds* werd *wųoord(e)* tot *wųoarde*, *Nwoord(en)* tot *Nwoard(en)*, *gebwoden* tot *gebwaode* enz.

Als wij dit alles overzien en begrijpen: dat dit naar achter stuwen der *j*, en dit naar vóór stuwen der *w*, hier nergens verder gaat dan tot het midden van den mond, waar alle klinkers noodwendig open zijn, dan beseffen wij

in deze reactie der Nederlandsche articulatiebasis, die met haar nec plus ultra over de Praeslavische zegevierde dus de diepere oorzaak van die vooral Oostnederlandsche maar ook Westvlaamsche [1]) laat-middeleeuwsche klinker-opening te hebben gevonden, waarop reeds verschillende onderzoekers gewezen hebben, zonder ze te kunnen verklaren.

§ 20. De Middeleeuwsche rondingen en ontrondingen.

Maar verschillende dezer voorbeelden vertoonen ook tezelfdertijd een dissimilatieve labialiseering der voorafgaande *j*, als in *jierste* tot *juurste, djirske* tot *djurske, kljieven* tot *kljuven*, hij *sljipt* tot hij *sljupt*, hij *ljit* tot hij *ljut, tjemmen*: *tjummen, tjimmeren*: *tjummeren, gjinter*: *gjunter, jister*: *juster, djerde*: *djorde, Kjersmis*: *Kjorsmis*; *pjirzik*: *pjurzik*: *purzik*, en de dissimileering der w brengt natuurlijk een juist omgekeerde delabialiseering tot stand, als in *zworg*: *zwerg, kworf*: *kwerf, dworp*: *dwerp, stworten*: *stwerten, kwonning*: *kwenning*; *brwoor*: *brweer*; zoodat wij hierin den dieperen grond onzer laat-Middeleeuwsche nieuwe labialisatie en delabialisatie hebben gevonden.

§ 21. De algemeene Slavische liquida-metathese in Oostbrabant en Middenlimburg.

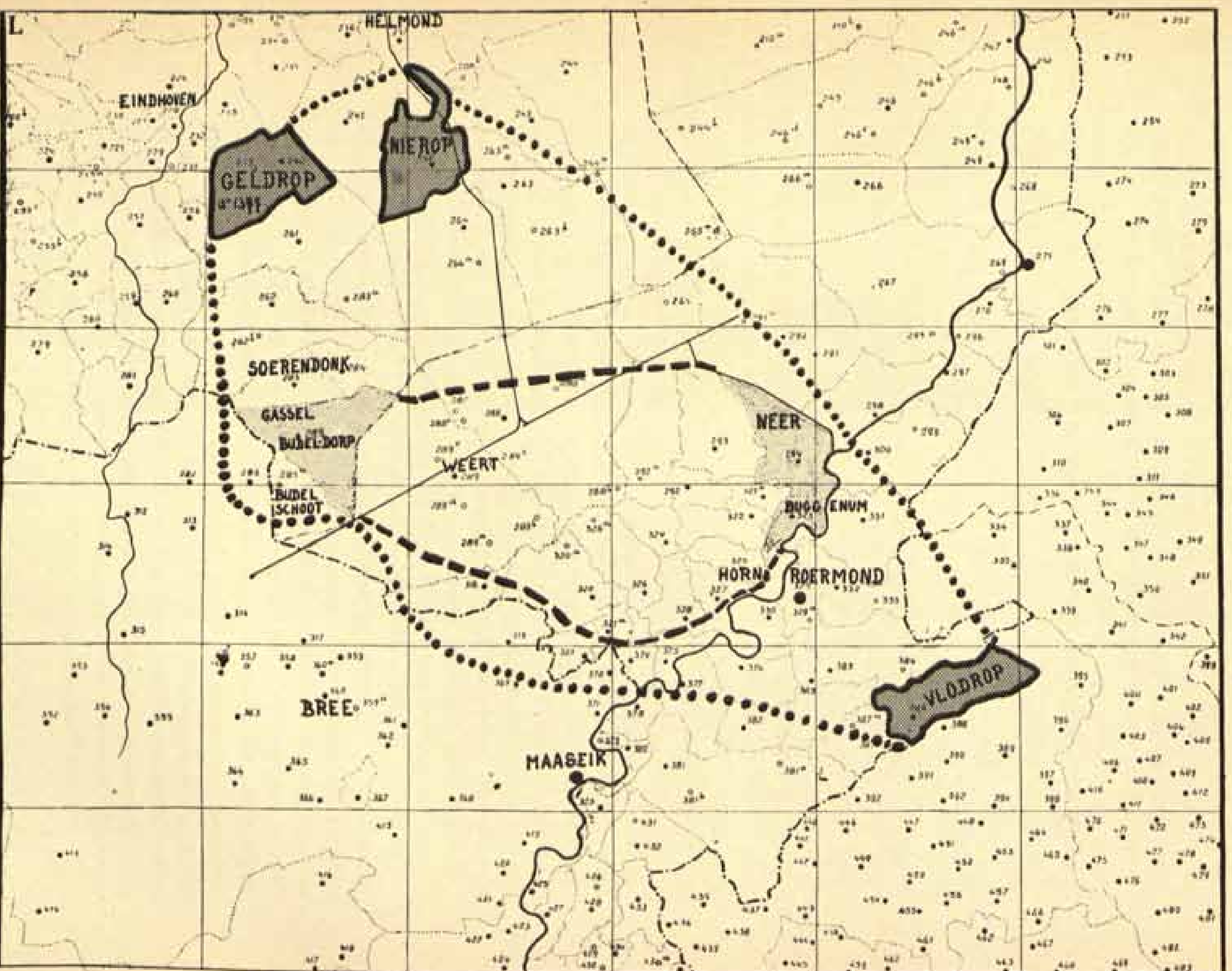
Het is nu uiterst merkwaardig om ook verder nog eens na te gaan, hoe in het eigenlijke hoofdgebied, ja zelfs binnen het kerngebied der Praeslavische articulatiewijze de Nederlandsche inheemsche articulatie-basis zich tegen dezen Praeslavischen invloed heeft geweerd. Maar eer ik mij daartoe wend, moet U mij eindelijk veroorloven U eerst nog de allerpakkendste Slavische parallel mee te deelen, waar ik eigenlijk mee had willen beginnen. Ook hiertegen komt toch straks een Nederlandsche reactie op, en dan kunnen wij die twee parallelle reacties beide tegelijk behandelen.

Welnu, in die zelfde Noordbrabantsche Meyerij heel in het Zuidoosten, administratief onder de gemeente Soerendonck, maar kerkelijk onder de parochie van Budel behoorend, ligt een gehucht Gassel [2]) waarvan U waarschijnlijk nog nooit gehoord hebt. Welnu, in dat Gassel leeft nu nog voort de algemeen Slavische liquida-metathese, alleen met dien verstande, dat ze zich beperkt tot de lenis-groepen van liquida + heterorgane consonant; en dus de dentale r- en l-groepen wegens het Nederlandsche fortis-karakter der r en l in deze groepen uitsluit. Maar bovendien heeft Budel-Dorp hetzelfde verschijnsel in eenigszins zwakkeren vorm, terwijl Budel-Schoot weer de gewone Brabantsche vormen heeft. Wij komen daar aanstonds op terug.

Deze twee Noordbrabantsche dorpen staan hiermee echter niet alleen. Aan de andere zijde der Peel, op ongeveer 28 K.M. ten Oosten daarvan

[1]) Denk b.v. aan de eu-wording der uu, geheel en al in overeenstemming met wat tegelijkertijd aan de andere zijde der taalgrens geschiedde.

[2]) Het is dus niet het Gassel bij Grave.

Kaart 11. Het gebied der Algemeen-Slavische liquida-metathese in Nederland.

liggen twee heele kleine Limburgsche dorpjes: Neer aan het gelijknamig riviertje en Buggenum aan de Maas. Welnu, ook Neer en Buggenum lijken inderdaad, evenals Gassel en Budel, op een Slavisch taaleilandje. Alles, alles gedraagt zich hier toch naar Slavische wijs.

Nu wij hiermee echter in Limburg gearriveerd zijn, moet ik U weer terloops even op een nieuwe Slavisch-Nederlandsche parallel wijzen, die hier nauw mee samenhangt. Evenals het Indogermaansch had het Oerslavisch in zijn oudste periode behalve de j- en w-diphtongen ook r- en l-diphtongen, d.w.z. dat in de silben el, er, ol, or + consonant, de vocaal en de liquida veel inniger ineenvloeiden, dan in het tegenwoordige Algemeennederlandsch: de l en de r waren hier eigenlijk geen afzonderlijke consonanten gelijk bij ons, maar glijdende overgangsklanken naar de volgende consonant: en ook de voorafgaande vocaal, al had die iets meer zelfstandigheid, deinde toch ook van het begin af aan naar de liquida toe, zoodat zij samen eigenlijk één glijklinker vormden, wat volgens de nieuwste phonetici het wezenlijke kenmerk der diphtongen is.

Welnu, in het Limburgsch is het nu weer precies eender. Ook hier vormen de verbindingen van een korten klinker met r of l voor een andere consonant of in pausa, eigenlijk één langen glijklinker of diphtong. En hoe weten we dat? Ten eerste kunnen wij dat duidelijk hooren als we goed opletten. Een Limburger spreekt de woorden *elf, sterk, welpen*, heel anders uit als wij. Maar ten tweede kunnen wij het uit het muzikaal accent bewijzen. De wisseling in muzikaal accent tusschen stijgtoon en valtoon beperkt zich toch in het Limburgsch tot de lange vocalen en diphtongen. Geen enkele korte vocaal, ook al volgen er nog zooveel mutae op, kan ooit een stijgtoon of een valtoon hebben, maar de verbinding van een klinker met een liquida heeft wèl valtoon of stijgtoon! evenals de -j en -w diphtongen.

Er is dus niet aan te ontkomen dat in het Limburgsch deze verbindingen dus lange diphtongen zijn, juist als in de oudste Oerslavische periode [1]).

Welnu, dit diphtong-karakter speelde nu in de Algemeenslavische liquida-metathese een voorname rol. En wij zullen nu hetzelfde in Neer en Buggenum ontmoeten.

Geassisteerd door een mijner studenten, den Heer Lode Geenen, die van Horn, een beetje ten Zuiden van Buggenum afkomstig is, heb ik daar zelf uit den mond van een paar voortreffelijke proefpersonen meer dan 150 voorbeelden van opgeschreven. Ik geef straks de heele lijsten en citeer nu slechts enkele gevallen: een ferme kerel: *'n fremme vent, èrm* (arm):

---

[1]) Daarop berust b.v. ook in Zuidlimburg de overgang van kalf met een dikke harde in kauf, van wolk in wouk enz. wat ook weer in sommige latere Slavische talen voorkomt. Zie *Vondrak*, I², blz. 389. En omdat deze zelfde overgang ook in een paar Nieuwwestvlaamsche dialecten voorkomt, evenals te Ronsse, is er alle reden ook voor die streken te vermoeden, dat de korte vocaal + liquida verbindingen, althans voor een niet dentale consonant, eveneens diphtongen waren. En misschien waren dat ook de liquida-verbindingen al en ol voor dentale consonant ook reeds in het Oudwestvlaamsch van 900—1000, toen alt en olt in out overgingen.

'rêm, sterfhuis: *strêfhôes*, marmer: *mram'mer*, scherp: *šrêp*, erg: *'rêg*, berk: *brik*, kerk: *krik*, korf: *krôf*, kurk: *krök*, balk: *b*^{a}*lāk*, balkje: *blekske*, volk: *vlôk*, stolp: *štlòp*, schelp: *šlêp*, hulp: *hlûp*, olm: *'lôm*: walm: *wlâm*, galg: *glâg* enz. Juist als in het Slavisch treft ons hier ook aanstonds de rekking van den klinker en de opvallende velare l. De verklaring dezer feiten herinnert ons echter nog sterker aan de Slavische parallelfeiten. De oorzaak van een en ander wordt ons toch onmiddellijk duidelijk, als wij op een autotocht door het naburig gebied met de Buggenumsche uitspraak die van de heele omgevende streek ten Westen van de Maas vergelijken. Hier werkt de liquida-omzetting niet, maar er is in de tweede helft der silbe tusschen de liquida en muta in al deze woorden een duidelijk gekleurde svarabhakti-vocaal te hooren, zoodat galg daar *gal*^{e}*g*, êrm: *êr*^{e}*m*, korf: *kor*^{o}*f* en kurk: *kör*^{ö}*f* klinken.

Komen wij nu na zoo'n autotocht, weer in Neer en Buggenum terug, dan merken wij, dat wij nu pas voldoende geschoold zijn om het verschijnsel zuiver op te nemen. Want nu hooren wij, althans in vele gevallen, ook te Buggenum duidelijk zoo'n gekleurde svarabhaktivocaal, maar hier nu natuurlijk in de eerste helft der silbe tusschen muta en liquida. Galg klink hier soms volop *glâg*, maar meestal *g*^{a}*lâg*, êrm luidt soms volop *'rêm*, maar vaak *^{e}rêm*, korf soms *krôf* maar vaker *k*^{o}*rôf*, en kurk soms *krök* maar zeker even dikwijls *k*^{ö}*rök*.

Wat is er dus gebeurd? Precies hetzelfde als in de Oerslavische wereld overal gebeurde. Evenals de uit de Idg. articulatiebasis overgeleverde dalende j en w diphtongen, zijn de r en l diphtongen door de articulatiebasis van het Praeslavische ras toen omgelegd in stijgende diphtongen; en even zoo is het nu hier in Oostbrabant en Middenlimburg geschied. En de omlegging van het Oudgerm. *galg* en *birk* in *glâg* en *brik* is ten slotte ook hier precies hetzelfde feit als de omlegging van *bejn* in *bjen* of van *bowm* in *bwom*. Evenals daar is ook hier de klinker aan beide zijden van de sonant dezelfde, evenals daar is de klinker in den omgestelden vorm langer dan in den oorspronkelijken, maar de duur van de heele silbe blijft precies gelijk, daar de epenthese vóór den klinker meer op een consonant gelijkt en dus korter is dan de oorspronkelijke sonant achter den klinker die als dalend diphtong-element meer op een klinker gelijkt.

Ten slotte moet ik er U aan herinneren, dat de Middenlimburgsche dialecten evenals het Serbokroatisch, het Sloveensch en het Oerslavisch op de lange silben een muzikaal accent hebben, zoodat zij daarin een valtoon en een stijgtoon onderscheiden met phonologische waarde. Welnu, al deze metathesis-gevallen hebben nu stijgtoon in heel Middenlimburg, wat natuurlijk de inwerking van de Praeslavische articulatiebasis bij de omlegging der silben-balans nog versterkte [1]).

---

[1]) En het mooiste is nu, dat de bovengenoemde scherpst uitgesproken metathesis, waarbij dus de svarabhakti-vocaal geheel en al vervalt: juist in de samenhangende rede voorkomt, als namelijk het syntactische zinsaccent, het muzikale woordaccent en de

Wenden wij ons nu naar Budel en Gassel in Oostbrabant, dan moeten wij bedenken, dat hier thans het gewone Nederlandsche intensiteits-accent, de plaats van het muzikale Limburgsche accent heeft ingenomen, en kunnen wij dus een analoge ontwikkeling verwachten als in het Russisch, waar ook het Oerslavisch muzikaal accent in het intensiteitsaccent is overgegaan. Welnu, in Gassel vinden wij nu toch nog: ongeveer hetzelfde wat wij te Buggenum en Neer hebben gehoord, m. a. w. de volle algemeenslavische liquida-metathese althans voor labialen en velaren. Maar de uitspraak van al deze zelfde woorden te Budel-Dorp is volkomen gelijk aan de Russische uitspraak, zoodat al deze woorden volop tweesilbig zijn geworden, door zoowel de swarabhakti-vocaal vóór als na de liquida tot zelfstandige silben te maken, die alleen onderling door de vocaalharmonie zijn verbonden, en waardoor dus ook van een eigenlijke diphtong geen sprake meer is. Dat is in Budel-Dorp. Maar weer iets verder naar het Zuiden te Budel-Schoot aan de spoorlijn is van een metathesis niets meer te merken, en de uitspraak dezer woorden is in alles weer gewoon Brabantsch. Wij hebben voor beide gebieden een vergelijkende woordenlijst van elk dier dorpen aangelegd.

§ 22. I VERGELIJKENDE LIJST DER LIQUIDA-METATHESE IN DE MIDDENLIMBURGSCHE TONGVALLEN.

1. r-verbindingen.

Nederlandsch	Horn	Neer en Buggenum
ark	arr^{a}k	^{a}râk
markt	marr^{a}k	m^{a}râk
park	parr^{a}k	p^{a}râk
arkje	err^{e}kske	^{e}rêkske
berg	barr^{a}g	b^{a}râg
marmer	marr^{a}mer	m^{a}rammer
perk	perr^{e}k	p^{e}rêk
Dirk	Derr^{e}k	D^{e}rêk
hark	err^{e}k	^{e}rêk
sterk	sterr^{e}k	st^{e}rêk
werk	werr^{e}k	w^{e}rêk
klerk	klerr^{e}k	k^{e}lrêk
markt	merr^{e}tj	m^{e}rêtsj
varken	verr^{e}ke	v^{e}rêke
merken	merr^{e}ke	m^{e}rêke
berg	berr^{e}g	b^{e}rêg

neiging der articulatiebasis alle drie in dezelfde stijgende richting gaan. Zoo hoorden wij, bij herhaalde proefneming, het adjectief ferm op het einde van een daalzin als farêm, maar vlak erop uit denzelfden mond: ne fremme vênt. Zoo ook klonk sterven op het einde van een zin duidelijk als st^{e}rêve, maar in sterfhuis als strêfhoes zonder zweem van een tusschenvocaaltje enz.

Nederlandsch	Horn	Neer en Buggenum
dwerg	dwerr^{e}g	dw^{e}rêg
erg	err^{e}g	'rêg
merg	merr^{e}g	m^{e}rêg
verbergen	verberr^{e}ge	verbregge
iets ergs	get err^{e}gs	get 'rêgs
tergen	terr^{e}ge	t^{e}rêge
scherp	sjerr^{e}p	sj^{e}rêp
sjerp	sjerr^{e}p	sj^{e}rêp
ik sterf	(ich) sterr^{e}f	st^{e}rêf
scherf	sjerr^{e}f	sj^{e}rêf
verf	verr^{e}f	v^{e}rêf
nerf	nerr^{e}f	n^{e}rêf
sterfhuis	sterr^{e}fhôes	strêfhôes
sterfgevallen	sterr^{e}fgevalle	strêfgevalle
sterven	sterr^{e}ve	strêvve
verven	verr^{e}ve	v^{e}rêvve
barrevoets	berr^{e}ves	brêvves
scherven	sjerr^{e}ve	sj^{e}rêvve
arm	err^{e}m	'rêm
darm	derr^{e}m	d^{e}rêm
warm	werr^{e}m	w^{e}rêm
zwerm	zjwer^{e}m	zjw^{e}rêm
ferm	ferr^{e}m	f^{e}rêm
een ferme kerel	ne ferr^{e}me kêrel	ne fremme kêrel
berm	berr^{e}m	b^{e}rêm
arme	err^{e}me	'rêmme
wervel	werr^{e}vel	w^{e}rêvvel
gendarmen	sjanderr^{e}me	sjandremme
kermen	kerr^{e}me	k^{e}remme
verwarmen	verwerr^{e}me	verw^{e}remme
armer	err^{e}mer	'remmer
warmer	werr^{e}mer	w^{e}remmer
warmte	werr^{e}mdje	w^{e}remdje
beschermen	besjerr^{e}me	besj^{e}remme
permitteeren	perr^{e}mitteere	premmitteere
ongepermitteerd	ongeperr^{e}mitteerdj	ongepremmitteerdj
ik snurk	(ich) sjnorr^{o}k	sjn^{o}rôk
snurken	sjnorr^{o}ke	sjn^{o}rôke
borg	borr^{o}g	b^{o}rôg
zorg	zorr^{o}g	z^{o}rôg
ik verborg	ich verborr^{o}g	verb^{o}rôg
hij heef gezorgd	he hee gezorr^{o}gdj	gez^{o}rrogdj
korf	korr^{o}f	k^{o}rôf
bedorven	bedorr^{o}ve	bed^{o}rôve

Nederlandsch	Horn	Neer en Buggenum
storm	sjtorr^{o}m	sjt^{o}rôm
worm	worr^{o}m	w^{o}rôm
bestorming	besjtorr^{o}ming	besjt^{o}rôming
Vormsel	Vorr^{o}msel	V^{o}rômsel
kurk	kurr^{u}k	k^{u}rûk
schurk	sjurr^{u}k	sj^{u}rûk
Turk	Turr^{u}k	T^{u}rûk
kurkentrekker	kurkentrekker	krukkentrekker
burg	burr^{u}g	b^{u}rûg
wurgen	wurr^{u}gen	w^{u}rûg
burger	burr^{u}ger	b^{u}rugger
gewurgd	gewurr^{u}gdj	gew^{u}rûgdj
dorp	tur^{u}p	trûp
dorpel	dorr^{o}pel	d^{u}rûppel
slurf	slurr^{u}f	sl^{u}rûf
bederf	bedurr^{u}f	bed^{u}rûf
turf	turruf	t^{u}rûf
schurreft	sjurr^{u}ft	sj^{u}rûft

2. l-verbindingen.

balk	bal^{a}k	b^{a}lâk
kalk	kal^{a}k	k^{a}lâk
schalk	sjal^{a}k	sj^{a}lâk
valk	val^{a}k	v^{a}lâk
balkje	balkske	blekske
kalken	kal^{a}ke	k^{a}lakke
schalken	sjalken mv.	sj^{a}lakke
veel valken	völ val^{a}ke	völ v^{a}lakke
blaasbalg	blaosbal^{a}g	blaosblâg
galg	gal^{a}g	g^{a}lâg
walg	wal^{a}g	w^{a}lâg
galgje	galgske	g^{a}legske
walgen	wal^{a}ge	w^{a}lagge
kalf	kal^{a}f	k^{a}lâf
half	hal^{a}f	h^{a}lâf
zalf	zal^{a}f	z^{a}lâf
zalfje	zal^{a}fke	z^{e}lefke
galm	gal^{a}m	g^{a}lâm
kalm	kal^{a}m	k^{a}lâm
palm	pal^{a}m	p^{a}lâm
walm	wal^{a}m	w^{a}lâm
zalm	zal^{a}m	z^{a}lâm
galmgaten	gal^{a}mgaote	g^{a}lâmgaote
inpalmen	inpal^{a}me	inplamme

Nederlandsch	Horn	Neer en Buggenum
(de klokken) galmen	(de klokken) gal^{a}me	g^{a}lamme
kelk	kel^{e}k	k^{e}lêk
melk	mel^{e}k	m^{e}lêk
melken	mel^{e}ke	mlekke
zwelgen	zjwel^{e}ge	zjw^{e}legge
gelp	gel^{e}p	g^{e}lêp
Kelpen (dorpsnaam)	Kel^{e}pen	Klêppe
helpen	hel^{e}pe	h^{e}lêpe
stelpen	sjtel^{e}pe	sjt^{e}lêpe
twaalf	twel^{e}f	tw^{e}lêf
gewelf	gewel^{e}f	gew^{e}lêf
elf	el^{e}f	'lêf
zelf	zel^{e}f	z^{e}lêf
Delft	Del^{e}ft	D^{e}lêft
helm	hel^{e}m	h^{e}lêm
schelm	sjel^{e}m	sj^{e}lêm
zilver	zill^{i}ver	zillévver
halfje	ell^{e}fke	^{e}léfke
ik molk	(ich) mol^{o}k	m^{o}lôk
schoteldoek	sjol^{o}k	sj^{o}lôk
volk	vol^{o}k	v^{o}lôk
wolk	wol^{o}k	w^{o}lôk
dolk	dol^{o}k	d^{o}lôk
kolk	kol^{o}k	k^{o}lôk
wolkje	wul^{u}kske	w^{u}lukske
bewolkt	bewol^{o}ktj	bew^{o}lôktj
wij molken	we mol^{o}ken	m^{o}lokken
ik volg	(ich) vol^{o}g	v^{o}lôg
hij volgt	(he) vol^{o}gtj	v^{o}lôgtj
wij volgen	(we) vol^{o}ge	v^{o}logge
stolp	sjtol^{o}p	sjt^{o}lôp
schulp	sjöl^{ö}p	sj^{ö}löp
geholpen	gehol^{o}pe	geh^{o}loppe
wolf	wol^{o}f	w^{o}lôf
golf	gol^{o}f	g^{o}lôf
kolf	kol^{o}f	k^{o}lôf
polver	pol^{o}fer	p^{o}lôfer
gegolfd	gegol^{o}fdj	geg^{o}lôfdj
olm	ol^{o}m	^{o}lôm
gulp	gul^{u}p	g^{u}lûp
hulp	hul^{u}p	h^{u}lûp
pulp	pul^{u}p	p^{u}lûp
tulp	tul^{u}p	t^{u}lûp
hij helpt	(he) hul^{u}ptj	h^{u}lûptj

Nederlandsch	Horn	Neer en Buggenum
elf	ul^{u}f	^{u}lûf
helft	hul^{u}ftj	h^{u}lûftj
wolf	wul^{u}f	w^{u}lûf

§ 23. II De Oostbrabantsche tongvallen van Budel en Gassel.

1. r-verbindingen

Nederlandsch	Budel-Schoot	Gassel	Budel-Dorp
varken	verkṇ	v^{ə}rékṇ	vérrékṇ
kerk	kerk	k^{ə}rék	kérrék
werken	werkṇ	w^{ə}rékkṇ	wérrékṇ
werk	werk	w^{ə}rék	wérrék
sterk	sterk	st^{ə}rék	stérrék
perk	perk	p^{ə}rék	pérrék
berk	berk	b^{ə}rék	bérrék
berkeboom	berkəbo^{u}m	b^{ə}rékkəbo^{u}m	bérrékəbo^{u}m
kerkmeester	kerkmister	——	kérrékmistər
kurk	körk	körök	körrök
kurketrekker	körkṇtrekkər	k^{ə}rökkentrekkər	körrökṇtrekkər
mark	mark	m^{ə}råk	marrak
merken	merkṇ	——	mérrékṇ
markt	mert	m'rét	mérrét
klerk	klerk	kl'rék	klérrék
schurk	schurk	——	schurruk
berg	berg	b^{ə}rég	bérrég
berg-op	berg-op	b^{ə}rég-op	bérrég-op
berg-af	berg-aaf	b^{ə}rég- aaf	bérrég- aaf
verbergen	vərbergṇ	vərb^{ə}réggən	vərbérrégṇ
burger	börger	b^{ə}röger	börröger
bergplaats	bérgplats	b^{ə}régplats	bérrégpláts
burgerschool	——	——	börrögerschoe^{ə}l
borg	börg	——	börrög
merg	merg	m^{ə}rég	mérrég
tergen	tergṇ	——	térrégṇ
erg	erg	ərég	érrég
verborgen	vərbörgṇ	vərb^{ə}rögṇ	vərbörrögṇ
korf	körf	k^{ə}röf	körröf
slurf	slörf	sl^{ə}röf	slörröf
sterfgeval	stérf-geval	st^{ə}réfgeval	stérréfgeval
sterfhuis	stérf-hoes	st^{ə}réf-hoe^{w}s	stérréf-hôes
scherf	scherf	sch^{ə}réf	schérréf
schurft	schörft	——	schörröft
verf	verf	v^{ə}réf	vérréf
turf	törf	t^{ə}röf	törröf

Nederlandsch	Budel-Schoot	Gassel	Budel-Dorp
verven	vervn̩	v^{ə}révvn̩	vérrévn̩
sterven	stervn̩	st^{ə}révvn̩	stérrévn̩
barrevoets	bervəs	b^{ə}révvəs	bérrévəs
storm	störm	——	störröm
arm	erm	^{ə}rém	érrém
warm	werm	w^{ə}rém	wérrém
darm	derm	d^{ə}rém	dérrém
ferm	ferm	——	férrém
kermis	kērməs	k^{ə}réməs	kérrémis
permitteeren	permәteerə	——	pérrémәteerәn
ongepermitteerd	ongepermәteert	ongeprémmәteert	ongepérrémәteert
dorp	dörp	dəröp	dörröp
dorpel	dörpəl	d^{ə}röpel	dörröpəl
scherp	scherp	sch^{ə}rép	schérrép

2. l-verbindingen.

galg	——	——	gállág
blaasbalg	bloasbalk	bloasb^{a}lák	bloasbállák
helpen	helpn̩	h^{ə}léppn̩	héllépn̩
hulp	hölp	h^{ə}löp	höllöp
gelp	gelp	——	géllép
stolp	stolp	st^{o}löp	stöllöp
hulp	hölp	h^{o}löp	höllöp
tulp	tölp	t^{o}löp	töllöp
balk	balk	b^{ə}lák	bállák
kelk	kelk	k^{ə}lék	kéllék
dolk	dolk	d^{o}lók	dóllók
kalk	kalk	k^{ə}lák	kállák
melk	melk	m^{ə}lék	méllék
kolk	kolk	k^{o}lók	kóllók
melken	mélkn̩	m^{ə}lékn	méllékn̩
molk	molk	m^{ə}lók	mollók
gemolken	gemolkn̩	gəm^{ə}lókn̩	gemóllókn̩
scholk (schort)	scholk	sch^{ə}lók	schóllók
polfer (kruit)	——	——	póllóvver
kolf	——	——	kóllóf
walm	walm	w^{ə}lám	wállám
kalm	——	——	kállám
galm	——	——	gállám
twaalf	twelf	twléf	twélléf
ocharm	ocherm	ochrém.	och'rém

Let op de n-sonans, die hier, evenals in Twente en Groningen voorkomt.

§ 24. De Silbebalans.

Ook hier heeft de silbebalans gewerkt. Nemen wij het woord kelk. In Gassel legde de Praeslavische articulatiebasis het volle gewicht in de tweede schaal der silbebalans. En wij hooren dus k*lĕk. In Budel-Schoot legde de Nederlandsche articulatiebasis haar pond in de eerste schaal en wij hooren kelk. In Budel-Dorp ten slotte concurreeren beide articulatiebases. Zij werpen beide hun gewicht in iedere schaal. En de balans blijft in evenwicht, men zegt er kèllĕk met „even stress". Was hier de Limburgsche stijgtoon nog in zwang geweest, dan was nooit dit effect bereikt, dan had steeds te Gassel de tweede schaal het juist door dien stijgtoon gewonnen. Zeker is ook daar een terugslag mogelijk, dat ziet men te Horn, maar dan volgt in eens de doorslag der eerste silbe. Het zuiver evenwicht van Budel-Dorp èn van het Russisch kòn zich alleen ontwikkelen, nadat het muzikaal accent was uitgestorven.

Omtrent de vroegere uitbreiding van deze omstellingen, kunnen wij zeker beginnen met te zeggen, dat deze twee stukjes van Limburg en Brabant aan elkaar gezeten hebben, en dat dus heel Middenlimburg met Weert, Heythuyzen en Horn incluis hieraan vroeger heeft meegedaan. Trouwens dat weten de oude menschen daar allemaal nog heel goed. Er zijn zelfs nog relicten van over als de woorden krök voor kurk, krökkesjtop, vaak volksetymologisch gewijzigd tot kroekesjtop (kruikenstop) en verder krökkendrejjer of krökkentrekker. Maar bovendien vermeldt Joan Winkler in zijn *Dialecticon* II blz. 285 van 1874 voor een paar gehuchten bij Weert de vormen: mrētj, krēk, wrēm en strēk in de beteekenis van markt, kerk, warm en sterk. Doch verder vinden wij aan den Oostkant iets ten Zuiden van Roermond aan de overzijde der Maas het dorp *Vlodrop*; en aan den Westkant, een heel eind ten noorden van Budel: *Geldrop* en *Lierop* (uit *Liedorp*), die alle drie al een paar eeuwen ons verschijnsel in hun naam dragen. Dat is dus al een oudere grens. De nog verder reikende gevallen als *wrocht, gewrocht* en *gewricht* uit *gewerf(t)* (Kiliaen) Mnl. *trameer* voor *taermeer*, *Sprokille* naast *Sporkille* voor *Spurcalia*, *noodruft* en *godsvrucht* gaan zeker reeds tot de 13de eeuw terug, en het tweede lid der samenstellingen op *brecht* vertoont zijn omgestelden vorm al vóór a° 1000. Maar in 1096 vinden wij ook in het Westen reeds *Querquevilla* (*Kerkevilla*) in Calvados als *Crycavilla*, thans *Cricqueville*. Alles wijst dus weer op den zelfden tijd van ontstaan, dien wij voor de parallelle stijgende Brabantsche diphtongen hebben aangenomen. Belangrijk is alleen nog, dat ook thans in Westvlaanderen nog Vromsel voor Vormsel, en labast voor albast voorkomt, dat met het Friezenveensche plagåste voor pelgarste is te vergelijken. De halve taboe-woorden *wrat* voor *warte* en *vrot* voor *vort*, die te onzent bijna overal behalve in Vlaanderen (*warte, vort*) voorkomen, kunnen zelfs niet als verre aanwijzing dienen, dat hier vroeger deze metathesis ook voor de liquida + dentaal-gevallen heeft gegolden. Hun geographische verspreiding wijst aan, dat wij hier waar-

schijnlijk met mooi-spreekvormen naar de echtnederlandsche omgekeerde metathesis van crustu: korst etc. te doen hebben.

§ 25. De reactie der Nederlandsche articulatiebasis.

Maar nu moeten wij er eindelijk even bij stilstaan, hoe de Nederlandsche articulatiebasis zich op den duur ook in de kerngebieden weer weet te verzetten, zoowel tegen de liquida-metathese als de stijgende j- en w-diphtongen.

1⁰. Op de meeste plaatsen verdwenen gelijk ik reeds meedeelde, eenvoudig de w en de j. Zoo is het trouwens ook in vele Slavische talen gegaan: *bjin* werd tot *bin*, en *bwom* tot *bom*, beide met nog bewaarden ultrakorten klinker [1]).

2⁰. Daar wij, Nederlanders, aan ons zelve overgelaten, niets dan dalende diphtongen kennen, streeft er nu onze articulatiebasis in de andere gevallen naar: die j en die w te vocaliseeren, tot iej en oew, of naar de omstandigheden tot eej en oow, euj en ów enz. [2]). De voorbeelden hiervan liggen vooral voor het grijpen in de peripherie van ons gebied, waar de Nederlandsche articulatiebasis reeds meer invloed uitoefent, dan in de genoemde kern.

ai: bjin, gjin, stjin enz. worden tot bin, gin, stin of bieiën, gieiën, stieiën
of juister gespeld: gemiejen, briejed, bliejek enz.
bjen, gjen, stjen enz. worden tot ben, gen, sten of beeën, geeën, steeën
of liever gemeejen, breejed, bleejek enz. [3])

---

1) Deze ultra korte klinker is, in de woorden die thans geen j- meer vertoonen, een zeker teeken, dat ze vroeger een j- hebben gehad, zoo berusten zuvventien, niggentien, lippel, izzelke, nittel, teggen, enz. zonder eenigen twijfel op zjuvventien, njiggentien, ljippel, jizzelke, njittel, tjeggen, enz.

Naar aanleiding hiervan herinner ik eraan, dat ook in het Kleinrussisch een veel op onze ɪ gelijkende open i^2 bestaat, die altijd via ji: jɪ uit de oorspronkelijke i^1 is voortgekomen: en vraag mij zelf en mijn deskundige lezers af, of onze Nederlandsche ɪ ook niet *altijd* en *overal* uit ji: jɪ zou ontstaan zijn. Onze ʏ is dan misschien ook altijd uit jü: jʏ: en onze ᴜ (de o in om) moet dan regelmatig uit woe: wᴜ zijn geboren.

2) Ook deze diphtongen of triphtongen met j of w in het midden, en de uit deze weer ontstane dalende diphtongen met de šwa als tweede element, zijn allemaal weer veilige indicia, dat de woorden waarin ze voorkomen vroeger stijgende j- of w-diphtongen hebben gehad.

3) En zoo is hieruit verder de Nederlandsche ee ontstaan. Hiermee hebben wij dus ook de oorzaak gevonden, waarom in de meeste Nederlandsche woorden de Germaansche ai tot een ee is geworden: omdat die woorden tot tweemaal toe den omslag der silbebalans hebben meegemaakt. De woorden met ei daarentegen hebben nooit een omslag der silbebalans gekend. De verschillende kaarten, die ik hiervoor heb vergeleken met het gebruik in de kerndorpen van Oostbrabant maken hier ineens alles duidelijk. De woorden als vleesch, kleed, die op het oogenblik nog een vrij groot gebied met ei hebben, hadden ook in Oostbrabant heel vaak de ei bewaard. En van woorden als veilig, bereid, klein, heil, zeil, leiden, die zoo goed als over het heele land ei vertoonen, hebben wij in Oostbrabant geen enkel voorbeeld met stijgende diphtong gevonden, omdat ze nooit, of misschien slechts een voorbijgaand oogenblik aan de silbebalans hebben meegedaan.

bjän, gjän, stjän enz.: bän, gän, stän of bäjen, gäjen, stäjen
of gemeiën, breiëd, bleiëk enz.

bjaan, gjaan, stjaan: baan, gaan, staan of baaien, gaaien, staaien
of gemajen, brajed, blajek enz.

aiw: mjiw, ljiw, sprjiw worden miw enz. of mieëw, lieëw, sprieëw
of miejew, liejew, spriejew.

mjew, ljew, sprjew: mew enz. of meeëw, leeëw, spreeëw
of meejew, leejew, spreejew.

mjeuw, ljeuw, spreuw worden meuw enz. of meuëw, leuëw, spreuëw.

mjöw, ljöw, spröw worden möw enz. of mεu̯əw, lεu̯əw, sprεu̯əw
te Malden zelfs spräuw.

a Uml. pjird, kjittel: pird, kittel of pieërd en kieëtel of piejerd en kiejetel.

pjérd, kjetel: perd, kettel of peeërd en keeëtel of peejerd en keejetel.

pjärd, kjättel: pärd, kättel of päjerd en käjetel of peiërd en kéietel.

pjaard en kjattel: paard, kattel of pájerd (Bredero) en kájetel.

ā-Umlaut gjif, ljig, gedwjı worden gif, lig of gieëf, lieëg, gewieë
of giejef, liejeg, gedwieje

gjef, ljeg, gedwje worden gef, leg of geiëf, leiëg, gedweië
of geijef, leijeg, gedweije.

kjäs, gäf, bewjäre worden käs, gäf, bewäre of käjes, bewäjere.

kjaas, bewjare: kaas, beware of kajes, bewajere, gedwaje, schajer
(schaar).

e mjil, jitten, njiffen worden mil enz. of mieël, ieëte, nieëve
of miejel, iejete, niejeve.

mjel, jetten, njeffen worden mel enz. of meeël, eeëte, neeëve
of meejel, eejete, neejeve en geejer (gaarne).

mjäl, jäten, njäve worden mäl enz. of mäjel, äjete, näjeve
of meiël, eiëte, neiëve en geier.

gjaarst, jaarde worden gaarst, aarde of gaajerst, aajerd.

i hjimmel, njiggen, wjitte: himmel, niggen of hieëmel, nieëge, wieëte
of hiejemel, niejege, wiejete.

hjemmel, njeggen, wjetten: hemnel, wetten of heeëmel, neeëge weeëte
of heejemel, neejege, weejete.

piäper, biăker, giăve: păpper, băker of păjeper, bäjeker of pieëper,
beiëker, maar ook păjapper en găjavve=geven.

a vwadder, bwaard worden vadder, baard of vawweder, bawerd

gworre, bwaord: gorre, baord of gowwere (garen) of gowen
bouwrd, baowerd.

ā mwaond, nwaold, gwaon: maond, naold of maownd, naowld, gown
of mound, nould, goun.

au bwom of bwum, wor, mwoi: bom, or, moi of boéwom, oéwor, moéwoi.

bwoom, woor, mwooi: boom, oor, mooi of boowem, oower, moowj
of bouwem, ouwer, mouwj.

bwaom, waor, mwaoi: baom, aor, maoi of bauwen, auwer, maoi.

o pwUrt, kwUl, kwUrts: port, kol, korts of póewort, kóewol, kóeworts.
pwaort, kwaol, kwaorts worden paort, kaol, kaorts
of paowert, kaowel, kaowerts.
pwoort, kwool, kwoorts: poort, kool, koorts of poowert, koowel,
koowerts of pouwert, kouwel, kouwerts.

ʊ bwUtter, zwUmmer, dwU(r)st worden botter, zomner
of boeweter, zoewemer, doewerst.
bwoter, zwomer, dwoost worden doost enz. of boweter, zoowemer,
doowe(r)st of bouwter, zouwmer, douw(r)st.
bwaoter, zwaomer, dwaost worden baoter, zaomer,
daost of baoweter, zaowemer, daowerst.

ō *kwoek, *vlwoeken, *rwoepen: koek enz. of koewek, vloeweke,
roewepe, stoewels, en pastoewer
kwook, vlwooke, rwoope worden kook enz. of koowek, vlooweke,
roowepe of kouwk, vlouwke, rouwpe en pastouwer.

au Uml. rjeuke, streuper, knjeup, bjeum worden reuke, beuim enz.
of reujeke, streujeper, kneujep (knoopen) beujem (boomen).
rjuke, struper, knjuup, bjuum worden ruke, knuup
of ruujeke, struujeper, knuujep, buujem.
rjuike, strjuiper, knjuip, bjuim worden struiper enz.
of ruijeke, struijeper, knuijep, buijem.
rjoike, stroiper, knjoip, bjoim worden roike, boûn
of roiəke, stroiëper, knoiëp, boiem.

o Uml. rjummer, kjölke, šjötje, vjölle worden rummer, kölke
of rujjemer, köjjelke, šöjjetje, vöjjele (veulen).
mjeule, gjeut, vjeule worden meule, geut of meujelen, geujet, veujele
mjuile, gjuit, vjuile worden muile, guit of muijele, guijet, vuijele.

u Uml. knjökske, kjönning, tjönke (torentje) worden knökske
of knöjjekske, köjjening, töjjenke.
kjeuke, kjeuning, sljeutel: keuke of keujeke, keujening, sleujetel.
kjœuke, kjœning, sljœutel: kœning of kœujeke, kœujening, slœujetel.

ō Uml. vj^{u}ule, zj^{u}uke, bj^{u}uk (beuk) brjuur worden vule, zuke
of vuujele (voelen) zuujeke, buujek, bruujer.
vjeule, zjeuke, bjeuk: zeuke, beuk of veujele, zeujeke, beujek, breujer.
vjuile, zjuike, bjuik: vuile of vuijele, zuijeke, buijek, bruijer.

u *bwoer, *twoer, mjuur, schjuur, zjuur: muur of muujer, schuujer,
zuujer, boewer en toewer (fra. tour: beurt).

io djirske, vjirtien, gjieten worden dirske, virtien, gieten
of diejerske, viejertien, viejertig, giejete.
djurske, kljeuven worden durske, kleuven of deujerske, kleujeve.
gjete, verljeze, wjede: gete, wede of geeëte, weeëde, verleeëze
of geejete, weejede, verleejeze.

e$_{2}$ hjier, bjit, krjik: bit, krik of hieër, bieët, krieëk of hiejer, biejet, kriejek.
hjeer, spjegel, rjeem worden spegel, reem of heeër, speeëgel, reeëm
of speejegel, reejem, heejer.

Iedereen begrijpt, dat een algemeene klinkervernauwing het onverbiddelijk gevolg is geweest van deze reactie, zoodat heel deze ontwikkeling juist het omgekeerde gevolg heeft van de hierboven in § 19 geschetste klinkerverruiming. Het is dus onder invloed van deze reactie dat, gelijk Salverda de Grave bewezen heeft, een zeer groot deel der Fransche leenwoorden, die juist in deze periode Zuidnederland zijn binnengedrongen, in het Nederlandsch een veel geslotener klinker hebben aangenomen, dan hun in het Fransch eigen was. De diepe voorkeur van de Praeslavische articulatiebasis voor de beide meestgesloten klinkers i en oe manifesteert zich dus tot in onze Nederlandsche reactie daartegen. Wij komen daar later nog op terug. Hier in het biologische geldt het meer dan ergens anders: Wie met pek omgaat, *wordt* er mee besmet.

Als wij deze voorbeelden echter in verband met het hiervoor behandelde nader beschouwen, dan bemerken wij ineens een opvallend parallelisme met de liquida-metathese van Neer en Buggenum. Terwijl toch de Praeslavische articulatiebasis ook däär de tweede schaal van de silbebalans liet doorslaan in *g*^{a}*lâg*, ^{e}*rê:m* en *k*^{o}*rô:f* wist de Algemeennederlandsche articulatiebasis in Middenlimburg aan de eerste schaal der silbenbalans het overwicht te verzekeren: en hoorden wij b.v. te Horn en te Weert *gal*^{e}*g*, *êr*^{a}*m* en *kor*^{e}*f*. Welnu, evenzoo is het hier in Oostbrabant gegaan. Zegt men in de kerndorpen van dit gebied als Woensel, Geldrop, Gerven, Deurne door de Praeslavische articulatiebasis bijna uitsluitend de vormen, die ik U daar straks citeerde dus: *bjin*, *bwom*, *djurske*, *pwort*, *pjizzek* en *schwottel*; in de streek daarom heen zegt men onder invloed van de Nederlandsche articulatiebasis in de praepalatale groep weldra geen *bjin* meer maar *biejen*, geen *mjöw* maar *meujew*, geen *vjertien* maar *viejertien*, geen *djurske* maar *deujerske*, geen *smjeren* maar *smejere* en *smiej:ren*, geen *zjikker* maar *ziejĕker*.

En zoo is de j dus het oogje der balans geworden waarom de heele silbe dan balanceert en ten slotte door de tendenz der Nederlandsche articulatiebasis dan het accent naar die nieuw verworven eerste helft werpt.

Evenzoo gaat het ook in de postpalatale groep met de w. Want tegenover het *bwom* der kerndorpen zegt de peripherie hier ook weer *bowem* tegenover *kwol* (voor kool) daar klinkt hier *kowel*, tegenover *mwond* (voor maand) daar, hooren wij hier *mownd*, naast *vwadder* daar: hier *váwweder*, naast *pwort* daar, hier *pówwert*, naast *bwotter* daar, hier *bówweter*.

Juist dus als te Neer en Buggenum de r en de l als het ware het oogje der balans worden, aan welke beide zijden de twee schalen op en neer gingen, zoo fungeeren hier de j en de w.

§ 26. De rol van het woord- en zinsaccent in het behoud der Praeslavische silbevormen.

Nòg merkwaardiger echter is, dat er nu ook in het kerngebied nog een verschil wordt gemaakt tusschen een gunstige en ongunstige syntactische

gelegenheid om die uitheemsche vormen scherper te karakteriseeren en langer tegen den nivelleerenden invloed der algemeen Nederlandsche vormen te beschermen. En die gunstige gelegenheid is nu de muzikale stijgende zintoon. Reeds bij de behandeling der liquida-metathese te Buggenum en Neer merkte ik op, dat al deze omstellingsgevallen een stijgend musikaal silbenaccent hadden, dat natuurlijk de preferentie van de Praeslavische articulatie-basis voor de tweede silbenhelft nog meer effectieve kracht gaf. Maar ten tweede constateerde ik, dat de scherpst uitgesproken gevallen der liquida-metathese zonder eenigen svarabhakti-vocaal juist in syntaktische musikaal-stijgende verbindingen voorkwamen, die dien stijgtoon nog versterkten of verschielijkten. Welnu, dat stijgende musikaal accent speelt nu ook weer een rol in de j- en w-diphtongen aan de andere zijde der Peel. In de reeds genoemde kerndorpen toch komen van verschillende der aangehaalde woorden de beide vormen als doubletten voor: maar, terwijl de jongere Nederlandsche vorm dier doubletten met het intensiteitsaccent op de eerste helft, daar altijd ook den syntactischen daaltoon heeft, blijft de oudste praeslavische type koppig aan zich zelf getrouw onder den syntactischen stijgtoon [1]).

Te Bakel en Vlierden vinden wij onder het gewone dalende muzikale zins-accent van het Nederlandsch op het laatste woord van een rustigen volzin: *kowwel* voor kool, maar als men het zelfde woord als eerste lid eener samenstelling b.v. in *koolhof* gebruikt, heeft het een musikaal stijgend accent, en luidt het *kwolhof*. Zoo staan tegenover elkaar *owwer* (oor) en *worlèl* (oorlel) of *smowwer* (smoor) tegenover *schworstieën*. Maar ook een afleidingssilbe is bij ons vaak voldoende om het musikaal accent te doen stijgen; en zoo heeft dus *groote* in een zinnetje als: *het is nen groote*, dalend accent en klinkt *growote*; maar gebruikt men de abstracte begrippen *breedte*, *lengte* en *grootte*, dan stijgt het musikaal accent in de eerste silbe en hoort men *grwotte*. Eveneens hebben de verkleinwoorden heel vaak een stijgend accent op de eerste silbe en zoo hooren wij hier dan voor lood: *lowwed* naast *lwodje*, *bowwet* voor boot naast *bwotje* en *growwet* voor groot naast *grwotje*. Maar zelfs ook de grammaticale uitgangen van een adjectief of een meervoudig substantief jagen in sommige gevallen de toonhoogte der

---

[1]) Deze stijgtoon wordt op den duur altijd korter dan de door al deze wederwaardigheden ultra-gerekte normaalvorm in pausa. En dit is dan ook de reden, waarom de zoogenaamde „*verkorte*" vorm, dien Grootaers met Colinet en Goemans altijd krachtens dezen in casu onhistorischen term voor iets secundairs houden, in werkelijkheid overal den oorspronkelijksten en oudsten vorm heeft bewaard. — Maakt ook het Indogermaansche Ablaut-systeem van Hermann Hirt, dat alle i'tjes en u'tjes uit diphtongen verklaart, niet vaak dezelfde fout? En zullen wij misschien juist uit dit soort van taalhistorie, die met twee concurreerende tegenovergestelde articulatiebases in een en dezelfde taal rekening houdt, weldra gaan begrijpen, dat zoowel de Ablautstheorie van de Saussure als de guṇa- en vṛddhi-leer der Indische grammatici, na elk van hun exclusivisme te zijn genezen, beiden weer moeten opstaan uit hun graf: om *samen* pas de oudere ontwikkelingsgeschiedenis van het Indogermaansch te verklaren en Hirts simplistische maar onware consequenties te vervangen.

stamsilbe omhoog en zoo komt dan „*de berg is howweg*" te staan tegenover „*ene hwogge berg*", „*ene mooie stowwet*" tegenover „*tien stwotten*" op de biljart. Te Geldrop b.v. — en ik neem juist dit dorp natuurlijk niet zonder reden tot voorbeeld — staat tegenover het gewoon Nederlandsch muzikaal dalend zinsaccent van *biejen*, het in de eerste lettergreep duidelijk stijgend muzikaal accent van het verkleinwoord *bjinke*. Zoo staan daar ook tegenover elkaar *stijen* en *stjinke*, *wiejer* (uit weder) en *wjirke*, *viejer* (uit veder) en *vjirke* —. „Eén" op het einde van een zin luidt dalend *ieën*; maar *eens* meest midden in den zin, luidt stijgend *jins*. *Breed* luidt als praedicaat *briejed* met dalend zinsaccent, maar *breedte* als *brjitte* heeft de stamsilbe stijgend, evenals *gemiejen* tegenover *gemjinte*. Het dalende onverbogen geen in „*er is er geen*" luidt *giejen*; maar het stijgende verbogen *geene* luidt *gjinne* evenals heel: *hiejel* en heele: *hjille*. De stijgende dalende uitdrukking *jinne kiejer* (éénmaal) heeft dan ook volmaakt de beide verwachte vormen, maar het aldoorstijgende *eenige keeren* aan het begin van een zin luidt er weer volkomen juist „*som kjirre*". Ook de verleden tijd der zwakke werkwoorden heeft gewoonlijk stijgende toonhoogte op den stam, en zoo staat hier dus *diejelen* tegenover *ik djilde*, *miejenen* tegenover *hij mjinde*, *hiejeten* tegenover *hij hjitte*. Men ziet, dat is weer de silbebalans in haar volle functie. Werpt ook zelfs maar een voorbijgaande hoogtoon het loodje van zijn zwaarte in een der twee schalen, dan slaat onmiddellijk de balans in die richting door, als er tenminste in zulk een taalgemeenschap twee scherp concurreerende articulatiebases tegenover elkaar staan, om elkander elk profijtje af te winnen.

§ 27. Servo-kroatische parallel met de diphtongvormen onder het stijgend en dalend accent.

Doch het allermerkwaardigste is nu, dat wij deze laatste functie der silbebalans nog aan het andere eind van Europa terug vinden, waar een zelfde concurrentie tusschen twee analoge rassen gaande is.

Roman Jacobson heeft in zijn merkwaardig boek over de geschiedenis van het Russisch en de andere Slavische talen toch wel afdoende bewezen, dat ook het Servokroatisch evenals het Oostnederlandsch: een biologische mengtaal is in deze beteekenis, dat in haar geschiedenis twee articulatiebases met onderling incompatibele tendenzen hebben samengewerkt. De eene, de Praeslavische die daar te lande zeker de geïmporteerde is, maar die een tijdlang sterk bovendreef, bracht in deze taal de resten der woord- en silben-harmonie en der daarop volgende consonantmouilleering met de daarbij behoorende tendenz tot de stijgende sonoriteits-silbe. Maar de andere, waarschijnlijk de oudere in dat land — ik noem ze voorloopig de Illyrische — bezat van oudsher de tendenz tot vocale quantiteits-verschillen, dalende diphtongen en polytonie of de variaties van het muzikaal accent. De samenwerking dezer beide introduceerde ook daar de silbebalans, althans in de ontwikkelingsgeschiedenis der Oudslavische niet uit diphtong ontstane

ě; die gelijk Leskien ontdekte [1]), in de silben met stijgtoon, die dus het hoogste punt achteraan hebben, haar oudsten gejotiseerden vorm *je* behield, maar in de silben met daaltoon, die dus het hoogste punt voorop hebben, de j vocaliseerden tot *ij*, zoodat het geheel *ije* werd, waarin, juist als bij ons, ook het intensiteitsaccent ten slotte op de *i*- viel.

	Oksl. ě met stijgenden toon				Oksl. ě met dalenden toon			
Idg. skḗ	: oksl. sěnī	schaduw	skro. sjȅn ×	skro. lȉjen	lui	oksl. lěnŭ	Idg. lēnos
Idg. sēmen:	,, sěmę	zaad	,, sjȇme ×	,, nȉjem	stom	,, němŭ	,, nēmos
Idg. vērā :	,, věra	geloof	,, vjȅra ×	,, zvȉjer	beest	,, zvěrī	,, ghu̯ēris

Wat zei ik op blz. 35 ook alweer over: Een ras is een ras enz.?

§ 28. Nieuwe consonantpalataliseering en labiovelariseering [2]) onder invloed der voorafgaande klinkers.

Al de oude consonantpalataliseeringen en labiovelariseeringen, die wij hierboven onder §§ 6—10 en 13 hebben behandeld, waren, juist gelijk in de oudere Slavische taalperiodes, zoolang de open-silbenharmonie nog doorwerkte, onder den domineerenden invloed van volgklinkers ontstaan. Maar juist als in het Poolsch en Russisch, Baudouin de Courtenay nu voor een volgende periode, sinds er ook weer gesloten silben waren, ook consonantpalataliseeringen onder invloed van voorafgaande klinkers ontdekte, zoo is het ook weer in het Praeslavische koloniaalgebied van Zuidnederland. En deze invloed der voorafgaande klinkers op de mouilleering en palataliseering der consonanten is in de nieuwere dialecten zelfs zóó opvallend, dat de meeste Zuidnederlandsche dialectonderzoekers zich hierdoor lieten verblinden, en het vroegere verschijnsel zelfs niet hebben opgemerkt. En daarom heb ik dit dus in de juist genoemde paragraphen afzonderlijk vooropgesteld.

Het is nu evenwel het oogenblik om op deze jongere feiten het noodige licht te doen vallen; en dit te meer, daar onze Noordnederlandsche, Limburgsche en Oostbrabantsche dialecten van dezen invloed slechts heel weinig overblijfselen hebben bewaard.

Welnu voor Aalst en Leuven is de zaak zoo klaar als water. Zoo mouilleeren te Aalst: *kin'd', win'd', lin't', vrien'd', pin't', ten't', een'd', vel'd', beel'd', wil'd', win't'er* alle twee opeenvolgende dentalen, evenals *maan'd'* en *naal'd'* met een oude ē; maar er is geen spraak van mouilleering in *hond, mond, grond, honderd, onder, zonder, hand, mand, pand, zand, tand, kant, want,* in *halt, gehalte, valsch, hals, balsem* of *alsem*. Ook in Leuven mouilleeren blinde, grendel, vinden, binden, winden, eind, Linden tot *blinje, grenjel, vinjen, binjen, winjen, inj, Linjen*; evenals in de augmentatieven: *eunjen, meunjen* van hond en mond, *känjen* en *Wänjen* van kant en Johanna, en *nolje* en *monjdj* (naald, maand) met oude ē; maar er is geen spraak van

[1]) Leskien: *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, Heidelberg 1914, blz. 22—26.
[2]) Zie hierover *Onze Taaltuin* III, blz. 309—317.

mouilleering in *honden, monden, honderd, onder, gronden, handen, wanden, manden, tanden*. *Zwijgen* en *buigen*, wier tweeklank vroeger op į uitging en *liegen* luiden in Leuven *zwözjen, boezjen* en *liezjen*, maar dragen, jagen, slaan, vragen klinken *droegen, joegen, sloegen* en *vroegen*. *Vlichten* en *zichten* uit vluchten en zuchten luiden *vlisjten* en *zisjten*. Bakker, beek, spek, dik, plek, spek, eik en buik luiden *beččer, beeč, speč, dič, pleč, spič, oič* en *boeič*; maar bok, ook, baker, pak, pokken, zak, zaak luiden *bŏk, ŏ:k*[1]), *boekster, pak, pŏkke, zak, zoek*. Moei, leeg, nijdig en ruig luiden *miš, liš, noiš* en *roeiš* maar droog, maag, genoeg, vlaag, traag, boog, klinken *drŏg, moeg, genŏg, vloeg, troeg, bŏg*; lengte, ring, inkt, vink, zegening, bèving, klinken, drinken en blink luiden: *linjden, rin'dž, in'č, vin'č, zegeninj, bèvinj, klin'če, drin'če* en *blin'č*, maar lang, bank, bang, lans, langs, vonk, ik dronk, gedronken, het klonk, geklonken bewaren hun velaar.

Vooral in de werkwoordconjugatie komt dit uit: binden: binjen, maar bong, gebongen; blinken: blin'čen, blŏnk, geblŏnken; dwingen: dwinjen, dwŏnk, gedwŏngen; breken: breečen, brak, broeken, gebrŏ:ken; steken: steečen, stak, stoeken, gestŏ:ken naast gesteečen; wegen: weejen, wog, wŏgen, gewŏ:gen; zuigen: zoeižen, zŏg of zoeiždеn, gezŏ:gen of gezoeižd; vliegen: vliežen, maar vlŏg, gevlŏgen enz.

En te Brussel en Hasselt is het precies evenzoo. Te Meyel in Midden-limburg werken verder de dalende diphtongen: üj en ej met hun tweede element op alle volgende dentalen, zoodat ze heel sterk gemouilleerd worden: rujt: rutj, ujt: utj, bujten: butje, hujs: husj of huš, brujd: brudj, mejd: medj, gemejnt(e): gemeintj, ik mejnde: ik meindje, ejnd: eindj, gejt: geitj. Maar het mooiste voorbeeld is hiervoor het Vlaamsche land in Frankrijk en tusschen Leie en Schelde, waar de ng na donkere klinkers niet slechts gelabiovelariseerd wordt, maar heelemaal in de labiovelare w opgaat, en na heldere klinkers niet slechts gemouilleerd wordt, maar heelemaal in de j opgaat. Lange tongen luidt daar *lawwe towwe*, en enge dingen: *ejje dieje*. Zie hierboven op blz. 30.

Ten slotte ontwikkelde zich in dezen tijd nog een palataliseering voor donkere klinkers tegelijk met de bovengeschetste dissimilatie-periode, waarin de gemouilleerde of gepalataliseerde Anlautsconsonanten, juist om hun karakteristieke kleur door het contrast beter tot haar recht te doen komen, de volgende heldere klinkers donker kleurden. In dezen tijd was dus juist een gepalataliseerde consonant vóór o, u, oe of ou geliefd. Welnu, daaraan gehoorzamen nu ook een reeks Zuidnederlandsche woorden die met een gewonen dentaal + donkeren klinker begonnen, door die dentale consonant te mouilleeren en verder te palataliseeren. Ook hierbij heeft men tot nu toe meestal aan een invloed der Hoogduitsche klankverschuiving gedacht, maar deze uitleg, in zich zelf al zeer onwaarschijnlijk, verklaart weer alleen de litteraire vormen, terwijl juist de moderne dialectvormen de ware herkomst aan het licht brengen.

---

[1]) Met ŏ geef ik hier Goemans' ontronde o en u weer.

Voor top geeft het Mnl. alleen nog tsop, terwijl de tegenwoordige dialecten ons alle tusschenphasen hebben bewaard:

1°. top: tjop: tjoep (Joos):→tsjoep (Joos):→sjoep (Aalst)→sjop (Leuven);
↘ ↘
toep (Tongeren) tsop (Teirlinck).

2°. toeven: tjoefelen: tsjoefelen (Joos); Leuven sjoefelen = suffen, zeuren;

3°. tjonkelen (de Bo): tsjonkelen: tseunkelen: sukkelen cf. streunkelen: struikelen;

4°. tampen: tjampen :tsjampen, tsampelen, Ndl. sammelen = sukkelen, strompelen;

5°. dompelen: dzjompelen: tsjompelen: < tsompelen: tseumpelen: sukkelen, tsommelen strompelen;

6°. do(l)len, djollen: dzjollen: tsjollen → tjollen en tjolen;
↘ ↘
dzollen tsollen: sollen

7°. dol, djol, dzjol, tsjollie, tsollie, tsol = Troetelnaam voor een kind;
↙↓ ↘
dzollie dzol sjol

8°. dokken (de Bo): djokken: dzjokken: tsjokken: sjokken (de Bo),
↘ ↗
tjokken sokken = schokkend loopen;

9°. douw: djouwt!: dzjouw!: tsjouw: sjouw! sjouwen Aalst en de Bo:
↙
djouk!: dzjouk! aansouwen de Bo. = voortsjouwen.

Dit alles moet zijn geschied tusschen 1000 en 1350.

DERDE PERIODE a° 1350—a° 1700.

§ 29. Brabantsche en Oostnederlandsche dalende diphtongen.

Onze derde periode begint nu met de 2de helft der 14de eeuw en staat geheel en al in den toon der reactie tegen den Praeslavischen invloed, waarmee de vorige periode is gesloten. Maar het karakteristieke nieuwe dezer periode is, dat de aanvaller zich daar bij nederlegt, en vrede sluit, en zich aan de dalende diphtongen overgeeft. Hij heeft er noodgedwongen mee kennis gemaakt, en er mee leeren werken, en ziet nu kans, juist die dalende diphtongen als paarden voor *zijn* wagen te spannen, zonder dat de overwinnende partij er erg in heeft. Zeker, hij komt er niet zoo ver meer mee, als vroeger, maar voor een tijd zal hij het weer winnen, en op de taal der volgende eeuwen toch weer zijn stempel drukken. Het punt, waar bij de Praeslavische articulatiebasis alles om gaat, is haar onuitroeibare voorkeur voor den bijna gesloten mond, nu eens voor in den mond bij de i en j, dan weer achter in den mond bij de oe en w. Het liefst en het rijkst ontplooit zij haar krachten, wanneer zij trouw aan de silben met stijgende sonoriteit alle praepalatale klinkers met een j- en alle postpalatale klinkers met een w- kan beginnen, gelijk wij dat gezien hebben in onze tweede periode. Maar ook aan een j of w midden tusschen twee vocalen in, heeft zij haar genoegen, en zelfs met een -j of -w op het einde der vocalen is zij tevreden op plaatsen, waar vroeger geen w of j te bekennen was. Aan haar zelf ge-

trouw, tracht zij nu dus alle lange praepalatale vocalen om te tooveren in een dalende diphtong op j en alle lange postpalatale vocalen te diphtongeeren tot dalende diphtongen op w. Dat is het begin der Zuidbrabantsche diphtongeering der i in ij, der ü: in ui, en der ōē in ouw. Gelijk wij tegenwoordig zeker weten, is dat begonnen, met de gevallen, dat onmiddellijk op den langen klinker een nieuwe lettergreep volgde die met een stomme e begon, en die dus zelf de j of de w al dwong te voorschijn te komen [1]. Zoo werd b.v. te Maastricht, waar de diphtongeering niet consequent is toegepast, toch *spieēn* tot *spijen* (spuwen), *duje* (duwen) tot *duije* en *hoeweleik* tot *houwelək*. Maar, gelijk wij al zagen, is hier behalve de j- en w-invoeging nog wat anders gebeurd. De nauwe voorafgaande vocaal is midden naar den mond geschoven en meer open geworden, de i-j werd over ej tot ei; de üj werd tot öj en de oew werd tot ow of ouw. Deze dissimilatie is nu heelemaal volgens de tendenz van de Praeslavische articulatie-basis in haar latere periode, die juist door het contrast haar gemouilleerde medeklinkers tegen een volgenden donkeren klinker scherper doet uitkomen. Wij hebben toch al in onze tweede periode gezien, dat zij evenals in de Slavische talen van p'e door dissimilatie p'a en p'o maakte — denk aan *pjaard* uit *pjērd* te Hasselt en te 's Graven Voeren en aan *Kjorsmis* uit *Kjersmis* te Borgloon. Maar het blijkt ook uit de ongeveer gelijktijdige ontwikkeling der Slavische talen zelf, dat zij dit zelfde nu op voorafgaande diphtong-elementen gaat toepassen. Juist door het eerste element van dalende diphtongen verder van het tweede element: de j of de w af te duwen, komen door contrastwerking die j en w zelf scherper uit. Zoo werd de Oudslavische yj tot ej en aj, en de oew tot ou en au in het Tsjechisch, welke overgangen reeds door Gebauer met de parallelle Beiersche en Duitsch-Oostenrijksche verschijnselen in verband zijn gebracht [2]. En toen hier te lande nu dezelfde weg door de zoogenaamde hiaatgevallen gebaand was, dreven al degenen, wien de Praeslavische articulatie-basis was aangeboren, instinctmatig alle lange ī's, ōē's en ūū's denzelfden weg op, zoodat *ies* en *lief*, *wied* en *riek* tot *ijs* en *lijf*, *wijd* en *rijk*; *muus*, *huus*, *buuten* en *luuk* tot *muis*, *huis*, *buiten* en *luik* in heel Brabant, en *nôe*, *jôe*, *hôes* en *môes* in een deel daarvan tot *nou*, *jou*, *hous* en *mous* zijn geworden; merk hier ook op, dat deze tweede gewoonlijk Brabantsch genoemde diphtongeering ook dáárom hier zoo welig gedijde, omdat zij door haar Praeslavische dissimilatietendenz tegelijk een grooter mondopening bracht, wat geheel in de lijn ligt onzer eigen Nederlandsche articulatiebasis. Maar daarom hield zij ook, wat blijkens § 19 heelemaal niet

---

[1] Zie *Grondbeginselen van de schrijfwijze der Nederl. taal*. Hilversum 1931, blz. 30.

[2] Gebauer meende dat het Tsjechisch dit van het Hoogduitsch had. Ik zou deze simplistische zienswijze navolgen, als ik juist omgekeerd ging beweren, dat het Hoogduitsch en Nederlandsch dit uit het Tsjechisch ontleend hebben. Ik vergenoeg mij echter met er op te wijzen, dat in al deze talen een parallelle klankontwikkeling plaats vindt onder leiding der Praeslavische articulatiebasis van een deel hunner spraakmakende gemeente. Er is hier toch geen invloed van taal op taal, maar beide talen ondergaan denzelfden invloed eener articulatiebasis, waarvan er dragers tot beide taalgroepen behooren. Zie hierboven op blz. 11.

naar den aard der Praeslavische articulatiebasis was, midden in den mond weer plotseling op, zonder verder te gaan, evenals ook vroeger de dissimilatie der stijgende diphtongen naar het *nec plus ultra* der Nederlandsche articulatiebasis had moeten luisteren. Straks zullen wij zien, dat later een nieuwe poging volgt, om toch weer verder te komen. Men zie Kaart 12 voor de geographische uitbreiding der buitenlandsche parallellen. Dat was dus onze tweede diphtongeeringsperiode. Maar dit verschijnsel heeft een gelijktijdige secundaire parallel binnen het hôes-gebied; want in een deel van Middenlimburg en Groningen, waar de diphtongeering dezer drie gesloten klinkers nooit is binnengedrongen; en waar aan de ie uit io en e[2] een ee beantwoordde, werd die ee nu via eej tot ej of ei; en werd de daar nog onverschoven Oudgerm. ō via oow tot ow of ou, en de Umlaut der ō via euj tot öi of ui. Zoodat wij daar nu b.v. te Sittard en Groningen niet slechts *verleizen*, *breif* naast *brouder* en *mouder*, maar ook *gruin* en *zuiken* hooren. Kaart 13 van blz. 80 toont duidelijk een even grandiose verspreiding als die der vorige kaart en ook dit hoort nog tot de tweede diphtongeeringsperiode van 1300—1400.

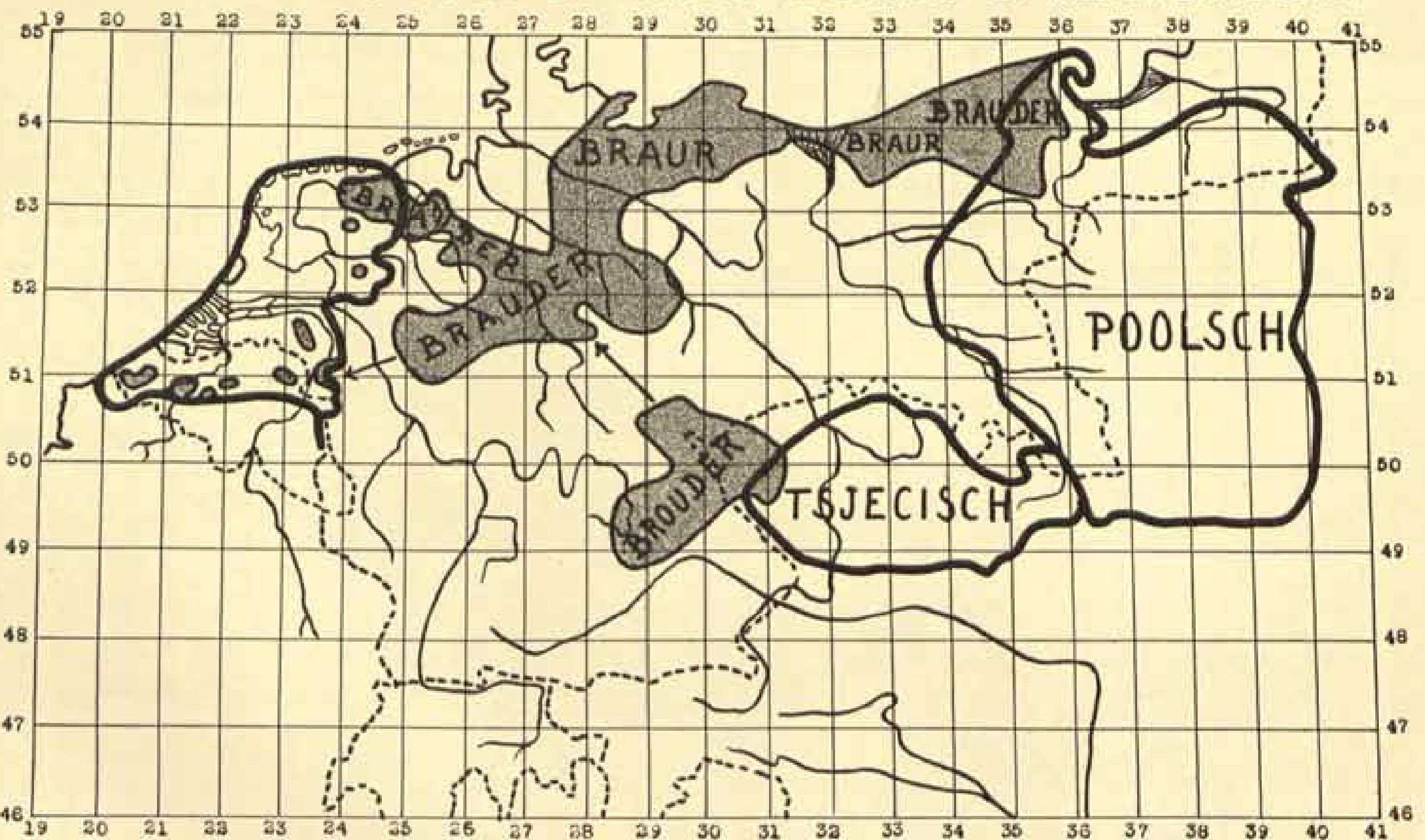
Van 1400—1600 komt nu een derde diphtongeeringsperiode, die evenals het juist genoemde tweede deel der tweede diphtongeering weer in het Oosten van ons land verschijnt, en daar (juist als wij reeds vroeger voor Maastricht zagen) de ij en ōew in hiatu tot ei en ou differencieerde, zoodat nieuw, dat daar *niej* luidde tot *nei* of *nij* en *bouwen* dat daar *boewe* luidde, tot *bouwe* werd. Wij vinden dit thans nog, natuurlijk van Maastricht afgezien, in een groot gebied van Venlo en Eindhoven tot Utrecht, Woudenberg, Zutphen, Hengelo en Denekamp.

In de 17de eeuw werkt nu de vierde diphtongeeringsperiode, want thans worden ook de gerekte ee, eu en oo van het Algemeennederlandsch via hiaatgevallen als *zeeën*, *sneuj* en *zoow'n* in deze tendenz betrokken en veranderden in Oostbrabant, het Ooststuk van Noordholland en drie streken van Zuidbrabant eveneens tot ei, ui en ou. Zoodat Brussel regelmatig voor geven enz. *geive*, voor koken enz. *kouke* en voor leugen enz. *luigen* zegt. Maar bovendien worden in het Oosten van ons land in diezelfde eeuw nog verschillende oo's, eu's en ee's die er bij de tweede diphtongeering waren overgeschoten, of sedert dien pas gemonophtongeerd waren, ook weer tot ei en ou b.v. *boowme: boume*, *beuik: buik* en *meejnen: meinen*.

Al deze diphtongeeringen, door de Praeslavische dissimilatie-kracht der -j en -w gedreven, brachten het evenwel weer niet verder dan het midden van den mond, omdat de Nederlandsche articulatiebasis den open mond zoekt. Nu echter komt met de vijfde diphtongeeringsperiode ± 1700 een vernieuwde aanval opzetten, om den Nederlandschen tegenstand te breken, door alle mogelijke ei-, ij-, ui- en ou's als het ware weer in hun twee primitieve elementen te ontleden, en de oorspronkelijke differencieering, die bij de oudste voorbeelden reeds eeuwen geleden midden in den mond was tot staan gekomen, nu weer eens met nieuwe levenskracht te bezielen, en langzaam maar zeker verder door te drijven naar den engeren vóór- en achtermond.

BIOLOGISCHE BRUG TUSSCHEN POOLSCH-TSJECHISCH EN NEDERLAND.

Kaart 12. De zoogenaamd-Brabantsche diphtongeering.

Kaart 13. Sittardsche en Groningsche diphtongeering.

A. De ij was immers het eerst ontstaan uit de twee toppen van een gerekte i door aan het tweede element dat bijna tot j werd, de kracht te geven om het eerste element i eerst tot ɪ maar weldra verder tot ɛ te dissimileeren; en zoo ontstond dus ei. Zoo was de ij in Mechelen nog in 1570, gelijk wij weten van Sexagius. Maar de uit den ouden tweeklank ai of anderszins ontstane ei luidde toen ai. Deze 5de periode begint nu met de als ei uitgesproken ij óók tot ai te maken. En daarmee had de aanvankelijke weggeduwde eerste i dus reeds den weg van i → ɪ → ɛ → a doorloopen, nu wordt de a tot ö, en de ai dus tot ui. Maar deze stap is nog niet de laatste, het eerste diphtongelement wordt nòg verder naar achter in den mond gedreven tot o, zoodat alle vroegere ai's in oi's veranderen en de een of andere oi zelfs nog een laatsten stap naar achteren zet en oei wordt. Dit vinden wij geheel of gedeeltelijk op minstens vier plaatsen van ons taalgebied: 1°. in de buurt van Aalst, waar de oi later ɔɛ is geworden; 2°. in de buurt van Leuven, waar de oi althans voor palatalen nog aanwezig is, maar in andere gevallen tot ɔə werd; 3°. in 't Noordstuk van Noordholland, waar de oi stand hield; 4°. in Oostbrabant bleef dit proces vaak reeds steken bij de öi of ui. Het bekende voorbeeld: flikflooien naast vleien hoeft dus niet uit Groningen te komen, maar kan ook in een of meer van deze streken ontstaan zijn; maar terwijl deze differencieering in Oostbrabant slechts sporadisch plaats had, zijn er in de drie eerstgenoemde gebieden nog een zeer groot aantal voorbeelden van over, daar de overgang hier aanvankelijk gewerkt heeft met de regelmaat van een klankwet zonder uitzondering.

Zoo hooren wij te Kolhorn, Schagen, Barsingerhorn, Oude Niedorp, Alkmaar en Egmond en daartusschen op grooter of kleiner gebied *moid(je)* voor meid(je), *skoiden* voor scheiden, *loide* voor leiden, *woid* voor weide, *goit* voor geit, *kloin* voor klein, *hoilig* en *hoalig* voor heilig en tot in Beverwijk: *Moi* voor de Meimaand; verder *zoid* voor gezeid, *oiere* voor eieren, *boide* en *booie* voor beide, *vroi* voor vrij, *roik* voor rijk, *poip* voor pijp, *schroïve* voor schrijven en *bloiven* voor blijven. In Oostbrabant teekende ik in het voorbijgaan voor blijven *bluiven*, en voor geit: *guit* op. Maar ook de uit stijgende diphtongen ontstane triphtongen met j in het midden hebben de ei tot ai en zelfs tot oi gemaakt. Zoo noteerden wij te Gemert voor gieten: géijiten: gájiten, voor verliezen: verléjizen: verlájizen, voor fiegen: léijigen: lájigen; maar op de tweede plaats ook oi, b.v. voor stellen uit steijellen: stojèllen, voor eten uit eijetten: ojètten, voor tegen uit teijeggen: tojègge.

Voor Leuven wijs ik op *zwoizjen* zwijgen tegenover *vrɔən* = vrijen, en met a *vrajozje*, vrijage; *voisj* vijg tegenover *vɔəvər* vijver; *stroitsje* strijken tegenover *strɔen* strijden, Mei: *mɔə* × eik *oitsj*, keizer *kɔəzər* × bleek *bloitsj* en verder kei: *kɔə*, zeil: *zɔəl* en zeis: *zɔes* (Goemans, blz. 44). Te Aalst klinkt schijnen: *schɔɛnə* en gaat de klankwet, „ij wordt ɔɛ" in alle niet verkorte silben zonder uitzondering op. Uit Goemans Leuvensche voorbeelden voor de verkorting in *släpstien* slijpsteen, *päpeken* pijpje, *blävt*

blijft, *läst* lijst, evenals die van Colinet voor Aalst: *schenjtj* voor het schijnt, *begrept* begrijpt, *pelken* pijltje en *velken* vijltje blijkt ten overvloede, dat wij hier dus met een vrij recente klankverandering te doen hebben, daar deze verkorte vormen nog de oudste gediphtongeerde è-phase bewaren. Interessant is het, dat de tweede a-phase nog in eenige andere Aalstersche juist gemouilleerde verkortingen voortleeft, zoo *klɔεn* klein maar *klāšt* kleinst, *bɔεte* = bijten maar *ge batj* = gij bijt.

Ten slotte verwijs ik naar Blancquaerts beide taalatlassen, op wiens kaarten nrs 6, 31, 52, 53, 54, 55, 86, 88, 94, 116, 126, 147, resp. voor *drij, rijkdom, klein, fijn, sprei, ei, dreigde, eieren, meid* en *zei, blij, weide* men de hierboven opgegeven drie ontwikkelingsphasen allemaal terugvindt. De reden, waarom hier telkens stilstand intreedt, heb ik hierboven al gegeven: het is de tegenstand der Nederlandsche articulatiebasis, die den open mond prefereert. Alleen schijnt er toch nog een vierde stap te zijn, van oi naar oei. Want alleen van oei kan ik de bij Blancquaert zoo frequente combinaties ᴜε en ᴜə afleiden, net als ɔε en ɔə van oi. Zoover ik weet, ontstaat toch de ᴜ, de klinker van krom, in het Nederlandsch alleen uit de oe, maar de oeë zelf met de volle oe (u) vind ik alleen voor dreigde: *droeēgde* te Wieze tusschen Aalst en Dendermonde. Maar waarschijnlijk zal het volgende deel van Blancquaert hiervan de gewenschte verdere bewijzen brengen. Het merkwaardige is nu, dat niet alleen de heel anders ontstane maar met de oorspronkelijke i-vormen samengevallen ei's en ai's met de verdere differencieeringen der ij meegaan, maar dat ook andere woorden, die met een der overgangsphasen slechts uit de verte overeenkomen, door denzelfden grooten golfstroom worden meegenomen. Zoo wordt in de streek om Aalst blijkens Blancquaerts kaart nr. 69 voor *gezaaid*, ook deze vorm tot *gezoid* en *gezoeid*, en verder tot *gezuid, gezɔēd* en *gezoeēd*. Zoo werden ook *hooi, nooit* en *doojer* blijkens kaart nr. 67, 68, 135 tot *hoei, noeit* en *doejer* en verder tot *hoe, noeēt* en *doer*. Het is alsof de Praeslavische articulatiebasis in deze woorden haar scha tracht in te halen, door de in de andere gevallen haar ontzegde *oei* toch nog te bereiken. Ook pleister verschijnt op Noordbeveland als *ploəster* blijkbaar uit *plooister* ontstaan. De phasen zijn alle uit Blanquaert af te lezen, dus 1°. ii: 2°. εi: 3°. äi of aej, 4°. ai of aai, 5°. öi of ui, 6°. oi en 7°. soms nog oei.

B. Met de ou ging het evenzoo. Ook deze was uit een tweetoppige oéoè ontstaan, en terwijl de tweede oe zich in de sonant uw vastlegde, duwde zij de eerste oe van zich af, zoodat deze ɔ werd. Nu in deze vijfde diphtongeeringsperiode wordt dit proces weer opgenomen en verder geleid. En gelijk bij de ij het eerste element allanger hoe verder naar achter in den mond werd gestuwd; zoo wordt hier onze ɔ stap voor stap naar vóór in den mond gedreven; het is ten slotte een trapsgewijs steeds verder gaande dissimilatie. De ou wordt dus tot öu, de öu wordt tot au, de au wordt tot äu, en de äu wordt tot eu̯ en in een enkel geval wordt de eu̯ zelfs tot ieuw. Het werkw. duwen was zoo reeds eeuwenlang tot douwen geworden. Nu wordt het tot *döwe*, daarna *daven*, verder *däven*, eindelijk *dev(v)en*; spuwen

gaat misschien nog een stap verder: *spouwen, spöwen, spaven, späven, spevven* en misschien *spieuwen*; als dit ten minste niet rechtstreeks aan den oorspronkelijken vorm Got. speiwan beantwoordt. Ook deze verschillende phasen kan men bij Blanquaert allemaal naast elkaar vinden. En het zijn dus 1⁰. óeòe, 2⁰. ou, 3⁰. öu, 4⁰. āw, 5⁰. äw, 6⁰. ew, en 7⁰. soms nog ieuw. Het merkwaardige is echter ook hier weer, dat ook heel anders ontstane ou's in dezen maalstroom een tijdlang werden meegezogen. Zoo werden namelijk ook goud en hout, koud en oud, over *gawd, hawd, kawd, awd*, b.v. te Gent vóór 1790 tot *gewd, hewd, kewd* en *ewd*; vrouw wordt over *vra(w)* tot *vrā(w)*. Ik wou komt niet verder dan *ik wa*. In Holland komt deze nieuwe ou-differentieering niet verder dan op enkele plaatsen tot au.

C. De ui ten slotte gaat wijl door de j gedreven, weer evenals de ij, met haar eerste element naar achter in den mond, al lijkt de eerste ontrondingsstap van öj naar εj een stap vooruit. Praktisch is dit wegens de afplatting der lippen toch een relatieve stap naar achter, wat blijkt uit het vervolg: de εj wordt tot aj, de ai tot oi en de oi wordt hier in alle voorbeelden tot de volle oei. Hier wint het ten slotte de vreemde articulatiebasis geheel en al; b.v. in huis: *hõis: hεis, hais, hois, hoeis*; *bõige, bεige, baige, boige, boeige*, waarna in verschillende dezer vormen, natuurlijk weer door een Nederlandsche reactie, de i̯ of j in ε, ė of wə verandert, zoodat wij hawəs en mawəs, mowəs en möwəs hooren voor muis; böwəte en höwəs voor buiten en huis. Van puit vinden wij *pöjt, pejt, pojt, poejt* en met j verlies weer *pet, pot* en *poeēt*. Voor bruid: *bröjd, braid, broid*. Dit *broid* hooren wij in Zuidholland op Goeree, Beierland, in het Land van Altena en verder in Utrecht, en verder vergelijke men weer de atlassen van Blancquaert.

Dat zijn dus alles te zamen drie heele reeksen van diphtongen die op een steeds verder gaande dissimilatie van de twee elementen berusten en die volkomen parallel loopen met de hierboven in § 19 behandelde heele reeks van stijgende Kleinrussische diphtongen, die ook door de steeds verdergaande dissimilatie der beide elementen veroorzaakt werd. En gelijk daar op een gegeven oogenblik de stijgende diphtongen in dalende diphtongen omsloegen, zoo beginnen ook hier, b.v. in Aalst, de dalende diphtongen weer in stijgende om te slaan. Wij zien dat duidelijk als wij de Leuvensche oə- met de Aalstersche ɔε-vormen vergelijken. Wij mogen het dus voor zeker houden, dat ook hier weer dezelfde articulatiebasis deze heele ontwikkeling heeft geleid.

§ 30. De algemeene laryngaliseering en het phonologische gutturaal-probleem.

In verschillende Slavische talen wordt reeds heel vroeg **A** de velare media ɢ eerst naar achteren geschoven tot velare spirans g of γ, maar later **B** nog verder gelaryngaliseerd tot een stemhebbende h, die nog altijd als partner der stemlooze χ gevoeld wordt. De overgang van ɢ tot γ behoort volgens Šachmatov tot de laatste periode van den Oerslavischen

tijd, terwijl die van γ tot h in de min of meer zelfstandige Ukrainsche, Slowakische, Tsjechische en Oppersorbische taalgeschiedenissen thuis hoort.

Maar ook de χ zelf bleef niet ongedeerd. **C** In het Bulgaarsch en Servokroatisch wordt toch de χ al langer hoe meer naar achter in den mond getrokken, zoodat ze eerst tot een echt-laryngale stemlooze spirant h wordt, en **D** daarna ten slotte spoorloos verdwijnt. Wat echter in deze twee talen volkomen tot stand kwam, is ook elders b.v. in het Noord- en Middengrootrussisch, evenals in het Poolsch, in zwakker mate te constateeren. Alles te zamen moet men het met Vorst Trubetzkoy voor een algemeene Slavische neiging houden: het velare schuurgeluid der χ door ze steeds meer naar achter in de keel uit te spreken, ten slotte geheel te doen verdwijnen.

E Eindelijk zijn in sommige Sloveensche dialecten de g en χ in ééne h samengevallen, en **F** in andere is ten slotte ook de k in een glottisexplosie of een glottal catch overgegaan.

Heel deze geschiedenis heeft nu onlangs de stof geleverd voor een belangrijke polemiek tusschen Collega N. van Wijk en Vorst Trubetzkoy. De eerste had in de *Nieuwe Taalgids* (26, 66 vlgd), willen bewijzen, dat naast de phonologische klankveranderingen met een bepaald doel (en meer speciaal om de harmonie van het phonologisch systeem te bevorderen): er toch ook nog andere tendenzen en klankveranderingen bestaan, die blijkbaar een heel andere origine hebben, daar ze de harmonische structuur van het phonologisch systeem niet bevorderen maar verstoren. En als voorbeeld daarvan haalde hij nu juist de ontwikkelingsgeschiedenis der velare consonanten in de Slavische talen aan. Daarop kwam Trubetzkoy in de *Mélanges de Miletič*, Sophia 1933 met een antwoord, dat hoe fijn doordacht toch in zijn eigenlijken opzet van meet af aan onjuist is, daar het implicite erkent, maar alleen niet uitdrukkelijk toe wil geven, dat er *naast* en soms *tegen* de phonologische potenties ook andere krachten en machten werken van een heel anderen oorsprong. Welnu, juist naar aanleiding van deze studie heb ik toen op het laatste Internationale Slavisten-Congres van Krakau, een Mededeeling ingezonden, om het goed recht der taalbiologie in zulke gevallen tegen den al te éénkennigen grootmeester der phonologie te verdedigen (*IIe Congrès international des Slavistes*, Section I. Linguistique, Varsovie 1934, blz. 27—30).

Iedereen ziet toch dat, behalve de verhoudingen dezer velaren tot de labiale en dentale consonanten, hier in de Slavische talen: een specifieke articulatorische tendenz optreedt, die alle velare consonanten in de keel naar achteren drijft, door ze te laryngaliseeren op elk oogenblik en in elke taal, waarin het phonologisch systeem het kan velen.

Men ziet, ik ontken, evenmin als van Wijk, de systematische doelnastrevende phonologische tendenzen; maar ik weiger mij daarop blind te staren, en dan niet meer te zien, wat elke onbevangen waarnemer ziet: dat een articulatorische neiging in heel dit complexe proces de leiding heeft.

En nu trof het, dat ik, toen Vorst Trubetzkoy mij deze studie toezond, juist de laatste hand legde aan een voor mijn leerlingen bestemde studie over de Zeeuwsche articulatiebasis. Het geluk wilde verder, dat in het Zeeuwsch juist dezelfde articulatorische tendenz optreedt als in de Slavische talen; maar dat het phonologisch systeem van het Zeeuwsch (waarover, naar ik hoop, spoedig een mijner Nijmeegsche studenten zijn proefschrift zal uitgeven) er heel, heel anders uitziet als het Slavische, maar er toch natuurlijk ook zijn „Gutturalproblem" op na houdt. Ik wist toen echter nog niet, waaraan dat parallellisme tusschen het Zeeuwsch en de Slavische talen te wijten was. Nu ik hiervan de ware reden meen gevonden te hebben, mag ik mij dus niet beperken tot het Zeeuwsch, maar moet ik hierbij het heele Nederlandsch te pas brengen. Trouwens, heel het Nederlandsch lijdt aan een gutturaal-probleem, of liever een gutturale kwaal, waartegen niets bestand is, en die telkens weer dreigt ons heele phonologisch systeem te destrueeren. Trouwens het heele Germaansch doet hier min of meer aan mee. Laten wij het maar eens nagaan van het oudste Nederlandsch af.

A De media G is aan het begin der woorden reeds in den Oudnederlandschen tijd tot een velaren spirant geworden. Deze g ligt weer veel verder in de keel naar achter dan de G, ze is vaak half of geheel stemloos, en lijkt dus verdacht veel op de ch, zoo b.v. in χiechelen, χoochelen en den naam van God. En verder bleef ze midden in het woord alleen in de geminatie en na nasaal nog een tijdje als media bewaard. Zoo stonden dus de b en de d toen bijna reeds zonder velaren partner, en nu is dit proces geheel en al voltrokken. **B** Maar het Zeeuwsch is nu nog weer verder gegaan, en voltooit de gelijkenis met de Slavische talen door van de g een stemhebbende laryngale h te maken. Gras wordt daar *hos*, grendel: *hriengel*, glas: *hlas*, gat: *hat*, griebes: *hriebes*, liggen: *lihhe*, oogen: *oohen*, leugen: *leuhen* enz. **C** Reeds in de glossen der Salische wet, waar de verschoven Idg. k, zeker honderdmaal als ch voorkomt, vind ik de noodige h-spellingen, als *holech-rate* (voor honingraat) *haroassina* (engl. harrowing of harassing), *hēto* (naast *chēteo*) voor gebieder, *horog* en *horogania* naast *chorach* = hoorige; **D** en bovendien wordt soms die h nog weggelaten op den koop toe, zoo in *olechardis* (het zelfde woord als boven voor honingraat, maar met de bekende metathesis, evenals *chanchurda* uit *chrenecrūda*) en verder in *arowena* (van denzelfden stam en met dezelfde beteekenis als *haroassina*), *ros* voor paard, engl. *horse*; terwijl de f en de th niets van diezelfde zwakheid vertoonen. In het *Polyptychum Irminonis* van een beetje later wordt de h reeds zeer onregelmatig gebruikt [1]). In het Oudgentsch is het ziekteproces al zóó veel verder, dat de ch's van het begin der woorden uitzonderingen zijn, en de h's het meerendeel vormen, waarnaast reeds een sterke minderheid, waar de h geheel en al is weggevallen.

[1]) A. Longnon: *Polyptique de l'abbaye de S. Germain des prés au temps de l'abbé Irmenon*, 2 vols. Paris 1886—1895 passim.

Zoo zijn dus reeds vóór dat het Mnl. begint, de f en th (om van deze nu nog maar geen kwaad te zeggen) aan het begin der woorden haar velaren partner kwijt. Maar ook midden in de woorden en op het einde verdwijnt de ch b.v. in de woorden als *ochs: os, sechs: zes, Fuchs: vos, Achse: as;* maar ook in *visch, wasch, bosch, vleesch* en *tusschen* wordt de k geassimileerd tot ch, die daarna weer spoedig uitvalt. **E** Voor een onbetoonde -e in het praefix ge- is in het Zeeuwsch en elders de g ten slotte evenals de h weer heelemaal verdwenen [1]). Vóór het verdwijnen was de g dus volkomen gelijk geworden aan de h. In Auslaut valt bovendien in het Wvla. de g na aa spoorloos af, zoodat *vaag* (klap) tot *vaa, laag* tot *laa* en *traag* tot *traa* zijn geworden. Maar bovendien is er nog een lang smal gebied in Oostvlaanderen, van Nukerke en Nederbrakel in het Zuiden tot Assenede en Sas van Gent in het Noorden, waar de intervocalische g altijd spoorloos verdwijnt, zoodat vliegen, plegen, negen, vogel, mogen, hooge, ploegen en zwijgen daar mutatis mutandis *vliën, pleën, neën, voël, moën, hoë, ploeën* en *zwijën* luiden. **F** Maar het mooiste komt nog: op Zuidbeveland, te Eecloo enz. wordt de k midden in het woord, vooral na korten klinker en voor een toonlooze e in de volgende silbe nu ook zelfs tot een laryngale explosief of een glottal catch. Bukken: Westnoordbevelandsch *boˀē*, wakker: *woˀēr*, trekken: *traˀē*, likken: *leˀē*. Maar ook kijken: *kieˀē*, ruiken: *rüˀē*, rooken: *roˀē* en zeker: *zeˀēr*. Ook de tj doet in gelijke omstandigheden hetzelfde. Betje: *Beˀje*, slotje: *sloˀje*, witje: *wiˀje*, latje: *laˀje*. Opmerkenswaardig is het nog, dat te Lommel in de Kempen, vlak tegen de Oostbrabantsche landgrens, de glottal catch in dezelfde gevallen voorkomt. Alleen hooren wij hier de glottis explosief ook na nasalen en r, dus schenken: *scheinˀə*, drinken: *drinˀen*, donker: *donˀer* en merken: *merˀen*. Maar het grootste en interessantste gebied voor de glottal catch is ook hier weer: de Dendervallei, het Pajottenland en de streek van Gavere, Dikkelvenne, Velzeke, Zottegem, Erwetegem, Maria Oudenhoven en Nederbrakel. Zie hiervoor de belangrijke kaarten nr 41, 82, 105, 106 en 107 van Blancquaert en Vergassen.

Men ziet uit **A, B, C, D, E, F**: dat ook hier, evenals in de Slavische talen er een algemeen Nederlandsche tendenz bestaat: om de velaren naar achter in de keel omlaag te werken, met, trots alle verschil van phonologisch systeem, toch precies hetzelfde resultaat. En zouden wij dat nu niet mogen zien of erkennen, omdat de phonologen eenige gevallen ontdekt hebben, waarin het phonologisch systeem de oorzaak van een bepaalde klankwet was? Of omdat zij het waarschijnlijk gemaakt hebben, dat het phonologisch systeem, trots zulke onmiskenbare gutturale problemen en kwalen, zich toch zoo goed en zoo kwaad als het kan, zoekt te redden? Dat ware zelfverblinding, en een verraad aan waarheid en wetenschap.

Neen, de eenige conclusie hieruit is, wat wij hierboven op blz. 9 over de lotgevallen van de mouilleerings-tendenz hebben meegedeeld, als haar

---

[1]) De verleden deelwoorden, waarin men in Zeeland ge- als he- uitspreekt zijn allemaal geleerde vormen, aan de Nederlandsche schrijftaal ontleend.

krachten niet meer bij machte zijn om de velare of laryngale reacties te keeren; en de absolute gelijkenis der beide ontwikkelingen in de Slavische landen en hier.

Bovendien komt reeds van de vroegste Middeleeuwen af, vooral in Westvlaanderen een verregaande verwarring en verwisseling voor van de woorden die met een klinker of met h beginnen. Welnu, hoewel de Duitsche taalgeleerden alles behalve genegen zijn om Slavischen invloed op hunne dialecten te aanvaarden, houden zij allen, dat waar in Nederduitschland deze zelfde verwarring zich voordoet, wij daar met een Slavische Unterschicht te doen hebben. Zie b.v. wat Wrede daarover zegt in den *Anzeiger für deutsches Altertum*, Bnd. **19**, 1894, blz. 106. Welnu, wat voor Duitschland waar is, geldt ook voor ons. En wie dus in *Onze Taaltuin* I, 1933, blz. 381 de tegenwoordige kaart voor *H is phoneem* wil opslaan, zal zien, dat Zeeland en Vlaanderen met de delabialisatiegebieden van Zuidnederland nog altijd de kerngebieden zijn, die de *h* als phoneem voor goed hebben verloren, evenals Vorst Trubetzkoy dat voor het Polabisch zelf het duidelijkst heeft in het licht gesteld (*Polabische Studien*, Wien 1929, blz. 91, 95, 116). Ook hier dus loopt alles weer parallel.

Maar verder zegt Mikkola: La prononciation de toutes les voyelles du slave commun est caractérisée par le recul général de la langue (*Revue des Etudes slaves* I 1921, 18). Dit hangt samen met het bovenstaande, en met de algemeene consonantverharding, maar verklaart verder ook, waarom al de Zeeuwsche gedekte klinkers een stap naar achter in den mond doen, zoodat te Kruiningen op Zuidbeveland b.v. dik tot *dek*, spek tot *spak*, geluk tot *gelak* en dak tot *dok* wordt. En bijna heel Westvlaanderen doet hier weer aan mee. Hier hooren wij toch: vel: *val*, kapelle: *kapalle*, elve: *alve*, trechter: *trachter*, flesch: *flasch*, hert: *hart*, berm: *barm*, gers: *gars*, berg: *barg*, berd: *bard*, erg: *arg*, zerk: *zark* en kalk: *kolk*, vallen: *vollen*, halle: *holle*, kalf: *kolf*, arduin: *orduin*, kaffie: *koffie* enz. Maar in Zuidnederland, vooral in het Oosten doen alle ongedekte klinkers hetzelfde. Ook zij dringen allemaal naar achter in den mond. Hiervoor herinner ik op de eerste plaats aan de eerste Poolsche parallel van Van Wijk, volgens welke zoowel de ē als de aa later een vollen stap naar achter in den mond hebben gedaan. Maar gelijk wij in § 10 uit eenige Infinitieven gezien hebben, is het hier niet bij gebleven. In het Leuvensch werden een heele reeks ongedekte met nog een paar gedekte klinkers tot oe of oeë schaap: *schoep*, haak: *oek*, jaar: *joer*, draaien: *droeën*, naaien: *noeën*, taai: *toeë*, kooi: *koeë*, dooien, *doeë*, nooit: *noeët*, strooien, *stroeë*, dood: *doeëd*, oog: *oeëg*, oor: *oeër*, gelooven: *geloeëve*, dragen: *droegen*, graven: *groeven*, haan: *oen*, baard: *boed*, laat: *loet*, gunst: *goenst*, bunder: *boender*, bult: *boelt*, munt: *moent*, luns: *loens*, plunderen: *ploenderen*, hutspot: *oetsepot*, muts: *moets*, knobbel: *knoebel*, dof: *doef*, schobberd: *schoeber*, poffen: *poefen*, kom: *koem*, lommer: *loemer*, trommel: *troemel*, som: *soem*, honger: *oenger*, tong: *toeng*, komfoor: *kofoeër*, persoon: *persoeën*, proost: *proeëst*, toon: *toeën*, gewoon: *gewoën*; maar verder wordt ook wijwater: *waawoeter*, kinkhoest: *koëhoest*.

Naast die oe en oeë is het eigenlijk alleen de ie en ië die iets beteekent, al de andere klinkers zijn zeldzaam. Scheiden: *šiën*, eikel: *iëkel*, week: *wiëk*, geeuwen: *dzjiëven*, eeuw: *ie*, leeuw: *lie*, sneeuw: *snie*, vee: *vie*, been: *biën*, beer: *biër*, bleek: *bliëk*, teen: *tie*, neen: *nie*, vleesch: *vlies*, zweet: *zwiet*, jeuken: *iëken*, veertien: *viëtien*, emmer: *iemer*, leer (ladder): *liër*, eigenaar: *oizjenier*, storen: *stiëren*, beuk: *bietsj*, vermoeien: *vermiesjen*, groen: *grien*, droef: *drief*, zoet: *ziet*, bloode: *blië*, ijver: *iever*, duivel: *dievel*, muurtje: *miereke*, vuurtje: *viereke*, kramer: *kriëmer*, laag (adj.): *liëg*, schaar: *schiër*, vervaard: *verviëd*, Leuvenaar: *Leveniër*, smeer: *smiër*, beer: *biër*, leven: *liëven*, lever: *liëver*, nevel: *niëvel*, meel: *miël* enz. De beide meest gesloten klinkers zijn hier dus inderdaad de troeven van het spel gebleven.

Hierbij sluit zich nu in Zuidnederland de zesde diphtongeeringsperiode aan, die de a voor harde medeklinkers tot ou, en voor gemouilleerde mede-

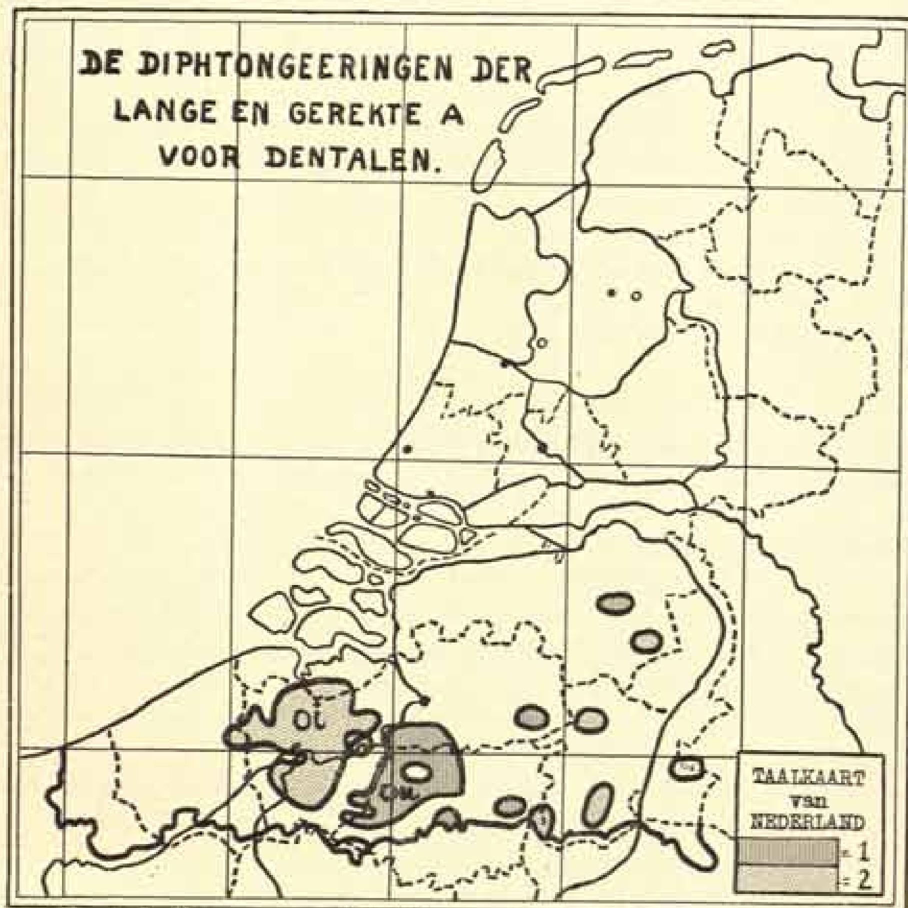

Kaart 14. Het gestippelde gebied 1 heeft ou, het zwarte gebied 2 heeft oi.

klinkers tot oi diphtongeert. Het merkwaardige hierbij is, dat terwijl in Brabant rond Brussel de labialen, velaren en dentalen in dezen tijd eindelijk allemaal gelijkelijk verhard of gevelariseerd zijn; in Oostvlaanderen rond

Gent de labialen en velaren wel verhard werden maar de dentalen nog gemouilleerd zijn gebleven: en deze streken dus de a tot oi in plaats van ou maken. Een paar voorbeelden hiervan vindt men reeds in onze werkwoordslijst van blz. 30 vlgd. De merkwaardige uitbreiding dezer laatste diphtongeering vindt men op de kaarten 14 en 15.

Dan vinden wij in de r en l in Auslaut weer dezelfde geschiedenis van het eerst naar achter in den mond gaan, en het daarna verdwijnen. Veel is

Kaart 15. Het gestreepte gebied 1 heeft ou, het gestippelde gebied 2 heeft oi.

in het Zeeuwsch *vee*, zal is *za* en wel is *wè* geworden. Maar in Zeeland, een deel van Westvlaanderen en een groot stuk van Limburg klinkt daar: *daa*, hier: *hie*. In Brussel en Elsene wordt door: *dui*, deur: *dui*, bier: *bê*, vuur: *vui*, kleur: *kolui*, vier: *vê*, allemaal: *alemoe* enz. In Leuven worden wanneer: *wanie*, neer: *nee*, waar: *woe*, vóór: *vee*, hier: *ie*, daar: *doe*, door: *dee*, naar: *noe*, niet waar: *newoe*. In Hasselt: meer: *me*, naar: *no*, daar: *do*, waar: *mo*, hier: *hee*, maar: *ma*, wanneer: *weenie*, niet meer: *nemé*, Willem: *Welle* enz. enz. Wij komen hier in § 32 nog op terug.

Maar evenals de velariseering voor de l en r de brug is naar hun onder-

gang, zoo is het met de mouilleering der Kempensche l in loopt: *ljopt*, welke vorm op vele plaatsen in *jopt* is overgegaan, zoo is het de mouilleering voor de d na vocalen en l. Zoo wordt *bindjen* tot *binjen*, *kindjers* tot *kinjers*, *Scheld'je* tot *Schelje* en wilde: *wildje* tot *wilje*; mnl. *crode* via Westbrab. *krooi* tot Noordbevelandsch *kroo*, geboden: *gebooje*, *geboon*, raden: *raoje: roë*, zode: *zooj: zoo*, bodem: *bojem: bôom* evenals trouwens in Oostvlaanderen, Zuidbrabant en Belgisch Limburg een groot gebied bij de algemeene verharding: zaaien *zaoie* tot *zoë*, hooien tot *hoë* en groeien tot *groeën* en *grüen* maakt. En daarom was Van Haeringens opzet van dit vraagstuk, van meet af aan, foutief geconcipieerd (Ts. Leidsche Mij. **46**, blz. 1 vlgd. en 257 vlgd.).

Doch evenals in het Tsjechisch en sporadisch ook in het Poolsch en Russisch de tl en dl, tr en dr, tn en dn nu tot kl en gl, kr en gr, kn en gn dissimileeren, zoo vinden wij nu ook in het Zeeuwsch *neetl* tot *broeneekl* (brandnetel) *zeetl* tot *zeekl* (zetel), *flattrspiegel* tot *flaokkrspiegel*, *patattrs*: *patakkrs* (aardappelen). Zoo vinden wij reeds in het Mnl.: cht uit dubbele th got. *aiþþau*: Wvla. *ochte*, Got. *seiþs*, ags *siddan*: Wvla. *sichten*.

En hierop berust nu ook, wanneer de mouilleering als correlatie heeft uitgewerkt, de algemeene overgang, los van voorafgaande of volgende klinkers, van nd, nt tot ng en nk, hand: Brugsch *hankt*, inenten Noordbev. *ininken*, mantel: nbev. *ma^{o}nkel*, Kil. *ponterboom*: nbev. *pongerboom*, ohd. *wintbrāwa*: ned. *wenkbrauw*, honderd: Brugge *hoengdert*, sponde: nbev. *sponge* enz., evenals al de velariseeringen van nd na palatale klinkers in Noord- en Zuidlimburg, zoodat Welter [1]) voor Nederland geheel en al ten onrechte maar voor zijn klein gebied toch zeer typeerend heeft kunnen zeggen: „es dürfte kein Dialektgebiet geben, in dem nur bei Formen mit altem a und u, nicht aber in solchen mit e, ê, ü gutturalisiert wird" (zie hierboven blz. 9 en 30—31).

Maar hetzelfde vinden wij nu ook in Westvlaanderen voor ld en lt, rd en rt. Gort: wvla. *gork*, sporte: wvla. *sporke*, wortel: wvla. *workel*; milt: wvla. *melke*, spelten: wvla. *spelke*, smelten: wvla. *smelken*, mnl. molter: *mulcter*, *molchter*; mnl. halter: *halchter*. Zoo werden ook de conjugatie vormen: hij hoort tot *horkt*, en hij bult tot *bulkt*, en hieruit abstraheerde men de nieuwe werkw. snorken (engl. to snort), *hurken* (mnd. huren), *schurken* (ndl. schuren) *bulken* (mnl. bullen), *lurken* (ndl. leuren), *pulken* (engl. tot pull) en *purken* (ndl. porren) evenals hinnen, ginnen: *hinken* en *ginken*, later *hinneken* en *ginneken*, zanen: *zanken*, *zaniken* enz.

In hetzelfde vlak liggen ten slotte ook de Brugsche verharde diphtongen, waarbij wt en wd tot wkt en wGd worden, goed: *goo^{oe}kt*, hout: *hoo^{oe}kt*, stout: *stoo^{oe}kt*, oud: *oo^{oe}kt*, woud: *woo^{oe}kt*, zout: *zoo^{oe}kt*, koud: *koo^{oe}kt*, maar een oude juffrouw wordt *ən oo^{oe}Gde ifroo^{oe}*, een gouden maan: *ən goo^{oe}Gde*

---

[1]) *Die niederfränkischen Mundarten im Nordosten der Provinz Lüttich*, blz. 112. Vergelijk met dit citaat het dialect van Bredero, waarover *Onze Taaltuin* III, blz. 310, uitvoerig verslag geeft.

mone, nl. houden: *hoo*^{w}*ɢden*. Juist als zoo vaak correspondeert hierin weer de Oostelijke peripherie met de Westelijke. Ook in het land van Eupen krijgt men te Raeren dezelfde verharde diphtongen te hooren, zoo b.v. klinkt benauwd: te Eupen *benöyt*, maar te Raeren: *benokt*, ouderdom: *oɢderdŏm*, oudste: *okste*, verkouden: *verkokt*; zullen, je zult, hij zal: *zoue*, *du zoks*, *heə zokt*, gebouwd: *jebŏkt*, krauwde gekrauwd: *kroɢde jekrokt*, jij trouwt hij trouwt: *du troks*, *heə trokt*; het dooide en het heeft gedooid: *döɢde* en *jedŏkt*, snijden je snijdt hij snijdt: *šnieje*, *du šniks*, *heə šnikt*. Het *gr*^{a}*auwt*: werd zoo ook Mnl. tot *graa*^{w}*kt* en hieruit ontstond *graken*; evenals *schreeken* (Malden) via *hij schree*^{w}*kt* uit *schreeuwen* en *speeksel* via *spee*^{w}*ksel* uit *spieuwen* of misschien via *spee*^{J}*ksel* uit *spiejen* is ontstaan. Want dat ook de j- en j in hiatu ook in Westvlaanderen vroeger hetzelfde gedaan hebben als de w, dringt zich aan ons op uit voorbeelden als snoeien: wvl. *snoeken* en *snouken*, schroeien, wvl. *schroken* en zelfs *meuzie*: *meziej*: Wvl. *mezik*.

Hierbij sluit zich nu de g/^{ch} aan die uit een j ontstaat. Niet slechts in de oude gevallen: zooals *gij* uit *jij*, en *gene*, *ginder* uit got. *jains*, of *ghien* uit ohd. *jehan* en *gist* uit ohd. *jesan*, maar ook vooral de nieuwe Brab. en Limburgsche gevallen, als Antwerpsch *muug*, Brussel *møych*, Leuv. *misj* uit moei van moede, en *tjêg* uit *taai*, früh: mnl. *vruch*, *vroch* ndl. *vroeg* uit mnl. *vroe(j)* en *vreugde* uit *vreujde* (Freude). Westvla. ze deden: *ze dejen*: *ze degen*, mnl. *het en dede*: Wvla. *ten deech*, en de Oostvla. uitgang van den zwakken verleden tijd: *-dede* in *-dege*. Wij komen hier aanstonds van zelf weer op terug.

§ 31. De algemeene delabialiseering.

Maar dan verwondert het ons ook niet meer, dat wij in minstens vier dialecten van Nederland de onder veel opzichten toch zoo merkwaardige drie met enge mondsluiting en meestal neutrale lippen uitgesproken diep uit de keel komende Russische klinkers i, y (*ə̆ɪ*) en u wedervinden.

1⁰. *in Zeeland*, op Noordbeveland, Goeree en in Oostzeeuwschvlaanderen, b.v. te Sluiskil enz. Verschuur beschrijft deze klanken in § 14*a*, § 17*a* resp. als iĕ, ŭ en ŏe. Van Weel §§ 12, 25, 26. Ik zelf hoorde ze het eerst van een mijner Zeeuwsche leerlingen te Sluiskil geboren en getogen.

2⁰. *Op de Veluwe*; Schothorst beschrijft ze resp. in § 11, § 22—23 en § 24.

3⁰. *te Leuven*; Goemans beschrijft ze op blz. 7 en 8.

4⁰. *te Bree*; Dupont beschrijft ze op blz. 207—209 van *Leuvensche Bijdragen* XII.

Geen van allen heeft de Slavische gelijkenis opgemerkt, al geven Goemans en Dupont met nadruk, en Verschuur en Schothorst zonder nadruk de delabialiseering der twee laatste klinkers op. Dat wil dus zeggen dat de Romaansch-Nederlandsche sterk labiale uu en oe zich ontwikkeld hebben tot de Slavische y en u meest zonder lippenronding; en dat ook onze Nederlandsche ie, die met platte lippen en teruggetrokken mondhoeken wordt uitgesproken hier is overgegaan in een Slav. ɪ met neutrale lippen.

Maar ook de respectieve opschuiving der labiale consonanten van de vollippige w naar halflippige m en verder naar b of naar de labiodentale v en verder naar f, schijnt hiermee samen te hangen, daar deze overgangen reeds een gedeeltelijke delabialisatie beteekenen.

A 1, *w wordt m*. In de Tsjechische dialecten worden ook *navzdory* tot *namzdory*; de Russische participia op *-vši* worden in het Witrussisch tot *-mši* en in Bulgaarsche dialecten wordt *visoko*: *misoko*.

A 3, *w wordt b*. In de Čakav. dialecten wordt *vûž*, adder tot *bûž*, verder wordt *Avar* in het Poolsch tot *Obr*, en het Russ. *kuzov* in het Po. tot *kozub*, *vǫz-* in het Tsjechisch tot *(při)buz(ný)*, *vřed* tot nedersorbisch *brjod*.

B 1, 2, 3, *w wordt v en f*. In alle Slavinen is de w al vroeg tot v geworden, en deze v wordt in het Poolsch na stemloozen ploffer of glijder als f uitgesproken en soms ook geschreven, en in het Russisch en Tsjechisch zien wij hetzelfde vóór dezelfde stemlooze consonanten en voor de pauze geschieden.

C. Maar het merkwaardige is nu dat in dezelfde Slavische woorden, waarin v tot b of v of f wordt, deze later *in g of h overgaan*. Zoo čak. *vûž*: *bûž*: *gûž*. Welnu, ook ten onzent vinden wij dat allemaal terug.

A 1, *w wordt m*, zwaluwen: *zwalme* (te Wageningen en in een groot trapezium van Goeree-Tilburg-Thienen-Duinkerken) en binnen dit gebied iets minder uitgebreid: *wintbrāwa*: *wien(k)brame*, schreeuwen: *schreemen*, vleeuwen: *fleemen*, (ver)murw(en) *(ver)murm(en)*; zenuw: *zillem*, *zemel*; peluw: *peulem* (ook in Z. Limburg) en in Anlaut in Noordbeveland wij, we: *me*, in 't Hageland waar: *mo*.

A 2, *m wordt b*, in Nbev. mirakel: *beraᵉkel*, Brab. meteen: *bedèène*, *mustèl*: *bustèl* (fijn broodje), Hageland met: *bit*: en in Holland *mezzana*: *bezaansmast*, Mennisten: *Bennisten*, manier: *benier* (Bredero).

A 3, *w wordt b*, in Nbev. waggelen: *baᵉhhele*, in Oudbeierland weerom: *berom*, in beide + Goeree en Wvla. wel: *bel*, Belgisch Limburg waar: *boe*, *bo*. Pauwels (*Bloemnamen*, blz. 44 vlgd.) geeft verder een groot gebied met *binde* voor winde; cf. weerwolf: *berrewolf*.

B 1, *w wordt v*. Oudbeierland weerom: *verom*, heel Zuidbrabant vouwen: *vaven*, houden, houwen: *haven*, spuwen: *spaven*, duwen: *daven*, trouwen: *traven*; Aalst nieuwe: *nieve* ten Z. v. Aalst: sneeuw: *snieve*, Belg. Z. Limb. zwaluwen: *zwelver*, Nbev. voor r wreed: *vriejet*, wrate: *vraᵉte*, wringen: vringen: *vriejeke*, wrijven: *vrive*, wroeten: *vroewete*. Bovendien is te Maastricht en omgeving het pronomen pers. van den 1sten pers. meervoud *wir* tot *vêr* en *vɔr* geworden.

B 2, *v wordt f* Nbev. vernis: *fernis*, venijn: *fernien*, visite: *ferziete*, virtuten: *fertuten* (kuren), vermicelli: *farmesalje*, vlak: *flak*, verleden: *flee*, vedel: *fietel*, viool: *fiool*, vacant: *fiecant*, vacantie: *fiecansie*, voetzoeker: *foezoeker*, wervel: *wulfer* enz., verder wordt in een groot deel van Noordholland en langs de groote rivieren elke anlautende v tot f.

B 3, *w wordt f*, Westvla. geluw: *gillef*, Nbev. schuw: *schoef*, sluw: *sloef*

(lummel); Zuidbrabant weeuw: *weef*, sneeuw: *sniejef*, nieuw: *nuuf* en *nief*. Limburg zwaluw: *zwalef* (ook in Utrecht en Gelderland); peluw: *pulf*, zenuw: *zenuf*, murw: *murf*.

C. *v wordt g* in Westvlaanderen, b.v. *bakstoven*: *bakstogen*, *behalvens*: *balgens*, engl. *dwarf*: *dwerg*, mnl. *avetronk*: *hagetronk*, mnl. *huuf* (ags hūf) *huug* en *huig* in Zuid-Limburg met *zwegel* en *zweejgel* voor zwavel te Maastricht en te Heerlen. En ten slotte komt het ook bij ons uit, dat in dezelfde woorden, waarin eerst zoo'n achterwaartsche opschuiving der labialen heeft plaats gehad, later of elders een velaar voor den dag komt. Zoo hooren wij bijna in heel het Zuidoosten met een deel van Gelderland: peluw: *peuling*, *peulek*, en op iets kleiner gebied (ver)murw(en): (*ver*)-*murg*(*en*), zenuw: *zening*, zwaluw: *zwalg*, *zwallig*, *zwalling*; houden: *haven*: *hagen* (Tongeren en Hasselt), schreeuwen: *schreemen*, *schreeken* (Malden bij Nijmegen en N. Limb.), duwen: *daven*: *dagen* (Aalst en linker Denderoever) en *dougen* in Oostzeeuwschvla., spuwen, *spaven*: *spagen* (Aalst en linker Denderoever) en *spike* (Contich).

In sommige van deze ontwikkelingen van v tot g, dient nu ook de j als overgang. Want zoowel in het Westen (Axel, Vlierzele, Nederbrakel enz.) als in het Oosten (heel Noord- en Middenlimburg) komt voor vouwen naast *vaven* en *vagen* ook *vaien* voor; en hooren wij voor houden tusschen *haven* en *hagen* ook *haien*; tusschen *duwen*, *daven* en *dewwen*: *dougen* komt rond Assenede en Nederbrakel ook weer *daien*, *doien* en *duien* voor.

Wij zijn hiermee voorbereid om van *ruw* naast *ra*, *rou*, *rui* en *raai*(*t*) ook *ruig* te vinden in heel Noordwestnederland van Groningen tot in Zeeland, en van *moede* via *moei* in heel het Zuidoosten van Ninove en Axel tot Venlo en Eupen: *muug* en *meug* te hooren. En hiermee knoopen wij dus weer van zelf bij *deden*: *dejen*: *degen* en *dədə*- en *dəgə*, en bij de mnl. vormen *tergen* en *hergen* uit *teriën* en *heriën* aan. Dit was reeds in het Mnl. een vaak voorkomend verschijnsel, want in het Oostmnl. *Passieboek* Hschr. 315 der Leidsche Mij. van Letterk. vinden wij voor vernieuwen: *vernijen*: *vernigen*; schreeuwen: *scrijen*: *scrigen*; *vrijen*: *gefrijet*: *gefriget*, *verstroijed*: *verstroyget* en spuwde: *speeg*.

Maar ook in Anlaut komt bij ons de overgang van w in g voor. *Woensdag* wordt *Goensdag*, regelmatig in Zuidbrab. en Limburg en sporadisch in heel Oostnederland. *Gieë* en Mnl. *gede*: onkruid uit*wieden* vinden wij in Belgisch en Ned. Limburg, evenals *get* voor *wat*, en *galm* voor *walm*. Trouwens *jeugd* en *Jugend* uit *juventa* en *brug* uit *brigg* en *brauw* bewijzen dat deze overgang reeds in vroegen tijd is begonnen, terwijl de generaliseering in onze dialecten zich tot onzen tijd voortzet.

Daar de Nederlandsche w behalve de lippen-articulatie een duidelijke heffing van de achtertong meebrengt, is deze overgang dus een pure delabialisatie. Volgens sommigen moeten deze laatste gevallen verklaard worden door dat eerst *Woensdag* tot *Gwoensdag*, en *walm* tot *gwalm*, werd, waarna dan de gw werd gedelabialiseerd tot g. Alhoewel mij dit voor de twee andere voorbeelden *wieden* en *wat* niet zoo waarschijnlijk voor-

komt, geef ik toch gaarne de mogelijkheid dezer ook in Polen voorkomende overgangsvormen toe, maar analoge gevallen hiervoor heeft het Nederlandsch ook zeker in *kwaad*: *kaod*, *zwager*: *zoeger*, *dwalen* mnl. *dwolen* ndl. *dolen*, *dwaas*: *daas*, en *dwazen*: *dazen*; behalve nog in de bekende gevallen als *swister*: *zuster*, *twisken*: *tusschen*, got. *swaleiks*: *zulk* got. *qiþus*: ndl. *kut*, ags. *swëfan*: nl. *suffan*, *zwekkelen*: *sukkelen* en verder *kwartier*: *kətier*, *kwansuis*: *kəsuis*, *dikwijls*: *dikkels*, *zwoel*: *zoel*, mnl. *swoene*: ndl. *zoen*, mnl. *swoeghen*: mnl. *soeghen*, (*h*)*wanneer*: *hoeneer* enz. Al deze gedelabialiseerde vormen zijn Noordbrabantsch en Zuidnederlandsch van afkomst. Alleen *dwaas*: *dazen*: *bedeesd* komt ook in Holland en Oostnederland voor.

Zien wij nu naar de latere delabialisaties der gemengde voorklinkers. Binnen het Doringsch gebied bestaan nu nog drie extreme delabialisatiegebieden, waar na 1350 de ontronding van alle geronde voorklinkers tot het uiterste is doorgedreven. Dat zijn (naar Kaart 4 op blz. 18) 1^{0}. de Dendervallei met uitloopers naar het Noorden: (de zoogenaamde spie van Blancquaert) met Puers, Zele en St. Nicolaas en soms nog Maldeghem. 2^{0}. Een streek met Leuven tot basis en een even onregelmatigen uitlooper naar het Noorden tot bij Lier, 3^{0}. Een machtig stuk van Belgisch en Nederlandsch Middenlimburg van Hasselt en Bree tot Maaseyck en Oirsbeek bij Sittard. In Noordnederland sluit zich hier op enkele punten 4^{0}. het Gooi en op vele punten 5^{0}. Vlieland bij aan. In al deze streken, misschien het sterkst te Hasselt en te Bree, waar verschillende grammatische functies als het meervoud, het deminutief en de 2de en 3de pers. sing. zich met den Umlaut en de daaruit volgende ontronding vast hebben verbonden, heeft de heele taal hierdoor een ander karakter gekregen, zoodoende, dat geen enkele Nederlander buiten deze gebieden geboren en getogen, bij eerste kennismaking zelfs van de allergewoonste gesprekzinnetjes ook maar één enkel woord meer verstaat. Dit zijn inderdaad andere talen geworden. En als het Hasseltsch of het Breesch een geschreven cultuurtaal hadden ontwikkeld, zouden deze talen voor ons Nederlanders niet dan met de grootste moeite te ontcijferen zijn. Maar ook het Leuvensch en het Aalstersch zijn om dezelfde redenen voor een niet-geoefenden Vlaming zeer moeilijk te verstaan. Wie de proef wil nemen, sla achter in Goemans en Colinet de spookgeschiedenis van Conscience maar even op. En is het bewijs nog niet sprekend genoeg dan neme hij Grauls en Grootaers' *Klankleer van het Hasseltsch dialect* ter hand, en ontcijfere de zelfde verkorte spookgeschiedenis op blz. 163. Wie daar zonder voorbereiding en zonder aan den voet der bladzijde den Nederlandschen tekst te vergelijken, op het eerste gezicht ook maar iets nauwkeurig van maken kan, mag mij openlijk tegenspreken; maar ik zelf, die al die teksten meermalen woord voor woord heb doorgestudeerd, versta thans nog slechts de hoofdzaak ervan met veel moeite en inspanning. Ik heb van jongs af veel Nederlandsche dialecten beluisterd en trachten na te spreken; maar in de achterbuurt van Hasselt voel ik mij bijna even ver van mijn moedertaal en hulpeloos als in Polen of

het Baskenland. Zóó sterk is de invloed van de Praeslavische articulatiebasis op verschillende Zuidnederlandsche dialecten tot op den dag van heden.

§ 32. De Nederlandsche silbenvorm.

Wij hebben totnutoe nergens uitvoerig over den Nederlandschen silbenvorm gesproken. Wel hebben wij voortdurend gemerkt, dat er een scherpe tegenstelling was tusschen de silben der Praeslavische en der Nederlandsche articulatiebasis, maar totnutoe hebben wij onze conclusies daaromtrent nog niet voldoende vastgelegd. Maar daartoe hadden wij ook bijna al de voorgaande gegevens noodig, zoodat dit gevoegelijk het voorloopige sluitstuk van onze Nederlandsche taalgeschiedenis kan vormen.

Welnu, heeft de Praeslavische articulatiebasis dus een uitgesproken neiging tot silben met regelmatige stijgende sonoriteit en den top op het einde: onze eigen Nederlandsche articulatiebasis geeft de voorkeur aan sonoriteitsgolven met den top in het midden. Is dus het ideale type der Praeslavische silbe: de verbinding van een medeklinker met een korten volgklinker, die plotseling ophoudt; het ideale type der Nederlandsche articulatiebasis is: een ongedekte of lange klinker door een medeklinker voorafgegaan èn gevolgd. De aansluiting van dien ongedekten klinker bij de *voorafgaande* consonant moet bij ons scherp afgesneden zijn, d.w.z. op den medeklinker volgt onmiddellijk het meest sonore deel van den klinker. En daarom houden wij niet van stijgende diphtongen. De aansluiting van onze ongedekte klinkers bij den *eindmedeklinker* is echter glooiend of zwak gesneden. En daarom houden wij van dalende diphtongen. Daarom ook ontwikkelde zich de rekkingswet van alle open silben. Men zal mij misschien tegenwerpen, dat ik hierbij niet aan de gedekte klinkers maar uitsluitend aan de ongedekte klinkers denk. Mijn antwoord daarop is, dat alleen de ongedekte klinkers ons natuurlijk afgaan, terwijl de gedekte klinkers ons eenige moeite kosten. In de correlatie der gedekte en ongedekte klinkers zijn dan ook de ongedekte of zoogenaamde lange klinkers het primaire archiphoneem; en de gedekte hebben die gedektheid of kortafgesnedenheid als positief klank-attribuut. Relatief zijn ze bovendien gering in aantal. Tegenover onze tien ongedekte klinker- en tweeklankphonemen hebben wij slechts de helft of vijf gedekte klinkers. Bovendien kunnen die gedekte klinkers alleen voorkomen in geaccentueerde, dus met volle aandacht gevormde silben. Toch hooren zij als accidentalia bij ons silbensysteem; want evenals wij van dalende diphtongen houden, hebben wij ook een voorliefde voor consonantgroepen, vroeger zelfs voor geminaten: aan het eind onzer silben. En dan wordt een gedekte klinker onvermijdelijk. Dat wij aan het eind onzer silben meer van consonantgroepen houden dan aan het begin, zien wij b.v. uit de zoo frequente metathesis van het type crustum: korst, juist het omgekeerde als de Praeslavische metathesis, die de begingroep versterkt ten koste der sluitgroep. Juist omdat de

consonantsluitgroepen zoo geliefd zijn, is in de n of l + dentaal-groep of de dubbele t de mouilleering, evenals in het Skandinavisch, zoo lang in stand gebleven, alhoewel juist deze combinatie in de Slavische talen bijna nooit voorkomt. Wij houden dus niet alleen van gesloten maar vooral van dubbelgesloten silben zooals *knecht, vracht, licht, lucht, tocht, best, vast, mist, rust* en *kost* om van *gerst, barst* en *dorst* nog maar te zwijgen.

Geen wonder dus, dat in het Doringsche gedeelte van ons vaderland, de slot-t van al deze woorden afvalt òf de klinker gerekt wordt. (Zie Kaart 16

Kaart 16. De t van knecht en gist verdwijnt.

en 17). En in Eupen zien wij de rekking van de vocaal zelfs in de vocalisatie der ch overgaan. ned. knecht: Eupen *kneət*, recht: *re t*, wicht: *wiət*, lucht: *loət*, ik bracht: *braat*, dacht: *daat*, dochter: *doəter*. Dat deze overgang reeds vrij oud is, en zich vroeger verder over ons Zuidoostelijk taalgebied uitgestrekt heeft, blijkt toch wel uit de Oostmiddelnlsche spelling *th* voor *ht* en *cht*. Reeds in de Lex Salica komt *dructe* naast *druthe* voor. Geen wonder verder, dat in Zuidnederland en Zeeland de r en l van de liquida + consonant verbindingen zoo vaak uit-, en de velaar geworden l en r aan het

slot der woorden met gerekten klinker in die zelfde streken zoo graag afvalt, nl. in Gerard: nbev. *hiraot*; koorts: *koose*, gors: *hos*, laars: *laeze*,

Kaart 17. De korte klinker van knecht wordt gerekt tot knēcht en kneicht.

keurs: *keus*, kers: *ka°se*, keerse: *keze*, vlerk: *vleeke*, Freerk: *Freek*; ned. wortel: wvl. *wettel*, eerder: *edder*, fiertel: *fietel*, meerder: *medder*, alzoo: wvl. *azoo*, als: wvla. *os*, leelijk: *leek*, zulk: *zuk*; nl. gaard: zuidlimb. *gaad*, eerder: *ieder*, garst: *gats*, gerst: *geš(t)*, verzen (hiel): *veš(t)*, tortel: *tottel*, hard: *had*, viertel: *viedel*, dorst: *doəš*, dwars: *t(ə)weš*, kwartel: *kwattel*, waard: Heerlen *weejd*, aard: cejd eejd, baarden: beejd, paard: peejd; ned. als: mastr. es, ned. eer: mastr. *ie*, hier: *hei*, maar: *me*, meer: *mie*, naar: *nao*, waar: *boe*, *woe* wanneer: *wənie*, ned. onder: Heerlen onge, zonder: nb. zonge, ned. daar: wvla. *daa*, nbev. *di*, hier wvl. *hie*, voor: nbev. *voo*, door: nbev. *deu*, maar: wvla. *mō*, hij ware: wvla. *hi wa*, wanneer: wvla. *wannee*, naar: *nō*, een keer: *ə kē*; zie reeds § 30 blz. 88. Verder valt in Limburg heel vaak de sluit-n af, ook na geaccentueerde vocalen, zoo b.v. mastr. ein: ei (neutrum). Hasselt kween: kwee, neen: nī. Merk verder op, dat in Oost-Brabant (zie § 30) en Zeeland, evenals niet per toeval ook in Twente en Groningen

de onbetoonde eindlettergrepen -er, -el, -em en -en vaak in silbische r, l, m en n-sonans overgaan. Op denzelfden Praeslavischen invloed berusten verder, zeker voor een groot deel: al die swarabhakti gevallen, die wij naar aanleiding van de Middenlimburgsche liquidametathese hebben leeren kennen. Maar op denzelfden invloed berusten de assimilatie-gevallen van de inlautende -nd-: -nn-, -ld-: -ll, -rd-: rr-, -mb-: -mm- enz. die blijkens de bekende *chunna-* voor *chunda-*gevallen reeds in de Salische wet voorkomen, en tot op den dag van heden, bijna heel Zeeland en Brabant beslaan; nedl. vermoorden: nbev. en Hasseltsch *vermooren*, paarden: nbev. *poeren*, worden: hass. *wjare*, aardig, vaardig: hass. *arig*, *vjarig*, spelde: nbev. *spelle*, aardappel *oerəp l*, hass. *jarebəl*, geworden nbev. *əhorə*, vinden Aalst: *vinne* (dit reikt tot in Friesland), gelden: *gelle*, binden: *binne*, winden: *winne*, zenden: *zenne*, schenden: *schenne*, polder: Hasselt *poller*, melden: *melle*, zij hielden: Hasselt: *hoəle*. Cf. ook de ontwikkeling der vroege al en ol + dentaal en de latere West-vlaamsche en Limburgsche al en ol + velaar en labiaal-groepen tot ou of au + consonant; zie voetnoot bij § 21 blz. 59.

Maar ook de zoogenaamde Ingvaeoonsche nasaleering der klinkers en de daaruitvolgende verdwijning der nasale consonanten, vooral voor spiranten hoort hier thuis. Zoo worden behalve de *-muiden* en *-mude*-namen en ons: *os*, *us*, b.v. in 't Wvla. de woorden *van* en *man*, wanneer het volgend woord met een medeklinker begint, als de Fransche woorden *vent* en *ment* uitgesproken, maar verder ook in *duust* en *duzed* voor *duzend*, *jeugd* en *deugd* voor *Jugend* en *Tugend*, in Vlaanderen en Brabant, waarbij zich Hasselt weer met avond: *noved*, dansen: *dãse*, handschoen: *hãs*, trumpf: *trouf* en Maastricht met *levetig*, *raozetig*, *brannetig*, *gleujetig* voor *levendig*, *razend*, *brandend* en *gloeiend* aansluit. De Ingvaeoonsche monophtongeeringen der Oudgermaansche diphtongen als in Mansions *Datnest*, *Nathardus* en *Vladsloo* (1143) zijn opnieuw een gevolg van Praeslavische silbetendenzen. Maar verder moet met de klinkerrekking van *knecht*, *vracht* en *tocht*, *lucht* en *licht* met een begin van vocalisatie der ch: ook de rekking der klinkers voor n + d of t met een begin van nasaleering op dezelfde lijn worden gesteld, zoo b.v. in Westnoordbrabant: hand: *aãnd*, eind: *ẽnd*, hond: *oõnd* enz. (zie tallooze voorbeelden hiervan in *Merijntje Gijzens jeugd*); terwijl de klinkerverkorting voor dubbelen medeklinker, vooral dubbele explosief, bijzonder in de werkwoords-conjugatie, als een reactie-verschijnsel onzer eigen articulatie-basis juist in dezelfde streken het sterkst aan den dag komt. Omdat ik tot een einde moet komen, noem ik deze klankwetten zoo maar zonder volledige plaats-aangifte of bijzonderheden achter elkander op: maar wie dit alles rustig nagaat, zal bemerken, dat deze bladzijden een onnoemelijk getal taalfeiten bevatten, die op het heele Noordbrabantsch en Zuidnederlandsch weer een heel eigen maar sterk „Praeslavischen" stempel drukken.

Doch hiermee sprak ik nog alleen van het silben-einde: ook het silben-begin draagt allerduidelijkste sporen van de Praeslavische inwerking.

Gelijk ik al zeide, kenmerkt de Praeslavische silbe een regelmatig stijgende sonoriteit. Dat wil dus zeggen, dat ze niet opziet tegen ingewikkelde groepen van beginconsonanten, als ze maar in de volgorde komen der toenemende sonoriteit, dus vooral graag muta + j of w en verder muta cum liquida seu nasali. Verder werkt hier altijd de regressieve assimilatie in de Anlautsgroep. Dat in 't Noordhollandsch de Anlaut kn- dus vaak in gn- (zooals *knap*: *gnap* blz. 24) overgaat, is dus weer een Praeslavisme.

Hierbij hoort nu ook de l-epentheticum, die na gemouilleerde labiale consonanten niet slechts in de Slavische maar ook in de Baltische talen zooveel voorkomt. Het lijkt mij, dat de r hier staat in de aanvankelijk gelabiovelariseerde gevallen.

fra. pavé, maastr. *pleveje*, ned. *plaveisel*;
ned. butse: westvla. *blutse*
ned. pateel: wvla. *plateel*
ned. pioen: wvla. *plioene*
fra. fouine: ned. *fluwijn*
fra. paître: ned. *pleisteren*
ned. spinternieuw: *splinternieuw*
fra. patin: wvl. *platijn*

spuit(en) maastr. *spröit(e)*
to speak: ned. *gesproken*, *sprak*
ned. futselen: *frutselen*
ned. pulle: wvla. *prulle*
ned. popstaal: wvl. *propstaal*
ned. puimsteen: wvl. *pluumsteen*
ned. fuchsia: wvl. *flucia*.

Tot dezelfde tendenz behooren verder zonder twijfel de analoge voorbeelden na velaar en dentaal:

limb. geinster: ned. *glinsteren*
lat. sorbēre: ned. *slurpen*
ndl. koesten: wvl. *kloesten*
ndl. kabouter: *klabouter*

ned. tak: Yperen *trak*
ned. kudde: wvl. *crode*
ned. kuchen: wvl. *kruchen*
wvl. kuttel: Veurne: *kruttel*.

Daar de Praeslavische articulatiebasis ook geen moeite heeft met de fluister-s voor explosieven in het begin of na explosieven aan het slot; is een sr of een sl-begin slechts een halve bevrediging dier behoefte, en worden sr bij dentale r tot str en sl bij velare l gaarne tot skl-, sn tot skn, en sw tot skw, waarvan wij reeds de gevolgen gezien hebben, zie hierboven blz. 24—25.

Maar sinds, naar Praeslavisch model, zich deze verbindingen ook hier in de ons niet zoo goed liggende Anlautsgroep ontwikkeld hadden, bouwden wij dit in de ons beter afgaande Auslautsgroep weer verder uit, ja, het kwam ons hier zelfs uitstekend te pas, om de stamsilben als gesloten lettergrepen te beveiligen: en zoo werden wederom in onze beide peripherieën -sl tot -stl, -sn tot stn en -sr tot -str b.v. disselboom: maastr. *distelboom*; dissel: Hasselt: *destél* nbev. *distl*, vernissen: mstr. *fernisten*; visscher: nbev., wvoorne *vistr*, frisscher: mastr. *frister*, ruischer: nbev. *ruustr*, niezen: mstr. *nēsten*, Hasselt *neisten*, nbev. en westvoorne *niestn*, azen: mstr. *aosten*, losser: nbev. *lostr*, leeghoozen: nbev. *uutoostn*. Maar ook zr werd tot -zdr-, -nr: -ndr, -lr: ldr en nl: ndl: wijzer: nbev. *wiezdr*, ijzer: *iezdr*, viezer: *viezdr*, schooner: nbev. *schoondr*, bruiner: *bruundr*,

sneller: *sneldr*, vuiler: *vuuldr*, geler: *heeldr*, fatsoenlijk: *ƒersoendelk*, mstr. *ƒətsoendelek*, koolraap mstr. *külderaop*, bunnarium: hass. *bonder*, allerlei: *alderlee*, kleiner: *klender*, schooner: *scheunder*, zwaarder: *zwoorder*, vuiler: *veulder*, muller: *molder*, veller: mstr. *velder* (vellen), manner: *mänder* (mannen), koeler: mstr. *keulder*, schooner: mstr. *šoender*; en deze gevallen zijn waarschijnlijk allemaal al oud blijkens de vormen *begentsel*, *innentlike*, *dogentlike* en *minnetlike* uit de Limburgsche Sermoenen en het gewone Mnl.

Maar ten slotte krijgen wij het beste overzicht in vogelvlucht over den invloed dien de Praeslavische articulatiebasis op de Nederlandsche silbenvorming heeft uitgeoefend, door een vergelijking der Nederlandsche progressieve met de Praeslavische regressieve assimilaties in

§ 33. De Nederlandsche sandhi.

Voor niet-Slavisten deel ik over de Slavische sandhi-gevallen eerst even het volgende mee[1]).

1⁰. Vast staat voor alle Slavische talen, dat zoowel binnen het woord als in sandhi wanneer spiranten of occlusieven op elkander volgen, de stemhebbendheid der heele groep van de laatste consonant afhangt. Dat is dus een regressieve assimilatie,

ptk	voor	bdG	worden dus in het Slavisch tot	bb, bd, bG, db, dd, dG, Gb, Gd, GG.
ptk	„	vzg etc.	„ „ „ „ „ „	bv, bz, bg, dv, dz, dg, Gv, Gz, Gg.
fsch enz.	„	bdG etc.	„ „ „ „ „ „	vb, vd, vG, zb, zd, zG, gb, gd, gG.
fsch enz.	„	vzg etc.	„ „ „ „ „ „	vv, vz, vg, zv, zz, zg, gv, gz, gg.

In het Slavisch is deze wet echter van veel meer belang dan bij ons, omdat hier door de jers, ook de b d G en v z g als sluitklinkers in de sandhi voorkomen, zoodat naast onze tien gevallen er nog vier andere staan, met precies het omgekeerde resultaat; wat door z'n tegenstelling natuurlijk ook aan de gevallen die met de onze overeenstemmen: veel meer beteekenis geeft.

bdG	voor	ptk	worden dus in het Slavisch tot	pp, pt, pk, tp, tt, tk, kp, kt, kk.
vzg	„	ptk	„ „ „ „ „ „	fp, ft, fk, sp, st, sk, chp, cht, chk.
bdG	„	f s ch	„ „ „ „ „ „	pf, ps, pch, tf, ts, tch, kf, ks, kch.
vzg	„	f s ch	„ „ „ „ „ „	ff, fs, fch, sf, ss, sch, chf, chs, chch.

2⁰. Maar het Poolsch gaat in de sandhi nog heel wat verder, evenals het Slovakisch, het Kleinrussisch in Galicië en soms ook het Bulgaarsch. Deze talen toch vertoonen de regressieve stemassimilatie ook, als op een woord met stemlooze slotconsonant, woorden met sonanten, halfklinkers of klinkers volgen.

ptk	voor	l m n r	worden dus in deze Slav. tal. tot	bl, bm, bn, br, dl, dm, dn, dr, Gl, Gm, Gn, Gr.
ptk	„	h j w	„ „ „ „ „ „ „	bh, bj, bw, dh, dj, dw, Gh, Gj, GW.
ptk	„	klinkers	„ „ „ „ „ „ „	ba, da, Ga, enz.
f s ch enz.	voor	l, m n r	„ „ „ „ „ „ „ „	vl, vn, vm, vr, zl, zn, zr, gl, gm, gn, gr.
f s ch	„ „	h j w	„ „ „ „ „ „ „ „	vh, vj, vw, zh, zj, zw, gh, gj, gw.
f s ch	„ „	klinkers	„ „ „ „ „ „ „ „	va, za, ga, enz.

1) O. Bloch: *Slavische Phonetik*, Heidelberg 1911, §§ 197 vlgd.

Iedereen begrijpt, dat de talen in welke óók nr 2⁰. consequent doorgaat, het oude Praeslavische articulatiesysteem bewaard hebben: dat hierin bestaat: 1⁰. Om de eindsilbe open te houden moet de silbengrens na den vocaal intreden en de sluitmedeklinker van het voorgaande woord in ééne silbe met het volgwoord worden verbonden. Bij deze verbinding domineeren natuurlijk steeds de met de overige phonemen van het volgwoord tot een compacte eenheid verbonden Anlautsphonemen boven de door het vorige woord losgelaten en dus geïsoleerde eindphonemen. Dus moet er een regressieve assimilatie uit volgen. De progressieve Russische assimilaties in de gevallen sub 2⁰. hooren niet tot het oude Slavische systeem en moeten aan de vermenging van Praeslavisch met b.v. Germaansch bloed worden toegeschreven.

Gaan wij nu de Nederlandsche sandhi-gevallen na. Zie de bibliographie hierover op blz. .

1⁰. p t k voor b en d.

De meeste Nederlanders ook de Friezen, Groningers, Zeeuwen en Westvlamingen maken hier van de p, t, k tegenwoordig door *regressieve assimilatie* een b d G.

Ieder beproeve zich zelf in het uitspreken der volgende woorden en uitdrukkingen: *opbod, op bezoek, loopbaan, trapdeur, slaapdronken, ik heb dorst, zitbank, grootboek, bidbank, roodborstje, vaatdoek, brooddronken, Goddank, dikbuik, bakbeest, lijkbaar, duikboot, zakdoek, ook de, ook die. Roep die juffrouw eens terug. Maakt de deur dicht. Zet behoorlijk alles op z'n plaats. Is hij op de hoogte?*

Volgens Scharpé zeggen de Vlamingen en Brabanders nog meestal in een paar geïsoleerde gevallen *Gottank* en *hoofttoel, geestrift*, en sluiten daarmee aan een der alleroudste Nederlandsche plaatsnamen als *Diestbarg*: *Dispargum* en eenige oude Nederlandsche persoonsnamen als *Folpoud* uit *Folcbout* aan. Dat is dus de echt-Nederlandsche progressieve assimilatie.

Deze echt-Nederlandsche assimilatie komt verder bij de meeste Noordnederlanders in toorn of heftige spanning onmiddellijk weer boven: *ik pen woedend. Hij gaat toor dik en dun.*

De zwakke werkwoorden op p, t, k toonen ons hier bovendien, hoe eenmaal de echt Nederlandsche uitspraak was. In dit functioneele innerlijk sandhigeval is, zoover ik weet, alleen Limburg [1]) van meet af aan: voor den Praeslavischen invloed gezwicht [2]).

---

1) Des te opmerkelijker is de juist in Limburg het scherpst optredende uitzondering voor de op een oude th teruggaande d van de voornaamwoorden, lidwoorden en voornaamwoordelijke bijwoorden: *op de* luidt in Maastricht *op te, uit de*: mstr. *oet-te, met je*: mstr. *met-tiech, het gaat daarmee*: mstr. *het geit tamet*. Daarmee komt overeen dat Verschuur blz. 167 voor Zuidbeveland: *op ten dick* = op den dijk, en Scharpé voor Zuidnederland *tottat* opgeeft. Ook Schönfeld³ blz. 51 vermeldt voor Noordnederland: *dat is te vraag, op te hoogte, je kunt op te man rekenen*. Zelf vermeldde ik al vroeger in de Grondbeginselen van de schrijfwijze, blz. 41s.: *Roeptie man is. Ruk tat ting nie stuk. Laat te vent toen wat ie wil.* Ook deze uitzondering moet oud en vroeger algemeen

Hollandsch	Limburgsch	Hollandsch	Limburgsch
Verleden tijd v. h. zwakke ww.		Verleden tijd v. h. zwakke ww.	
Ik gaapte	gaabde	het spookte	spooGde
hij kapte	kabde	ik belette	beledde
ik raapte	raabde	hij plantte	plande
hij sleepte	sleibde	hij praatte	praodde
ik snoepte	snobde	zij zweette	zwedde
hij stampte	stambde	hij kotste	kodzde
hij doopte	doobde	hij kletste	kledzde
hij schopte	šobde	zij pitste	pidzde
ik beukte	beuGde		
hij flikte	fliGde	Participium en	Verbaalabstracta
zij kookte	kooGde	gewiekst(e)	gewiks en gewiGzde
hij maakte	maaGde	diepte	deebde
ik pakte	paGde	grootte	grüdde
hij preekte	preeGde	rondte	roende
hij stikte	stiGde	breedte	breidde

Als men hierbij goed naar de Limburgers luistert, kan men gemakkelijk hooren, dat deze omgekeerde assimilatie haar grond vindt in de silbenscheiding, die bij de Hollanders tusschen de p en de t, de k en de t en midden in de tt ligt, terwijl de Limburgers de silbenscheiding op het einde van den klinker leggen, zoodat de eerste silbe naar Praeslavische wijs een open silbe is. Maar als de Hollander daarna nu zichzelf eens beluistert, als hij *ob de tafel*, ooG *die* of *zidbank* zegt, dan zal hij merken, dat ook bij hem de reden van dit assimilatieverschil in het verleggen der silbengrens te vinden is.

2^0. p t k voor v z g.

Hieromtrent is, geloof ik, in Holland, Brabant, Vlaanderen en Limburg weinig verschil. Wij laten hier zoo goed als allen de echt-Nederlandsche *progressieve assimilatie* hooren, en leggen de silbengrens onmiddellijk achter de p t k. Ieder luistere weer naar zich zelf en zijn omgeving: *opvegen, opvoeren, doopvont, koopvrouw, ik heb van hem, ik heb ze, slaapzaal, hebzucht, topzwaar, opzien, opzij, op gelei, ik heb jam in overvloed hoor!, trapgevel, opgeven, loopgraaf, ik heb geen sla meer, uitvegen, maatverdeeling, goed zoo, goudvink, doodvonnis, roodvonk, in 't vuur, goed vinden, Zuidveen (zutphen); voetzool, noodzaak, voetzoeker, bloedzuiger, uitzoeken, met jam, ontzetting, met gelei, rond-gaan, uitgaan, loodgieter, doodgraver, dakvenster, steekvogel, stokvisch, stinkvuil, een bak zand, pikzwart.*

---

geweest zijn blijkens de traditioneele spelling van *metterdaad, uitentreuren, uitermate* en *niettemin*: die alle op een t + de th van het pron. demonstr. of het lidw. berusten. Het mnl. heeft nog *optat, mitten* en *harentare* cf. *toen* voor *doen* en *toch* voor *doch*. Ten slotte denk ik, dat deze uitzondering eenvoudig een relict is van de oudste oorspronkelijk Nederlandsche progressieve sandhi-vormen uit den tijd, toen de th nog stemloos was.

[2]) J. Kern: *De Limburgsche Sermoenen*, Leiden 1875, blz. 80—82.

ik zag het, ik geneer me, dakgoot. Als U niet te veel Friesch of Groningsch bloed in Uw aderen hebt, (want de Friezen en Groningers wijken hier positief af, gelijk wij later zullen zien), dan hebt U al deze consonantgroepen van het begin tot het einde scherp en stemloos gearticuleerd, met de silbengrens tusschen beide medeklinkers in. En dat dit ook vroeger zoo was, mogen wij besluiten uit het feit dat de v en z op een oudere f en s teruggaan. Ook in gevallen waar de t uitgevallen is, blijft de s en f scherp, b.v. in *dat chaa soo* en *t is nie feel.*

3º. p t k voor l, m, n, r.

Ook hieromtrent kunnen wij bijna hetzelfde zeggen als van nr 2. Als wij de Friezen, Groningers, Westvlamingen en nu ook de Zeeuwen uitzonderen, werkt hier weer de *progressieve assimilatie* en spreken wij dus, althans de eerste helft der liquidae en nasalen stemloos uit; met de silbengrens onmiddellijk achter de p, t, k. Ieder probeere en luistere weer zelf: *oprecht, ik heb rare dingen van hem gehoord, een hoop rommel, Lapland, ik heb lol, ik heb laatst ...., druipneus, ik heb niets, hopman, op maat, heb maar geduld, lebmaag, tob maar raak; uitrijden, uit rijden gaan, luidruchtig, roodrok, eindrijm, je bent rood; voetlicht, loodlijn, doodleuk, potlood, uit liefhebberij, met liefde; weetniet, roodneus, is het dát niet? zetmeel, badmantel, landsman, laat me met rust (laa mij dat eens zien?) dakraam, ik ruik niets, ik rook 's morgens nooit; deklat, ik laat ze gaan; havikneus, lakmoes, een zak meel enz.*

Dat dit vroeger altijd zoo geweest is, staat in dit geval niet zoo vast als het vorige maar is toch a priori zeer waarschijnlijk. Wanneer toch een ongedekte klinker voorafgaat, vielen vroeger de p t k nog wel eens uit, zoo b.v. in *brui(d)loft, koo(p)menijswinkel, lee(d)lijk, goe(d)lijk, kwaa(d)-lijk, tij(d)loos* en zoo geschiedt het thans in Limburg nóg, waar een t voor n of l zóó sterk gereduceerd wordt, dat er slechts een schijntje van een dentale explosie overblijft. Maar daarom is er hier nog geen regressieve assimilatie.

Volgens Scharpé blz. 85 (een Vlaming) klinken *hoedrand, dat niet, zegt niet, wat moet ik doen,* in zijn mond als *hoedrand, dad niet, zegdniet, wad moetikdoen,* met stemhebbende d, maar behouden *laat maar, kooplie(den), lacht niet* en *treft niet* de p en t. Volgens Verschuur zeggen de Noordbevelanders soms *zandrieë* (zandrijden), *wiedlihhe* (wijdliggen), *windmeule, ie weund nie* (hij woont niet) met een stemhebbende d. Ook deze Westvlaamsche en Zeeuwsche uitspraak is dus weer Praeslavische invloed.

4º. p t k voor h j w. Ook hiervoor geldt met geringe afwijkingen hetzelfde als voor 2 en 3. De echt-Nederlandsche *progressieve assimilatie* domineert, en het begin der h j w wordt door de meeste Nederlanders stemloos gearticuleerd. Gaan wij het maar aan goede voorbeelden na. En letten wij er op, dat niet alle voorbeelden iedereen even veilig in den mond liggen. Ieder heeft natuurlijk alleen gezag omtrent woorden en uitdrukkingen, die hij zelf vaak gebruikt en in zijn omgeving gehoord heeft: *Ophaalbrug, ik heb haast; koop jij iets? heb je trek? doopwater, ik heb weer*

moed gekregen, úithalen, onthálen, roodhuid; eet je niet? hij had jou op het oog; eetwaren, noodweer; sluikhaar, kijk Jan! pak je boeken, ik wel. Met den t-uitgang van den 2den persoon moeten wij hier voorzichtig zijn, daar die vaak om andere redenen uitvalt. Denk aan *kun-je* tegenover *je kunt. Die hond blaf je altijd aan. Ook hij heef je gezien.* Verder moeten wij voor de h- onderscheid maken tusschen *hij, hem, haar, het* en *-ie, -em, -er, -et.* De laatste reeks pronomina heeft alleen een h in onze onjuiste spelling. In waarheid beginnen zij al sinds den oudgermaanschen tijd met een klinker.

Ook hier wijken 1⁰. weer de Friezen en Groningers systematisch van ons af, waarover later, maar 2⁰. toonen weer de Vlamen en Zeeuwen den Praeslavischen invloed, daar Scharpé *de hond jankt* en *doodjagen* en Verschuur *hij zaait wel* als „*ie zoid wel*" met stemhebbende d uitspreken. Het Algemeen Nederlandsch heeft hier echter de oudste brieven, blijkens de oude spelling *beelt(e)nis, verbint(e)nis, ontstent(e)nis, bekent(e)nis, gestelt(e)nis, gebeurt(e)nis, drent(e)len* en *went(e)len.*

5⁰. p t k voor klinkers.

Hier is het verschil tusschen den Praeslavischen aanleg der Limburgers en den Nederlandschen aanleg der overige Nederlanders weer zeer teekenend. Westvlamingen en Zeeuwen staan hierin meestal aan de Hollandsche en Brabantsche zijde. Trouw aan onzen nationalen silbenvorm spreken wij de woorden op p t k stemloos uit, en sluiten daarmee onze silbe af; terwijl de Limburgers, net als de Russen een lieerende taal spreken, door de slotconsonant naar de volgende silbe over te halen en regressief aan den klinker te assimileeren, om toch maar een open silbe over te houden. Het is bekend, dat het Fransch en verschillende Romaansche dialecten evenals de Keltische talen dat óók doen. Of dit laatste met ons Limburgsch verschijnsel iets te maken heeft, moet een later onderzoek uitmaken. Het zou best kunnen, dat hier twee verschillende articulatiebases in samenwerken. Maar met het Russisch of in het algemeen de Slavische lieering is deze Limburgsche uitspraak biologisch verwant, ómdát zij met verschillende andere Slavisch Limburgsche overeenkomsten tot één en dezelfde tendenz der open silbe moet worden teruggebracht en er zoo nog een paar andere tendenzen mede overeenstemmen. Welnu, luisteren wij, als wij Limburgers in onze omgeving hebben, naar hunne uitspraak en vergelijken wij ze met de onze.

Hollandsch	Limburgsch	Hollandsch	Limburgsch
opeten	obete	het bet is opchemaakt	't bed iz opchemaak
lip en mond	lib en mond	root is mooi	roed is šoen
hij liep over 't gras	er leeb euver 't gräs	rootachtig	roedächtig
onterven	onderve	zijn raat is goed	sine raod is chöd
zet je muts op	zetten mödz op	met den hoet in de hand	mettenood in de hand
hij moet anders heeten	er mod änders heite	root in je hals	roed in den hals
van den hak op den tak	van den aG op den tak	er is gelt aan te verdienen	dao is cheld aan te verdeene
op orde	ob orde		
uiteten	oedeten	rontom	rondom
op elkaar	ob ên	de nijt is rood	de nied is roed

Hollandsch	Limburgsch	Hollandsch	Limburgsch
wat is dat?	wad is tat	als hij doot is	esser doed is
de krip is vol	de krib is fôl	bloetarmoede	bloodermooi
top en emmer	tob en ummer	tantarts	tandarts
die rip is lekker	die rib is lekker	loot- en zinkwerker	loed- en zinkwerker [1])

Alleen *bij werkwoorden met een stam op -b en -d* maken ook de Hollanders in een rustig gesprek vaak de b en de d stemhebbend; maar niet in nomina.

Hollandsch	Limburgsch	Hollandsch	Limburgsch
ik heb u gezien	ich höb uuch chezeen	ik had u niet gezien	ich had uuch neet chezeen
heb ik dat chedaan	höb ich dat chedaon		
dezen vloer schrob ik met den bezem	dee vloer šrob ich mette bèsem	er werd ook gedanst dat weddik	dno woord ouch chedans dat wed ich

Maar zoodra Holland op intense spanning of in toorn spreekt, worden ook hier de b en d tot p en t. Naar aanleiding der uitdrukking *ob orde* (die de Hollander natuurlijk als *op borden* verstaat) wordt den Limburgers wel eens spottend verweten, dat zij alles op borden zetten; waar ze dan met een zelfde gewild misverstand der Hollandsche uitspraak van *ik ook* op antwoorden, dat ze daarmee stilletjes voort zullen gaan, zoolang de Hollander *altijd kookt*.

Dat de reden van de Limburgsche regressieve assimilatie hier dus weer in de lieerende silbenscheiding gelegen is, die den eindmedeklinker naar het volgende woord trekt, en zoo de eindlettergreep tot een open silbe maakt, begrijpt iedereen.

6°. f s ch vòòr b en d.

Ook hier staan wij weer allemaal met Friezen en Groningers incluis onder Praeslavischen invloed, net als bij nr 1. Door *regressieve assimilatie* maken wij de f s ch tot stemhebbende v, z, g. Luister zelf maar: *afbieden, 'n lief boeltje, afblijven, binnen of buiten, stofdoek, ik blijf daar, afdekken, levend of dood, schrijf dan! losbandigheid, onoplosbaar, verhuisbiljet, aschbak, misbaksel, leesboek, wees blij, Maasdijk, het bosch door, kiesdrukte, is dit het? wie is daar? hij is dood, logboek, lachbui, draagbaar, zichbaar, vrachbrief, lachbek, hij is nog bij! och Dientje, zaagdoos, ach doe het nu maar.*

Dit is echter buiten Limburg niet altijd zoo geweest, gelijk wij weer zien uit de zwakke werkwoordsvervoeging; waarin alleen de Limburgers van oudsher [2]) de Praeslavische articulatiebasis volgen.

---

[1]) De Brabanders zeggen soms slap sprekend: *wad iz dat?* De Westvlaming Scharpé blz. 85 zegt zelfs: *nied eens, did is, ob eens, ob en af, dad er niets was, tod er iets was,* maar dit zijn uitzonderingen, natuurlijk alweer onder Praeslavischen invloed.

[2]) J. Kern: *De Limburgsche Sermoenen*, Leiden 1895, blz. 80—82.

Hollandsch	Limburgsch [1]	Hollandsch	Limburgsch
Verleden tijd der zwakke ww.		Verleden tijd der zwakke ww.	
Hij blafte	blavde	hij hoestte	hôzde
ik bofte	bovde	hij rustte	rözde
hij strafte	stravde	ik troostte	trüzde
ik besefte	besevde	Nominaalabstracta.	
hij biechtte	beegde sich	droogte	drügde
ik lichtte het op	lügde	hoogte	hügde
hij lachtte	lagde	laagte	liegde
zij zuchtte	zögde	Adjectiva en Participia.	
wij bluschten	blözden	recht(e)	rech en regde
zij dansten	danzden	echt(e)	ech en egde
ik wenschte	winzde	acht(ste)	ach en agde
hij kraste	krazde	gebluschte	geblözde

Ook hier hervinden wij Hollanders en Brabanders echter in opgewonden spanning onzen eigen Nederlandschen tongval, door b.v. te schelden op een *mispaksel* of *een lachpek* of te spotten: *is me dat 'n leespoek? Is tit het soms?* of te sarren: *schrijf tan, ik lech te boeken al neer* of *kuch tan maar toe*, of sterkbenieuwd te vragen: *wie is taar?* Maar de Limburgers doen ons dit niet na. „Dat is Hollandsch", zeggen ze en zij assimileeren altijd en overal, zoowel in de woordvorming als in de uiterlijke sandhi, ook al zijn zij nòg zoo boos.

7⁰. f s ch voor v z g.

Hier blijven wij eindelijk allen, met Friezen en Groningers eenstemmig aan onze eigen articulatiebasis getrouw. Door *progressieve assimilatie* worden de v z g tot stemlooze f s ch. Hoort slechts naar u zelf en uw omgeving: *Afval, jufvrouw, roofvogel, stiefvader, afvrijven; afzagen, lofzang, afzeggen, kafzak (dikbuik); jam of gelei, vijf gendarmen; stofgoud, ik blief geen visch, afgang; gasvlam, vischvangst, ik lees veel, 't is vuil, 't was veel; graszode, valsch zingen, wees zoo goed, asch ziften; 't is jam, 't was gelei; losgaan, aschgrauw, huisgenoot, vischgaard (hengel) nog vijf, zuigveen, maagvocht, wegvegen, slagveld; och zeg, verdraagzaam, weg zijn; teruggaan, je krijgt tóch geen cent, weggaan, daggeld.*

Ook de Limburgers gaan hier met ons mee, evenals de Friezen en Groningers, Westvlamingen en Zeeuwen. En het is ook waarschijnlijk altijd zoo geweest.

8⁰. f s ch voor l m n r.

Maar hier komt er weer verschil. De Hollanders, Brabanders en Limburgers hebben hier weer de Nederlandsche tendenz bewaard, zij *assimi-*

[1] Ook hier keert dezelfde schijnbare uitzondering van nr 1 hierboven voor den pronominalen th-stam terug: was je klinkt Mstr. (Houben blz. 53) *waos-tiech*, geef mij je arm: *gee mich tanan èrem*; blijf daar af: *blif tavân*; Tongersch (Grootaers blz. 150) is de man: *es te man*, wat zei deze: *wò zaach teze?* ik vroeg dit: *ich vroech tit*. Wie is daar: *wê es tô?* wat zal ik dan doen: *wò zal ech tan duun*? Wat ik toen wist: *wò'ch toen wis*.

leeren progressief, zoodat althans de eerste helft der l m n en r stemloos worden. Ga het zelf maar weer na.

leeflang, is het waar of lieg je? loflied; straf me maar, geef maar op, hofmeier; stof niet zoo, stijfnek, afnemen; aframmelen, drijfriem, leefregel, schrijfloon, strafregels schrijven; mislukt, boschlust, leesles, loslaten, gasmeter, vischmand, leesmuseum; Jo's naamfeest, vischnet, wijsneus, vrees niet, kompasnaald; huisraad, die is raak, het is rond, boschrand; drooglijn, toch liever... haat noch liefde, lachlust; leg maar weg, zeg mij, lach maar, lach nu maar, ik zeg niets, ik lig nu lekker, lieg niet mannetje; slagregen, 't is nog rustig.

Maar de Friezen, Groningers, Zeeuwen en Westvlamingen zijn het hier niet mee eens. Onder Praeslavischen invloed zegt Scharpé: *blijv niet, blijv maar, lag maar* (voor *lach maar*) *ja ov neen* (blz. 84—85) en Verschuur (blz. 166) de Noordbevelander *delvlijn, ovrieë* (afrijden), *heev niet* (geef niet), *leev maar, Kooz riedt* (Koos rijdt) *leez mè* (lees maar).

Dat het Algemeen Nederlandsch hier echter de oudste brieven heeft, volgt uit de sinds eeuwen gangbare spelling van *sterf(e)lijk, lief(e)lijk, graf(e)lijk, erf(e)lijk, verderf(e)lijk, vrees(e)lijk, huis(e)lijk; laf(e)nis, begraf(e)nis, erf(e)nis, looch(e)nen*. Ook de afleidingen met g, al bleven zij onder invloed van b en d met g geschreven worden, zijn, sinds de g een glijder was, trouw als ch uitgesproken [1]).

9°. f s ch voor h j w.

Over het algemeen hebben wij ook hier de Nederlandsche articulatiebasis bewaard, en worden de h j w, door *progressieve assimilatie* stemloos. Iedereen moet zich hier zelf weer van overtuigen: *ik of hij, ik blijf hier; afjakkeren, wat blief je? vijf jaar; afwasschen, stofwolk, afwegen, leefwijze, geloofwaardig, strafwerk; huishuur, vrees hèm niet; weesjongen, is je dat klaar, 't is jenever, zes jaar, lees je Duitsch? als je dat durft, vriesweer, 't is wèl waar, vischwijf, als we het doen; och Hein, daghuur, ik dreig hèm juist; och ja, zag je hem niet? toch wel, vliegwiel*. Maar de Friezen, Groningers, Zeeuwen en Westvlamingen doen onder Praeslavischen invloed weer juist omgekeerd. Verschuur geeft l.c. *ovjahen* voor afjagen, *heevwè* (geef wel), *nïr üz jaehe* (naar huis jagen) en Scharpé: *huizjas, halvjaar*.

10°. f s ch voor klinker.

Doch hier staan wij weer zoo goed als allen met Limburgers, Westvlamingen, Zeeuwen, Groningers en Friezen onder invloed der Praeslavische articulatiebasis, in de *regressieve assimilatie* der f s ch, onder inwerking van den volgenden klinker tot stemhebbende v z g. Laat iedereen weer maar zelf nagaan: *afeten, af en toe, bef en steek, er kwam stof uit, straf en loon, wis en zeker, los en vast, bosch en duin, vergis u niet, pas op, zes el, frisch en gezond, os en ezel, ach en wee, lach en spel, gezag of rijkdom, hij lag al weken ziek, kuch ook maar eens. Geef ons heden ons*

---

1) Jac. van Ginneken: *Grondbeginselen van de schrijfwijze der Nederlandsche taal*, Hilversum 1931, blz. 67—68.

dagelijksch brood, lief en leed, schuif op, half een, lijfeigen, lof en dank, leef in vree, huis en hof, loos alarm, was en is, ijs en sneeuw, lees op, wees u zelf, prijsuitdeeling, reisavonturen, leesoefening, zeg eens, zeg op, hij lag al weken ziek, gezag of rijkdom, dag in dag uit, slag op slag. Wij spreken al deze woorden op f s ch weer lieerend uit, trekken den medeklinker naar het volgend woord, zoodat het voorgaande woord op een open silbe eindigt.

Hierop zijn een paar onbeteekenende uitzonderingen, als namelijk aan de s een explosief voorafgaat, zoo b.v. *een plaats openhouden; straks een fijne sigaar, hij komt daar reeds aan. Aanstonds opende zich het raam.* In deze gevallen was er toch geen open silbe mogelijk. Verder is in toorn of onder hooge spanning weer een uitblijven der assimilatie mogelijk, maar buiten dialect vrij zeldzaam. Ruziemakende jongens kan men wel eens hooren zeggen: *ik wasser fóór jou. Daar passik foor* enz.

Wij hebben dus gezien, dat van de 10 gevallen waarin het Nederlandsch een sandhi-assimilatie vertoont, het Algemeen Nederlandsch althans in drie, het Limburgsch en Brabantsch in vier, het Westvlaamsch en Zeeuwsch zelfs in zeven gevallen ten slotte definitief de Praeslavische regressieve richting hebben gekozen: terwille der open silbe-tendenz, die overigens geheel en al tegen onze Nederlandsche articulatiebasis indruischt. Als wij hieronder ook het Friesch en Groningsch behandeld hebben, zullen wij trachten hiervan nog een ietwat nauwkeuriger overzicht op te maken.

* * *

Wij hebben nu dus achtereenvolgens een tijd van ongeveer 1000 jaar doorloopen en daarin drie perioden van elk ongeveer 350 jaar onderscheiden. En wij zagen daar voortdurend de Nederlandsche en de Praeslavische articulatiebasis met elkander in strijd. Zeker, wij hebben ten slotte onzen ouden aard gered, maar ten koste van hoeveel strijd en tegenspraak?. Dit alles speelde zich af:

1°. bij de nakomelingen der Batavieren en Caninefaten, die gedeeltelijk afstamden van de Chatten uit Hessen.

2°. in het oude Thoringia en de Doringers, die omtrent 300 van Thüringen, deels langs de Veluwe, maar deels ook rechtstreeks door Midden-limburg naar Brabant waren gekomen en gedeeltelijk naar Boulogne zijn weggetrokken.

3°. in de relicten van den grooten Saksen-, Warnen- en Angelen-doortocht midden door ons taalgebied van Groningen tot Duinkerken en Boulogne.

Het is nu de plaats om te toonen, dat in datzelfde millennium zoowel in Groningen en Friesland, als in Westfalen, Friezenveen, en in de Fransche Ardennendialecten, zich mutatis mutandis dezelfde dramatische trilogie, met analoge op- en nedergangen van beide partijen heeft afgespeeld. Ik koos daartoe eerst den beknopten vorm van drie parallelle lijsten. Maar toen ik zag, dat ik daarmee van den lezer veel meer eischte, dan ik mocht veronderstellen, heb ik elk mijner lijsten zoo bondig mogelijk in een beknopt historisch overzicht omgewerkt.

TWEEDE DEEL

HET AANDEEL DER PRAESLAVISCHE ARTICULATIEBASIS IN DE GESCHIEDENIS VAN DRIE TALEN UIT ONZE OMGEVING

I

HET NEDERDUITSCH VAN WESTFALEN EN FRIEZENVEEN.

Gelijk ik hierboven op blz. 5 heb uiteengezet, is het Friezenveensch een geïsoleerd Twentsch dialect, dat ontstaan is door een kolonisatie van Nederduitschers uit het Centraalnedersaksisch of Oostwestfaalsch gebied, zeer waarschijnlijk via het Drentsche Peize (Oudfriesch Pedze) in het begin der 14de eeuw naar de streek van Almelo gekomen. Daar het oudste stuk van 1364 spreekt van het gebruik der gronden gelijk „die vrijen Vresen" dat „van ouds" hebben gehad, moeten wij bedenken, dat zij zich hier blijkbaar als Friezen en niet als Munsterlanders hebben gedragen, en zij dus in Peize reeds tijd moeten gehad hebben, om bij de Friezen in te burgeren, mogen wij hun uittocht uit Oostwestfalen gerust in het begin der 13de eeuw of nog vroeger plaatsen. En dit is ook voor de Oostwestfaalsche taalgeschiedenis zelf van belang, maar nog niet voldoende geëxploiteerd, gelijk aanstonds zal blijken. De Westfaalsche dialecten, waar het hier om gaat, zijn de Oostwestfaalsche dialecten [1]) die zich uitstrekken van het Sauerland in het Zuiden tot Osnabrück in het Noorden. Honcamp schetste het dialect van Coesfeld in *Herrigs Archiv* van 1848 en Woeste beschreef in 1853 het dialect van Iserlohn. Jellinghaus behandelde het Ravensbergsch in 1877 en Kaumann het Munstersch in 1884. Twee jaar daarna verscheen van Holthausen het dialect van Soest, van Beisenherz in 1907: de tongval van Courl bij Dortmund. Schwagmeyer behandelde opnieuw het Ravensbergsch in 1908. Grimme beschreef het Sauerlandsch van Assinghausen en het Munsterlandsch van Ostbevern in 1910 en Niblett kwam in 1913 met het dialectonderzoek van Osnabrück en Pickert in 1917 met een dito van Dorsten aan de Lippe. Van Hans Wix verschenen in 1921 zijne *„Studien zur Westfälischen Dialektgeographie im Süden des Teutoburgerwaldes"*, die uitgaan van Gütersloh, en terwijl Collitz in Bauer's *„Waldeckisches Wörterbuch"* van 1902 een schets had gegeven van den Adorfschen tongval, behandelde B. Martin al de Waldecksche dialecten in zijn *„Studien zur Dialektgeographie des Fürstentums Waldeck"* in 1923. Wij zijn dus over deze dialecten vrij goed ingelicht. Het ongeluk is echter dat dit gebied zienderoogen zijn oeroud dialect aan het verliezen is, en daarom

[1]) Voor de oe schrijf ik hier u, voor de uu: ü.

doet zich hier het merkwaardig verschijnsel voor, dat over het algemeen de jongere studies hier vaak veel minder waard zijn dan de oudere. Bovendien heeft Th. Baader (ZfdM 1923, 204) zeker gelijk, met de meening: dat de voor dit gebied als typisch kenmerk geldende stijgende diphtongen vroeger over een veel grooter gebied voorkwamen, zoodat ik hier van Centraalnedersaksisch durf spreken.

Welnu, tot onze eerste Praeslavische tendenz die er haar sprekers toe drijft, bij de vocalen en consonanten een mouilleerings- en palataliseeringscorrelatie in te voeren, met een krachtige onderlinge assimilatie binnen de silbe of het woord, rekenen wij nu de volgende Nedersaksische klankontwikkelingen.

§ 34. Weeke en harde medeklinkers.

De mouilleering en labiovelariseering van nd tot nj en ng, aanvankelijk door de volgende palatale of velare vocalen geconditioneerd. Zoo vinden wij in „*Hans unter den Soldaten*", dat blijkens een secundaire diphtongeering van ie tot ei en u tot au, tot het groote centraal Saksisch gebied hoort uit de 17de eeuw: *enje* voor Ende, *anjers* voor anders en *Lanje* voor Lande. Joh. Rist geeft uit denzelfden tijd *vanjer* voor „van der," *Lenjen* voor „Landen", *injer* voor „inder", *stündjen* voor stonden, *wunjer* voor wunder, *wunjen* voor wunde, *hunjesfott* voor hondsvot. Richey vermeldt van de 18de eeuwsche boeren om Hamburg: *kinjer* voor Kinder, *bunjen* en *wunjen* voor gebunden en gewunden. Evenals te Eupen komen in het Waldecksche: *henge* voor handen, *hinger* = hinter, *bingen* = binden, *sünge* = sünden, *enge* = ende voor. Terecht brengt Sarauw hier ook de mouilleering der intervocalische d mee in verband in *goien dag, doie* voor dooden, *vaier* voor vader en *roije* voor roode. Ook ld werd in dezelfde streken gemouilleerd. Zoo vinden wij *foljen* = falten, *guljen* = gulden, *molje* = mulde, (Collitz 84 Damköhler 19, Richey 391, *Jahrb. f. nd. Sprachf.* bnd. 12, 134; Bnd. 31, 42; Bnd. 45, 22 en 37, Lasch *Mnd Gramm.* blz. 168, Lasch: *Schriftsprache in Berlin* blz. 81, en Sarauw I 399—400). Dit heele verschijnsel lijkt sprekend op het Middenlimburgsche. Maar ook de ng werd hier na i reeds in het Mnd. gemouilleerd. In Brunswijk vinden wij reeds heel vroeg *Hennighe* (lees *Hennieje*) voor Henningen, *Duringhe* en *scillighen* voor Düringen en Schellingen. Tegenwoordig zegt men in Eilsdorf *dünieje* voor dunning = slaap, te Fallersleben: *spelje* voor spellinge, te Meinersen: *herje* voor haringe, *wêrje* voor afwering, in Bremen *hoolje* voor Haltung, *lövje* voor verloving, *penje* voor penning. Sarauw I 360. Verder ging ook hier de g voor palatale vocalen in j over en viel zoo met de oude j samen. Zoo te Adorf: geven: *jiwen*, gevel: *jiwel*, gegen: *jegen, jegenwarde, jegenode*. Georgius: *Jürgen*, Gicht: *jicht*, Gegel (tandvleesch), *jigel*, Menge: *menie*. Maar tegenover de palatale g en d staan ook gevelariseerde pendanten. De g uit jj of ww met een tusschenphase van gw wordt hieronder behandeld in § 44. De harde d is de dubbele d, die overgaat in een

huig-r, en tot in Twente voorkomt, b.v. in schadde: *scharre*, pad: *padde*: *parre*, modder: *morrə*, zij hadden: *harrn*, schudden: *schurrn* enz.

§ 35. Palatalisiering van velaren en Dentalen.

Voor een vroege palataliseering van velaren en dentalen hebben Bückmann in *Petermanns Mitteilungen* 1918, Sp. 1108 en Seelmann in het *Jahrb. d. Ver. f. Niederdeutsche Sprachforschung* Bnd. 12, 1886, blz. 67 vlgd., goed namen-materiaal bijeengebracht. Uit de spellingen blijkt duidelijk dat hier aanvankelijk voor palatale klinkers steeds een tsj- optrad, die naderhand tot ts en s „gemazureerd" werd.

961	Kielerslebu	1238	Shialersleve	nu:	Sallersleben	
944	Kilinga	1293	Czillinghe	„	Zilly	
1019	Zcielinga	1245	Schielinge	„	Zehling	
1212	Keverlingeburg	1213	Sceverlingeburg	„	Severlingeburg	
± 950	Hokinaslofu	1289	Hotzenleve	„	Hötensleben	
1368	Zcerzendorff	1609	Zerkendorf	„	Kirchendorf	
1149	Kerleggehuse	1260	Tzellingehuzen	„	Kellinghusen	
±1250	Hisimekeburg	1062	Isimiziburg	„	Itzemitzeburg	
888	Kikthi	1297	Tszicte	„	Sickte	
1022	Kissunleve	1160	Szissenlove	„	Kissleben	
1160	Seczelesheim	±1350	Schickelsem	„	Schickelsheim	
1137	Retechburg	1400	Ritzeborch	„	Rückscheburg	
962	Accelanisvenni	1534	Atzenschwende	„	Atzelnwende	
992	Thensciararod	1387	Dentzkerode	„	Dintzerode	
900	Eggihardesrot	——	————	„	Etzkerode	
1246	Herchensale	1347	Hertzensole	„	Hörchensohle	
1351	Mekelenfelt	1137	Mescelenvelde	„	Mekelnfelde	
985	Walbechi	992	Walbisci	„	Walbeck	
——	Willerbilzi	——	Willerbizi	„	Willerbeck	
——	Salbiki	——	Salbozi	„	Salbeck	
——	Colbeke	1036	Cholebize	„	Kölbigk	
——	Curbici	——	Zcurbeke	„	Korbeke	
1210	Mulbiecke	1011	Mulbizi	„	Mulmcke	
1137	Querenbike	936	Quernbetsi	„	Quarmbach	
——	Saltbeke	936	Salbetse	„	Salbke	
——	————	1066	Smeribezi	„	Schmarbeck	beekjes bij Schmarbeck
——	————	1066	Wihtinbizi	„	Wichtenbeck	
——	————	1066	Ibizi	„	Niebeck	
1013	Westerkiellu	——	Wester Tzelle	„	Westercelle	
——	————	——	Bekem	„	Bezzem	
——	————	——	Esbeke	„	Asbize	
1246	Chyarstide	1333	Tserstede	„	Sarstedt	
——	Eckenrode	——	Edzenrode	„	Essenrode	
——	Pokenthorp	——	Pocenthorpe	„	Poitzendorf	

986 Kivinan	1201 Zcivena	„ Zeven
1124 Moikinga	—— ————	„ Mözen
—— Kersne	—— Zersen	„ Sassenholz
—— Werkebeke	—— Wersbeke	„ Wasbeck [1]).

Hierbij sluiten zich nu de boven (blz. 42) geciteerde ki-spellingen van de k- in het Oudsaksisch aan (Holthausen § 242, Gallée § 235—236). En ook in den gewonen woordenschat vinden wij dus: *zint* voor kind, *zest* voor kest, en *zussen* voor *gucken*=kijken, uit Ditmarschen, Nd. Jrb. 2, 134, waar Walter terecht weigert: hiervoor weer maar Frieschen oorsprong aansprakelijk te stellen. Verder komen op heel uitgestrekt gebied reeds vroeg *kiever, sever, tzevere* en *sewel* voor kever voor, en *sal* voor scal voor. Zie hierboven blz. 21.

Te Friezenveen herinnert aan die oude palataliseering ook nog de sj-uitspraak van sch voor ri dus *sjrieve* voor schrijven en verder van de s voor t in *sjtoul, sjtein, sjteure* (sturen) en *sjtaon*. Maar ten slotte wordt de sch hier ook, evenals te Leuven, te Kuik en vroeger ook zeker op de Veluwe: alleen voor palatale klinkers als sj uitgesproken: b.v. *sgaoppe, sgoun, wasgen* en *tusgen* maar *sjinke* (ham) enz. Volgens Sarauw was dat oudtijds in 't Centraal Saksisch nergens in gebruik, maar nu wij het eenmaal voor Friezenveen, waar het verschijnsel ook reeds aan het verdwijnen is, toch onmiskenbaar geconstateerd hebben, zal misschien ook deze conclusie moeten gewijzigd worden.

Of hier behalve in *sjrieve* ook nog andere voorbeelden van palataliseering bij de consonantgroepen van dentaal of velaar plus consonant voorkomt, zou ik niet ineens durven uitmaken: maar zeker vinden wij hier reeds heel vroeg de scl- voor de sl. Zoo b.v. a° 1292 in het Hamburger Stadsrecht in *sclot, sclotel, scluten, doetsclach, scloghe, sclichte* in Lübeck *sclachte*, in Bremen: *sclapender*. En evenals in Nederland heeft in Nederduitschland de Slavische omstelling van tš in št een paar correspondenten. In het Mnd. vinden wij evenals bij ons *drostete* en *droste* voor het oorspronkelijke *drotsete* (Truchsess) en *genstliken* voor *gentzliken* en *arste* uit *artzet, Dinskedach* voor *Dinksedach, wespe* voor *wepse, ruspen* voor *rupsen* en *rispen* voor os. *ripson*.

§ 36. De i- en o-Umlaut.

Hierbij sluit nu natuurlijk ook de Nederduitsche i-Umlaut aan, die wegens de gebrekkige Nederduitsche spelling, juist in zijn geboorteland het langst miskend werd. De na donkere klinkers gelabiovelariseerde

[1]) Teekenend hierbij is, dat Seelmann (noot blz. 67) met een zekere fierheid van goede methode verklaart, dat „selbstverständlich alle Slavischen Zetacismen wie Caniki: Clentze, Lunkini: Lentzen, Huggeln: Hutzeln, Makecherve: Marketzerve: Maxdorf unberücksichtigt blieben!" De gedachte van het toch zoo voor de hand liggend verband tusschen beide feitengroepen schijnt zelfs niet bij hem opgekomen te zijn.

cht, s-, r- en l-groepen verhinderden den Umlaut, en oefenen een juist omgekeerden invloed op de voorgaande vocalen uit.

Zoo wordt *halden* tot *holden*, *ald* tot *old* en *salt* tot *solt*, *selve* tot *sülve* en *sölve*, *welk* tot *wolk*, *silver* tot *sulver* evenals *sechs* tot *sös* en *söstich*.

Maar interessanter is dat ook hier de u-epenthese in Oost- en Westfalen is bewaard in *haulden*, *aulder*, *schaultjar*, *Cauldenebra*, *Auldendorp*, *gewault*; doch ook hier praevaleerde ten slotte meest de secundaire Umlaut in *scyldich*, *(ge)weldig*, *gedüldig* en *helfte* naast *halfte*. Daarentegen was de -ld- na palatale klinkers gemouilleerd, wat uit de i-epenthese blijkt in geld: *gheylt*, *eyweilich*, *heilde*, tegenover *hoolden* en *aulder*.

Maar ook hier komt de echte o-Umlaut voor evenals in het Nederlandsch, zoo in *vole* en *spole* voor *vele* en *spele; söven* en *söventich*, *düsse* en *dösse* naast *disse*, *ducke* naast *dicke* enz.

§ 37. DE PROTHESE EN EPENTHESE VAN J- EN W- TOT STIJGENDE DIPHTONGEN.

Maar vooral de tweede tendenz van de stijgende sonoriteits-silbe toont zich ook hier weer oppermachtig. Omstreeks 1100 [1]) werden ook hier de korte vocalen in open silben gerekt, en bij die rekking trad 1°. in Anlaut

---

[1]) Deze tijdsbepaling is van Agatha Lasch, *P. B. B.* 39, 1914, 166 vgld. die het verschijnsel als Zerdehnung betitelt, en wordt ten onrechte door Frings (*P. B. B.* 40, 112 vlgd.) en Sarauw (*Niederdeutsche Forschungen* I, blz. 47 vlgd.) bestreden, die het heele verschijnsel naar den nieuwen tijd omstreeks 1500 of 1600 willen verleggen, omdat de Mnd.-spelling deze diphtongen niet nauwkeurig weergeeft. Maar los van alle argumenten pro en contra totnutoe bijgebracht, kom ik met het nieuwe argument van onze Friezenveensche kolonie, die juist dit verschijnsel ten laatste a° 1200 uit het stamland moet hebben meegenomen, en tot op den dag van heden, beter dan de meeste Centraalsaksische dialecten heeft bewaard. Over het stijgend of dalend karakter dezer diphtongen heerscht bij de Nederduitsche taalgeleerden, gelijk men uit de samenvattende bespreking van Sarauw I blz. 16—38 zien kan, een Babelsche verwarring, die door H. Teucherts behandeling in het *Zeitschr. f. Deutsche Mundarten* 1921 blz. 97 vlgd. er niet merkbaar op is vooruitgegaan. Sterk door mijn onafhankelijk van hen voor Oostbrabant en Friesland gewonnen zekerheid omtrent het oorspronkelijk stijgend karakter al dezer diphtongen, wijs ik er alleen op, dat hoe ouder onze bronnen voor de Westfaalsche dialecten zijn, ze ons regelmatig des te meer stijgende en des te minder dalende diphtongen opgeven, terwijl althans in één groote reeks van gevallen, Klöntrup ons voor 1820 uitdrukkelijk het stijgend karakter van de je-diphtong voor de oude i van Osnabrück vermeldt, die sedertdien in den dalenden tweeklank iejë is overgegaan. De bewering van Teuchert op blz. 111: „Der Übergang steigender Diphtonge in fallende widerspricht der westfälischen Lautgeschichte" is dan ook niets dan een wanhopige kaakslag in het aangezicht der brutale feiten. Daarentegen doet het weldadig aan F. Wrede in zijn bekende behandeling over het ontstaan der nhd. diphtongen in *ZfdA.*, Bnd 39, blz. 257—301, deze ai, au en äu als „uiteraard dalende op een naslag der oude lange klinkers berustende diphtongen" op blz. 282—83 te zien stellen tegenover de Nederduitsche „uiteraard stijgende, op een voorslag teruggaande tweeklanken", die dan ten slotte plaatselijk in dalende diphtongen kunnen overgaan. Ook collega Th. Baader kwam sedert lang, geheel en al zelfstandig tot dezelfde meening. *ZfdM.* 1923, blz. 203, voetnoot 1. Zie zijn dissertatie: *Historische Übersicht des osnabrückisch-mecklenburgischen Vokalismus*, Münster 1913, blz. 16 en 17.

een j- en w- prothese op, juist als in de Slavische talen. Zoo werd even tot *jäven*, (h)emd tot *jemt*, eten tot *jäten*, el tot *jäle*, ezel tot *jezel*, edel tot *jedel*, edik tot *jedik*, egida tot *jeegde*, egel tot *jegel*, open tot *wapen*, oven tot *waven*, over tot *waver*, olie tot *jölli*, over tot *jüver*, euvel tot *jüvel*.

Maar ook hier staan deze beginklinkers met hun j en w-ontwikkeling niet alleen, maar volgen 2^{0}. alle gerekte klinkers midden in het woord dezelfde neiging, en veranderen zoo meteen alle beginconsonanten in twee correlatieve reeksen: de gemouilleerde en de gelabiovelariseerde, juist als in de Slavische talen [1]. Ter vergelijking met Friezenveen geef ik uit eenige Westfaalsche plaatsen in 't wilde weg eenige voorbeelden die ik noteerde:

Assinghausen heeft tot op den dag van heden zoo peper: *pjepper*, knoken: *knwakken*, kool: *kwalle*, vork: *fwa'ke*, dorschen: *djeskn*, bersten: *bjestn*; vaten: *fjette*.

Ostbevern: hart: *hjette*, Ferkel: *fje'kng*, verloren: *frlwarn*, wortel: *w^{a}attl*, kort: *kwat*, borst: *bwast*, korf: *kwa'f*, paard: *pjed*, kerk: *kje'kn*, steden: *stjer*, beter: *bjetter*, boven: *bwam*, gezopen: *zwappen*, Knochen: *knwakkn*, nemen: *njem*, genomen: *nwam*, stelen: *stjelln*, spreken: *sprjekkng*, vreten: *frjettn* enz.

Osnabrück: darmen: *djärmen*, erwte: *järften*, tergen: *tjärgen*, el: *jäle*, glazen: *gljäser*, hopen: *hwapen*, strot: *strwate*, oven: *waven*, over: *wäver*, bovenste: *bwäveste*, kool: *kwol*, zullen: *schjöllen*, molen: *mjöle*, kreupel: *krjöpel*, dorp: *dwarp*, korf: *kwarw*, vork: *fwarke*, zorg: *zwarge*, 's morgens: *mwarens*, burg: *bworg*, leeuwerik: *ljörke*, stierf: *stwörf*, hol: *hwol*, regen: *rjegn*, vrede: *frjäe*.

Münster: lezen: *ljezn*, kool: *kwolle*, steden: *stjedde*; weder (adv): *wjedr*, temmen: *tjemm*, beter: *bjetr*, kreeft: *krjeft*, leder: *ljedr*, vogel: *fwegl*, bladeren: *bljedder*, Ferse: *fjes*, staart: *stjet*, el: *jel*, week: *wjekke*, vaten: *fjette*, goot: *gwot*, hopen: *hwoppen*.

Courl bij Dortmund heeft paard: *pjed*, dorschen: *djisjn*, kers: *kjesse*, kikvorsch: *fwosj*, hem: *jem*, kort: *kwot*, werk: *wjerk*, kerk: *kjerke*, berk: *bjerke*, dorp: *dworp*, ooievaar, stork: *stwork*.

Iserlohn: zich verheugen: *sik verhjeugen*, weren: *wjeuren*, zweren: *zwjeuren*, el: *jäle*, edel: *jädel*, nemen: *njämen*, week: *wjäke*, melk: *mjälke*, hem: *jäm*, deur: *dwaor*, staart: *stjärt*, poort: *pwarte*, doorn: *dwarn*, sterven: *stjärvn*, bergen: *bjärgen*, berk: *bjärke*, kerk: *kjärke*, dorp: *dwarp*, zorg: *zwarge*, burg: *bwarg*, vorm: *vwarm* enz. Alleen de klinker aa doet hier niet mee aan deze diphtongeering: tenzij misschien in *waan* voor *ane*, *ohne*, en *asem*: *wasem*.

[1]) Ook in Mnd. valt hiermee de diphtongeering der ō[1] en der ē[123] samen; of liever ook deze i̯e en u̯o zijn voorbeelden van de algemeene diphtongeeringswet, die wij ook voor het Nederlandsche Doringsch hebben vastgesteld, en die ook reeds in drie Heliand handschriften opkomt. Deze i̯e en u̯o hebben echter alleen in de Oostfaalsche en het Brandenburgsche peripherie hunne sporen nagelaten. In het overige gebied monophtongeerden ze weer spoedig tot ē en ō. Zoo'n zelfden teruggang vinden wij ook in het Limburgscn, maar bovendien eveneens in het Sloveensch en Serbokroatisch. Vondrak I[2], blz. 118.

Welnu, zien wij nu, wat hiervan te Friezenveen is bewaard!

1. Aan een Germ. i beantwoorden hier: weten: *wjettn*, leven: *ljêm*, schelen: *schjelln*, vele: *vjelle*, versleten: *versljettn*, teek: *tjek*, verzekeren: *verzjekkrn*, hij sleept: *sljept*, beetje: *bjettien*, peren: *pjêrn*, verteren: *vertjêrn*. Ook eenige Umlautsvoorbeelden van a doen hier aan mee, zoo veen: *vjenne*, steden: *stjen*, Deventer: *Djemter*, stekel: *stjekkl*, netel: *njettl*, lepel: *ljeppl*, ketel: *kjettl*, stellen: *stjelln*, hemd: *jemt* en beter: *bjettr*, verweren: *verwjêrn*.

2. Scherp hiervan gescheiden is de Germ. e in steken: *stjakkn*, eten: *jattn*, spreken: *sprjakkn*, spreekwoord: *sprjakwoo'd*, geweest: *ewjast*, ingezeten: *ingesjattn*, verlegen: *verljagn*, neef: *njave*, hij leeft: *ljaft*, weg: *wjag*, deken: *djakn*, gele: *gjalle*, meel: *mjalle*, wever: *wjaver*, week: *wjak(ke)*, begeeren: *begjaan*, wezen: *wjazn*, Frederik: *Vrjarek*, nevel: *njavel*, leven: *ljavn*, zegen: *zjagn* en lezen: *ljazn*. Ook hier hebben zich eenige Umlautsgevallen van a bij aangesloten: vlegel: *vljagl*, beek: *bjakke*, Nimwegen: *Nimwjagen*, geslagen: *esljagn*, keten: *kjattn*, ketel: *kjattl*, ik leg: *ik lja*, die zegt: *die zja*, gesmeerd: *esmjaard*, de deel: *djalle*, merrie: *mjaar*, veer: *vjaar*, weren: *wjaan*, nering: *njaring*, eg: *jaagde*, ekster: *jaakster* en waarschijnlijk naar analogie der ww. als teren, weren ook keeren (uit ai) tot *kjaren*.

3. Aan de Germ. o beantwoorden over: *wavr*, overal: *wavral*, boven: *bwavn*, stoof: *stwave*, gesproken: *esprwakkn*, beloven: *belwavn*, keutersteetje: *kwatters-stjachien*, open: *wappn*, hopen: *wappn*, poten: *pwattn*, boter: *bwattr*, schoteltje: *schwattltien*, (steen)kooltje: *kwallechien*, schoorsteen: *schwastein*, bodem: *bwaam*, koken: *kwakkn*, bedrogen: *bedrwagn*, dienstboden: *denstbwaan*, Borne: *bwarne*; en de volgende woorden met oude u: vork: *vwarke*, korf: *kwarf* en zorg: *zwarg*.

4. Aan de Germ. u beantwoorden verder kort: *kwot*, kortens: *kwottns*, komen: *kwommn*, hij komt: *kwomt*, zomer: *zwommr*, storm: *stworm*, parforce: *prafwos*.

5. Aan i-Umlaut van o en u beantwoorden: *bjönne*: beun = hooizolder, keuken: *kjökkn*, dorst: *djöst*, borst: *bjöst*, korst: *kjöst*, borstel: *bjössl*, schoteldoek: *schjölowk*, dorschen: *djöskn*, burgemeester: *björgrmeistr*, bundel: bussel: *bjeussl*, schorten: *schjeute*, schoot: *schjötte*, je kunt: *i kjunt* of *kjönt*, we zullen: *we zjult*, turf: *tjurf*, burger: *bjurgr*, sukkelen: *sjukkln*, kunnen: *kjunne*, noten: *njötte*, zon: *zjunne*, en aan de o-Umlaut van i en e beantwoorden vele: *vjölle* en Evangelie: *Javengjöllie*, en vreemd: *vrjömd*.

6. Aan de aa beantwoordt hier, evenals in Oostbrabant en Luikschlimburg: waa of wo in Catechismus: *Kwottegissemisse*, Haaksbergen: *Wakkesbaaigen*, spartelen: *spwattelen* en tegen den regel in met een j: *grjavn* voor graven! Een mijner leerlingen meent ook voor dansen: *djaansn* gehoord te hebben.

7. Zelfs voor de lange Germ. ô waarvoor wij in Brabant geen enkel voorbeeld vonden, treffen wij hier *woer* aan voor *hoe*. Woorden als voet, stoel en boek zijn thans *vouët*, *stjouel* en *bouëk*; broeder is *bröjr*. Deze

gaan zeker terug op *stwöel*, *stwöl*, *bwoek*: *bwök*, en *brjür*: *brjör* evenals *höste* op *hwoste*, *edôn* op *edwôn*, *allemöle* op *allemwöle* berusten.

Wij hebben hier dus een heelen voorraad van stijgende sonoriteitsgolfsilben. Maar bovendien een bijna even groot aantal voorbeelden van gemouilleerde en gelabiovelariseerde beginconsonanten. Want wat de representanten van het Praeslavische ras als gemouilleerde of gelabiovelariseerde consonant + vokaal aanvoelen, interpreteeren de vertegenwoordigers van het Noordsche ras natuurlijk weer als consonant + stijgende j- of w-diphtong.

Maar ook hier vinden wij nu eerst weliswaar weinig assimilaties, als kwa: kwottechismus, hwaaste: hwoste: edwaan: edwôn en allemwale: allemwôle, maar des te meer dissimilaties: kjerke: *kjake*, *kaaike*, en verder *hassns*, *hatte*, *kas*, *daade*, *datteine*, *bassn*, *passn*, die allemaal blijkens *hjesses*, *hjette*, *kjes*, *djerde*, *djertien*, *bjerstn*, *pjersn* eerst tot *hjassns*, *hjatte* enz. hun ja uit je dissimileerden en daarna de j hebben uitgestooten, gelijk wij aanstonds over de heele lijn zien gebeuren.

Maar ook alle gevallen onder 1° hadden blijkens de aanstonds te noemen vocaliseeringen als *giejeven*, *giejevel* aanvankelijk geen open e maar een gesloten i. De voorbeelden onder 2° hadden geen a maar een e gelijk *vretn* en *zegn* na de j te hebben uitgeworpen bewijzen. Maar beide groepen hebben onder den dissimilatieven invloed der j (net als in Tongeren *pjêrd*: *pjaard*) hun klinker een stap in den mond naar achter laten doen en dus van *gjievl*: *gjevvl* en van *jäte*: *jatte* gemaakt. Evenzoo hadden de voorbeelden onder 3° aanvankelijk geen a maar een open o die door de dissimilatiekracht der w een stap naar voor in den mond moest doen. Ook vjelle: vjölle en djeskn: *djöskn* (dorschen) zijn een labialiseerende dissimilatie der j.

Maar evenals in Oostbrabant de Noordsche rasmenschen nu weldra hiertegen reageerden, door die stijgende diphtongen via een vocaliseering der j en w in dalende diphtongen om te zetten, en zoo de andere schaal der silbenbalans lieten doorslaan of door eenvoudig die j en w weer uit te laten vallen, zoo geschiedde ook hier te Friezenveen; en nog in veel sterker mate in de Centraalsaksische Nederduitsche dialecten.

§ 38. De reactie der dalende diphtongen.

1. Te Friezenveen vinden wij naast *wjettn* toch ook *ik weet* en voor geven: *giejëvn*, gevel: *giejëvl*, teef: *tiejëve*, gekregen: *ekriejëgn*, gezwegen: *ezwiejëgn*, geleden: *eliejn*, negen: *niejëgn*, allemaal uit de vocalisatie der j uit *gjievn*, *gjievl* enz. ontstaan. Naast *ewjest* ook *ewêst* voor geweest, naast *vjenne* treffen wij hier ook *venne*, voor veen en ezel: *iejëzl*, tegen: *tiejëgn*.

2. Naast *vrjattn* voor vreten komt ook reeds voor: *die vret*, verder *hebbn*, *weg*, *recht;* en voor zeggen naast *dei zja* = die zegt en *zjaen*, ook *zaggn* voor zeggen, en *laggn* = leggen, *regn* = regen, *preekn* = preeken.

3. Naast *bwave* = boven komt door vocalisatie der w reeds *bouwävn* op,

met het nog niet omgeworpen accent naar de ou; naast *dwarp* vernemen wij hier ook *darp* en *daaip*.

Vooral aan dorp: *dwarp*, *dārp* en *darp* moeten wij hier even onze aandacht wijden, omdat daardoor ineens de groote ō: ā verschuiving in het OostMnl. en het naburige Nederduitsch verklaard wordt. Naast *born* kwam ook *bwarn* op en daaruit ontstond *Barneveld*. Naast *Noord* kwam ook *Nwaard* en *Naard* op, en daaruit ontstond *Naarden*, naast woord kwam ook *wᵊaard* op, en daaruit ontstond ons *voorwaarde*; naast *Gode* kwam *Gwade* op, naast *geboden*: *gebwaden* en daaruit ontstonden *Gade* en *gebaden*.

4. Naast zomer: *zwommr* en *zwammr* komt *voewēgl* voor en *vuegltien*, respectievelijk uit *vwoggl* en *vjuggltien* ontstaan.

5. Naast keuken: *kjökkn* hooren wij hier ook reeds door vocalisatie der j *kijokkn* en *kajkn* en verder door eenvoudigen uitval der j *heurn* voor hooren, *huugn* en *huuvl* voor heugen en heuvel, en *vreumde* voor *vrjömde*.

6. Voor de aa vinden wij naast Haaksbergen: *Waksbaaign* door uitval der w: nu ook *hannkaom*: hanekam en *haznjöttn*: hazelnoten.

In Westfalen is dat al veel verder gegaan. Te Munster b.v. hebben reeds alle vertegenwoordigers van i, u en den primairen Umlaut der a, hunne stijgende diphtongen in dalende veranderd: en van de representanten der e, o en den secundairen Umlaut der a hebben alleen de voor een fortis ultrakort geworden vocalen de stijgende diphtongen bewaard. Te Osnabrück, Courl bij Dortmund en te Ostbevern is het evenzoo. Te Assinghausen is de *je*- voor r-verbindingen ook reeds in *iéje* overgegaan. Maar van Gütersloh vermeldt Hans Wix in 1921: dat *alle* diphtongen reeds dalende diphtongen geworden zijn. En in 1886 was het volgens Holthausen te Soest reeds evenzoo. Te Iserlohn en Altena zou het zeer nuttig zijn, dat men eens naging, hoe het sinds Woeste in 1853 dit dialect beschreef, met onze diphtongen verder is geloopen. Maar zoover als nu bekend is, heeft ons Friezenveensch — en dat is wegens de isoleering begrijpelijk — het allerbest den ouden toestand bewaard.

En daarom is het ook van belang althans aan een enkel voorbeeld te zien, dat hier vroeger ook de Algemeen Slavische liquida-metathese moet hebben gegolden [1]) en dat de tendenz ten minste nu nog voortbestaat. Bij het uitvragen van het woord *gort* kreeg ik te Friezenveen toch het onverwachte antwoord *pləgáste*. Wij begrepen er aanvankelijk geen van drieën iets van; en wachtten een andere gelegenheid met een nieuwen proefpersoon af. Maar wij vingen opnieuw denzelfden vreemden visch. Bij nader uitvragen vernamen wij toen echter, dat dit woord eigenlijk *pelgerste* luidde; zoodat wij hier weer een heel nieuw voorbeeld hebben van de oude wet.

[1]) In de buurt van Denekamp ligt het dorp Latrop, vroeger meestal Latterop geschreven. Wij hebben vier oude vermeldingen: Lattorp en Latdorp uit 1272 en 1460, en in 1540 komt opnieuw Lattorpe voor; maar in 1487 heet het reeds Latrop.

§ 39. VAN WIJKS TWEEDE PARALLEL.

In Westfalen vinden wij verder de mouilleering der r voor labialen, velaren en weeke dentalen tegenover de labiovelariseering der r voor harde dentalen weer bijna [1]) volkomen terug; en in zóóver zelfs sterker dan in het Oostbrabantsch en Limburgsch, dat de prothetische j ook in de b- en c-gevallen verschijnt. Duidelijker dan veel lange uitleg zal het volgend overzichtje spreken.

Ravensberg

	1a *baort, aort*	1b *ārm, schārp*
	2a piart, maerts	2b iarwe, iarfte, miarken
	3a iar = airt	3b wiark, biarg, stiarben

Iserlohn

	1a *boart, tort*	1b *ārm, scharp*
	2a piärt, Maerte	2b iärwen, iärfte
	3a aerde, haerde	3b wiärk, biärg

Maar in Friezenveen is het weer volkomen als in Oostbrabant, met dit verschil dat de j der b-gevallen hier in plaats van de gemouilleerde r staat.

Friezenveen

	1a *booəd, oarig*	1b aaim, schaaip, staaik
	2a peēd, Meēt, vee(r)se	2b aaifn, faaikn
	3a eere, weeᵉt, geerne	3b waaik, staaivn, baaig

In 't overige Twente vinden wij een volkomen overeenkomst met Westfalen, dus weer met afwijking van 1b.

Twente

	1a *baord, aordn*	1b *aarm, schaarp, staark*
	2a peerd, Meert	2b erve, merkn
	3a eerde, weerd	3b stervn, werk

Ook voor de ir-voorbeelden doet Friezenveen aan het mouilleeringsverschil mee, maar niet Westfalen, noch Twente, althans niet getrouw.

Friezenveen

1d baaik, kaaike, beschaaime
2d *hassns, kas*
3d *vas, dattein, bassn, djöskn.*

§ 40. DE NIEUWE DALENDE DIPHTONGEN.

Maar toen door de reactie op deze stijgende diphtongen m.a.w. de vocalisatie der j en w of de metathese: de dalende diphtongen hier weer eenmaal geïntroduceerd waren, dreef de Praeslavische articulatiebasis ook hier weer aanstonds krachtig in die richting verder, en zoo zien wij dus hier

---

[1]) Op 1b na.

te Friezenveen [1]), maar ook reeds ± 1350 in een heel groot stuk van Westfalen, de in § 37 besproken ē en ō in *ai, eyg, ou* en *au* overgaan, zoodat wij in Friezenveen vinden: liever: *leiver*, liefde: *leifde*, zien: *zein*, die: *dei*, Friezen: *Vreizen*, verdriet: *verdreit*, ziek: *zeik* en niet: *neit*. Evenzoo diphtongeerde op dit heele gebied de oude Germ. ō tot ou, in doen: *doun*, ploeg: *ploug*, toe: *tou*, goed: *goud*, armoede: *aaimoud*, koek: *kouk*, voet: *vout*, bedroefd: *bedroufd*, Woensdag: *Gounsdag* enz. Maar ook de Umlaut der ō diphtongeerde hier tot ui, zoodat noemde is: *nuimde*, moeten met Umlaut hier *muiten*, koetje: *kuichien*, *betuun* (zeldzaam) *betuine*, bloeden: *blöuden* is geworden, evenals stoelen: *stuile*, genoegen: *genuigen* enz.

Dit is dus de tweede Mnd. diphtongeering. In de 16de eeuw volgt dan vooral in het Westen een derde Nederduitsche diphtongeeringsperiode, waarin de lange ī en ū in de hiaatpositie in ei en ou overgaan. Zoo wordt b.v. *niejē* (nieuwe) tot *neie* of *nije* en *duwen* tot *douwe*, *ruw* tot *rouw* en *nu* tot *nou*. En deze diphtongeering vinden wij nu behalve tusschen Venlo en Eindhoven tot Utrecht en Denekamp, ook weer in Drente, Groningen en Friesland. Wat duwen betreft, hiervoor vinden wij in Zuidlimburg de tusschenliggende palatale diphtong *duien*: weer volkomen in overeenstemming met de nieuwe Praeslavische tendenz. In Friezenveen vonden wij als gevolgen hiervan alleen *now* voor nu, *ow* voor u en *sukkelari:je* voor sukkelarij, en *hi:j* voor hī.

De vierde Nederduitsche diphtongeeringsperiode der 17de eeuw treft nu weer de ē en ō's van alle herkomst, die na de tweede diphtongeering waren overgebleven. Maar dit alles is slechts kinderspel bij de twee groote reeksen van dalende diphtongen, die dan plotseling weer in stijgende diphtongen overgaan in den nieuweren tijd.

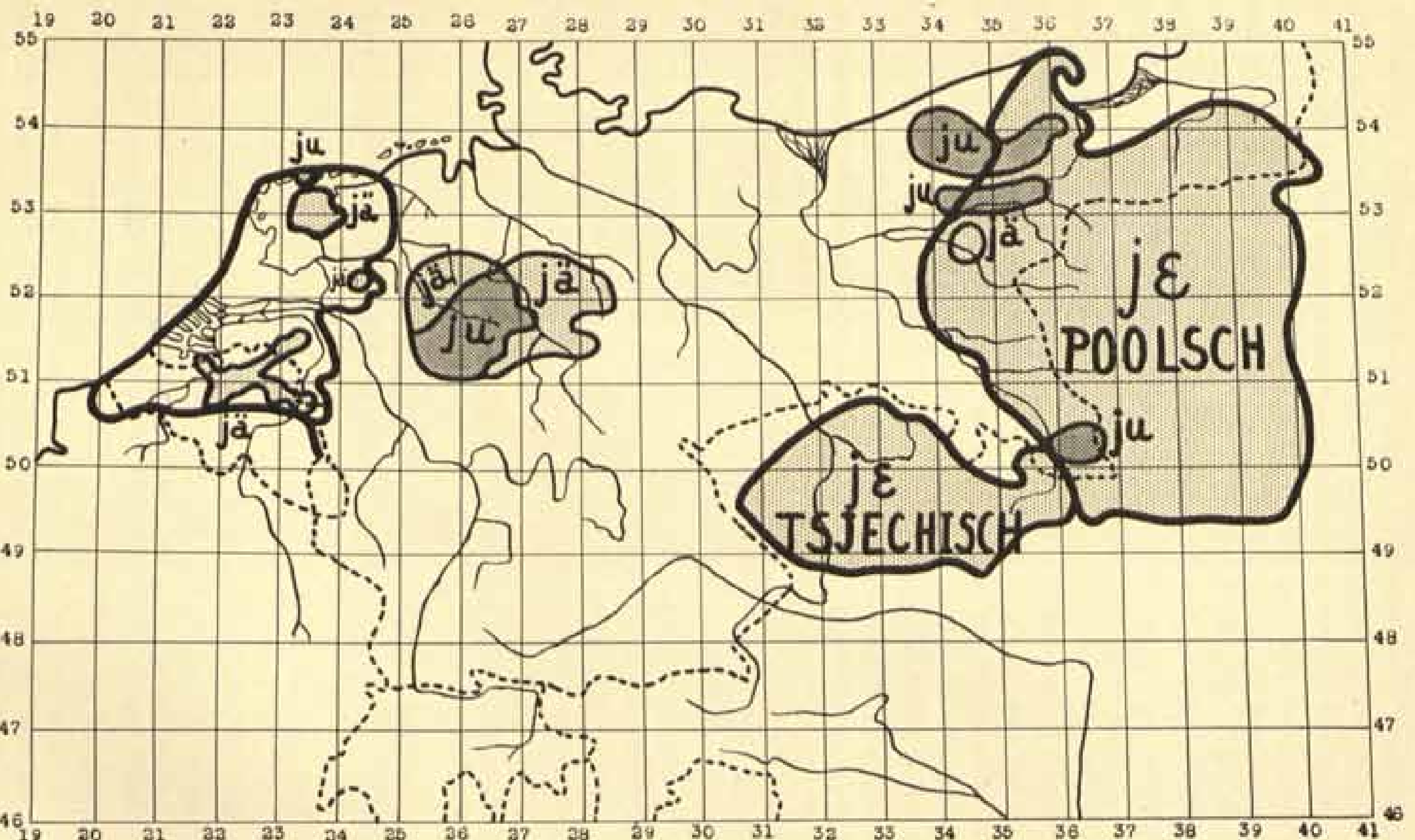
§ 41. De twee kringbanen van dalende en nieuwe stijgende diphtongen.

Een vijfde [2]) Nederduitsche diphtongeeringsperiode, die in de 18de eeuw en weer, juist als de allereerste, in Zuidoost-Westfalen moet begonnen zijn, treft nu eindelijk de ī en de ū in Inlaut. En dat ook deze diphtongeering nog altijd door de Praeslavische articulatiebasis wordt gedreven, zien wij uit het feit, dat zich ook hier weer door een steeds verder gaande dissimilatie der beide diphtong-elementen, twee groote reeksen van dalende diphtongen vormen, waaruit zich nu plotseling weer nieuwe stijgende diphtongen ontwikkelen, cf. § 19. Dat heeft Wrede *ZfdAlt.* Bnd. **39**, blz. 282, na Jellinghaus (zie voetnoot aldaar) het best begrepen, immers hij wees hier-

---

[1]) Opmerkelijk alleen, dat in Friezenveen de oude ē[1] hiermee niet als elders samenviel, maar tot op heden zijn ouden klank bewaard of hersteld heeft. Zoo luidt brief in Friezenveen *breef*, spiegel: *speegel*.

[2]) Deze indeeling in 5 diphtongeeringsperioden ontleen ik aan Agatha Lasch: *Vom Werden und Wesen des Mittelniederdeutschen*. Jahrbuch f. Nd. Sprachforschung 1926, Bd. 51, 71 vlgd.

Kaart 18.

j- en w-prothese en stijgende j- en w-diphtongen. Met ju geven wij hier de recente diphtongeering in het woord: Haus: huis aan, met jä de oudere algemeene j- en w-diphtongeering.

voor onmiddellijk naar de eerste nd. diphtongeering van dorp: *dwarp* en bäter: *bjäter* terug; en constateerde ook hier, bij de reeksen der aanvankelijk dalende diphtongen: weer een voortdurend verdergaande dissimilatie. Mīn wordt mei̯n: mäi̯n: mai̯n: möi̯n: moi̯n: mui̯n: en springt nu om in mu̯in of mwin; en hûs wordt hou̯s: höu̯s: hau̯s: häu̯s: heu̯s: hiu̯s en springt nu om in hi̯us of hjûs; zoodat wij in de beide eindtermen niet slechts een stijgenden diphtong, maar ook de beide geliefde mondvernauwingen der Praeslavische articulatiebasis vereenigd wedervinden. Het zijn ten slotte twee kringbanen, want het eindpunt van beide ligt weer vlak naast het beginpunt; en zij gaan in juist omgekeerde richting en hebben precies dezelfde tusschenstations. Ja, er zit een verwonderlijke, voor het dieper doordenken zelfs een ijzingwekkende consequentie in die aangeboren neigingen, ook al schenen zij eeuwenlang veranderd of ten onder gegaan, zij keeren op het eerste gunstige oogenblik onmiddellijk in hun eerste primitieve vormen weder en let wel: door den Deutschen Sprachatlas weten wij, dat al die tusschenvormen in de peripherie van het verschijnsel trouw bewaard zijn gebleven, en ons juist door hun onderlinge stratificatie duidelijk toonen, hoe zij uit elkander zijn ontstaan. De parallel zou voorzeker nog veel duidelijker uitkomen, als wij ook voor de Kleinrussische diphtongen even veel en even nauwkeurig geobserveerde feiten hadden. En dat ook hier allerlei langs anderen weg ontstane diphtongen zich bij deze dubbele kringbaan aansluiten, kan ieder voor zich in elke nieuwe Westfaalsche dialectgrammatica nagaan. Let slechts op woorden als Wind of Hund. Zie H. Wix, §§ 343 en 364.

§ 42. INGVAEONISMEN.

Maar verder hooren bij de Praeslavische open-silbetendenz in het Centraal-Saksisch dialectgebied weer een heele reeks der zoogenaamde Ingvaeonismen. Op de eerste plaats verschijnt hier de Oudgerm. diphtong au als a, b.v. ca 1500 in Osnabrück in *happe* voor hoop en hoopen, in Elberfeld *affgekafft* voor *afgekauft*. Maar verder hoort natuurlijk hiertoe de Oudsaksische vocaliseering der nasalen voor tautosyllabische f, þ en s met nasaleering van den voorafgaanden klinker, die later weer oraal werd. De woorden *süd*[1], *gôs* (gans), *ûs* (voor ons), *vîf*, *safte*, *mûde* (voor mond), *swîde* naast *svinde*, *vornuft*, *vornüftig*, *jöget*, *sevede*, *negede* en *tegede* voor 7de, 9de en 10de (evenals oksl. *devętŭ*, *desętŭ*: tsjech, *desátý*, *devátý*) zijn er in het Middelnederduitsch de meest bekende voorbeelden van. Latere staaltjes, ten getuige dat de tendenz werkzaam bleef, zijn *mennisco*: *mensche mêske meiske*; *thionost dênest dênst*: *dêst*. *Monasteriu monestre mänster*: *Möster möyster*. Ja, op een deel van ons gebied verruimde zich de tendenz tot nasaal + tenuis, en zoo werd in de graafschap Lingen: rond tot *rount*, zink tot *seink*, en pompe tot *poumpm*, alle met genasaleerde diphtong.

---

[1]) Sauerland: in Westfalen Siurland, Sûrland uitgesproken, komt van Sûtharland.

Maar op een groot deel van het Westfaalsch gebeurde nog iets anders. De onbetoonde e- voor de slot -n werd hier zóó genasaleerd, dat er een nasalis sonans ontstond, die evengoed aan de open-silbentendenz beantwoordt en die onze Twentenaars weer niet per toeval met de Groningers en Zeeuwen gemeen hebben. Maar ook de assimilatie van nd tot nn hoort hiertoe, evenals die van ld en nl tot ll. Dan 1°. de syncope der r in de dentaalgroepen art, ars en arn, zonder den klinker te verlengen in hard: *hat*, zwart: *zwat*, Harz: *has*, karse: *kas*, Harst: *hast*; 2°. de vocalisatie der r in de groepen van ar + velaar of labiaal in Farbe: *fawe*, Markt: *mākt*, arg: *āg*, warm: *wām*, arm: *ām*, sarg: *sāk*, harken: *hāken*, Bark: *bāk*, scherp: *schāp*, baard: *bouēd*, Farn: *fouēn*, Karte: *koutn*, Tarte: *toutn* en analoge ontwikkelingen bij de andere klinkers. Eveneens te Friezenveen: dertien: *datteine*, veertien: *veēteine*, kort: *kwot*, korst: *kjöste*, borst: *bjöste*, hert: *haəte*, baard: *booəd*, geweer: *geweē*, oor: *oē*, smeer: *smjēē*, bakker: *bakke*, leger: *lege*, venster: *fenste*, akker: *akke*, jager: *jage*, houthakker: *holthakke* enz. Zie verder § 45.

§ 43. Laryngaliseering en het gutturaalprobleem.

Ook hier toonen alle velaren de neiging om meer naar achter in den mond te gaan. De Germ. ch wordt tot h. En de h valt ten slotte af, vooral in Mecklenburg, Zerbst en de andere streken, waar nog betrekkelijk laat een Slavische bevolking hare taal heeft behouden. En ook de foutieve voorvoeging van een h komt hier voor, gelijk wij dat hierboven op blz. 87 van Wrede reeds hebben vernomen. Maar ook de media G is hier al vroeg achteruit geweken en spirant geworden, en valt in Anlaut thans met de stemlooze ch samen; en valt in Inlaut, juist als in het Vlaamsch spoorloos weg, zoo in *saēse*: zeis uit ond. segisna, *meəkn*, meisje, *aəsk*, ijselijk uit ond. egiso enz. Terwijl sp en st zoo blijven, wordt sk tot sch geassimileerd. En ook de ks in woorden als *wachsen*, *Ochs* enz. wordt aan een harde s gelijk gemaakt. Dat de w en de j ook hier regelmatig in g overgaan, zullen wij in ons volgend nummer nog ervaren.

Verder vinden wij ook hier dissimilaties van dentalen en labialen tot velaren Ravensberg *dwin-twilsk*: *quūįnen* (in Nederl. schrift: kwoeinen) (dwijnen, kwijnen), dwars (*twas*) wordt hier *quer*, dwarrelwind, *kwiarwuįnt*: Querwind; twijg, twik: *quick*.

§ 44. Rondingen en Ontrondingen.

Ten slotte vinden wij ook hier onze labialisaties en delabialisaties terug. In Friezenveen vonden wij immers reeds *vjölle* naast *vjelle*, *zeuventien*, *vrjömde* en *vreumde* voor vreemde, *nummedale* voor niemendal en *zeulve* voor zelve, en daartegenover: de delabialisatie: *fleiwten* uit *fluiten*. Maar in het Mnd. vinden wij hier eveneens voorbeelden van (waar ik blz. 28 op doelde): zoo *vrömede*, *twölef*, *wölp* (welp), *wolfte* (gewelf); en in de

nieuwere dialecten krioelt het ervan b.v. weltern: *wöltern*: *wültern*, smelten: *gesmöltet*, swepe: *swöpe*: *šwüpe*, spinnewebbe: *wöbbe*: *woppe*, mermelen (marmeren) *mörmelen*, peper: *pöper*, *pöpper*, swemmen: *swömmen*, werd (wordt): *wort*, vels: *vols*, vele: *føl völle volle*, teppet (tapijt): *töppet*, nemeliken: *nömeliken*, nemen: *nömen*, *vornomet*, helpe: *holpe*, helpen: *hölpen*, selve: *solven*, *sülf*, selfte: *solfte sölfst sülwest*, silver: *sülwer*, fiftich: *füftich*, wimpeln: *wümpeln*, eme (hem) *öme*, ene: *öne*, er: *ör*, et: *öt*; efto: *öfte*, eder: *öder oder*, desto: *duste*, dit: *düt*, desse: *dösse*, sechs: *sös süss*, nest: *nöst*, resten: *rösten*, gistern: *güstern*, dessel: *düssel* (Dechsel), leschen: *löschen*, sinder: *sünder*, trent: *tront*, rennen: *rönnen*, beginnen: *begunnen*, jene: *jöne ghönne*, ginder: *günder* enz. juist als bij ons. Collega Baader meent, dat deze rondingen vooral in de Westfaalsche bergen thuis zijn. En dit is zeker dat de rondingen die hij uit Maspe bij Blomberg in Lippe citeert, zooals *hoy* voor hij, *woy* voor wij, *hüur* voor hier, *böte* voor beide, *lüjjen* voor liggen en *söjjen* voor sagen, alle Nederduitsche voorbeelden verre in de schaduw stellen. Daarentegen vindt hij de ontrondingen vooral in het Munstersche vlakke land [1]). Ten onrechte meent Sarauw weder, dat de ontrondingen hier jong moeten zijn. 't Is weer de oude geschiedenis van de Middeleeuwsche spelling, die hier de waarheid bedekt. In Goslar (14de eeuw) vinden wij toch reeds e voor ö, zooals in *Kerbe* voor Körbe. In de 16de eeuw *krepel* voor krüppel enz. Volgens Bierwirth worden in Meinersen thans alle oude lange ö en ü's door ê en î vervangen. Joh. Müller zegt van Hildesheim dat de ö en ü er heelemaal verdwenen zijn. En hetzelfde is te Börssum het geval. Dat lijkt dus op Bree en Hasselt ten onzent. In Bremen worden niet alleen de lange ö en ü's ontrond, maar ook de oi tot ai: en dat zeker sinds de 15de eeuw. Verder vinden wij in de nieuwere dialecten ai voor oi nog te Munster, b.v. *baime* (voor boomen) en *straien* voor strooien; te Iserlohn *haigen* (hooien), in Ditmarschen *freien* en *streien* voor freuen en streuen, *fraid* voor Freude, en in Altengamme nog veel meer sporadische voorbeelden in het mik-gebied.

Alles te zamen toont zich hier dus de labialiseeringstendenz nog volop in levenden bloei, maar is ook de mouilleering nog hier en daar sterk genoeg, om haar telkens het gewonnen terrein te betwisten, en haar soms zelfs alle rondingen te ontnemen.

Maar ook de delabialiseerende consonantenterugwijking heeft hier sporen nagelaten. Niet alleen dat *swister* tot *süster*, en *swil* tot *sül* (schwelle) en *twisken* evenals in het Nederlandsch tot *tüsken* werd; maar de vollippige w wordt ook hier bijna overal tot dentolabiale v, b.v. in water: *vata*, wit: *vit*, wünschen: *vünskn*. Qual: *kvāl*, tweelingen: *tviəzn*, zwart: *svat* en verder voor r en l tot f in wringen: *fringn*, mnd. wrechtunge: *frechtunge*, wrijven: *fruivn*, wreed: *froət*, mnd. wlispen: *flispn* en ook wir: *fi*. Verder wordt in Zuidwestfalen evenals in het Maastrichtsch anlautende w over m tot b, in

---

[1]) Th. Baader: *Grundlagen der Sprachgeschichte Westfalens*, in Th. Wegner: *Beiträge zur Westfälischen Heimatkunde*, Westfalenland, Bnd 4, Sonderabdruck, blz. 14, voetnoot 36.

Wacholderbaum: *Machollerbäum* in *bao* = wie, *bat* = wat, *bo* = wo, wamšen: *bamšen*, ndl. weeseboom: *biešebäum*, *wanteske*: *banteske* (esch) en *wandwihe*: *bantwuje* (weide). Zoo wordt wrijven ook tot *bruįbn*, *schaowheošse*: *schaobheošse*, schrijven tot *schruįben*, zeven tot *siëbm*, boven tot *boëbm*. Maar bovendien gaat soms in hetzelfde woord dan die b of f uit oorspronkelijke w ten slotte in g over zoo in *wlōm* (troebel) *wlōmen*, *blom*: *flom*: mnd. reeds *glomen*.

Maar evenals in Brabant en Limburg worden hier w en j ook tot stemloozen spirans g in *winseln*: *chünšelen*, *Wonsdach*: *Geonsdach*. Ravensberg: *kawweln* luidt in Paderborn: *käggeln* (zanken); maar vrouw luidt ook in Ravensberg *frugge* en grauen: *grüggeln* en bij Daniel van Soest komt *vrië* reeds als *vrigge* voor. Ja, dit verschijnsel vertoont zich hier zelfs in verregaande consequentie zoodat het over een groot gebied een belangrijke klankwet zonder uitzondering is geworden. In Soest worden toch:

1°. kraaien, draaien, zaaien, waaien, naaien en maaien tot *kregn*, *dregn*, *segn*, *vegn*, *negn* en *megn*, ik draai wordt tot *dregge*.

2°. schreien, vrijen, wij(d)en, zijen (ziften), rijen, (ge)dijen en betijen, te Gütersloh tot: *šchregen*, te vergelijken dus met Ned. schreken, maar te Soest tot *šrign*, *frign*, *vign*, *sign*, *rign*, *dign* en *betign*; ik vrij wordt *frigge* en rijstebrij tot *brigge*.

3°. bloeien, gloeien, snoeien, moeien, schroeien, broeien en 't meerv. van koe worden *blögn*, *chlögn*, *snögn*, *mögn*, *schrögln*, *brögn* en *köge* (te vergelijken dus met ndl. moei: muug).

4°. bouwen, brouwen, (ver)trouwen, (waar)schouwen, ruw, en uwe worden tot *bugn*, *brugn*, *trugn*, *schugn*, *rugge* en *ugge* (De u is de ned. oe).

5°. gruwel, stuwen, brouwer, kluwen, zuwel (priem) en rouwen worden hier tot *chrügel*, *stügn*, *brügga*, *klügn*, *sügl* en *rügn* (te vergelijken met ned. ruw: ruig).

6°. ei en eieren, breeder: breejer, Mei, klei, meier, beieren en rein worden tot *eg* en *egga*, *bregga* en te Gütersloh: *Meg*, *kleg*, *meggə*, *beggə*, *regn*.

7°. kauwen, houwen, mouw, dauw, pauw en ond, glau worden tot *kogn*, *hogn*, *mogge*, *dogge*, *pogge* en *chlogge* (te vergelijken met nedl. kloek uit glau).

8°. strooien, dooien, ooi, hooien en hgd. freuen worden tot *strögn*, *dögn*, *ögge*, *högn* en *frögn* te vergelijken met ned. vreugde. Ja zelfs worden *violine*, *lilie*, *kastanie* en *Marie* tot *figeluįne*, *lilige*, *kristanige* en *Meag*; welke laatste voorbeelden onmiddellijk herinneren aan de Tsjechische woorden als *fijola*, *pijano*, *historije*, *Marije*. Het Oudkerkslav. schrijft gewoonlijk *Marigye*. F. Holthausen, *Die Soester Mundart*, Norden, Leipzig 1886, §§ 124—130. H. Wix: *Studien zur westf. Dialektgeographie* § 197 en § 425. In al deze gevallen is de lange klinker + dubbele of gerekte j of w in een korten klinker + g overgegaan; en misschien is soms een gw de tusschenphase geweest, die door delabialisatie tot een g werd.

§ 45. SILBENVORM EN SANDHI.

Ook de Westfaalsche silbenvorm was van huis uit gesloten, evenals de Nederlandsche. Maar daarom juist is het van te zwaarder gewicht, dat wij in den loop der Westfaalsche taalontwikkeling ook hier toch weer allerlei consonantgroepen op het eind der silben zich zien vereenvoudigen en allerlei sonanten op het eind der silben zien afvallen b.v. gar: *cha*, vater, *fār: fā*, bär: *bā*, gröter: *gröta*, wunder: *wunə*, mehr: *meə*. Op breed gebied is r voor consonant verdwenen, r voor st en cht verdwijnt bijna overal, gelijk reeds uit de voorbeelden van § 42 te zien is. Ook l voor consonant eclipseert wijd en zijd: welke: *vekke*, sollst: *sast*, sollt: *söt*, zullte: *süəkke*, willst: *vost*, wollt: *vét*, als: *es*, Wilhelm: *Viləm*, juist als de Boheemsche naam luidt.

De t van den 3den pers. Sing. en 1en en 2den pers. plur. valt af: *he lich*: hij ligt, *sent wi*: *sen wi*, *sent ji*: *sen ji*, verder *nich* = nicht, mangest wordt *manges*; niet alleen hs wordt ss, maar ook st en ts worden ss b.v. *wusste* wordt *wusse*, betasten: *tassen*, bersten: *basten: bassen;* hetzen: *hissen*.

Juist gelijk in Groningen, Twente en Zeeland komen hier ook de silbenvormende n en de m sonans aanhoudend voor; en evenals in Zeeland zijn de r en de l sonans hier allesbehalve zeldzaam.

Interessanter dan deze silbenvormvereenvoudigingen, waartoe wij ook eenige der bovenvermelde Ingvaeonismen moeten rekenen, zijn de omstellingen, die hier weer meer en meer in overeenkomst zijn met de algemeen-slavische liquida-metathese. Zoo vinden wij juist in dit Westfaalsche diphtonggebied een heele reeks dorpen met omgestelde naam, zoo Sassendorf: *Sastrop, Kätrop, Hultrop, Hatrop* enz., enz.

Maar het meest sprekend is ook hier weer de sandhi, al hebben wij hiervoor niet zoo overvloedig materiaal als voor Nederland. Alles wat wij hiervoor geven, is uit Soest en Ravensberg en aan Jellinghaus en Holthausen ontleend. Het opvallende is, dat hier zoo vaak een totale assimilatie optreedt, en dat daarbij altijd de volgconsonant zich weet te handhaven. Alle totale assimilaties zijn dus regressief.

1. p t k voor b d. Hiervan geeft Jellinghaus voor Ravensberg voorbeelden uit de conjugatie en de woordvorming met de Limburgsche vergelijkbaar: diepte: *daoipde*, hij raakte: *raogde* en vloekte: *flokde*, hij smookte: *smaokde*, het spookte: *spokde*, stootte: *staodde*, in Gütersloh luidt ontmoette: *entmode* en fluitte: *fleudde* van fluiten en *beudde* van buiten (vuur aanmaken).

2. p t k voor v z g: *had ze*: *haz ze*.

3. p t k voor l r n m, *dat men*: *dame*.

4. p t k voor h j w *mötwi*, *möfi*, *laot wi*: *laofi*, *dat wi*: *dafi*, *häp wi*: *häwwi*, *häpji*: *häjji*.

5. p t k voor vocalen, *dat is*: *das*, *wat ik*: *vak*, *had ik*: *hak*, *vreet-er*: *frädde*,

6. f s ch voor b, d. Ook hiervan zijn te Ravensberg mooie voorbeelden in *kaufte*: *kaofde*, *suchte*: *sogde*, *achte* (8ste): *achde*, *dachte*: *dachde*, *fünfte*: *füwde*, *musste*: *mosde*, *haüchte*: *haügde* maar *istat* = is dat, *biste*: bist du.

7. f s ch voor v z g.

8. f s ch voor m n l r *darf man: drame, geef mij: gimmi.*

9. f s ch voor h j w.

10. f s c h voor vocalen. *chievat*=geef't. *hov un hiųs, de bráv is tā, iəzet, is het, mag-ik, halz-af, vaz ok* (was ook). *kranz op, dazók* = dat is ook, *sèk*: zeg ik, *lèk*: leg ik. Al is ons materiaal niet rijk, de conclusie dat al deze gevallen zonder één uitzondering geheel of hoofdzakelijk op een regressieve assimilatie berusten, bewijst dat ook hier de open-silbentendenz zoo goed als oppermachtig regeert.

Alles te zamen genomen heeft dus in de ontwikkelingsgeschiedenis van het Westfaalsch en Friezenveensch de Praeslavische articulatie-basis een machtige rol gespeeld, wat met het oog op de Wenden wel wonder zou zijn als het anders was.

II.

HET FRIESCH EN GRONINGSCH.

Het Oudfriesch van anno 1200 valt in 2 dialecten uiteen: 1°. het Oostfriesch [1] en 2°. het Westfriesch. Het Oostfriesch reikt van de Weser tot de Lauwers en omvat dus behalve het Oostfriesch in Duitschland (*Rüstringer Recht, Brokmerbrief* en de *Rechten van Emsingo*), ook vooral de Oudfriesche taal van onze provincie Groningen (*Recht v. Hunsingo, de oorkonden der Groninger Ommelanden in het dialect van Fivelingo, en de fragmenten van een psalmvertaling*). Dit Groningsch Friesch leeft thans nog voort op Schiermonnikoog [2] en gedeeltelijk ook in het Stadfriesch. Het Westfriesch daarentegen reikt van de Lauwers tot het Vlie en is ons overgeleverd in den: *Codex Unia* en het *Jus Municipale Frisonum* met alles wat Sipma onlangs bijeen heeft gezet.

Uit de 17de eeuw hebben wij vooral de geschriften van Gijsbert Japicx, vaak Middelfriesch geheeten. Het Oud- en Middelfriesch leeft voort in het Boerenfriesch der provincie Friesland, en op Oost- en Westterschelling.

§ 46. Palataliseering van velaren en dentalen.

Welnu, tot de eerste Praeslavische taaltendenz der mouilleerings-correlatie der consonanten en vocalen en hun wederkeerigen invloed op elkaar, behooren de volgende Friesche klankontwikkelingen:

1°. de verregaande Oudfriesche palataliseering der velare en dentale consonanten onder den invloed der volgende praepalatale klinkers:

---

[1] Hiertoe moet ook het Noordfriesch behoord hebben, waarvan ons geen oude teksten zijn gespaard.

[2] Behalve Th. Siebs baanbrekende *Geschichte der friesischen Sprache* in Paul's Grundriss² 115 2 vlgd., die den grondslag gaf voor dit hoofdstuk, hebben wij voor Schiermonnikoog nog L. Eykman: *Phonetische beschrijving van de klanken der Schiermonnikoogsche taal*, Kon. Akad. Amsterdam XXV, 1, 1925.

a. der velaren (Siebs, *Grundriss*² 1293-4). Oudwestfri. kerk: *tsierke*, kaas: *tziesa*, kelk: *tzyelk*, ketel: *tzettel*, Nieuwwestfri. Grouw *tsjerke*, *tsjies*, *tsjelk*, *tsjettel* enz. owfr. Wiking: *witsjing*, laken: *letsen*, hekel: *hitsl*, denken: *tensa*, geld: *jêld*, geven: *jeva*, gat: *jet*, nwfri. *jild*, *jaan*, *jister*; leggen: owfri. *lidzia*, zeggen: *sidzia*, wieg: *widze*, nwfri. *lizzen*, *sizzen*, Molkwerum: *widzje*, *widze*; mengen: owfri. *mendzia*, brengen: *brinschze*, gegangen: *gendzen* enz. (1298—1301).

b. der dentalen (ibid. 1272 vlgd.) owfri. tuierstok: *tyader*: *tsader*.

2⁰. De Nieuwfriesche palataliseering der 15de eeuw onder den invloed van de volgende j;

a. der velaren ofri. *makia*: *wakia*, *smakia*, *kokia*: nwfri. *meitsje*, *weitsje*, *smeitsje*, *kwaitsje*; nwfri. *lôkje*, *plôkje*, *rekje*: *lwaitsje*, *plwaitsje*, *reitsje*; nwfri. *lakje* (lachen): *laitsje*, melke: *meltse*, elk: *elts*, *honik*: *hwants* (kemphaan), *madik*: *maits*, *skrak*: *skraits*.

b. der dentalen, ofri. *fatia*, Japicx *fettjen*, nwfri. *fetsje*, nwfri. *fjuchtje*: *fjuchtsje*, wwfri. *praatje*: otersch. *prâtzje*, wtersch. *preitse*, nwfri. *tien*: *tsjen*, tegen: *tsjin*; nwfri. zaaien: *siedgjen*: *sidzjen*, eggen: *eydgjen*, *eidsje*; nwfri. dik: *tjuk*: *tsjuk*, dienen: *tsjônje*, deksel: *tsjuksl*.

Dat zijn dus duidelijk twee palataliseeringsperioden: de eerste in het Oudfriesch, de tweede in het nwestfriesch van de 15de eeuw.

Omzetting van tš in št vinden wij in het Rüstringer Recht ketel: *tsjettel*: *sthitel*, kaak: *tsiake*: *sthiake*, kerk: *tsjerke*: *sthereke*. Ook in 't Emsfriesch van Cadovius Müller a° 1700, komt nog *stiurc* voor kerk voor. Maar in het Oudwestfriesch handhaaft zich de tsj. In het begin der woorden heeft het Nieuwwestfriesch nog veelal de tsj bewaard; maar in Inlaut hooren wij thans voor de ps de sp in *rasp*, *gasp*, *wispel*, *hispel*, *hespel*; maar de ps slechts in weeps, waps; ook Groningen heeft *weps*, 't Groninger land heeft ook *geps*, maar de stad Gr. gaspe. Verder overal kwispel, rasp, haspel, ruspeln en wispelturig.

3⁰. de mazureering of sibilantiseering is hier gelijk men ziet bijna overal aanwezig; zoodat de volle bewaarde palatale affricaten zeldzamer zijn, dan de sibilanten Cf. Siebs: *Die Assibilierung der friesische Palatalen*, Tübingen 1887. Denk maar aan owfri. brōk: brēk; nfri. brits, Sneek: *Snits*, gesproken: *spritsen*, gebroken: *britsen* en gestoken: *stitsen*. Maar wat vooral Praeslavisch aandoet, is dat de tweede palataliseering zich ook uitstrekt tot de gevallen dat tusschen de velaren en den palatalen klinker een w of l, n in staat, zoo ofri. *quetha*, nfri. *kwetteren*: *tsjetteren*, ofri. *quād*: nfri. *tsjoed*, ofri. *hwēl*: [1]) nfri. *tsjiel*, fri. *gnap*: *tsjep*, nl. opknappen: nfri. *optsjeppen*; nfri. slobbes: *sjobis*; klissen: *yn'e tjis sitte*.

Alleen valt hier in tegenstelling met het Slavisch de tusschenstaande sonant uit. Ik weet wel, dat men zich van deze voorbeelden met allerlei

[1]) Evenals in het Slav. wordt chw. hier ook tot f in hwel: fial (wiel). Als het oud gewaande thial van Siebs *PBB* 23, 256 iets anders is dan een vergissing of verschrijving voor fial, moeten wij aannemen dat hier de labiovelaren evenals in het Grieksch voor heldere vocalen ook tot dentalen zijn geworden.

min of meer gewaagde veronderstellingen heeft afgemaakt, maar dat was, omdat men zelfs de mogelijkheid van zulk een Slavische oplossing niet kende.

§ 47. Weeke en harde medeklinkers.

Maar behalve in sibilanten, gaan de palatale affricaten ook vaak in louter gemouilleerde tj en dj over, zoo b.v. te Molkwerum: *tsjerke*: *tjerke*; *tsjiës*: *tjiës* (kaas), *tsjettel*: *tjettel*, *tsjênje*: *tjênje* (karnen) en zoo sluit hierbij de algemeene mouilleering en labiovelariseering der consonanten in het nwfri. aan. Zoo komen te Grouw b.v. naast elkaar voor: bj, fj en mj naast bw, fw en mw; kj, gj naast kw en gw; nj, rj en lj naast nw, rw en lw; tj, sj naast tw en sw; al wordt in plaats van de door mij bedoelde w hier gewoonlijk een o of u geschreven [1]). Men zie hiervoor ook de hieronder volgende groote woordenlijst. Verder worden ook hier al spoedig de g en d tusschen palatale vocalen gemouilleerd zoo in dag tot *dei*, weg tot *wei*, regen: *rein* en nagel tot *neil*, fage: *feij*ᵉ, jage: *jeije*, hagel: *heil*, kegel: *keile*, vlegel: *fleijel*, slegel: *sleije*, skaege: *skaeije*, blaegje: *blaeije*, gelegen: *lein*, gezegd: *sein*, gezwegen: *swein*, eigen: *ein*, geslagen: *slein*, segen: *seine*, wagen: *wein*, goed: *goeje*, kleed: *klaeije*, naed: *naeije*, mede: *mei*, smede: *smeije*, dede: *deije*, leide: *leie*, lide: *lije*, snide: *snije*, snider: *snijer*. Dit komt ook in Groningen voor. Daartegenover gaat de gelabiovelariseerde d in een alveolare r over: Oudfri. ags. *Wōdnesdaeg*: *Wōrnisdei*, nwfri. *hâlde*: *hâlre*, *noadich*: *noarich*, *lading*: *laring*, *eadebarre*: *earrebarre* enz. evenals in het Groningsch *kladde*: *klarre*, *podde*: *porre*, *schadde*: *scharre*, *stadig*: *stoarig*, *ik hadde*: *harre* geworden zijn.

Van de l komen naast de neutrale l, een gemouilleerde en een gevelariseerde variant voor, die respectievelijk vaak in j en w overgaan, *kald*: via *kauld*: *kaod*, *ald*: via *auld*: *aod*, en *salt*: via *sault*: *saut* (zout). Voor de l : j zie hieronder.

De nj, lj, rj, hj en dj worden op Schiermonnikoog vaak door assimilatie met de j tot een loutere mouilleering b.v. *tjinje*: *tjije*, *ljucht*: *jucht*, *ljaif*: *jaif* (lief) *fljugt*: *fjugt* (vliegt), *rjucht*: *jucht* (recht) *hjit*: *jit* (heet), *djŷr*: *jŷr* (duur) *hiendjer*: *hienjer* (paard) *djêp*: *jêp* (diep).

Maar ook op Westterschelling woedt zoo de mouilleeringslust, daar hier lj, dj, wj en kj in de loutere j overgaan: *lja*: *jea*, *lio*ᵉ: *joe*, ofri. *liāf*: *jeaf*, ofri. *forliāza*: *ferjéze*. Oostttersch. *wioek*: westtersch. *joek*, mfri. *djip*: westtersch.*jip*, nfri. *djoer*: westtersch. *joeër*. Verder is ook de kj in de verbinding skj via schj in sj overgegaan b.v. ofri. *skiāta*: *sjitte*. Zoo ook op Schiermonnikoog b.v. *schulden*, *schuldig*: *sjelden* en *sjeldig*, dus evenals in Leuven, Kuik, Friezenveen, op de Veluwe en in het Zuidlimburgsch.

---

[1]) Ik geef natuurlijk graag toe, dat er een fijn onderscheid is tusschen de Friesche i- en u-, o- en de j- en w-, maar daar de i al vaak in j en de o en u al vaak in de w zijn overgegaan, en ik hier op de eerste plaats voor niet-Friezen duidelijk moet zijn, schrijf ik hier bijna altijd j en w, in overeenstemming met het Oostbrabantsch.

Maar ook in 't gewone Landfriesch staan *djoer, djip, djoeje, djakens, djerheine* en *joer, jip, joeie, jakens* en *jerheine* naast elkaar; en zegt men *sjitte* of *sjutte, sjudden* naast *skjoeden*, en *sjiep* als roepnaam naast *skiëp*.

Evenals te Borgloon ten Zuiden van Hasselt uit *vjers*: *vjors* en uit *Kjersmis*: *Kjorsmis* onder den dissimileerenden invloed der j en den assimileerenden invloed der gelabiovelariseerde consonantgroep ontstonden, vinden wij op Schiermonnikoog en elders: *tjork* uit *tjerk* (kerk) en *tjotl* uit *tjetl* voor ketel en *jo* voor *hia* (ils), trouwens zoo ontstonden reeds in het Oudfriesch: *jow* uit iw, *fjuchta* uit fichta, *tzjurke* uit kerke, *sjunga* uit zingen en *thjukke* uit dikte; men kan dit een o-Umlaut of een breking noemen, maar het is in elk geval een labiovelariseering.

§ 48. De i- en u-Umlaut.

De i-Umlaut werkt in 't Friesch als in 't Nederlandsch in minstens twee perioden met dit verschil, dat hier vaker de e onder den invloed van een volgende i tot i wordt; en deze Umlautsgevallen dus nòg sprekender op de Russische parallellen gelijken. Zie voor deze palataliseerende en velariseerende invloeden op de a en verdere vocalen vooral G. Gosses: *De Friesche oorkonden uit het Gasthuis te Leeuwarden* I, Bolsward 1928, blz. 30—56 en verder, waar het afdoende bewijs wordt geleverd, dat in het Friesch van Leeuwarden in de 15de eeuw alle sluitmedeklinkers, al naar gelang der volgende klinkers van het Oudfriesch: in een gemouilleerde en een gelabiovelariseerde reeks verdeeld waren, die beide in hun eigen richting op de voorafgaande vocalen inwerkten.

Reeds in het Oudwestfriesch vinden wij de labiovelariseering der nd-groep na donkere vocalen in *thonger* naast *thuner* voor donder en in 't Nwfri. spreekt men algemeen van *et tongert* en men schrijft nog altijd *Tongesdei*. *Unster* spreekt men *ingster* uit, en de *Tsjonder*: *Tsjonger*. Alleen op Westterschelling vinden wij nog altijd ng voor nd na o en oe b.v. pond: *pong*, ik bond: *bong*, ik vond: *fong*, vrund: *frong*, jond (avond): *jong*, grond: *grong*, rond: *rong*, hond: *hoeng*, ik stond: *stong*. Maar ook de enkele n in Auslaut wordt gevelariseerd, zoo hebben *rennen* en *beginnen* als verleden tijd *rong* en *begong*. Dat de ng op dit eiland daarentegen na palatale vocalen vroeger gemouilleerd werd, blijkt duidelijk uit de Oostterschellingsche uitspraak *Schylje* van den eilandsnaam: *Schelling*. Maar ook in het Landfriesch komen verschillende zulke gevallen voor als *brauninge*: *branje*, *penninge*: *penje pinje*, *formoanninge*: *formoanje*, *wenninge*: *wenje*, *lininge*: *lynje*, *randinge*: *raenje*, *twjillinge*: *twilje*, *skellingen*: *skelje*, *delling*: *dealje*, *skealing*: *skealje*, en *snoeringe*: *snoerje* (tijdsbestek). Ook in *blibze*, *brodze*, *flodze*, *dribze*, *dridze*, *slodze*, *sodze* en *wirdze* gaat het suffix *-ze* waarschijnlijk op *-inge* terug. Iedere deskundige herinnert zich hier aanstonds de analoge ontwikkeling der Germaansche leenwoorden op *-ing* in de Slavische talen. Ook wilgen: *wylgen* werd tot *wyljen*. Maar vooral vertoont zich op Schiermonnikoog de

epenthese, zoo wordt door de i-epenthese; de i gerekt voor gemouilleerde n uit nd en ik vind: *fii̯n*: *fin*, ik bind: *bii̯n*: *bin*; maar de a vormt een diphtong met de epenthetische u̯ voor gelabiovelariseerde n uit nd in zand: *sâun*, hand: *hâun*, land: *lâun*, strand: *strâun*, band: *bâun*. Ook de ld was reeds in het Oudwfri. donker gekleurd blijkens *ald*: *auld aud*; *salt*: *saut*, *feld*: *field fiold fiuld*, gelijk het nog in Molkwerum wordt uitgesproken, evenals *jelne* (el) daar *jolne* klinkt. Zie hierboven op *tjetl*: *tjotl* enz. in § 47.

§ 49. Van Wijks eerste parallel.

Maar ook de tegenstelling tusschen palataliseerende labialen, velaren en weeke dentalen eenerzijds en depalataliseerende harde dentalen anderzijds komt hier in de behandeling der Oudfriesche lange â voor den dag. Aan den eenen kant vinden wij toch te Hindeloopen *kaim* voor kam, *baim*: boom, *taim*: toom, *kaipje*: koopen, *daif*: doof, *zaing*: zong, *flaig*: vloog, *haig*: hoog, *dēle*: deelen, *hiɔre* of *hēre*: hooren, *stêten*: gestooten, *sêjs*: kaas, *dwêjt* = hij doet, *saink*: zonk, *spraink*: sprong, *haigel*: hagel, *saik*: zaak, *graiw*: graven, *skaif*: schaven. Aan den anderen kant staan: *nāt*: niet, *grāt*: groot, *brā*: brood, *rā*: rood, *twā*: twee, *hwā*: wie, *hād*: hoofd, *dwān*: doen, en zelfs met o-kleur: *staon*: staan, *gaon*: gaan, *baonn*: boonen, *taone*: teen en *baod*: ik bad, *maot*: ik mat naar analogie van het Plurale.

§ 50. De gemouilleerde r en verdere dentalen.

Evenals in Oostbrabant en waarschijnlijk in Sittard treffen wij ook op Schiermonnikoog de gemouilleerde r aan, die den volgenden dentaal palataliseert of sibilantiseert. Zoo wordt na palatale vokalen: hart via *her'ts* tot *hets*, *stêrt* via *ster'ts* tot *stets*, kort via *kor'ts* tot *köts*, zwart: *swets*, veertien: *fjetsiën*, veertig: *fjetsig*, erwt: *aitse*. Zoo wordt aarde via *iër'dze* tot *ieëze*, hoorde via *heer'dze* tot *heëze*, vierde via *vier'dze* tot *fiejeze*, hard via *her'ts* tot *hes*, worden via *wer'dzen* tot *wezn*, waardig via *wer'dzig* tot *wezzig*. Ook de k na r vertoont dezen invloed op Schiermonnikoog, Hindeloopen en Workum waar het Nwfri. *lurk* (leeuwerik) resp. tot *lots*, *lotse* en *lartse* is geworden. Ook het Stadsfriesch te Harlingen heeft hier althans den aanloop toe bewaard. Naast de onverkorte vormen als *haëde* voor harde komt de zoogenaamd verkorte vorm *ha'de* voor, en deze is in de uitdrukking *ha'd loopen* reeds umgelautet tot *hed loopen*. Zoo komen verder voor: hart: *ha't*, Harlingen: *Ha'lingen*, karnemelk, *ka'nemelk*, harsens: *ha'ses*, partje: *pa'tsje*: *petsje*, kort: *ko't*: *köt*, bord: *bo'd*: bödden, *bötsje*, wortel: *wöttel*, morzen: *mösse*, schoorsteen: *sköstin*, korst: *köst*, worst: *wöst*, en worden: *wödde*. Ook de o voor d, t, n, l, s, z vertoont dezelfde eigenaardigheid: *boëter*: *bo'ter*: *böter*, *moëlen*: *mo'len*: *mölen*, *hoëning*: *ho'ning*: *höning*, *skoëtel*: *sko'tel*: *skötel*. Ook de oe (uit een oude ō) vertoont hetzelfde: *foeët*: *foe'ten*, *füten*, *foe'tsje*: *fütsje*, *boeël* en *goeëd* naast

boe'lgoe'd en *bülgüd*. *skoeën* maar *skoe'ntsje* en *skoe'nen*, *skûntsje* en *skünen*; *stoeël*: *stoe'ltsje*, *stoe'len*: *stültsje* en *stülen*. Dit alles wijst zeker op sterk gemouilleerde dentalen, althans in de verkorte vormen [1]. Hiermee moet nu ook de Zuidhoeksche uu-wording der oude oe voor dentalen samenhangen. Hof in zijn Friesche Dialectgeographie geeft hiervan de juiste uitbreiding maar niet de ware oorzaak aan.

Evenals in Gent vinden wij in het Land- en Stadsfriesch voor de gemouilleerde dentalen en velaren een i-epenthese vooral na de aa: kwaad: *kwaaid*, gaan: *gaain*, staan: *staain*, paal: *paail*, en b.v. te Dokkum laken: *laaiken*, zaak: *saik*, raken: *raaike*, maken: *maaike*, graag: *graaig*, blaker: *blaaiker*. Of dit feit onmiddellijk met het voorgaande samenhangt zal een verder onderzoek moeten leeren. In ieder geval is dit alles genoeg om voor het Friesch een geprononceerde Praeslavische mouilleeringscorrelatie te aanvaarden.

§ 51. Ingvaeonismen.

Tot de tendenz der open silben met een regelmatig toenemende sonoriteit behooren de volgende Friesche klankontwikkelingen:

1°. De nivelleering van lange en korte klinkers door de rekking der korte klinkers in open silben. G. Gosses, blz. 119—149. 2°. De dalende diphtongen verliezen of versterken hun tweede element. Zoo worden dus voor harde consonanten *baum* tot *bâm*, *augo* tot *āge* (oog), *auso* tot *āre* (oor) en *hlaupan* tot *hlāpa* = loopen; zoo worden *maiza* tot *māra* (meer), *gaidw*: *gādo* (gebrek), ohd. *zeihhur*: *tākr*: zwager, kleed tot *klāth* en eed tot *āth* of in het Praeteritum van de sterke ww. der 2de klas: b.v. bieden, vliegen en gieten: *bād*, *flāg* en *gāt*, die tot op den dag van heden even als het woord voor oost: *āst*, onveranderd in het Oost- en Westterschellingsch voortleven; of voor weeke consonanten: *hausjan*: *hēra* hooren, *daupjan*: *dêpa* doopen, *nauþi* — *nêd* (nood). Zoo versprong in het Oudoostfri. in iu en ia het accent van het eerste naar het tweede element, wat blijkt uit *briust*, *briāst*: *brast*, borst, *liude*: *liūde*: *lūde*, lieden, *fliucht*: *fliucht*, *flucht*, hij vliedt. Ook de Infinitief en het Praesens der sterke ww. van de 2de klas die in het Oudwestfriesch *biāda*, *forliāza* hadden, hebben in het Oost- en Westterschellingsch tot heden in *bjéde*, *forjéze* en *fréze* hunne open silbe bewaard.

De liquida-metathese heeft hier slechts matigen invloed uitgeoefend, al zijn er een paar mooie voorbeelden, als hgd. *durch*, ofri. *thruch*, dorpel: ofri.: *dreppel*, nfri.: *drompel*. Gron. *dröppel* en *drempel*, ofri: *warld*, *warldisk*, *wrald*, *wraldisk*, nfri.: *wrôd*. In r + dentaalgroepen valt zoo goed als immer de r voor de dentaal weg, gelijk tal van voorbeelden uit onze woordenlijst bewijzen. De -ld vocaliseerde gelijk wij reeds zagen de l in ald: a^{u}d oud en de nd assimileerde tot n. Ook de r op het eind der woorden valt in het Oudfriesch al heel vaak af, zoo *mār*: *mā*, maar in het nwestfri. zijn bijna alle eind-r's verdwenen, *earlik*: *ealik*, *wier*: *wie*, *hear*:

[1]) C. Wilkeshuis, *De Nieuwe Taalgids* 28, 1934, blz. 85—92.

hea, rioewer, rioewe, houwer: houwe, blabber: blabbe, klauwer: klauwe, allegear: allegea, wer: we, dêr: dê. Ook de l verdween, na stomme e op het eind der woorden in *grizel: grize, grouwel: grouwe, rabbelskutel: rabbelskute, kobbel: kobbe, bongel: bonge* (blaas). De slot-n verdwijnt ook in het Oudfri. al in alle halfbetoonde silben en in het nfri. missen alle Infinitieven na de -e hun n. Evenals in het Poolsch worden in het Friesch voor spiranten en lateralen alle n's gevocaliseerd, dus tand: ofri. *tōth*, tanden: *tēth*, vangt: *fēth*, verkonden got. *kunthjan*: *kētha*, goth. *sinths*: ofri. *sith*, reis: ofri. *mūth*: mond, got. *anthar*: ofri. *other* or, inleggen: *ilizze*, *hūnlik*: *hy̆lik*, *ienlik*: *iəlik*, *frjeonlik*: *frōəlik*. Uit later tijd *hynst*: *hyst* en *ynstremint*: *ystremint*. Dit kan men aanstonds uit onze lijst aan *in- on-* en verschillende andere voorbeelden zien. Half genasaleerd wordt de klinker met een heel zwakke n verder in *rounfelich, mounle, panrove, tsjint, gounzje, stjinwar* enz. Maar ook in Auslaut worden -en, -eng, -em, -el en -er vaak tot n̥, ŋ̥, m̥, r̥ en l̥, evenals in Twente en Groningen. Later valt de laatste medeklinker na een voorgaanden nog op veel grooter schaal af in hulst: *huls*, kast: *kas*, alteast: *alteas*, aelt: *ael*, ijlt: *ijl* (eelt), *spijnt*: *spijn* (spinde), rijst: *rijs* en gehakt: *gehak*, kalf: *keal*, half: *heal*, zwaluw: *sweal*, dreef: *dree*, ōf: *ō*, stijfsel: *stisel*, zelfs: *sels*, bidroefd: *bidroef*, stijpmoer: *stiefmoer*: *stiemoer*. Verder viel de l uit in het Groningsch *zuk* en *zok* voor zulk, *as* voor als en *zek*, *wik* en *zewwe* voor *zal ik*, *wil·ik* en *zullen we*. Van de explosief en spirantgroepen op het eind der woorden valt de eind th reeds in het Oudfriesch regelmatig weg. Bovendien trekt hier de halve nasaleering, evenals in de Slavische talen, den klinker een stap naar achter in den mond. Zoo b.v. lam: *lom*, man: *mon*, dank: *thonk*, en tang: *tonge*; *mōna*: maan als er ten minste geen palatale medeklinker volgt, want dan heeft het omgekeerde plaats in *tank*: Middelfri. *taens, tinze*, nu weer *tinke*; Gedanken: mfri. *tins, tinzen*, gefangenis: mfri. *finzenis*, gevangen: mfri. *finzen* nu fongen, ontvangen: mfri. *oentfinzen* nu *oentfongen*, schenken: mfri. *skinze*, gehangen: mfri. *hinzen* nu hongen, drenken: nfri. *drinzje*. 't Is als het ware weer een nieuwe u- en i-Umlaut onder den invloed van labioveolare en gemouilleerde volgconsonanten!

§ 52. De prothese en epenthese van j- en w- tot stijgende diphtongen.

Reeds in het Oudfriesch ontstaan een reeks stijgende j-diphtongen uit de hierboven op de vorige bladzij vermelde gevallen: 1°. in Anlaut, als *jāder* naast *ūder*, uier, os. *eu*: *jū* ulieden, os. *euwa*: *jūwe, jōn* = uw, maar verder geheel op zich zelf staande in *ef*: *jef* = of, *eftha*: *jeftha*, *elkor*: *jelke(r)s*, ags, *inca*: *jink*: vertoornd, *ēvend*: *jōnd* = avond; *even*: *jowen*, *ēwich*: *jōwich*. 2°. in Inlaut als *fiuchta, riucht* en *sljucht, fiuld* enz. en uit de -ia en iu als representanten der Westgerm. -io en iu. Zie § 51. Maar vooral in het Nwfri. vertoonen zich een heele reeks stijgende diphtongen onder precies dezelfde omstandigheden als in het Oostbrabantsch, met stijgend

muzikaal accent, in het eerste stamlid van samenstellingen, afleidingen of verbogen vormen [1]):

1. Zaad is *sieë(d)*, maar zaaier is *sjidder*, bezaaid land heet *sjidding* en zaaien: *sjidzje*; steen: *stieën*, maar steenen: *stjinnen*, steentje: *stjinsje*. Aarde: *ieëde*, maar aardkar: *jitkarre*, aardappel: *jirpel*, aardbei: *jirdbei*. Schaap: *skieëp*, maar schapebloem: *skjippeblom*. Waar is *wieër*, maar waarheid: *wjirhaid*. Jaar is *(j)ieër*, maar jaren: *jirren*; traan: *trieën*, maar tranen: *trjinnen*.

2. Boom: *beëm*, maar boomen (mv) *bjemmen*, boompje: *bjemke*, geboomte: *bjemte* of *bjemgwod*. Veer: *feër*, maar elastisch veeren ww. *fjerje*, veeren (mv): *fjerren*. Lief: *leëf*, maar liever, *ljevver*.

3. Morgen: *moën*, maar 's morgens: *mwañs*, morgentijd: *mwantid*; kool: *koël*, maar koolzaad: *kwalsieëd*. Kleermaker: *skroër*, maar kleermakers: *skrwarren*, kleeren maken: *skrwarje*. Kous (hoos): *hoës*, maar kousen: *hwazzen*.

4. Voet: *foeët*, maar voeten: *fwotten*; goed: *goeëd*, maar goedig: *gwodlik*; zorg: *noeëd*, maar zorgelijk: *nwodlik*. Korf: *koeër*, maar korven: *kworren*.

5. Vuur: *fuuër*, maar vuurtje: *fjörke*, vuren (mv): *fjurren* en vuren (ww.) *fjörje*. Glijden: *sluuëre*, maar met een verzwaarden Infinitief: *sljörkje*.

6. Mooi: *moi*, maar mooiheid: *mwaiens*, mooier: *mwaier*; lui: *loi*, maar luieren: *lwaikje*.

7. Roeien: *roeie*, maar wiegelen: *rwoikje*.

Het heele verschijnsel is thans zienderoogen aan het verdwijnen, de regel der zoogenaamde verkorting heeft tallooze uitzonderingen, allerlei j's en w's zijn reeds gevocaliseerd, of spoorloos verdwenen, maar aan het heele systeem, gelijk het hier verklaard is, is in het licht der Oostbrabantsche feiten geen twijfel meer mogelijk.

Gevocaliseerd werden reeds de j- en w- in *fjille*: *fieële*, *spjille*: *spieële*, *hjerre*: *hieëre*, *mjelle*: *mieëlle*, *rwot*: *roeët*, *spwon*: *spoeën*, *gwate*: *goëte*, *dwarre*: *doëre*, *gwod*: *goeëd*. Spoorloos verdween de j in *hjelt*: *helt*, *hjekkelje*: *hekkelje*, *swjel*: *swel*, *kjel*: *kel*, *twjirre*: *twirre*, *twjilling*: *twilling*, *twjibbak*: *twibbak*, *swjidder*: *swidder*, *swjist*: *swist*, *grjöter*: *gröter*, *grjöst*: *gröst*. De w verdween in *mwatte*: *matte*, *Mwandi*: *Mandi*, *W°äzdi*: *Wäzdi*. Op Westterschelling werden *bljoewe*, *kljoewe*, *skrjoewe* en *wrjoewe* tot *bloewe*, *kloewe*, *schroewe* en *wroewe*. Maar naast elkander staan nog: *frjemd* en *fremd*, *hjekken* en *hekken*, *hjekje* en *hekje*, *kjetting*, *ketting* en *kjetling*, *rjemme* en *remme*. Trouwens de regel was hier altijd vrij gecompliceerd, daar de medeklinkergroep na de diphtong ook vaak een rol speelt,

---

[1]) Men noemt deze ten onrechte de verkorte vormen, want dit zijn juist de oudste onmiddellijke gevolgen der j- en w-ontwikkeling, uit welke de zoogenaamd normale vormen, door een secundaire vocaliseering der j en w tot iej- en o(e)w- in de silbebalans zijn ontstaan. Zie hierboven §§ 25—26 en 37—38. Siebs begaat *Grundriss*² blz. 1413 juist dezelfde begrijpelijke vergissing als Colinet, Goemans, Grauls en Grootaers. Maar alleen H. Teuchert verheft deze dwaling tot een principieel systeem, waartegen echter Collega Baader reeds terecht bezwaar maakte.

zoodat in 't ééne geval de oorspronkelijke klinker zich hersteld, in een ander de oorspronkelijke stijgende diphtong zich gehandhaafd, en in weer een ander de zoogenaamd normale vorm met dalende diphtong het veld heeft behouden, en alleen meer voorkomt. Om echter te toonen, dat de stijgende j- en w-diphtongen nog altijd legio zijn, excerpeer ik in vogelvlucht het *Glossary* van Sipma's *Grammar*, blz. 134—175. Hieruit zal men zien, dat al de typen van onze Noordbrabantsche voorbeelden hier terugkeeren.

bedjerre	: bederven	fjid	: vierde	hjissa	: hierzoo
beflworje	: bevloeren	fjiddel	: vierdehalf	hjitte	: hitte
begjinne	: beginnen	fjittig	: veertig	hjitte	: heeten
bekljoewe	: beklimmen	fjittjin	: veertien	hwanne	: haan
bepwozje	: verspillen	fjouwer	: vier	hwantou	: hoorntouw
besjèn	: bezien	fjachte	: vechten	hwasride	: paardrijden (hors)
bjinder	: boender	fjoer	: vuur	hwatte	: horten, stooten
bjinne	: boenen	fjörje	: vuren	hwasje	: hoesten
bjirk	: berk	fjöslags	: heftig	jin	: een, zichzelf
bjist	: beest	fwar	: voor	jin en twaintig	: een en twintig
bjöster	: bijster	fwaddel	: voordeel	jinnigst	: eenigst
bljoewe	: blijven	fwadot	: voordat	jeske	: asch (ashes)
blwodreg	: bloederig	fwadoor	: voordeur	jittek	: edik
bwaiem	: bodem	fwarm	: vorm	rhjekje	: inhaken
bwarre	: kater	fwat	: voort	enwar	: einander
bwatterei	: boerterij	fwotbonne	: uitbannen	jelne	: el
bwatsje	: boerten	fwotdrage	: wegdragen	joen	: avond
bworkje	: boeren	fwothelpe	: voorthelpen	joës	: 's avonds
bwai	: boy, jongen	fwotkomme	: voortkomen	joëstjer	: avondster
bwoi	: stortbui	fwormon	: voerman	kjetling	: ketting
bwormon	: buurman	fedjerre	: verderven	kjoew	: kieuw
bworren	: dorp v. buren	festjerre	: (ver)sterven	kjel	: kil
djeffet	: doodvat (kist)	fetsjinje	: verdienen	kjeld	: koud
djeklöer	: doodskleur	frjemd	: vreemd	kwaste	: korst
djerre	: dooier	frjentsjer	: Franeker	kwat	: kort
djip	: diep	fworge	: voor (subst)	kwolje	: koelen
djipte	: diepte	gerjochtighaid	: gerechtigheid	krioue	: kijven
djoeje	: op en neer loopen	gjin	: geen	levjerje	: laveeren
djoer	: duur, dierbaar	gjirrig	: gierig	ljoue	: gelooven
dwarp	: dorp	gnwarje	: knorren	ljoew	: leeuw
drjoewe	: drijven	gwant!	: gunst!	ljedder	: ladder
drjoewkje	: dobberen	gwatte	: goot	ljeppe	: springen
dworje	: duren	gwodden	: eenige	ljip	: kievit
dwaan	: doen	gwodz	: wat (indefinit)	ljirre	: rookvleesch
jedder	: eerder	hjeffek	: hooivork	ljisk	: lies
jerm	: arm	hjelvi	: halfweg	ljocht	: licht
jermoedig	: armoedig	hjerre	: hooren	ljochtgrien	: lichtgroen
jern	: koperen	hegeskwalle	: hoogeschool	Ljouwert	: Leeuwarden
jet	: eer	hjest	: herfst	ljö, ljouwe	: lieden
jet	: afval	hjesmis	: in den herfst	ljörk	: leeuwerik
jette	: erwt	hjidde	: vlasvezels	lwaikje	: luilakken
elkwar	: elkaar	hjir(re)	: hier	melkwar	: malkander
fjitte	: verte	hjiffon	: hiervan	mjelle	: malen
fjild	: veld	hjimmai	: hiermee	mjette	: mate

miskjerre : falen
mjoew : meeuw
mjöks : mest
mjöksje : mesten
mwaiens : schoonheid
mwanne : maan(d)
mwargen : morgen lands
mwoie : zich moeien
mwoike : moei, tante
mwoite : moeite
mwonts : aap, monkey
mworre : muur
nijskjirrig : nieuwsgierig
njirre : (n)adder
njoggen : negen
njoggentjen : negentien
njonken : naast
nwaskje : bevallen, nesk.
oeëstjoeër : overstuur
omsjèn : omzien
ongeskonzjerre : geheel en al
ônsjog : onaanzienlijk
ôsljocht : oneven
ophjepje : ophoopen
pikelhjerring : pekelharing
pjoewe : spotten
pjök : piek
pwanne : muts met pluim
pwarper : purper
pwatte : poort
prjoewe : proeven
rjemme : room
rjou : gerij, rijtuig
rikeliö : rijke lui
rjoewe : rijgen
rjoewe : hark
rjö : algemeen (rife)

rjocht : recht
rjochter : rechter
rjochterhôn : rechterhand
rwot : roet
soutjen : zeventien
sjêd : zode
sjen : zien
sjippe : soep
sjitte : schieten
sjonge : zinger
sjog : netjes
sjöd : vlas
sközjerje : verwoesten
skjippeblom : schapenbloem
skjirre : schaar
skwalben : schoolkind
skwalle : school
skwasjen : schoorsteen
skwattel : schotel
skworre : scheuren
skrjouwe : schreeuwen
skrjoewe : schrijven
skrwarje : kleeren naaien
skworre : schuur
sljouw : sloom
sljocht : eenvoudig, effen
sljochtsje : glad-strijken
smwarg : vuil, smerig
smwargês : vuilnis
snjitte : besprenkelen
snworje : toesluiten
swarg : zorg
swargje : zorgen
spjocht : specht
stjimmoeër : stiefmoeder
stjer : ster
stjerre : sterven

stjitte : stooten
stjonke : stinken
stjoere : sturen
stwarje : staren
stwarm : storm
strjitte : straat
tjirgje : razen
tjems : zeef
tjilling : taling
twar : dor
tworre : tor
te gjerre : tegader
te kwart : te kort
temjelle : vermalen
temjitte : tegemoet
teskworre : verscheuren
trjoewe : duwen
trwânje : tronie
tsjen : tijen
tsjoed : kwaad
twjirre : dwarrelwind
uutmjitte : toedeelen, to mete out
wjekje : weeken
wjet : nat
wjette : natheid
wedjerje : waardeeren
wjergêde : weerga
wjerljocht : weerlicht
wjirje : aan de lucht blootstellen
wjirm : worm
wjödde : wieden
wjök : vleugel
wjökwapperje : fladderen
woattel : wortel
wrjoewe : wrijven.

Als men nu bedenkt, dat dit nog maar een kleine, en heel toevallig bijeen geraakte bloemlezing is van de tallooze j- en w-invoegingen, dan zal men hieruit begrijpen: hoe verregaanden invloed deze tendenz der Praeslavische articulatiebasis eenmaal op de ontwikkeling der Friesche taal heeft uitgeoefend. Maar ten slotte bewijst ook de geographische verspreiding der stijgende diphtongen, dat zij uit het Oosten Friesland zijn binnengekomen, zoodat b.v. Gijsbert Japicx uit Bolsward, die in het begin der 17de eeuw schreef, nog van geen diphtongeering wist. Op kaart heb ik daartoe uit Hof's *Friesche Dialectgeographie* eenige isoglossen overgenomen, waaruit men zien kan, dat de wa- en wo-diphtongen alleen in het Noordoosten en dan nog slechts voor dentalen maar nooit in den Zuidhoek voorkomen, en naar het zich laat aanzien, ook in vroegere eeuwen niet of slechts heel tijdelijk voorgekomen zijn.

GRIEP. (MESTVORK).

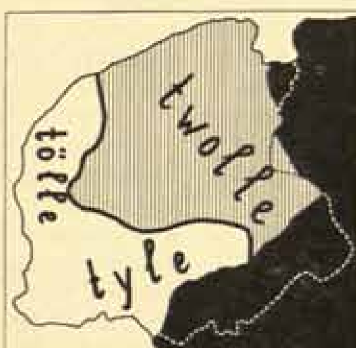
GRAS.

GANS.

DUREN. (INFINITIEF).

DOL. (MELKSTOELTJE, SKAMMEL).

VORK.

STOELEN. (MV. SUBST.)

BOENEN.

Kaart 19. De stijgende diphtongen in Friesland.

Terwijl dus de uit het Oosten gekomen vertegenwoordigers van het Praeslavische ras, daar in het Noordoosten *bwodskip* en verder *bwadskip* [1]) spraken, hebben de echte Friezen van Hindeloopen, juist als Oostbrabant, in dezen vorm de w weer gevocaliseerd, de silbenbalans omgeworpen en er *bô^{a}tskip*, of met wegval van de w er weer gewoon *bodskip* of *badskip* van gemaakt.

Eveneens ging het met de volgende w-diphtongen.

Nederl.	**Oudfriesch**	**Zuidhoek**	**Noordoosten**	**Hindeloopen of Midden**
school	lat. scola	skölle	skwalle	skoe^{a}le
wortel	midfri. wirtel	wöttel	w^{o}attel	w^{u}ottel
moeten	mōta	mötte	mwatte	matte, motte
bersten	wgerm. berstan	boste	bwaste	baste
veulen	fola	folle, fU:le	fwalle	fole
smerig	smere	smorrig	sm(w)arrig	smo^{a}rig
vork	forke	förke	fwarke	——
modisch	——	modrig	mwadrig	mo^{a}drig
moede	——	wörrig	w^{o}arrig	——
poelen (mv.)	pōlen	pöllen	pwollen	poeël (enkv.)
hoeden (mv.)	hōden	hödden	hwodden	hoe^{e}den
stoelen (mv.)	stōlen	stöllen	stwollen	——
voeten (mv.)	fōten	fötten	fwotten	——
voederen	fōdera	——	fworje	forje
gans	gôns	gö^{n}s	gwos	goeës
spanen ww.	spâna	spönnen	spwonnen	spoe^{e}nen
schoenen (mv.)	skōch	skōn(nėn)	skwon	skoe^{e}n
naaf	tholl	tölle	twolle	——
duren	dūria	dörje	dworje	doe^{e}rje
schuren	*skuria	skörje	skworje	skjirje
melkstoeltje	——	tölle, tüle	twolle	——
gelt	*gelt	gelt	gjelt	gjolt, jolt
mestvork	grip	gripe	grjippe	grieëpe

Ook een paar j-diphtongen sloten zich bij deze groep aan.

Maar met de overige j-diphtongen ging het anders. Die hield in verband met z'n verdere reeds gesignaleerde palataliseeringstendenzen juist den Zuidhoek vast, terwijl het Noorden deze weer normaliseerde door de vocaliseering of den uitval der j.

Nederl.	**Oudfriesch**	**Hindeloopen**	**Zuidhoek**	**Noordoosten**
spoelen	*spēla	spele	spjille	spieële
voelen	fēla	fele	fjille	fieële
hooren	hēra	later hiëre	(h)jerre	hIëre
kammen	*kēme	keme	kjimme	kieëme
ster	stēra	stIëre	stjerre	stjirre
zeep	*sip	sipe	sjippe	sepe
schieten	skiāta	sete	sjitte	sjötte

Dit was hier dus *de eerste diphtongeeringsperiode*.

[1]) Ook dit is weer een dissimilatie: gelijk hierboven in § 47 tjettel: tjottel werd. Merk op, hoe in al de woorden der lijst van blz. 135—136 die een j voor postpalatale vocalen hebben, deze door de j uit praepalatale zijn gedifferencieerd, met of zonder de hulp van den velaren eindmedeklinker, evenals in het Slavisch.

§ 53. Nieuwe dalende diphtongen.

Maar sinds er eenmaal door de Germaansche reactie ook dalende diphtongen verschenen waren, begint nu weldra een tweede diphtongeeringsperiode in denzelfden zin, als wij het boven eerst voor het Tsjechisch, Hoogduitsch en Brabantsch en daarna voor Sittard, Oostnederland, Westfalen en Friezenveen gezien hebben. Wij vinden dus in Groningen en deels ook te Schiermonnikoog *de tweede Nederduitsche diphtongeering*; zoodat ē, ō tot ai, ou en ui worden.

In het Groningsch hooren wij dus voor bier: *baier*, dief: *daif*, diep: *daip*, lief: *laif*, lied: *laid*, gieten: *gaiten*, bieden: *baidn*, kiezen: *kaizn*, vliegen: *vlaing*, liegen: *laing*, riet: *rait*, ziek: *zaik*, dier: *daier* en vier: *vaier*; en verder biet: *bait*, brief: *braif*, Piet: *Pait*, spiegel: *spaigel*, roeiriem: *raime*, Friesland: *Fraisland*. Evenzoo hooren wij daar voor bloed: *bloud*, boek: *bouk*, doen: *doun*, goed: *goud*, hoenders: *hounder*, hoesten: *houstn*, moeten: *moutn*, roepen: *roupm*, roet: *rout*, school: *schoule*; en voor groen: *gruin*, moede: *mui*, tegemoet gaan: *in de muide gaon*, noemen: *nuim'm*, spoelen: *spuiln*, zoeken: *zuikn*, zoet: *zuit*, bloeien: *blui'n*, broeder: *bruier*, groeien: *grui'n*. Ook Schiermonnikoog doet hier met enkele woorden aan mee; maar heeft er weer een prothetische j voorgezet: lief: *ljaif*, kinnebak: *tjaik*, bier: *bjair*, ziel: *sjai* en trekl: (v. tieën) *tjai*.

Ten tweede vinden wij in Friesland en Groningen *de derde Nederduitsche diphtongeering*, zoodat ī en ū in hiatu tot ou en ai worden. *Skrioewe* schrijven en *bljoewe* blijven, *drjoewe* drijven, *kljoewe* klijven klimmen, *prjoewe* proeven, *rjoewe* rijven en rouwen, *pjoewe* bespotten, *wrjoewe* wrijven, *trjoewe* duwen en al dergelijke ww. worden zoo op Oostterschelling en op veel plaatsen in Westfriesland tot *schriouwen*, *drjouwe*, *kljouwe*, *prjouwe*, *rjouwe*, *pjouwe*, *wrjouwe* en *trjouwe*; en *ljoew* lieden, *kjoew* kieuw en *mjoew* meeuw tot *ljouw*, *kjouw* en *mjouw*. Maar weldra worden nu ook niet slechts *noew* nu, *koew* koe en *doew* duif tot *nou*, *kou* en *dou*, maar ook zelfs in gesloten silben, waar de w zich kon doen hooren, hond *hoewn* tot *houn*, grond *groewnd* tot *groun*[1]), rond *roewnd*: *round*, pond *poewnd*: *pound*, mond tot *moun*, bond tot *boun*, stonde tot *stoun*(e), wonde tot *woune*, *joewn* (avond) tot *joun*, *ōewn* (oven) tot *oun*, *jōewn* (gegeven) tot *joun*, wonden tot *wounje*; en de verleden tijd en het verleden deelwoord van binden, vinden, winnen, beginnen, rennen, spinnen, winden, die vroeger *boewn*, *foewn*, *woewn*, *bigoewn*, *roewn*, *spoewn*, *woewn* klonken (wat ze nog doen hier en daar) werden nu op vele plaatsen tot *boun*, *foun*, *woun*, *bigoun*, *roun*, *spoun* en *woun*. Maar ook de iej in hiatu werd tot ij in nieuw: *niej*: *nij*, vrij: *friej*: *frij*; rijstenbrij: *rizenbriej*: *rizenbrij* en verder in alle woorden op -iej: ij, zoo b.v. in *hirdrideriej*: *hirdriderij*. Ook de werkw. *lieje* (lijden), *snieje*, *krieje* (krijgen), *swieje* (zwijgen) en *spieje* (spuwen) werden tot *lije*, *snije*, *krije*, *swije* en *spije*.

---

[1]) Wij komen bij verdere ontwikkeling dezer woorden op Schiermonnikoog hieronder ook op deze diphtongeering nog terug.

Dit is dus de Friesche echo van *de derde diphtongeeringsperiode* van het Nederduitsch, waaraan alleen Westterschelling niet heeft meegedaan. Maar de derde Nederduitsche diphtongeering toont zich ook in Groningen.

Niettegenstaande Groningen toch voor huis en ijs in het hôes en îes-gebied ligt, vinden wij hier toch in hiatu voor mnd. brī: *brij*, nieuw: *nij*, mnd. sniën: *snij'n*, mnd. spiën: *spijen*, en verder (*ge*)*dijen*, *rij'n* (rijgen), *vlij'n*, *vrije* (wreef), *vrij* (vrij) en *vrij'n* (vrijen) en verder *Vrijdag*, *wijwater* en *brij'n* (brouwen) en ten slotte weer alle afleidingen op -ij als *bakkerij*, *sloagerij*, *bedraigerij*, die zeker géén Hollandismen zijn. Eveneens hooren wij hier, evenals in Nederduitschland en in Nederland uit mnd. *būwan*: *bouwen*, *duwen*: *douwen*, *trouwen*, nu: *nouw*; (j)u: *jouw* en du: *douw*.

Van *de vierde Nederduitsche diphtongeering* vinden wij in Groningen, zoover ik zie, alleen iets in Vlagtwedde en Sellingen waar men *rouze* en *rouse* hoort voor roos.

§ 54. Nieuwe stijgende diphtongen.

Maar ten slotte zien wij de zoo merkwaardige vijfde Nederduitsche diphtongeering ten volle haar parallelle kringbaan exploiteeren op het geïsoleerde Schiermonnikoog. Juist als in Zuidoostwestfalen werd hier de ūw tot ou of ōw. Maar dit was slechts een begin. Juist als de w begonnen is met de oew te dissimileeren tot ōw, zoo gaat dit spel nu aldoor verder van ōw naar öw, van öw naar āw, van āw naar äw, van äw naar eeuw, van eeuw naar ieuw; en pas nu de beide elementen weer even nauwen mondstand hebben ontwikkeld, en ze dus in sonoriteit tegen elkaar opwegen, springt de klemtoon van het eerste element op het tweede of liever: kan zich de conducteur van dezen rondrit de oe of w pas ten volle doen gelden, door nu ook het tijdelijk prijsgegeven accent weer aan zich te trekken: en zoo wordt ieuw over ieoe (Siebs) tot joe (Eykman). De woordvoorbeelden die deze heele avontuurlijke rondreis meemaken, maar elkander volstrekt niet gelijkblijven, zijn ons nu tijdens de laatste eeuw, zoo goed als allemaal min of meer nauwkeurig opgeteekend bij J. Halbertsma in ± 1825, H. Conter in 1845, Johan Winkler in ± 1870, Th. Siebs in 1890—1900, L. Eykman in 1913[1]). Deze vijf getuigen hebben van deze klankontwikkeling elk een of meer onderdeelen opgeteekend, die prachtig aan elkaar passen, en hier vindt men nu het heele resultaat.

hond	hoewn	hōwn	höwn	hāwn	häwn	heeuwn	hieuwn	hieoen	hjoen [2])
grond	groewn	grōwn	gröwn	grāwn	gräwn	greeuwn			
onder	oewnder	ōwnder	öwnder	āwnder	äwnder	eeuwnder		éeoender	
zuur	soewr	sōwr	söwr	sāwr	säwr	seeuwr	sieuwr	siéoer	sjoer
tuin	toewn	tōwn	töwn	tāwn	täwn	teeuwn	tieuwn	tiéoen	tjoen

[1]) Behalve de reeds genoemde boeken van Siebs en Eykman, die naar het handschrift ook teksten van Conter meedeelt, gebruikte ik hiervoor J. Halbertsma: *Hulde aan Gijsbert Japiks* II blz. 165 vlgd. en Johan Winklers: *Algemeen Nederduitsch en Friesch* Dialecticon I 's Hage 1874, blz. 452—61.

[2]) Tot ieuwn moeten al deze vormen strikt ééntoppig worden uitgesproken, dus *hieuwn* als nieuw met nog een zwakke n er achter; zoo ook *greeuwn* als eeuw met een zwakke slot-n, maar na *hieuwn* breekt de silbe in twee toppen: *hie-oen*. In *söwr* en *töwn* hebben wij den gewonen ndl. eu-klank gevolgd door w en n of r.

De meeste woorden maken echter maar een gedeelte dezer rondreis mee, zoo vooral het midden: molen: *mown*: *meeuwn*: goud: *gōwd*: *gäwd*: hout: *hōwt*: *häwt*; oud: *ōwd*: *āwd*; koud: *kōwd*: *kāwd*; haver: *hjower*: *jäwre*; vier: *fjōwr*, *fjäwr*: *fjäwr*. Andere reizigers weer komen niet verder dan de eerste helft zooals avond *joewn*, *jōwn*, *jāwn*. Weer ânderen stappen juist in, waar de vorigen uitstappen, b.v. ander: *āwr*, *äwnr*. Wéér anderen maken alleen het einde mee: Zaterdag: *snäuwn*, *snieuwn*: *snjoen* en blijven: *blieuwn*: *bljoen*, vogel: *fieoel*: *fjoel*.

Is dit alles toch reeds een merkwaardig ingewikkelde vertooning op het gebied der historische phonetiek; des te opmerkelijker is de nauwkeurige overeenstemming ervan met de even gecompliceerde vijfde Nederduitsche diphtongeering in het Zuidoosten van Westfalen, waarmee Schiermonnikoog toch zeker niet in drukke relatie geweest is tijdens de 18de en 19de eeuw. Maar wij zagen hiervan op Schiermonnikoog nog pas de eerste helft: de diphtongeering der oew: wij moeten nu de lotgevallen der iej nog nagaan. Welnu, opnieuw juist als in Westfalen loopt er nu ook hier langs diezelfde ringbaan een retourtrein. Eerst differencieert zich de iej tot eej en daarna successievelijk tot äj, aai, euj en ooi. Alleen tot oei óewie, ºewie, wie, had zij het in 1913 nog niet gebracht.

Ik durf echter profeet te spelen, en te voorspellen, dat als Schiermonnikoog's taalontwikkeling in dezen geïsoleerden toestand blijft voortgaan, ook deze laatste voltooiing zich niet lang meer zal laten wachten. Wat hiervan zij, in de 19de eeuw zien wij uit de verschillende gegevens zich weer duidelijk de volgende evolutie afteekenen:

lood: liejd, leejd, läjd, laaid, löjd, looid (*loeid, *lóewied, *lwied).

Voor vegen hebben we 't ouder 19deeuwsche *veejen*, en 't laat 19deeuwsche *vooien*. Voor mede eerst *meej*, dan *mäi* en ten slotte *mooi*; voor drie: *treeje*, *träje*, *trooi*; voor wagen: *wein*, *wooin*; voor taai: *teej*, *tooi*; voor ik maai: *ik meej*, *ik mooi*; voor hij kraait: *hij kreejt*: *krooit*; voor *kei* (sleutel): *keej*: *kooi*; voor den naam der maand Mei: *Meej*, *Mooi*. Maar ook hier vinden wij, evenals boven, andere voorbeelden, die slechts een gedeelte van den heelen weg afleggen: zoo brengen *beejem*: boom, *eejk*: ook, *reejd*: rood, *eejr*: oor en *bleejt*: bloot het slechts tot *baaim*, *raaid*, *aaier* en *blaait*. De reizigers *eejg*: oog, *heejg*: hoog, *weejg*: ik woog, stappen al één station vroeger af als *äig*, *häig* en *wäig*. Alleen Dood brengt het weer twee stations verder van *deejd* via *daaid* naar *döjd* of *deujd*. Meer en kleeren brengen het van *meejr* en *kleejrn* niet verder dan het *aai*-station tot *maair* en *klaaine*. Zoo reizen ook eerste: *eej(r)ste* en *ejts* (erwt) slechts even ver mee, en verlaten dus als *aaiste* en *aaist* de ceintuurbaan. Want let even op, het zijn ook hier beide parallelle en bijna complete ringbanen, die in tegengestelde richting tot heel dicht bij het uitgangspunt wederkeeren. Ook in Groningen wordt in nieuwe vreemde woorden de *ie* tot *ai* in kwartier: *ketaier*, de ei tot aai in prei: *praai*, de ee tot ai in apotheek: *aptaik*.

akkordeeren: *akedaiern*, probeeren: *pebaiern*. En wie in de provincie Groningen of 't Noorden van Drenthe verder zoekt, zal zeker hierover nog meer aan het licht kunnen brengen.

Gelijk men ziet, beperkt deze vijfde diphtongeering zich ook hier niet tot de oorspronkelijke Germaansche ū en ī maar worden alle woorden, die in het begin der 19de eeuw maar eenigszins in de nabijheid kwamen van een der verschillende diphtongeerings-stadia, door dezen maalstroom meegezogen, en meegevoerd zoo kort of zoo lang de differentieeringseischen van het phonologisch systeem het toelaten.

Men ziet, dit soort tendenzen zijn heel andere dingen dan de vroeger bekende klankwetten, die in één of een bepaalde groep van klanken een bepaalde wijziging aanbrachten, ze zijn veeleer met den grooten golfstroom op den Atlantischen oceaan te vergelijken, die een bepaalden vasten weg heeft met allerlei bochten, en in hun loop alles meenemen, wat zij op die baan ontmoeten, en wat niet de macht heeft om aan zulk een aandrang te weerstaan. En zoo begint zich voor ons al langer hoe duidelijker het verschil tusschen biologische en phonologische klanktendenzen af te teekenen.

§ 55. Rondingen en ontrondingen.

Tot de tendenz der delabialiseeringen en labiovelariseeringen in dit gebied behooren:

1⁰. De reeds in het Oudfriesch krioelende delabialisaties voor Umlautsfactor, dus ten gevolge der tusschenstaande gemouilleerde consonanten.

a Westgerm. u + Umlautsfactor wordt tot e of i, b.v. kussen: *kessa*, brug: *brigge*, keur: *kiri* en *kere*.

b Westgerm. ō + Umlautsfactor wordt tot e of ē, b.v. *sēka* uit sōkjan, sekth: hij zoekt,

c Westger. ū + Umlautsfactor wordt e of ē, b.v. vuist: *fest*, beul: *bēle*.

d Westgerm. au + Umlautsfactor wordt tot e of ē, b.v. *stautin: *stet* gestooten, doopen: *dēpa*,

e Westgerm. ugi wordt ei, os. *hugi*, ofri. *hei*: zin,

f Westgerm. au + g wordt ei: got. *laugnian* ofri. *lēina*,

en dientengevolge heeft nog heden het Nieuwwestfriesch een sterk gedelabialiseerde ultra-heldere klinkergamma, gelijk ieder uit onze lijsten reeds opgemerkt heeft.

2⁰. Daarnaast staat echter ook een merkwaardige maar niet zoo groote reeks gelabiovelariseerde klinkers onder den invloed der volgende harde consonanten, vooral in den Zuidhoek, waar ze echter ook weer aan het verdwijnen zijn: elf: *olf*: *olve*, helpe: *holpe*, del: *dol*, silbe: *solle*, bed: *bod*, net: *not*, finne: *fonne* (weiland), sinne: *sonne* (zon), rinnen: *ronnen* (loopen), kat: *kot*, hals: *hols*, gaten: *gotn*, wasschen: *woskjen* en acht: *ocht*.

Te Hindeloopen b.v. komen zoo nog voor selbige: *soldige* (dezelfde), bern: *bon* (kind), blad: *blod*, dat: *dot*, markt: *morke*, zetten: *sotn*. Schiermonnikoog heeft hiervan weer andere voorbeelden: melk: *muulke*, zelf: *solm*, beter best: *botr bost*, gebrek: *gebrok*, scherp: *schorp*, vel: *fol*, west: *wost*, wel: *wol*, enkelv. kalf: mv. *kolvn*, nacht: *nocht*, alle: *olle*, zwalken: *swolkje*, kaf: *kof*, dal: *dol*, gras: *gös*, water: *wotter*, bedanken: *betonke*, varen: *foren*, maar ook zelfs voorbeelden met gerekte ee b.v. peer: *poor*, smeer: *smoor* (hiervan zagen wij ook reeds 'n voorbeeld in 't algemeen Friesche *smorig*), verteren: *vertoren*, sweren: *sworen*, ik steel: *ik stool*, ik lees: *ik loos*, verlieren: *frloren* (Infinitief).

Maar het sterkst labiovelariseerend Friesche dialect is dat van Westterschelling. Bern is hier *bon*, merk: *mork*, werk: *work*, ik zal: *ik sol*, haard: *hôəd*, berg: *borg*, zwemmen: *swomme*, rennen: *ronne*, hart, *hot*, dwars: *dwos*, wikselje: *wokselje*, wird: *wod* (woord), simmer: *sommer* (zomer), barre: *borre* (gebeuren). G. Knop (*Schylge*, Boalsert 1933, blz. 17) heeft uitgerekend, dat niet minder dan 38 verschillende oud- of nieuwfriesche klinkercombinaties op Westterschelling in o zijn samengevallen. Dat wijst dus wel op een heel sterke biologische labiovelariseeringstendenz. Trouwens wij herinneren ons van §§ 47—48 ook zijn verregaande mouilleeringsassimilaties, en dat alleen hier de algemeene labiovelariseering der nd tot ng na oe en o uit het Oudfriesch bewaard is gebleven.

Groningen heeft slechts weinig delabialisaties bewaard; zooals in Westerwolde bloeien: *bluien*: *blaien*, groeien: *gruien*: *graien*, strooien: *streuien*: *straien* en dooien: *deuien*: *daien* en trouw: *trauw*, maar wel vertoont het een reeks labialisaties of o-Umlaute, zoo *leunen*, *heur*, *reuze*, *speul'n*, *veul*, *zeuvm* en verder mnd. vlisteren gron. *flustern*, wippen: *wupm*, zilver: *zulver*, beginnen: *begun'n*, rennen: *run'n*, bedisselen: *beduzzeln*, gisteren: *guster*, nest: *nust*, vreemde: *vrumde*, zelf(s): *zuls*, dezelfde: *dezulde*; gene: *gunne*, ginder: *gunders*, en sint: *sunt*.

§ 56. Laryngaliseering en het gutturaalprobleem.

Ook de laryngaliseering en de delabialiseering der consonanten loopt in het Friesch met de Nederlandsche feiten volkomen parallel.

In het Friesch wordt **A** de velare media G eerst naar achter geschoven tot de velare spirans g. Alleen aan 't woordbegin blijft de media G bewaard, maar wordt dàn door de sandhi intervocalisch tot g. **B** De G wordt tot ch na een woord dat op p, t, k, s uitgaat; b.v. ət chiet. **C** De Oudgerm. ch wordt in 't woordbegin tot een laryngale h, **D** en op veel plaatsen geheel en al weggelaten b.v. Hongaar: *Ongersman* enz. (Zie kaart H is phoneem in *Onze Taaltuin* I, blz. 379. Dat de h ook foutief wordt voorgevoegd, vooral voor velare klinkers blijkt uit *oefenje*: *hoffenje*, *oevaelsk*: *hovaelsk*, *averij*: *haverij* enz. **E** In huilen: *goele*, *gielhoerde*: *gielgoerde* worden de h en de g verwisseld. **F** De overgang der k in een glottisexplosie komt op het vroeger-Friesche gebied in Noorddrente voor te

Roden, Roderwolde en Lieveren evenals op Noordbeveland: en te Maria Lierde in Oostvlaanderen in de verkleinwoorden der nomina die op een dentaal uitgaan, b.v. potje: *poˀie*, padje: *paˀie*, ratje: *röˀie*, bootje: *booˀie*, praatje: *proaˀie* enz., ook verharde diphtongen met -g- en -k-, die op het Westvla. *goo*^{oe}*kt* lijken, zijn er zelfs vrij talrijk, zoo boeren: *boerkje*, roeien: *roeikje*, drjoewen *drjoewjen*: *drjoewkjen*, *trjoeiwn*, *trjoewjen*: *trjoewkjen*, *brijen* (brouwen) *brijkje*, *prüzje*: *prüsgje*, *biwize*: *biwüsge*, *fortwijlgje*: *fortwijlkje*, (*bi*)*peasgje*: (*bi*)*peaskje* enz. En dat hier de -g- en -k- geen suffixen zijn, volgt uit de -t- die met juist dezelfde beteekenisnuance na n optreedt b.v. *toentsje*, *feantsje*, *teantsje*, *sintsje*, *skantsje* enz.

Maar ook de labialen vertoonen in het Friesch dezelfde overgangen.

A_1 w wordt m: Voor schreeuwen verschijnt hier *scriemen*, fleeuwen: *flieme* en *fliemkje*.

A_2 m wordt b: mezzana: *Bezaensmast*.

A_3 w en v worden b: Ofri. *wjok*: Schrm. *bjok* = wiek, *waffelje* en *wauwelaar*: wfri. *baffelje* en *baffelder*; visite: *beziete*, maar verder in Inlaut: *streauwe*: *stribje*, *kreauwe*: *kribje*, *krjoewelen*: *kribelje* enz. *kavel*: *kabel*, *heve*: *hibbich*. In het Oosten van Groningen komt voor schreeuwen ook *schreeben* voor.

B_1 w wordt v: Reeds in het Oudfriesch wordt w tot v, wat vooral blijkt uit de verscherping tot f. Maar verder kieuw: *kevel*.

B_2 v wordt f: snavel: *snaffel*, bigrave: *bigraffenis*, heve: *huffe* enz.

B_3 w wordt f: In het Oudfriesch wordt w tot f b.v. in *wjoek*, vleugel: ofri. *fjuk*, wauwelen: *waffelje*, *skouwe*: *skoffelje*.

C_1 w wordt j: spuwen: *spuije*.

C_2 j wordt g: of althans jj wordt gj in de bovengenoemde voorbeelden als *prüzje*: *prüsgje*, *biwize*: *biwüsgje* enz.

C_3 w en v worden g en ch: in hoeven: *hoege*, heuvel: *heugel*, hoefijzer: *hoechizer*, loefbiter: *loechbiter*, rouw: *roech*, rouwens: *roegens* (ruigheid).

De Zeeuwsche en Boheemsche dissimilatie van tl in kl vertoont zich ook in het Groningsche *brannekkl* voor brandnetel.

§ 57. Silbenvorming en Sandhi.

Maar het sterkst spreekt hier weer de onbewust werkende sandhi. Voor alle punten, waar de Friezen en Groningers met de Hollanders akkoord gaan, verwijs ik naar hierboven § 33. Ik behandel dus alleen de nummers, waarin de Friezen en Groningers afwijken en kies hiertoe geen Friesche voorbeelden, maar ter gemakkelijker vergelijking het Nederlandsch in Frieschen en Groningschen mond [1]).

[1]) Zie R. Dijkstra: *Holländisch*, Leipzig 1903, blz. 16 en B. ten Berge: *Belangrijke sandhi-afwijkingen in het Groningsch* (uit Leens), *Onze Taaltuin* II, blz. 149—150. Zie verder als getuigen van 't Friesch R. Roorda: *De klankleer en hare practische toepassing*^{5}, Groningen 1919. Kruisinga: *Museum* 1914, blz. 162. Ook *A Grammar of Modern Dutch*.

1. p t k voor b d.

Het verdient opmerking dat het Groningsch van Westerwolde en de Veenkoloniën nog in 1870 van verschillende zwakke werkwoorden met een tenuis op 't einde van den stam: den verleden tijd vormde met die tenuis voor de d van den uitgang regressief te assimileeren tot een media, evenals in het Limburgsch; wat sedert dien gaandeweg in onbruik schijnt geraakt. Heel gaarne zou ik hieromtrent nader bericht ontvangen.

2. p t k voor v z g.

De Hollanders en Brabanders assimileeren hier progressief, de Friezen regressief, althans zeker bij onechte p t k, maar waarschijnlijk in alle gevallen, dat het bewustzijn van een vermeende fout te maken, hier niet storend optreedt.

Hollandsch-Nederlandsch	**Friesch- en Groningsch-Nederlandsch**
hepsucht, ik hep se	hebzucht, ik heb ze
ik hep fan hem gehoord	ik heb van hem gehoord
ik hep cheen sla meer	ik heb geen sla meer
dootfonnis, rootfonk, goutfink,	doodvonnis, roodvonk, goudvink,
Zutphen	Zuidveen
bloetsuiger, nootsaak	bloedzuiger, noodzaak
dootchraver, rontchaan, lootchieter	doodgraver, rondgaan, loodgieter.

3. p t k voor l m n r.

Hier assimileeren de Hollanders weer progressief, maar de Friezen en Groningers regressief. De meeste Friezen en Groningers doen dit in *alle* gevallen, ook met echte p, t, k. Sommigen onder hen schijnen echter de regressieve assimilatie tot de gevallen van onechte p en t (of de in Auslaut verscherpte b en d) te beperken. Maar waarschijnlijk is dit een bewuste beperking uit mooipraterij.

Hollandsch-Nederlandsch	**Friesch- en Groningsch-Nederlandsch**
dootleuk, potlood, zich dootloopen	doodleuk, podlood, zich doodloopen
lantman, laat me, brootmes	landman, laad me, broodmes
rootneus, is het dàt niet	roodneus, is 't dad niet
rootrok, betraam	roodrok, bedraam
eintrijm, uitrijden	eindrijm, uidrijden
lepmaag, top maar, hopman	lebmaag, tob maar, hobman
ik hep laatst, Lapland	ik heb laatst, Labland
ik ruik, ik rook, dakraam	iG ruik, iG rook, daGraam
een hoop rommel, oprecht	een hoob rommel, obrecht
havikneus, ik nies	haviGneus, iG nies
een zak meel, lakmoes	een zaG meel, laGmoes.

Ten Bruggencate: *Inleiding tot de klankleer*. H. Zwaardemaker en L. Eykman: *Leerboek der Phonetiek*, Haarlem 1928, blz. 224 vlgd. Dijkstra, Roorda, Kruisinga, Ten Bruggencate en Eykman zijn allemaal Friezen. Juffrouw B. ten Berge is geboortig uit Leens, een Groningsch dorp in 't Noordwesten van Hunsingoo; W. van Helten was te 's Gravenhage geboren, maar levenslang hoogleeraar te Groningen: *Taal en Letteren*, Deel 5, blz. 229. *Tijdschr. Mij.* Dl. 28, blz. 259.

4. p t k voor k j w.

Hiervan kunnen wij hetzelfde zeggen: alleen is er hier nog minder grond om aan te nemen, dat de Friezen en Groningers de regressieve assimilatie tot de onechte p en t beperken.

Hollandsch-Nederlandsch	Friesch- en Groningsch-Nederlandsch
ik heet Jan, dat is een praatje	'k heed Jaan, dat is een praadje
ik bit je	ik bid je
wie niet hoort, uithalen, roothuid	wie nied hoort, uidhalen, roodhuid
slootwater, nootweer	sloodwater, noodweer
'n gek wijf, ik wel	'n geG wijf, iG wel
't is ook wat, sluikhaar	't is ooG wat, sluiG haar
ben je ook jarig, kijk Jan!	biz ooG jarig? kijG Jan!
'k hep water gedronken, opwarmen	'k heb water dronken, obwarmen
ophaalbrug, ik roep hem	obhaalbrug, ik roeb hem
'k loop jaren rond, hep je trek	'k loob jaren rond, heb je trek?

5. p t k voor klinkers.

Ook hier doen de Friezen en Groningers eveneens, en doen zij dus volmaakt met de Limburgers mee.

Hollandsch-Nederlandsch	Friesch- en Groningsch-Nederlandsch
bakoven, buk u een beetje, ik ook	baGoven, buG u een beetje, iG ook
pak eens aan	paG eens aan
meteen, niet oud, uiteten	medeen, nied old, uideten
onteigenen	ondeigenen
't komt er op áan, ópeten, op orde	't komd er obán, óbeten, ob orde
lip en mond	lib en mond.

6. f s ch voor b d.

Hieromtrent valt alleen op te merken, dat in Westerwolde en de Veenkoloniën de regressieve assimilatie in de zwakke werkwoordsconjugatie ook thans nog voorkomt, b.v. in Slochteren, Vlagtwedde en Ter Apel luidt: zocht van zoeken: *zögde*. Voor bracht van brengen hoort men in de twee laatste dorpen: *brogde* en *braogde*. Ook dit schijnt vroeger hier een algemeene regel te zijn geweest. Voor nader bericht bij voorbaat dank.

7. f s ch voor v z g.

Dit is het eenige geval, waar ook de Friezen en Groningers progressief assimileeren.

8. f s ch voor l r n m.

Juist als boven passen hier de Hollanders de progressieve assimilatie toe, maar de groote meerderheid der Friezen en Groningers: de regressieve assimilatie. Slechts weinigen beperken dit waarschijnlijk kunstmatig tot de onechte f s ch.

Hollandsch-Nederlandsch	Friesch- en Groningsch [1]-Nederlandsch
schrijfloon, aflezen, aflikken	schrijvloon, avlezen, avlikken
geef maar, afmaken, hofmeier	geev maar, avmaken, hovmeier
stijfnek, afnemen, ik durf niet	stijvnek, avnemen, ik durv niet
leefregel, half rot	leevregel, halvrot
leesles, misleidend, 't is lekker	leezles, mizleidend, 't iz lekker
lees maar, vischmand, poesmooi	leez maar, vizmand, poezmooi
wijsneus, vrees niet, kompasnaald	wijzneus, vreez niet, kompaznaald
huisraad, het is rond, vies ruiken	huizraad, het iz rond, viez ruiken
draachloon, vraachlust, vluch loopen	draagloon, vraaglust, vlug loopen
zech mij, lach maar	zeg mij, lag maar
liech niet, ik lach niet	lieg niet, ik lag niet
slachregen, wechroepen	slagregen, wegroepen.

9. f s ch voor h j w.

Ook hier gaan de Friezen en Groningers met de Praeslavische articulatiebasis mee, door regressief te assimileeren, terwijl de Hollanders weer progressief assimileeren.

Hollandsch-Nederlandsch	Friesch- en Groningsch-Nederlandsch
blijf d'r af jongen, gaf je,	blijv d'r ov jong, gav-je.
ik geloof je	ik geloov je
dat tref je, trof je	dat trev je, trov je
geloofwaardig, strafwerk	geloovwaardig, stravwerk
afhalen, vijfhonderd	avhalen, vijvhonderd
het is waar, kruisweg, vischwijf	't iz waar, kruizweg, vizwijf
lees je, was je? als je	leez- je, waz je, alz je
los jij hem af	loz jij hem af
huiswerk, als we, Vreeswijk	huizwerk, alzwe, Vreezwijk
't huishouden, zeshonderd	't huizhouden, zezhonderd
vliechwiel, 't mach wel	vliegwiel, 't mag wel
wat zech-je, zach je hem? lach je?	wat zeg je, zag je hem? lag je?
ik lach heelemaal niet	ik lag heelemaal niet.

Als men goed luistert, merkt men heel goed, dat, terwijl de Hollanders de eerste silbe scherp sluiten na de eindconsonant, de Friezen en Groningers, de eindconsonant althans voor een deel met de volgende silbe verbinden; en zoo is dus ook hier de open-silbentendenz de diepste oorzaak. De conclusie is dus, dat de Groningers en Friezen alle andere Nederlanders overtreffen in hun meegaan met de Praeslavische articulatiebasis en dat Bolk dus dubbel en dwars gelijk krijgt! daar zij slechts in één geval de progressieve assimilatie hebben bewaard, en dat is dus in Nr 7: f s ch voor v z g. Hier zeggen óók de Friezen en Groningers met ons allemaal *lofsang, rooffogel, ik blief cheen kaas, ik lees feel, wees soo goet, huischenoot, maachvocht, verdraachsaam* en *teruch-chaan*.

[1]) Dit nummer is in *Onze Taaltuin* II, blz. 149, bij vergissing uitgevallen.

Omdat het overzicht niet zoo gemakkelijk is, heb ik de heele Nederlandsche Sandhi in een lijstje samengevat. Een gewoon kruisje beteekent: regressieve assimilatie in zoo goed als alle gevallen. Een stippelkruisje beteekent hetzelfde in de helft der gevallen of ongeveer het halve terrein. Een dubbel kruis beteekent een extra consequentie, gelijk in het Limburgsch: als zelfs de functioneele woordvorming meedoet. Als wij nu die stippelkruisjes voor ½ en de dubbele kruisjes voor 1½ rekenen, wordt er, althans een benaderende optelling mogelijk.

QUANTITATIEVE BEPALING VAN DEN PRAESLAVISCHEN INVLOED.

	Friezen	Groningers	Zeeuwen	West-Vlamingen	Limburgers	Brabanders	Hollanders	
1	+	+	+	+	++	+	+	p t k voor b d
2	+	+						p t k voor v z g
3	+	+	(+)	(+)				p t k voor l r m n
4	+	+	(+)	(+)				p t k voor h j w
5	+	+	(+)	(+)	+	(+)		p t k voor klinkers
6	+	+	+	+	++	+	+	f s ch voor b d
7								f s ch voor v z g
8	+	+						f s ch voor l r m n
9	+	+	(+)	(+)				f s ch voor h j w
10	+	+	+	+	+	+	+	f s ch voor klinkers

Gelijk men ziet, gaan dus de Friezen en de Groningers in 9 van de 10 gevallen met de open-silbetendenz der Praeslaven mee. Daarop volgen Zeeland, Westvlaanderen en Limburg met ruw gerekend 5 gevallen. Dan komt Brabant met 3½ en ten slotte het Hollandsch met 3 van de 10 gevallen. Ik geloof zelf natuurlijk niet aan de exactheid dezer verhoudingen, maar wel aan hun meer en minder.

Misschien mag ik hier nog opmerken, dat de opvallende overeenkomst in 3, 4 en 9 van Friesland en Groningen met Zeeland en Westvlaanderen tegenover Limburg en Brabant weer, evenals de tš: št en de sp: ps-tegenstelling, blijkbaar op een verschil wijst tusschen de Praeslavische tendenzen van Doringen en den Saksendoortocht, terwijl Holland Brabant gevolgd is.

Als wij de geheele Friesche en Groningsche klankontwikkeling overzien,

zijn de parallellen met het Oostbrabantsch, Friezenveensch en Westfaalsch eenerzijds en met de Slavische talen anderzijds toch wel zóó opvallend, dat zij onmogelijk op louter toeval kunnen berusten.

III.

HET FRANSCH DER ARDENNEN.

In *Onze Taaltuin* II, blz. 289 schreef ik een artikel over de Waalsche en Picardische klankparallellen met het Nederlandsch, waaruit ik toen reeds de nog slechts half zekere conclusie trok, dat ze aan een zelfde articulatiebasis te wijten zouden zijn, die in totaal andere omstandigheden toch dezelfde resultaten had teweeggebracht. Mijn toen nog slechts halve zekerheid berustte niet op een leemte in de parallellen, maar op mijn toenmalig onvermogen: een uit andere talen bekende en concrete articulatiebasis te noemen die hiervoor in aanmerking kwam. Ondertusschen ben ik evenwel door de studie der Slavische talen heel wat verder gekomen, zoodat er thans voor mij niet de geringste twijfel omtrent de gezochte articulâtiebasis meer bestaat. Deze kan geen andere zijn dan de Praeslavische, die nog heden zoowel met de Slavische Urheimat tusschen Karpaten, Weichsel en Dniepr, als het gebied der Poolsche en Russische taal samenvalt.

Ik zal mij nu echter, niet tot de vroeger reeds vermelde parallellen beperken, maar er nog een heele reeks nieuwe aan toe voegen, waaruit, geloof ik, de bescheiden lezer van zelf tot een analoge conclusie zal geraken. Wij volgen hierbij weer dezelfde drie hoofdtendenzen als in de twee vorige parallelschetsen.

§ 58. Weeke en harde medeklinkers.

Tegenover de gemouilleerde n in de omgeving van praepalatale vocalen vinden wij hier ook de uit het Nederlandsch en Ripuarisch bekende velariseering in het vaak gebruikte telwoord un: ung en unk met een gedelabialiseerden en gediphtongeerden vorm yek. Ook te Malmédy sluiten volgens Zéliqzon alle genasaleerde klinkers op 't einde van een woord met een velaar element.

Door een analoge velariseering worden hier st en tn soms tot sk en kn. Estaminet wordt via *stamounė* tot *skamoenė* en tenailles tot *eknay* en *ekney*. Bovendien heeft de naam van een der Waalsche plaatsnamen in *Sclayn* ons de oude skl bewaard. De k en g worden in deze dialecten voor praepalatale klinkers op volkomen Slavische wijze gemouilleerd écuelle: *ėk'ul, ėk'eul, ek'yeul* en *et'eul, kaki*: *kak'i* (chatouiller), hochecul: *osk'eu, pāk'i* en *pōk'i* uit ndl. palmke. Vqoral de tweede k van quelque is altijd

[1]) Charles Bruneau: *Etude phonétique des Patois d'Ardenne*, Paris 1913. Charles Bruneau: *La limite des dialectes wallon, champenois et lorrain en Ardenne*, Paris 1913. Ik schrijf hier de oe als ou, de š als ch en de ž als j. Voor de diphtongen en de mouilleering gebruik ik de y in plaats van de j.

gemouilleerd: quelqu'un: *kek'ëü*, quelque fois: *kek'fwa*, quelque coup: *ket'ko*, quelque jour *kek'djyou*, quelque chose, *kek'tchyôs*, *kek'ch'öz*, *kek't'öz*.

De intervocale s wordt hier trouw tot ž voor palatale klinkers in cuisine: *kujen*, noisette: *neujet*, oiseau: *ojé*, paisible: *pöjir*, plaisir: *plaji*, rizelle: *rujel*. Ook sy wordt tot j in aisé: *āji*, baiser: *bwēji*, église: *églij*, bise: *bij* evenals ty in poison: *pwajon*, puiser: *puji*, raison: *rājon*, puits: *puj*. Onder invloed van een i en haar omgeving wordt de Latijnsche n hier trouw gemouilleerd.

Zoo ontstaat uit *fanias* (fra. fange) hier *fan'* en *fan'eux*. Naast fra. grange verschijnt hier *gren'*, en *gran'et*. Van grenier komt reeds in 1466 de vorm *graigne* en van étranger in de 14de eeuw *straigne* voor. Dominica werd *dimen'* en manger: *mun'i*, genisse werd *n'is* en genou: *n'ou*. Evenals de s en de n worden volgens Bruneau blz. 421 ook de dentalen d en t gemouilleerd en dan ook later weer verhard, zoo b.v. jaune, *d'ān*: *dān*; hij geeft er echter nergens de juiste condities van op. Ten slotte gaan ook hier de palatalen tch en dj in ts en dz over, zoo hache: *ats*, chat: *tsa*, javelle: *dzevelle* en cage: *kadz*, cirage: *siradz*, en herinneren ons dus aan onze 17de eeuwsche uitgangen *-aedse*, en *-adze*, die op denzelfden overgang berusten. Ook gaan hier g en d ten slotte in y over b.v. in boulanger: *bouledyi*: *boulèyi* enz.

Maar zelfs de Poolsch-Tsjechische rž schijnt hier evenals in Oostbrabant te zijn voorgekomen. Bruneau geeft toch (met een wanhoopsverklaring die geen verklaring is): dat potière via *potir* tot *potiš*, servante chaudière tot *chödir*, *chodij* (ortie), détruire *distrür* tot *distrüš*, lar(d) *lör* tot *löš*, *fournwar* tot *fournwach* (pelle à four) worden. In de Vosges hooren wij bovendien courir: *kouch*, ver: *vech*, court: *kouch*. Maar in het algemeen wordt hier de s aan het begin van een woord tot ch vooral voor i, u en eu, maar ook voor ou, six: *chi* (reeds in 1350), sud: *chu*, siffler: *chifflé*, soufflé: *choufl*, suivre: *cheur* of *chwir*, sourd: *chour*, source: *chour*, zuur: *chur*, souris: *chouri*, ensemble: *achèn*, cerise: *chriz*, sou: *chou* en suer: *chuer*. Maar ook op het einde der woorden na allerlei klinkers, manse: *mèche*, puits: *püch*, là bas: *la-bach*, rouce: *rouche*, os: *och*, pois: *pwach*.

En dat hier tengevolge van de straks te bespreken stijgende j-diphtongen, de voorafgaande consonanten eensdeels wel degelijk gemouilleerd werden, volgt uit het gedrag der n en l, en dat de labialen anderdeels in deze en andere Fransche dialecten tot op den dag van heden wel degelijk gelabiovelariseerd zijn, dat heeft Rousselot in zijn Principes de phonétique expérimentale, blz. 937, proefondervindelijk vastgelegd. In het phonologisch systeem dezer dialecten zijn er dus zeker een twaalftal medeklinkers: de p, b, f, v, m, n, t, d, s, z, k, g die nog heden ten dage, zoowel gemouilleerd als gelabiovelariseerd voorkomen. Bruneau spreekt er herhaaldelijk over, maar heeft zijn verspreide annotaties hierover nergens tot een systematisch overzicht vereenigd, omdat hij blijkbaar geen flauw vermoeden heeft van een op deze correlatie gebaseerd consonantsysteem.

Dat deze mouilleerings- en velariseeringsfeiten, met de verdere gevolgen der Praeslavische tendenzen al zeer oud zijn, zien wij uit de volgende plaatsnamen met het jaartal ervoor:

868 Faustia	1247 Foisse	nu: Fwech
1219 Hirgia	1275 Hyrge	„ Itch'y
850 Calcum	862 Çalco	„ Tchyo
1075 Harneas	1166 Horigniacum	„ Hargnies
1077 Bursines	1150 Borsium	„ Bourseigne
800 Fimai	1328 Fumaing	„ Fumwė
1075 Willerceias	1235 Wirlezies	„ Vyerziy
946 Lietras	1284 Loitre	„ Louwat
1400 Angehan	1450 Anjehan	„ Antchan
946 Fractura	1284 Fraiture	„ Nafrēter
1190 Mazuris	1244 les Masures	„ le mazur, Mézières
1265 Tournauveaux	1291 Tournaviot	„ Tournavyō
1104 Kerieres	1226 Cherriers	„ Tchyėrir
1190 Sicca valle	1657 Sessevaux	„ Setchfō
817 Wangiscisus mons	1290 Bagimont	„ Bad'imô
770 Wandelaicus mansus	—— Wabrensis, Woèvre	„ Bayamō
952 Warnunci curtis	—— Warokai	„ Barōkya
1290 Mousaive	1350 Mozavia	„ Mouzêv
1290 Alle	1304 Ala	„ Yōlī
1097 Casapetra	1255 Chesepirre	„ Tchyespir^{eu}

§ 59. Palataliseering van velaren en dentalen.

Zoowel de Latijnsche ca en ga, die in het Fransch b.v. tot *cham*bre en *jam*be geworden zijn, als de nieuw opgekomen c en g worden voor palatale klinkers in de Ardennen tot tchy en djy met een licht suizend palataal geruisch, dat op de palataliseeringen van Hasselt en Brussel gelijkt. Zoo klinkt chambre: *tchyāb*, champ: *tchyā*, chandelle: *tchyādey*, chanson: *tchyāsō*, chez: *tchyez*, jambe: *djyāb*, jaune: *djyān*, boucher: *boutchyi*, marché: *martchji*, bouche: *boutchy*, planche: *plātchy*, large: *lardjy* en mésange: *mazêdjy*, jeu: *djyeu*, joug: *djyeu*, jour: *djyou*, jusque: *djyusk*; maar ook coeur wordt *tchyeur*, curé: *tchyuré*, capable: *tchyapable*, carré: *tchyarré*, quatre: *tchyate*, casquette: *castchyette*, guêpe: *djyêpe*, gagner: *djyagner*, fagot: *fadjyot*, figure: *fidjyure* enz. enz.

Maar bovendien wordt de eindgroep cc + u ook tot ty b.v. in saccu: *saty*, bac: *baty*, sec: *sèty*.

De sk wordt over sik (b.v. sikôl = école, sipin, épine) tot š in écoute: *choute*, écume: *chim*, écorce: *chwas*, secouer: *cheur*, schaal: *chal*.

De Latijnsche groepen cs en sc die in het Fransch gewoonlijk via is en si tot ss worden, luiden hier ch, essieu: *achi*, buisson: *buchon*, cuisse: *couche*, faisceau: *fachya*, laisser: *lachi*, lessive: *lèchiv*, poisson: *pèchon*, six: *chij*, tisser: *tèchi*. Ook dit is dus een palataliseering. De groepen ssy en sty worden eveneens tot ch in baisser: *bachi*, graisse: *krache*, moisson, *mèchon*,

froisser: *frouchi*, remuer: *machi* (mixtiaire), tesson: *téchon*. Ook rs verschijnt hier als ch in berceau: *birs: bich*, écorce: *ékoch*, garçon: *gachon*, hier (soir): *echwa*, personne: *pechõn*, pourceau: *pouché*, renverser: *rvẽchi*, escorçuel: *kouchou*.

§ 60. Parallellen van den i- en u-Umlaut.

Maar ook komen hier onder den invloed van gemouilleerde volgconsonanten allerlei i-Umlaute, en onder den invloed van gelabiovelariseerde eindconsonanten verschillende u-Umlaute voor.

Heel duidelijk is b.v. de verkleuring van a tot e voor gemouilleerde n, b.v. fani (veen): *faɲ*: *feɲ*, grange: *greɲ*, dimanche: *dimeɲ*, borgne: *bwaɲ*: *bweɲ*: gagner: *geɲi*. Ook wordt onder dezelfde voorwaarde de o tot eu: borgne: *beurɲe*, *krouoy*: *kro-euy* (craie), doigt: *doyet*: *deuyet*. Ook de gemouilleerde r doet hetzelfde: tard: *ter*, swar: *swer*, barbe: *berbe*, charme: *cherme*, canard: *quénère*, car: *quer*, large: *lerge*, lukarn: *lukern* en verder eenige losse voorbeelden als *infétigèble*, pâte: *pêt*, Pâques: *pêk*, cassons: *kesson*. Verder wordt e tot i voor l en n mouillé in veiller: *wiye*, réveiller: *rawiyi*, se peigner: *piɲé*, tigneux: *tiɲeu*, seigneur: *signeur*, (rôklet = *raclette*, radé = rader, god = geit) en verder wordt de e voor velare l tot o in pelle: *pol*, échelle: *chol*, a voor velare l, ook nadat deze uitviel altijd tot een gesloten a, die voor de Parijzenaars als een o klinkt, en in de Ardennen ook voor alle andere gelabiovelariseerde consonanten voorkomt, zoo pas: *pos*, quatre: *quotre*, faux: *fa*: *fo*, autre: *atre*: *otre*, sauf: *saf*: *sof*, aussi: *assi*: *ossi*. Evenzoo worden de e en a tot ao voor alle nasalen b.v. année: *onnée* en zelfs tot volle open o nadat de a de nasaleering heeft verloren: cendre: *saod*, fendre: *faod*, vendre: *vaod*, battement: *batmao*; il apprend: *apro*, comment: *koumo*, dimanche: *dimodz*, dans: *do*, il a menti: *moti*, menteur: *moteur*, moment: *momo*, feute: *fot*, il enfle: *ofl* enz. enz.; verder voor een harde r: cerf: *syaor*, arbre: *ôb*, barbe: *bôrb*, armoire: *ormèr*, lard: *lord*, mardi: *mõrdi*, renard: *rnô*, part: *pôr*, eveneens voor een harde s: gras: *krô*, grasse: *krosse*, mâle: *môl*, Pâques: *pôk*, pâte: *pôte*, dédicace: *dikos*. Men ziet hieruit, wat trouwens niet te verwonderen is, dat niet in alle Ardennendialecten al dezelfde medeklinkers in hetzelfde woord dezelfde kleur hebben. Juist als bij ons neigt het ééne dialect meer naar de mouilleering en het ander meer naar de labiovelariseering over; en zoo staan ook ten onzent gelijk wij zagen: *peerd* en *paard* naast *paord*, *zwet* en *hed* naast *zwart* en *hard* enz. Zoo komt naast *infétigèble* in 't eene Ardennendialect, in veel andere de klankwet voor, dat de a van able tot *ôf*, *ôl* werd: fable: *flôv*, étable *stôf* en *etôl*, râble: *rôf* en *rôl*, table: *tôf* en *tôl*.

§ 61. De prothese en epenthese van j- en w-.

Ook hier vertoont zich zeker voor a° 1300 de prothese van j- voor palatale en van w- voor labiovelare klinkers. Elle wordt *yel*, herbe wordt

yep, être: *yes*, herse: *yes*, aliquid: *yek*, une: *yen*, oeuf: *yoe*, orge: *worch*, haut wordt *wō*, *wou*, hart: *wōr*, *haple: *wapl*, *wabl*, oiseau: *wajé*, osp: *wōsp*, ornière: *warbir* (*Zeitschr. f. roman Philol.* XV, blz. 496).

Maar ditzelfde verschijnsel vertoont zich ook binnen het woord, zoo wordt bête: *byes* of *byet*, fer: *fyer*, fête: *fyes* of *fyet*, perdre: *pyet*; perdrix, *pyetri*, cerfeuil: *syerfouy*, éternuer: *styerni*; perche: *pyes*, persil: *pyerzê*, lanterne: *lâtyèn*, main: *myè*, pain: *pyè* en laine: *lyen*, en als de voorgaande medeklinker voor mouilleering vatbaar is, gaat de y in den gemouilleerden medeklinker verloren, evenals in het Slavisch, b.v. fenêtre: *fiṇés*, genêt: *ṇes*; merle: *myel*, doch berceau: *b'yersō*, lanterne: *lant'yèn*, bene: *b'yè*, rem: *r'ye*, veni: *v'ye*, tene: *t'ye*. Zoo wordt ook cinq: *s'yek*, cinquante: *s'yekōt*, bûche tot *bwech* en coisel: *kweja*, feu: *f'yoe*, boeuf: *b'yoe*, Nedl. voeder: *fodr*: *fýeur*, Meuse: *m'yeus*, soeur: *s'yeu*, linceul: *lēs'yeu*, couleuvre: *koul'yeu*, maar met gemouilleerde n weer neuf: *ṇ'eu*, neuve: *ṇ'euf*; pluie: *pyeuf* (met y voor l'), waar dus de heele l in de mouilleering opging. Zoo worden met labiovelariseering der consonanten borgne: *bwan'*, corde: *kwad*, corne: *kwan* of *kwon*, corps: *kwar* of *kwor*, écorce: *skwas*, fort: *fwar*, mort: *mwar*, il porte: *pwat* en *pwart*, tordre: *stwad* en *stward*, tort: *twar*, corbeau: *kwarbō*, corbisier: *kwabji* en *kwamji*, dormir: *dwarmi*, porter: *pwarté*, côte: *kwos* of *kwas*, seigle: *chwal* maar daarnaast staan soie: *swōy*, avoine: *avwōn*, personne: *pechwōn*, borgne: *bwōn*, pauvre: *pwof*, meule: *mwōy*, craye: *krōy*: *krwōy*.

Ook hier worden vrij plotseling, juist als in het Oostbrabantsch en de Slavische talen, de dalende diphtongen overeenkomstig de nieuwe stijgende silbenwet in stijgende diphtongen omgezet: zoodat het uit *mē* ontstane *mei*, dat door verdere dissimilatie tot *moi* geworden was, nu via *m*ᵒɪ tot *mwè* wordt. En zoo vinden wij dan je crois: *krwè*, trois: *trwè*, mois: *mwé*, croix: *krwè*, boîte: *bwès*, miroir: *mirwè*, doigt: *dwè*. Reeds in de 13de en 14de eeuw moeten de vormen demain: *dimwē*, fain: *fwē*, main: *mwē*, pain: *pwē*, semaine: *samwên*, mener: *mwêné*, je mène: *mwèn*, avoine: *awên*, fouine: *fwên*, pein: *pwên* en veine: *vwên* zijn opgekomen.

Maar evenals in het Friesch ontstaan hier door dissimilatie ook schijnbaar onregelmatig stijgende diphtongen uit een breking tengevolge van een labiovelare eindconsonant. Zoo werd *bel* onder invloed van de velare l tot *béal*. Nu valt naar analogie van het meervoud op -s in een deel onzer dialecten de l weg, en zoo wordt *béa* tot *bya*, *chapel* tot *tyapya*, *batel* tot *batya*, *coutel* tot *koutya*, *faiscel* tot *fachya*. Maar in een ander deel der Ardennen viel de l niet weg, maar werd, evenals in het Poolsch en Nederlandsch gevocaliseerd tot u̯. *Béal* werd hier tot *béau*, en dit tot *byō*. Eveneens werd hier bateau tot *batyō*, couteau tot *coutyō*, marteau tot *martyō*, tonneau tot *toun'ō* en veau tot *vyō*. Maar ook hier verschijnen nu, evenals in de 1ste periode der Slavische taalontwikkeling, een reeks assimilaties tusschen de twee elementen der stijgende diphtongen; waardoor *yeu* tot *ye* en *we* tot *wa* wordt. Naast Dieu verschijnt *Dyè*, naast mieux: *myè*, naast boeuf: *byeu*: *byè*, fodr: *fyeur*: *fyer*; Meuse: *myeus*: *myes*; neuf, *ṇeu*: *ṇè*,

écureuil: *skiryeu*: *skiryé*. Evenzoo wordt *wech* tot *wach*, *wesp* tot *wap* en *mwè*: *mwa*, *krwè*: *krwa*, *trwè*: *trwa*, *mwêné* tot *mwané*, *pwên* tot *pwan* (peine), *fwên* tot *fwan* en *fwon*. In dezelfde lijn liggen zeker ook *chat*: *tchye*, chapeau: *tchepé*, chacun: *tchecun*, échasses: *étchyes*, chasse: *tchyes*, char, *tchyer*, charbon: *tchyerbon*, chardon: *tchyerdon*, charpentier: *tchyerpeti*; jaune, *djyan*, *djyen*, javelle: *djyevé*, jars: *djyargo*: *djyergo*; maar in veel gevallen gaat dit proces ook hier nog een stap verder als in caru: *cher*: *tchyir*, capre: *chèvre*: *tchyiv*, mercatu: marché: *martchyi*, danger: *dandjyi*, en verder hebben alle ww. die onder de wet van Bartsch vallen, een i in den Infinitief en het Participe passé baigner: *bagni*, cacher: *katchyi*; laisser: *leyi*. Daartegenover wordt de lat. a tot een ö na een w roue: ruwö, charrue: tcheruwö, fable: flowö, perdue: pêrduwö, venue: vnuwö.

Volkomen parallel met de 2de periode der Slavische taalgeschiedenis vertoonen zich nu echter weldra ook dissimilaties tusschen de twee elementen der stijgende diphtongen, en zoo wordt *ye* tot *ya*, en *wo* en *wa* tot *we* en *wê*. Het uit fer ontstane *fyer* wordt tot *fyar*, hiver: *ivyer*: *ivyar*, herbe: *yep*: *yap*, nerf: *ɲer*: *ɲar*, perdu: *pyerdu*: *pyardu*, ver: *vyer*: *vyar*, bête: *byes*: *byas*, fête: *fyes*: *fyas*, perche: *pyes*: *pyas*, couvercle: *kouvyek*: *kouvyak*. En evenzoo wordt bon: *bwon*: *bwe*, ronce: *rwons* tot *rwech* en congé: *kwondyi* tot *kwedyi* en worden *fwan* tot *fwên*, *pwan*: *pwên*, *vwane*: *wên*, *mwoné*: *mwêné*.

§ 62. De reactie der dalende diphtongen.

Doch ook hier verzet zich de autochtone articulatiebasis tegen de heterochtone, met de meeste stijgende diphtongen weer op te ruimen, door het eènvoudigste middel, die w- en y- weer te laten vervallen, zoodat bruyère: *brwir* tot *brir*, naast *krwa* (je crois) een *krayo* (je croyais) opkomt, droit: *drwa* tot *dra*, froid *frwa* tot *fra*, en étroit *etrwa* tot *etra*, boeuf: *byeu* tot *beu* en main *myê* tot *mê*, éternuer *stjerni* tot *sterni* worden. Het tweede reactiemiddel bestaat weer hierin: dat de j en w gevocaliseerd worden, om zoo weer aan nieuwe dalende diphtongen te komen, waardoor nu, altijd weer in de Ardennen: lanterne, *lâtyen* tot *lâtiyen*, main, *mye* tot *miye* en *meye*, pain *pyen*: *piyen*, laine *lyen* tot *liyen*, bête *byet* tot *biyèt*, fête *fyet* tot *fiyet*, fenêtre *fiɲet* tot *finiyet*, myet: *miyet* (miette), *vyande*: *viyande*, yeu: *iyeu* (oeuf), *yö*: *iyö* (eau), juillet: *juliyet*, travers: *travyet* tot *traviyet*, tête: *tyet* tot *tiyet*, feu: *fyeu* tot *fúeu*, bleu: *blyeu* tot *blúeu*, vu: *vyeu* tot *véyu* en *vúeu*, scie: *swöy*: *soúöy*, claie: *clwöy*: *clöúy*, pauvre *pwof*: *poúof*, corde *kwort* tot *koúort*, corne: *kwon* tot *koúon*, corps: *kwôr* tot *koúor*, côte: *kwot* tot *koúot*, il dort: *dwoʳ* tot *doúoʳ*, fort: *fwôr* tot *foúor*, fan: *fwan*: *fwon*: *foúon*, pan: pwan tot *poúon* (peine), maner: *mwané* tot *moúon* (il mène), porte: *pwat*: *póat*, corde: *kwad*: *kóed*, corbièr: *kwabji*: *kōabiy*, borner: *bwané*: *boané* zich ontwikkelen. Inderdaad, het klinkt ongeloofelijk, dat een articulatiebasis zich zóó gelijk blijft, maar de feiten spreken te luid. Het is precies dezelfde feitenreeks, die wij in Luiksch-limburg, Tongeren, Oost-

brabant, Friesland en Westfalen zich hebben zien afwikkelen, ja die wij gedeeltelijk zelfs tot in Servo-Kroatië hebben weergevonden.

En let wel, dat hier Charles Bruneau, aan wien wij al deze feiten-groepen ontleenen, niet den minsten twijfel koestert over de volgorde dezer ontwikkelingsphasen, maar radicaal deze heele geschiedenis met een plotselinge invasie van stijgende diphtongen laat beginnen. En juist omgekeerd als Teucherts uitspraak over Westfalen, oordeelt Bruneau hier geheel en al in overeenstemming met de feiten: *„niet één klinker breekt, maar alle klinkers die er toe in staat zijn breken tegelijk tot stijgende diphtongen, maar eindigen ten slotte met weer in dalende diphtongen over te gaan. Hieruit volgt een algemeene wet voor heel de Ardennenstreek: Elke breking van een enkelvoudigen klinker streeft er ten slotte weer naar: het accent op het eerste element terug te brengen* (blz. 464). Zoo triomfeerde dus ook hier de eigen articulatiebasis ten slotte over de vreemde. Maar nu na deze bloeiperiode van stijgende diphtongen de dalende diphtongen zich dus op een groot deel van het terrein hebben hersteld, begint nu de onuitroeibare Praeslavische articulatiebasis opnieuw, met in die dalende diphtongen weer evenals in Brabant haar nieuwe kunsten te vertoonen. Wij wezen er trouwens bij de Brabantsche diphtongeering van ī, ü en û tot ei, ui en ou reeds op, dat het sein of de aanleiding althans tot deze ontwikkeling via de Ardennen en Noordoostfrankrijk naar ons toe was gekomen. Zie Kaart nr 12.

Welnu, evenals bij ons wordt demie via *demiy* in Fumay tot *dimay* en *dmey* en over een veel uitgebreider gebied fille via *fiye* tot *fey* en *fay* en ook fil via *fiy* tot *fay* en mille over *miy* tot *mey*, feu fu wordt *feuy*, jeu ju tot *jeuy*, en clou clouw tot *klow*; cou couw tot *kow*, trou trouw tot *trow* en (h)oue (h)ouw tot *aw*, queue couw tot *kaw* en het vrouwelijke mûre tot *mawr*. Wij vinden hier dus ons volledig stel van Brabantsche diphtongen terug.

Toch zijn deze diphtongeeringen, zoolang ze niet verder gaan, klaarblijkelijk tevens een autochtone reactie tegen de heterochtone steeds verder gaande klinkerverenging. Welnu, een reactie van denzelfden aard zien wij nu in de Ardennen (evenals in Westvlaanderen) zoodat dur wordt tot *deur*, figure: *figeur*, muraille: *meuray*, sur: *seur*, mûr, *meur*, écume: *skeum*, lune: *leun*, plume: *pleum*, une: *eun*, plus: *pö*, cru: *krö*, bru: *brö*, venu: *vnö*, perdu: *perdö*, ruche: *röš*, cruche: *kröš*.

Maar ook de Sittardsche-Groningsche en Nederduitsche diphtongeering van ō en ē tot *au ouw* en *ai ei* vinden wij hier in de laatste periode weer, b.v. vallée, *valey*, année: *aney*, journée: *dyourney* en *dyournay*, gelée: *dyaley*, nez: *ney*: *nay*, faner: *fanay*, casser: *kasay*, élevé: *elvay*, aller: *alleir*, parler: *parleir*, fête: *feist*, cerf: *seir*, destre: *deistre*, fer: *feir*, fève: *feif*. Mogelijk zijn deze laatste voorbeelden rechtstreeks uit *fyês(t)*, *syer*, *dyestre*, *fyer* en *fyef* door metathesis ontstaan. Maar ook ciseau werd *sizyaow*, *klōteu* (cloutiēr): *klawteu*, *glō* (mare d'eau): *glaow*; maar verder worden de juist gesproken ou- ouw gevallen via ow tot aw in: *mō*: *maw*, *klow*: *klaw*, *kow*:

kaw, trow: *traw* gedissimileerd. Maar eveneens dissimileert à nuit (heden) uit *aney* tot *anoy* (zie *Revue des Patois gallo-romans*, tome II, p. 110). Zie Kaart nr 13.

§ 63. Ingvaeonismen en open-silbentendenz.

Ook hier hebben de oude dalende diphtongen ondertusschen hun tweede element eenvoudig verloren. En evenals in het Oudfriesch de oudgermaansche ai en au eenvoudig tot ā werden, zoo vinden wij het nu hier in de Ardennen terug: faire wordt *fār*, taire: *tār*, traire: *trār*, traite: *trāt*, gaise: *agāch*, maire: *mâr*, baisure (du pain): *bajur*, laiser: *lāchi*, en verder (j)ai: *ā*, en alle eerste personen van het Futur: (j')irai: *verā*, (je)dirai: *dera*, (je)tacherai: *tatchyra* enz. En van den anderen kant wordt autre: *atre*, sauf: *saf*, aussi: *assi*, loyalement: *loiament*, sauveur: *saveur*, chauffoir: *chafoir*, aucun: *acun*, aumône: *amone*, auquel: *aquel*; en deze laatste voorbeelden zijn allemaal reeds uit het begin van de 14de eeuw.

Verder vallen ook hier bijna alle eindmedeklinkers af en veranderen de nasaal-diphtongen allemaal in genasaleerde eindklinkers, gelijk ik voor een Fransch dialect wel niet afzonderlijk behoef te bewijzen. Maar merkwaardiger is reeds, dat de genasaleerde klinkers in gewone klinkers overgaan. In het Zuiden der Ardennen worden alle genasaleerde klinkers op het eind van een woord geöraliseerd faim: *fè*, pain: *pè*, poulain: *poulè*. Bovendien gaat het Ardennen-dialect met ook de l en de r te laten afvallen hier nog veel verder dan het gewone Fransch in renard: *rnā*, bayart: *baya*, Gérard: *djera*, -essart: *-sā* (in de plaatsnamen), lavoir: *lavoa*, entonnoir: *atunwa*, dévidoir: *dewidwa*, chair: *tšā*, bégiyar: *bégiya*; il dort: *dō*, fort: *fō*, mort: *mō*, faire: *fè*, sart: *sō*, part: *pō*, car: *kā*, encore: *kō*, par: *pa*, pour: *pou*, sur: *su*, mère: *mè*, traire: *trè*, jour: *jou*, soeur: *sou*, sel: *sè*, fil: *fi*, seul: *seu*, filleul: *fiyeu*, mal: *ma*, quel: *kè*, sel: *sè*. Ook van de liquidametathese zijn hier sporadische voorbeelden als *berbice*: *brebis*, *formaticu*: *fromage*, *kers*: *cresson*, *fermer*: *frumer*. Zie kaart 6 in *Onze Taaltuin* II, 298. Betreffende de twee medeklinkers op het einde van een silbe geldt hier, evenals in het grootste deel van het Nederlandsche Thoringia de vaste wet, dat de eerste medeklinker bewaard, en de tweede werd opgeofferd. Zoo komen hier *byes* uit bête, *fyes* uit *fête* overeen met het Utrechtsch en Maastrichtsche *bees*, *fees* voor beest en feest.

Ook de svarabhakti vocaal verschijnt in dit Fransche dialect om aan de open-silbentendenz te voldoen zoo: tablier: *tabelyi*, vous voudriez: *voudeuryé*, peuplier: *poupeulyé*, écureuil: *écouvreuil*, *skouveryé* en *skuvirieu*: une épine *en sipen*, étourdi: *sdôn*: *sidōn*, une école: *en sikol*, écrire: *skrir*: *sikrir*. Ook in de oude stukken der 14de eeuw chevreuil: *chevyreulx* en *cheviries*, février: *feverier*. Ook de metathesis van -sp- en -ps- gedraagt zich in *wesp*: *weps* juist als in het Nederlandsch, en sluit in geographische verspreiding nauwkeurig bij de Nederlandsche aan. Zie kaart 8 in *Onze Taaltuin* II, 301.

§ 64. Laryngaliseering en het gutturaalprobleem.

Ook hier wordt aan het woordbegin de vollippige w tot b in *wigo*: *bigo* (bardane), *warokai*: *barokya*; en dat dit geen toevallig, maar een oud verschijnsel is, dat als een roode draad door heel deze taalgeschiedenis heenloopt, hebben wij hierboven reeds terloops bewezen, door in onze lijst van oude plaatsnamen: *Wangicisus mons* uit a° 817 naast *Bagimont* sinds 1290, en *Vuandelaicus mansus* uit a° 770 naast den huidigen naamsvorm *Baillamont* op te nemen. En den overgang van w tot v vinden wij bij Liénard, die voor *Wabrensis Woëvre*: den vorm *Vanbrense* voor ons heeft bewaard (Bruneau 65 en 420). Ook hier gaat de v verder in b over, b.v. in *navet*: *nabya*, s'en vons nous: *sa bon nous* (Ibidem 385). Maar de v wordt ook weer tot f. Zoo hooren wij *stabulu*, via *stavle*, ten slotte als *stôf*, râble als *rôf*, table: *tôf*; attabler heeft in *atôvler* nog de v bewaard evenals sablon: *savlon*. Bij table: *tôf* denkt iedere Brabander aanstonds aan ons nederl. *toafel*.

Ook hier ging althans in het Middeleeuwsch dialect j in g over, zoodat wij daar b.v. *bourgois*, *argans*, *sergant*, *gardin* en *gus* ontmoeten. Toch kwamen hier — onder den sterken juist omgekeerden alles naar voren halenden invloed van het Centrale Fransch — de laryngaliseering en het gutturaal-probleem niet tot hun volle ontwikkeling. Wel bewaart het Zuidelijk Ardennendialect de volop geaspireerde h, die aan de oudgermaansche uit Idg. k verschoven ch beantwoordt, zoo b.v. in *Choio*: *Huy*, *Chandregia*: *la Hédrée*, *Chambo*: *Han* en *hay* (haag) *hö* (hoog). Wel vinden wij in de Middeleeuwsche bronnen dezer streek naast weggelaten h's ook h's waar ze niet staan moeten, juist voor ou ü en i, b.v. *houverire* voor ouvrir, *fahine* voor fouine en *mehus* voor mûs (partic. passé van mouvoir). Wel komt in 't nabije Lotharingen een zwakke, meer op de Engelsche h gelijkende aspiratie voor, wel is de intervocalische media G vaak zeer zwak en helt over of gaat over in y, maar het echte laryngaliseeren van de j of g-spirant komt hier begrijpelijkerwijze niet tot haar vollen wasdom. Maar tegenover onze Brugsche verharde diphtongen ow: owk in *gowkt*, *owkt*, *howkt* voor goud, oud en hout vinden wij hier toch ook weer in Auslaut: een k, perdou: *perdouk*, loup: *louk*, clou: *klouk*, noeud: *nouk*, peu: *pok*; met de voorbeelden voor i (als *meuziej*: *mezik*) in nid: *nik* en fusil: *fuzik*.

§ 65. Rondingen en ontrondingen.

Dat ten slotte ook hier de correlatie tusschen de twee groepen van klinkers en medeklinkers geen simpele palataal-velare tegenstelling, maar een complexe tegenover-elkander-plaatsing van delabialiseerende palatalen en gelabialiseerde velaren was, is voor den opmerkzamen lezer uit onze voorbeelden reeds duidelijk geworden; maar het zal toch goed zijn, ook de labialisaties en delabialisaties in de Ardennendialecten nog even afzonderlijk tegenover elkander te stellen.

Aan delabialisaties vinden wij hier feu: *fé*, jeu: *djyé*, jeudi: *djyédi*, dur: *der*, mur: *mer*, nuit: *né*, cercueil: *serkey*, cerfeuil: *serfey*, bouvreuil: *bouvrey*, seuil: *sey* en *sê*, oeil: *é*, deuil: *dey*, feuille: *fey*, soeur: *ser*, saveur: *saver*, voir: *vey*, Dieu: *dyê*, mieux: *myé*, doigt: *dé*, soif: *sé*, toit: *tè*, écume: *chime*, enclume: *aglime*, boeuf: *byè*, ned. voeder: *feyr*, humeur: *imeur*, fusil: *fisi*, luzern: *lizern*, cruche: *crich*, tuer: *tyé*, remuer: *reumyé*. Zie kaart 3 in *Onze Taaltuin* II, 295. Maar ook bij de consonantgroepen wordt er ontrond, zoodat buche vroeger tot *buech* geworden nu weer tot *boch* wordt, coisel eenmaal tot *kweja* gelabialiseerd, wordt weer tot *koja*, drwat: *drot*, twal: *tol*, bwat: *bot*, soit: *so*, trois: *tro*, geheel en al gelijk aan ons dwalen: dolen, en twisken: tusschen.

Aan labialisaties vind ik hier *pupe* voor pipe, net als in Zeeland en op de Veluwe; abimer: *abumer*, limace: *lumas*, Philippe: *flup*, privé: *pruvé*, premier: *prumier*, devrait: *duvro*, besoin: *beusoin*, café: *cafeu*, fièvre: *fyeuf*, lèvre: *leuf*, perdre: *peurd*, verder femelle: *fumelle*, famille: *fomiy*, femme: *fõm*, habit: *abu*, habillement: *abumã*, grive: *gruve*, miroir: *murwè* etc. Zie kaart 4 in *Onze Taaltuin* II, 296.

§ 66. Domineering der twee nauwste klinkers.

Evenals in het Nederlandsch, zagen wij in § 60, dat een a voor allerlei harde consonanten gelabiovelariseerd werd tot ao en ō, zooals in lard: *lōr*, cave: *kōf*, camerade: *camerōde*, casser: *kōsé*, tarte: *tōrte*. Maar deze neiging gaat nu in den nieuweren tijd evenals bij ons te Leuven nog altijd verder: en evenals in Westfalen en op Schiermonnikoog zijn ook hier de nieuwe diphtongen weer de merkwaardigste symptomen van deze oertendenz. Zoo vinden wij dan voor fable naast *fōf* ook weldra een *fōwf*, voor charlier: *tchyowrli* (charron), char naast *tchyōr* en *tchyowr*, voor tarte naast *tōrt* ook *tōwrt*. Maar ook *borne* wordt nu *bōwn*, corde: *kōwd*, or: *ōwr*, ortie: *ōwrtiy* met nieuwe dalende diphtongen. Hierbij sluit zich nu een algemeene klinkerverenging aan, want de Praeslavische articulatiebasis prefereert altijd de mondvernauwing van i of ou. Corde wordt nu dus *courd*, dormir: *dourmir*, écorce: *ekours*, fort: *four*, mort: *mour*, forger: *fourdjyi*; maar let hier weer vooral op de diphtongen, die hierin consequent verdergaan, als claie: *klōy*: *klouy*, raie: *rōy*: *rouy*, scie: *sōy*: *souy*, *mōy*: *mouy* (tas de blé) *dōy*: *douy* (orteil) voie: *vōy*: *vouy*. Voor de overeenkomst der geographische verspreiding van or: *our* en Ned. oor: *oer* zie men kaart 2, *Onze Taaltuin* II, 294. Zoo wordt ook bonne dus tot *boune*, comme: *koum*, il donne: *doun*, homme: *oum*, pomme: *poum*. Maar ook boeuf wordt *bou*, il meurt: *mourt*, meuse: *mous*, peu: *pou*, neuf: *nouf*, filleul: *fiyoul* en zoo alle verkleinwoorden op *-iolu*; sueur: *soueu*, ruer: *rouer*, tuer: *touer*, ruelle: *roual*. Merk op, dat dit weer diphtongen zijn met een w in het midden en dus eigenlijk *souweu*, *rouwer*, *touwer*, *rouwal* luiden. Maar ook pauvre wordt *pouf*, chaud: *tchyou*, chaudron: *tchyoudrō*. Dat in al deze voorbeelden de nieuwe dalende diphtongen den toon hebben aangegeven, spreekt van zelf. Niet

even sterk, maar toch op dezelfde wijze als de ou-tendenz weert zich de i om alle è en é's te vangen, waarbij de diphtongen weer alle hand- en spandiensten verrichten. Zoo worden nu bière: *byır*, mère: *mır*, père: *pır*, chariot: *chır*, fontaine: *fatın*, ciel: *syıl*, pied: *pı*: *pi*, pierre: *pir*, derrière: *dri*, lièvre: *lif*, fièvre: *fif*, premier: *premi*, pommier: *poumi*, ouvrir: *ōvri*, sommier: *sōmi*, ouvrière: *ouvrir*, osier: *ōzir*, fougère: *fetchyir*, fumier: *fumir*, bruyère: *bruyir*, deuzième: *deuzime*, troisième: *trwezīm*, bien: *bin*, fwên: *fwin*; connaître: *kounitr*, *kounich*, je connais: *kouni*, chez: *tchir*, beigner: *beigni*, laisser: *lēchi*, manger: *mēdjyi*, crier: *kriyi*, éternuer: *sternu*ʷ*i*, cacher: *kachi*.

§ 67. De sandhi.

Over de sandhi van het Ardennenfransch vond ik in Bruneau slechts zeer weinig (in § 321), maar *dit* blijkt duidelijk:

1⁰. dat voor een klinker van het volgend woord alle stemlooze explosieven en spiranten van het einde van het voorgaande woord stemhebbend worden, dat is dus nr 10, fermer la porte, *frumer l'uch* × *l'uj e frumé*, la porte est fermée, ronce: ronch × *des ronj osi*, des ronces aussi, sale nich × (un) *nij ouvri*, gros: gros × *trwa groz eur* trois grosses heures.

2⁰. dat deze zelfde regressieve assimilatie ook opgaat voor de zachte spiranten en de liquidae en nasalen; dat is dus nr 7 en nr 8 oeuf: öf × *tou ses oev la* tous ces oeufs là; laisser: leché × *lej lu*: laisse le, mouche: mouch × *mouj verd*: mouche verte. Daar dit laatste voorbeeld tot ons nummer 7 behoort, en dit nummer in Friesland en Groningen het eenige is, dat de regressieve assimilatie *niet* heeft, terwijl alle andere nummers ze wèl hebben, mogen wij gerust de hypothese opzetten, dat ook dit dialect in al de 10 nummers van ons sandhi-lijstje de regressieve assimilatie zal toepassen.

Men ziet misschien uit dit alles, dat de bewerking van dit Fransche dialect der Ardennen mij het minste moeite heeft gekost, omdat ik hiervoor in Charles Bruneau zoo'n uitstekenden wegbereider heb gevonden. Het eenige, wat ik ten slotte op zijn twee uitstekende boeken heb af te dingen, is zijn Conclusion over de Tendances phonétiques. Niet, dat ik die heb willen vervangen. Integendeel, daar staan allerlei mooie en diepe dingen, speciaal over „un langage roman parlé avec l'accent germanique", die na mij waar zullen blijven, gelijk zij het voor mij geweest zijn. Alleen heb ik voor zijne Deuzième Tendance de la labialisation! iets beters, meen ik, in de plaats gegeven; en wie dus op blz. 534 voor deze tweede tendenz wil lezen: het aandeel, dat de Praeslavische articulatiebasis in de ontwikkeling van het Ardennenfransch gehad heeft, kan met deze enkele bladzijden, óók om Bruneau's eigen synthese te begrijpen, zonder twijfel zijn voordeel doen.

* * *

Niemand zal, geloof ik, de treffende overeenkomst dezer vier parallelle

taalontwikkelingen loochenen. Maar gelijke gevolgen wijzen op gelijke oorzaken. En aangezien wij nu voor de gevolgen bij elke feitengroep, de frappante gelijkenis met de Slavische taalontwikkeling hebben aangetoond, mogen wij nu, voor deze vier parallelle taalontwikkelingen tot dezelfde oorzaak besluiten: zij zijn alle te wijten aan een of meer kolonisaties van het Praeslavische ras hier in het Westen.

Ik heb hiermee ondertusschen de tweede helft van mijn taak volbracht, en naar ik meen voldoende aangetoond, dat de Nederlandsche taalontwikkeling onder invloed van de Praeslavische articulatiebasis dus geen uitzonderingsgeval is, dat wij alleen om zijn ongehoorde vreemdheid al zouden moeten wantrouwen, maar dat in zijn onmiddellijke nabijheid drie volkomen parallelle taalontwikkelingen naast zich heeft, waarvan de verregaande gelijkenis toch onmogelijk op louter toeval, noch op onderling verkeer kan berusten. Want tijdens de Middeleeuwen moet het verkeer tusschen de Ardennen, Oostbrabant en Friesland of tusschen de Ardennen, Oostbrabant en Oostwestfalen wel minimaal geweest zijn; terwijl de invloed dien Oostwestfalen op Friesland heeft uitgeoefend, zich misschien juist tot het daar importeeren en versterken der Praeslavische articulatiebasis beperkt; en het verband tusschen Westfalen en Friezenveen, en Friesland en Friezenveen: na het historische feit der kolonisatie, zeker plotseling eens voor goed is afgebroken. Als dus deze historische aanrakingen niet volstaan, om de inderdaad diep en ver gaande gelijkenis te verklaren, moeten wij voor de verklaring van 9/10 der parallelfeiten ons noodgedwongen tot de overeenkomende biologische erfelijkheid der spreekorganen wenden, om de oorzaak dezer overeenstemmingen te vinden.

DERDE DEEL

HET AANDEEL DER PRAESLAVISCHE ARTICULATIEBASIS IN DE ONTWIKKELINGSGESCHIEDENIS DER DUITSCHE DIALECTEN VOORAL AAN DE POOLSCHE GRENS.

— Maar, zal menigeen misschien zeggen, Polen en Nederland liggen toch zoover van elkaar, en die taalgeschiedenis ligt zoowijd in den tijd terug; dat staat alles zooveel eeuwen van ons af. Zeker, U steunt hierbij allemaal wel op contemporaine dialectfeiten, maar U concludeert daaruit, voor den oningewijde, toch op eenigszins gedurfde wijze: tot zoo ontzaglijk vroege periodes. Hebt U dus ten slotte, om ons de objectieve realiteit der inwerking van het Praeslavische ras op de Duitsch-Nederlandsche taalontwikkeling te waarborgen, misschien geen groep hedendaagsche feiten, die wat dichter bij Polen plaats vinden en ons meer onmiddellijk aanspreken? — Welnu, ook deze schijnbaar veeleischende vordering, kan ik niet alleen met allerlei losse bijzonderheden tegemoetkomen en sussen, maar met een laatste massale en compacte feitengroep volkomen tevreden stellen.

In heel het Oosten van Duitschland spreekt men thans Duitsch, maar sprak men vroeger een heele groep Slavische talen, en leeft er tusschen de afstammelingen van het Noordsche en Alpine ras nog een groot percentage Praeslaven, dat in Centraal Polen zelfs de absolute meerderheid heeft. Welnu, alle Oostduitsche dialecten krioelen en wemelen van dezelfde verschijnselen, die ik U hierboven lang en breed in Nederland, Friesland, Westfalen en Noordfrankrijk heb aangewezen. En hoe meer wij de Poolsche taalgrens naderen, des te menigvuldiger en karakteristieker treden al deze feiten op den voorgrond. Om U dat te bewijzen begin ik met de groote en compacte groep der onderling niet zooveel van elkaar afwijkende Silezische dialecten, uitstekend beschreven door Wolf von Unwerth [1]) en aangevuld door Fritz Wenzel [2]).

I.

DE SILEZISCHE TONGVALLEN.

Men onderscheidt hier A als Silezische stamdialecten: 1°. dat van de Graafschap Glatz, 2°. het Bergsilezisch, 3°. het Silezisch der Lausitz, en B als Silezische diphtongeeringsdialecten: 1°. het Glogauersch en 2°. het Grünbergsch. Deze groepen namen wijzen er dus al op, dat de Nederduitsche diphtongeering hier vooral buiten het Silezisch stamland gedijt, wat wij onmiddellijk begrijpen, daar in het eigenlijke Silezië het Alpiene ras domineert.

[1]) Wolf von Unwerth: *Die Schlesische Mundart, in ihren Lautverhältnissen grammatisch und geographisch dargestellt*[2], Breslau 1931. *Wort und Brauch*, Heft 3.

[2]) Fritz Wenzel: *Studien zur Dialektgeographie der südlichen Oberlausitz und Nordböhmens*, Marburg 1920.

§ 68. Gemouilleerde en gevelariseerde consonanten.

In Glatz hoort men in de n na i en u: een licht begin tot palataliseering, zoo in vinden als *finjda*, hinten als *hinjda* en gefunden als *gefunjda*. In de diphtongeeringsdialecten is de palataliseering veel sterker en algemeener: *kinjt*, *kinjdr*, Ende: *enjde*, Hände: *henjde* enz. Daartegenover staat de Lausitz met haar uit de mouilleering ontwikkelde velariseering: *fing* = finden, *funk* = fand, *gefung* = gefunden, *bing* = binden, *bunk* = band, *bung* = bind, *hing* = hinten, *Schlunk* = Schlund. In het Bergsilezisch beperkt zich de velariseering tot de nd na heldere vocalen. Dat lijkt dus bijna allemaal sprekend op den toestand in Luiksch-limburg, door Welter beschreven.

Ook *-inge* en *-ig* worden hier overal gemouilleerd tot ij(e), gelijk bij ons tusschen Schelde en Leye: meening: *ménije*, beneming: *benâmije*, zomering (zomerzaad) *zimrije*, voeling (Gefühl) *fülje*, Ladung: *lôdnije*, Hutung: *hutše*, koni(n)g: *kinje*, artig: *ôrtše*, ewig: *epš*. Gemouilleerd is ook de g van de namen der weekdagen: Sonntag: *Zuntš*, Dienstag: *Dinstš*, Freitag: *Fretš*. In de afleidingen op -linc vinden wij hetzelfde: Täufling: *têfliš*, Säufer: *zifliš*, Rotzling: *ritsliš* [1]).

Ook de l + dentaal na heldere vocalen wordt in Glogau en Grünberg gemouilleerd, zoo Pilz: *piljs*, Geld: *geljt*, gelten: *giljdn*, Bild: *biljt*, Eltern: *eljdrn*, Feld: *feljt*, selten: *seljtn*.

In woorden met oi uit oudgerm. iu voor dentaal, valt in Glogau en Grünberg de i geheel of gedeeltelijk uit, maar mouilleert dan de volgende dentaal (n, l, t, en soms de s) b.v. te Glogau: heute: *hötj*, leute: *lötj*, läuten: *lötjn*, Kreuz: *krötjs*, Eule: *ölj*, te Grünberg: deutsch: *dötjš*, Scheune: *šonje*, verbleuen: *frblönj*. Ook de uit ē ontwikkelde âi had op g, k, ch denzelfden invloed. Dit lijkt sprekend op wat wij gevonden hebben in Meyel. Zie F. Wenzel, blz. 30 en 51.

Geen wonder dus, dat ook in het Bergsilezisch de k en g na zulk een l een palatale spirans worden in Kalk: *kolš*: *kolje*, Galg: *golje*, Balg: *bolk*: *bolje*. Maar na r gebeurt hetzelfde, Quarg: *kvorje*, Berg: *barje*, morgen: *murja*, Sarg: *sarje*, Markt: Lausitz *moršt*. Voorafgaande heldere vocalen bewerken hetzelfde: zoo liegen: *liejen*, zöge: *tsije*, Krügchen: *krijla*. Evenals in Sittard gaat s na r in š over, b.v. Mörser: *meržl*, sparsam: *sporžm*, gib mir's: *mirš*. Aan het woordbegin worden kl en gl tot tl en dl geassimileerd Klotz: *tluts*, klein: *tlên*, glühend: *dlinde*, Glas: *dlôs*. Cf. *knie*: *tnie* te Aalst. G voor d, t, n, l wordt gepalataliseerd tot j in oget en aget: *oitj*, äget: *aitj*, eget: *eitj*, agen en ogen worden *oinj*, ägen: *ainj*, egen: *einj*; agel en ogel: *oilj*, ägel: *ailj*, egel: *eilj*.

[1]) Met de š geef ik hier de hier altijd sterk palatale ch weer; al erken ik graag, dat hiertusschen een klein verschil bestaat. Maar de Nederlandsche lezer komt hierdoor zeker dichter bij de werkelijkheid, en daarom is het toch maar te doen.

BIOLOGISCHE BRUG TUSSCHEN POLEN EN NEDERLAND.

POOLSCH

TSJECHISCH

hinten

hingen

STING

Kaart 20. Velariseering van hinten tot hingen, en stind tot sting.

§ 69. Ontronding.

Gelijk men uit de laatste voorbeelden al ziet, vinden wij hier ook de ontronding volop in Dörfchen: *derfla*, Hölzchen: *heltsla*, Töpfe: *teppe*, Böcke: *bekke*, Vögel: *fejl*, Öel: *ēle*, Kröte: *krete*, zögern: *tsejan*, Knötchen: *kniëto*, Körbchen: *kirbla*, Hülfe: *hilfe*, Stückchen: *štikla*, Küche: *kiše*, nütze: *netse*, Türme: *terme*, stürzen: *štertsa*, Bürger: *berjr*, Tür: *tire*, Mühle: *mile*, König: *kiniš*, über: *ibr*.

De vollippige breede w gaat ook hier in de smalle v over: vooral na consonant b.v. garwe: *gorve*, zwaluw: *švolve*, albern: *olvan*, zwei: *tsveē*, schwein: *švain*, Quarg: *Kvork*. W gaat in het Bergsilezisch, Glogau en Grünberg verder in b over. Löwe: *lebe*, Viehweg: *Fiebig*, Witwe: *Witbe*, garwe: *gorbe*, en verder zelfs in p, zoo in ewig: *ēpš*, hebst: *hepst* enz.

§ 70. Stijgende en dalende diphtongen.

1°. Stijgende diphtongen ontstonden uit gerekte e en o (uit e, ö en a) maar deze gaan weer spoedig over in dalende diphtongen: mahlen: *maolen*: *mwolen*: *mūolen*; laden: *laoden*: *lwodden*: *lūode*. Elle: *jelle*, *iele*; Esel: *jesel*: *iesel*; reden: *rjedde*: *rieden* (cf. Hasselt: brīeken). Öl: *el*: *jelle*: *iele*; Knötchen: *knetchen*: *knjetchen*: *knieto*. (Juist als in Tongeren en Hasselt hûek = haak.)

2°. Dalende diphtongen ontstonden uit lange en gerekte ī, û, ü en iu in de stamdialecten: ī wordt tot ai in *waile*, *laim*, *tsait*, û: tot au: *braun*, *Maul*, *Kraut*, iu: tot oi: *hoiln*, *kroitse*, *hoiser*. Evenals in het mnd. en Brab. Nederlandsch.

3°. Dalende diphtongen ontstonden uit ē, ō en ø in de diphtongeerende dialecten, b.v. gehen: *gain*, mehr: *mai*; Ohren: *aurn*, Not: *naut*, schön: *schain*, böse: *bais* (evenals in Ndd. Groningen en Sittard), waar zich hier en daar de gerekte klinkers van weg en recht, wort en hof, over en molen bij aansloten: weg: *waich*, recht: *raicht*; wort: *waurt*, hof: *hauf*, over: *aibr*, molen: *mail*. (Ook in Tongeren werd ü tot ai als delabialisatie van ui: duister: *daister*.)

§ 71. Iets analoogs aan de parallellen van Van Wijk.

I. In de Silezische dialecten zijn alle velaren week en alle labialen hard. Van de dentalen zijn alleen de n en l week in de verbindingen nd, nt, ŋg, ld, lt; alle overige dentalen zijn hard.

De korte vocalen worden nu door de harde consonanten in den mond een stap naar achter getrokken.

1°. a: o, in Gatter: *gotr*, Apfel: *opl*, Bahn: *bone*, laden: *loden*.
2°. ĕ: a in Keller: *kaller*, Fenster: *fanster*, betteln: *batln*, essen: *asa*.
3°. o: u in offen: *ufe*, Topfe: *tupe*, Frosche: *frusche*, spotten: *sputa*.

Daarentegen blijven zij voor gemouilleerde consonanten wat zij waren.

1°. a: *Hacke, machen, Tage, Bache, ander, lank, Angel, alt, kalt,* enz.
2°. ĕ: *Knećhte, rećhte, Schnecke, Fleck, Feld, selda* (selten).
3°. o: *Locke, ok, flocken, gebrochen, gestochen.*

II. Te Schmiegrode echter is in ld en lt de l week, maar in l + velaar of labiaal is de l hard. En daar vinden wij nu:

1°. el + dentaal, die de ē bewaart in *feljtn, seljtn.*
el + labiaal die de ē tot a maakt in selber: *salber,* helfen: *halfen.*
el + velaar, die de ē tot a maakt in verwelkt: *verwalkt,* melken:
2°. al + dentaal, die de a bewaart in *alt, alde.* [*malken,* felgen: *falgen.*
al + labiaal, die de a tot o maakt in halb: *holp,* Kalb: *kolp,* Halm,
al + velaar, die de a tot o maakt in Balken: *bolkn.* [*holm.*
3°. ol + dentaal, die de o bewaart of zelfs a maakt in Holz: *halts.*
ol + labiaal, die de o tot u maakt, in geholfen: *gehulfen.*
ol + velaar, die de o tot u maakt in folgen, *fulgn,* Wolken: *wulkn.*

Belangrijk is het hierbij op te merken, dat de labiovelare tendenz naar achter: hier dus machtiger invloed uitoefent dan de gemouilleerde tendenz naar voren. Dit merken wij op in alle landen, waar, gelijk in Silezië, een sterke inslag van Alpienen aanwezig is, zoo b.v. in Zeeland en in 't Rijnland.

§ 72. Opensilben-Ingvaeonisme en Metathesis.

Glatz heeft de aan de Ingvaeonismen herinnerende ontwikkeling van au in ā en ei in ē, b.v. Baum: *bām,* Laub: *Lāp,* glauben: *glāva,* Taufe: *tāfe,* Auge: *āge,* Frau: *frā,* genau: *genā,* tauen: *tān,* hauen: *hān,* Raupe: *rāpe,* Schaufel: *šafl,* drausse: *dasse,* kaum: *kam,* nein: *nē,* feil: *fēl,* Lehm: *lēm,* Meise: *mēse.* Evenals in Limburg na langen vocaal de n afvalt, zoo ook hier: mein, *mai,* dein: *dai,* sein: *sai,* kein: *kai,* ein: *ē,* klein: *klē,* rein: *rē;* rd en ld assimileeren binnen in het woord tot r en l: Pferde: *pfare,* werden: *waren.*

In vreemde woorden wordt, juist als in het Tsjechisch, een j ingeschoven tusschen i en e: Familie: *fomilije,* Affaire: *ofērije,* Eiter: *motirije.* De Slavische liquida-metathese hooren wij in de plaatsnamen op -berg, zoo in Jonasberg: *Jausbrik,* Löwenberg: *Lāmriš,* Hirschberg: *H'ršbriš* en verder in Handwerk: *hampriš,* Flackwerk: *flachbriš,* Vorwerk: *furbrik,* Radwerk: *Rūobrik.*

De silbische ṇ, ṃ, ḷ, ṛ zijn zeer frequent en gaan behalve de m vaak in zuivere klinkers over, zoo viel: *faio,* Teil: *taio,* Diele: *daio,* Sichel: *sišo,* Hobel: *haubo,* Töpfchen: *tipo,* Vogel: *fogo,* wildrn: *wildan,* hammern: *homan,* füttern: *fitan,* äpfeln: *eppan,* klingeln: *klingan,* Stiefeln: *štewan,* rechnen: *rešan,* Himmel: *himo,* fallen: *fola,* wollen: *wela,* holen: *hula,* stehlen: *štala,* halten: *hala,* Kohlen: *kola,* Stücklen: *štikla,* Mädl: *mâdla.*

Juist als in Groningen wordt de slot n geassimileerd aan voorafgaande m, b, p, g, k, b.v. in kommen: *kum,* leben: *lābm,* rupfen: *rupm,* Bogen: *bōgng,* hacken: *hakng.*

Als begin van vocaliseering worden ter wille der open-silbentendenz alle klinkers voor n + dentaal gerekt, juist als in Westnoordbrabant: fand: *fōnd*, band: *bōnd*, stand: *štōn*, Band: *bānd*, Rand: *rānd*, ander: *āndr*, gekannt: *gekānt*, gebrannt: *gebrānt*, Schwanz: *švāns*, tanzen: *tānsn*; en eveneens voor cht en st, zooals in Maas en Waal en Oostbrabant. Bast: *bōst*, Ast: *ōst*, Nest: *nāst*, Knecht: *knaišt*, recht: *raišt*, schlecht: *šlaišt* enz.

§ 73. De ringbaan der diphtongen.

Maar eindelijk ontmoeten wij hier ook weer den consequenten dissimilatie-maalstroom der diphtongreeksen van Westfalen en Schiermonnikoog, maar de diphtongen zijn hier van een heel andere herkomst. De intervocalische g werd hier toch trouw j en vormde met den vorigen vocaal een reeks dalende diphtongen, die nu weer elk een segment van een groote ringlijn vormen; ige werd tot ije en gedissimileerd tot éje, ége werd tot éje en gedissimileerd tot ëje; ëge werd tot ëje en gedissimileerd tot äje, äge werd tot äje en gedissimileerd tot aje, age werd tot aje en gedissimileerd tot oje, oge werd tot oje en gedissimileerd tot uje, b.v. liegen werd tot lijen en léjen, mhd. égede werd tot éjde en ėjde, begėgnen werd begėjne en begäjn, Mägdlein tot mäjdel en tot madla, Nagel werd tot najl en nojl; vogt werd tot foit en fôit, gelögen werd tot gelūjn en zelfs weer gedissimileerd tot gelauen. Maar ook hier blijven sommige van die reizigers een station langer zitten, en zoo worden sagen, Wagen, Magd, Nagel tot *sujn*: *sun*, *wujn*: *wuŋ*, *mujd* en *mudj*, *nujl* en *nulj*; fragen wordt *frūjn* en *frūŋ*. Vogt reist verder mee en wordt via *fojt*, *fujt*, *fūjt*, *fūt* tot *fauet*; entgegen reist mee tot *inkaigng* en Mädel tot *Mājdl* en *Mādjl*. 't Is dus ook hier weer de ijzeren consequentie van de almachtige j, die alles, station voor station, verder van zich afstoot. Alleen ontbreekt hier, zoover ik zie althans, de tweede omgekeerde parallelle ringbaan der w.

§ 74. Algemeene klinkervernauwing en sandhi.

Evenals in het Ardennenfransch, verschuiven de lange vocalen naar de twee extremen i en u toe; doch let op: de ê alleen wordt ī, en alle overige doen een stap naar de ū; ae: ā, ā: ō: ū. Tegelijkertijd worden de ī tot ai en de û tot au, en vervangen de nieuwe ī's en ū's hunne plaatsen. Wij hebben hier dus een onevenwichtige parallel van de groote Middelengelsche klinkerverschuiving, die zeker ook op Praeslavische tendenzen berust. Opvallend is hier juist weer het onevenwichtige: dat wegens het in Silezië machtige bijmengsel der Alpienen: de tendenz naar achter sterker is dan de tendenz naar voren.

Van de sandhi behandelt Von Unwert in §§ 62—63 alleen ons nr 5 en nr 10 met voldoende materiaal, maar deze beide gevallen assimileeren

regressief, dus zoowel de p, t, k, als de f, s, š en ch worden voor den beginklinker van het volgend woord stemhebbend. 5⁰. *Wie ald is r denn? fond ich* (fand ich), *dob aus* (de Topf aus), *er ging au*(*ch*). 10⁰. *da briw ösšraive* (Brief abschreiben) *dij oder mich* (dich oder mich) *dr orž is* (der Arsch ist) enz.

II.

DE POSENSCHE TONGVALLEN VAN PUTZIG, STIEGLITZ EN ROGASEN [1].

Putzig ligt 16 KM. ten Zuidwesten van Schönlanke, ongeveer in het midden tusschen Czarnikau en Filehne in het Netze-gebied. Een dorp uit de omgeving van Putzig is Stieglitz, en Rogasen ligt een heel eind ten Zuidoosten van Czarnikau in het Oostelijk Warthe-gebied.

§ 75. Weeke en harde consonanten.

Al aanstonds vinden wij de mouilleering in eend: *aioto*, tand: *taio* en tanden: *taion*, twintig: *twinš* met palatale ch. Wein is *wijo*, stein = *šteeo*, gemein = *gemaeo*, in al deze vormen is de n reeds in j overgegaan. De n is gespaard in šnial (de comparatief van schön). Daartegenover staan Tanne: *dan*, Tonne: *ton*, Wanne: *van*, en mandel: *mana*, finden: *fine*, hindern: *hinero*, unter: *une*, ander: *ane* met vroege assimilatie tot harde nn. Ook de l heeft een weeke en een harde variëteit, zoo wordt wołf tot *vöf* en -e gaat in a over in netel: *naital*, Runkel: *runka*, Bummel: *buma*; maar week is de l van *feld*, *jeld* (Geld), *welt*, en *šel* (Schelte) evenals in *melk* voor palatale k. Want ook de k en de g komen week en hard voor. Voor de k zegt Teuchert het slechts terloops en geeft elders als voorbeeld het deminutiefsuffix *-kjo* voor *ken* uit *-kin*, maar voor de g is het al heel duidelijk. Nagel (spijker) is *nóga* maar het meerv. is *nøja*. Daar hebben wij dus onze eerste weeke en harde g naast elkaar; en verder wordt Riegel: *rija*, egel = *ija*, Regen = *rējo*, Lüge = *løjo* en wollig: *völoj*. Maar Magen is *mōgo*, Wagen: *vógo*, dragen is *drōgo*. Vogel = *fōga* en Kugel = *kūga*, Gans is *gaas*, maar Gänse is *jaaz* (aaz uit änze), evenals *Gänserich*: *jent*, *jaaest* = Gerste, *jrüt* = Grütze (Let op de j met de r ertusschen van *jrüt*) en *gelb*: jaia.

Aan Van Wijks parallel worden wij levendig herinnerd als wij hier de volgende woorden vinden:

1a *baued*, *aued*	1b aam, šaap, štaak [2])
2a paied	2b aav, aaft, faako
3a aied, haied, jaio (gern)	3b baaćh [2]) (berg) vaik (werk)

[1]) H. Teuchert: *Die niederdeutsche Mundart von Putzig in der Provinz Posen*. Zeitschr. f. deutsche Mundarten 1913, blz. 1 vlgd. A. Koerth: *Zur niederdeutschen Mundart aus der Gegend von Rogasen in Posen*. Ibidem 1913, blz. 275 en A. Koerth: *Weitere Beiträge zur niederdeutschen Mundart der Rogasener Gegend in Posen*. Ibidem 1914, blz. 159 vlgd.

[2]) Juist naar aanleiding van deze k merkt Teuchert op, dat ze palataal is, gelijk trouwens uit *vaik* nog blijkt. Voor de aa denke men aan Gänse: *jaaz* waar ook alleen de j de herinnering aan den palatalen klinker bewaart.

§ 76. De open-silbentendenz.

Het Ingvaeonisme der n-vocaliseering voor s f ch kwam in gaas - jaaz vanzelf al voor den dag: zie verder ons: *os*, fünf: *füv*, fünfzehn: *föftejo*, sanft: *zacht*, bracht = *bröćht* en dacht = *dacht*, eins: *eeot*, Einschlag = *eešlach*. Maar verder vinden wij hier met Ersatzdehnung de veralgemeende sandhi-vormen *Maa* voor Mann en *faa* voor van en ten slotte *švauo* = zwaan, *zauo* = Sahne, *auo* = ohne, *lijo* = Leine, *grø*ᵘ*o* = grün: schenken: *šinko*, Küken, *küko*, zwischen: *tišo*, eten: *aito*, hebben: *hebo*, sparen: *špauro*, nehmen: *naimo*, feilen: *fijalo*, heulen: *hüwalo*, malen: *maualo*, kühlen: *käalo*, maar quälen: *kvaia*.

De open silbentendenz is dus duidelijk genoeg. Maar ook de werkwoordsvormen zal: *ša*, kan: *ka*, sind = *zee*, en de bijwoorden doen hieraan mee, zeer: *zee*(ə), her: *hai*(e), wohl: *vo*, dann: *da*, nicht: *ne*, und: *un* en *o*. Ook het voornaamwoord *er* werd *a*. Alleen hoort hier nog bij: dat de woorden op -em: *-om* vertoonen. Ik vermeld dit hier, omdat ook in Zuidnederland deze vormen voorkomen, zoo *besem*: *besom* en boezem: *bôsom*, en bovendien nog *bliksom*. Ook dit is dus blijkbaar een Praeslavisme.

§ 77. Velariseering, ontronding en sandhi.

Ook verschijnt hier weer, evenals bij ons, de g zoowel uit dubbele j als uit dubbele w. Ei: *eeg*; Eier: *eegje*, entzwei: *intve*G, schreien: *šri*Go, freien: *fri*Go, Kleie: *kli*G, Blei: *bli*G, strooien: *štrogo*, freuen: *frögo* en blauw: *blo*G, grauw: *grö*G, tu: *duch*, mouw: *mo*Go, houwen: *ho*Go, touw: *to*G, trouwen: *trü*Go, bouwen: *bü*Go, u en uw: *jü*G en *jüg*, vrouw: *früg* enz., wat ook hier weer op onze verharde diphtongen uitdraait, b.v. heut taut es: *hüt dokt t*, strooisel: **ströüsel*: *ströksa* juist evenals ons speeksel naast speegen van spieuwen en het Brugsche gooᵒᵉkt voor goud. Ook hier wordt de w tot v en de v tot b: na velaren klinker voor -el, dus wohl: *vo*, wijven: *vüve*, gerben: *jaavo*, nebel: *naiva*, Giebel: *jaiva* maar Nabel: *Nauba*, Gabel: *Gauba*, Schnabel: *šnauba*, en tot f in wringen: *fringo*, wrat: *frat*, erwt: *aaft*. Verder zijn er ook hier eenige rondingen en ontrondingen: vlak is *flach* maar de Comparatief vlakker heeft ronding tot *flöuke*. Heuvel: *hööva* = *heuvel* maar *heuvelig* wordt ontrouw tot *haivaćh*. Hierop heeft Teuchert blijkbaar niet gelet.

Alle sandhivoorbeelden, die Teuchert geeft, vertoonen een regressieve assimilatie behalve den Imperatief *jif mii*, geef mij, waarvoor hij als reden der afwijking den starken Nachdruck opgeeft. Ook hierin is de gelijkenis met onze Westersche koloniën inderdaad treffend.

§ 78. Stijgende en dalende diphtongen.

Ten slotte verschijnen hier de stijgende j-diphtongen in *jal* = hel, *jamp* = hennep, *jan* = hen (kip), *fjollo* = veulen, *štjäl* = stal (met weeke l), *bjan* = ben of ruif, *štjoott* = stürzt: volkomen gelijk aan de Oostbrabantsche, de Friesche en de Westfaalsche. Ook stijgende w-diphtongen

zullen er zeker geweest zijn, maar het heele verschijnsel is reeds aan het uitsterven: en de w's zijn blijkbaar reeds alle verdwenen. Ook *zwischen* liet immers de w vallen in *tišo*.

Verder wemelt ons dialect van dalende diphtongen. De oude lange ā en de gerekte a, o en u zijn allemaal via oow tot au geworden. slapen = *šlaupo*, water: *vaute*, bode: *baudo*, komen: *kaumo*, de twee eerste, gelijk in Zuidnederland, de twee laatste gelijk in A'dam. De oude gerekte e, i en de a + Umlautsfactor werden tot ai: nemen: *naimo*, smid: *šmaid*, ezel: *aiza*, beter: *baite*, (denk aan aptaik voor apotheek te Groningen). De Umlaut van au en ō diphtongeerden tot öü in Füsse: *fö*ᵘ*t*, Baüme: *bö*ᵘ*m*. De oude ī en ū en üü zijn bewaard maar de uit ai ontstane ee, evenals die uit ē¹ en io zijn weer opnieuw aan 't diphtongeeren geslagen in zee: *zeej* en Speiche tot *špeejk*, evenals *bree*ⁱ*f*, *pree*ⁱ*ste*, *leejd* (lied) en *deejost* (dienst). En dat doen ook de uit au en ô ontstane oo in *broowd*, *poowt* en *groowt* als in *ploowg* (ploeg) *broowde* (broeder) en *doowk* (doek).

§ 79. Stijgende diphtongen en hun overgang in dalende te Rogasen.

Toen nu Teuchert zijn studie over den tongval van Putzig in het *Zeitschrift für deutsche Mundarten* gepubliceerd had, kwam weldra A. Koerth terzelfder plaatse met een reeks parallelle gegevens uit zijn geboorteplaats Rogasen voor den dag.

Het voornaamste resultaat hiervan was een heele reeks nieuwe voorbeelden van stijgende j-diphtongen, waaronder ook eenige met prothese. Zooals Erle: *jale*, Ellbogen: *jalböge*, (h)elfen: *japo*, (h)ilfe: *jaap*, en verder Brille: *brjale*, vertellen: *fetjalo*, venster: *fjaste*, First: *fjöst*, Kelle: *kjal*, Quelle: *kvjalo*, Melk: *mjaak*, melken: *mjako*, Marder: *mjalink*, Mensch: *mjaaš*, Pelle: *pjal*, pellen: *pjalo*, Rinne: *rjon*, Sinn: *zjan*, bezinnen: *berzjano*, Zenne: *zjaane*, Schelle: *zjol*, selbst: *zjoovost*, spel: *špjal*, spelletje: *špjalko*, spelen: *špaialo*, schön: *šna*, schöner: *šnaale*, spin: *špjan*, spinnen: *špjano*, Stallung: *štjaalink*, stellen: *stjalo*, Schwelle, *švjal*, schwellen: *švjalo*, telg: *tjaach*, telgen: *tjaaj*, tellen: *tjalo*, welk: *vjaak*, Wille: *vjal*, winnen: *vjano*. Maar merkwaardiger hierbij is, dat ook hier de Slavische dissimilaties voorkomen. Al deze j + a voorbeelden zijn uit j + i of j + e ontstaan; bovendien zijn sommige daarvan als zjol, rjon en zjoovost, mede onder den invloed van een volgende harde consonant: ook reeds tot j + o evenals fjist tot fjöst gedissimileerd. Doch het merkwaardigste is, dat Koerth hier althans aan één voorbeeld bewees, dat uit deze oudere stijgende diphtongen in den nieuweren tijd ook hier weer jongere dalende diphtongen zijn ontstaan, zooals *deejost* Dienst is ontstaan uit **djeest* later *djaast*. Maar als *deejost* zoo via *djeest* uit *Dienst* is ontstaan, dan is ook *beeist* uit *bjiest*, *leejt* uit *ljeed* en *fleejde* uit *fljieder* voortgekomen, en is *growt* uit *grwôt*, *knowp* uit *knwôp*, en *powt* uit *pwôt* ontstaan: m.a.w. regeert hier in alles dezelfde regelmatigheid, die wij hierboven in Nederland en Westfalen hebben gevonden. Verder viel dus ook hier zoo'n j eenvoudig af, b.v. *jellero* (later *jalero*) *ellero*: *fetjalo*, vroeger *fjetjello*: *fetello*; *pjal*, vroeger

pjel: *pel*. Ook de a-, ü- en ö-woorden ontwikkelden echter een j. Zoo Balch: (*Kinder*)*bjaaj*, brüllen: *brjolo*, dünn: *djon*. Füllen: *fjolo*, Lünsstab: *ljösštaf*, Müll: *mjol*, Müller: *mjole*, Sonne: *zjonne*, würgen: *vjöjo*, wollen: *vjolon*, wurzel: *vjöta*, wurzeln: *vjötalo*. Ook hier werkte dus de dissimilatie en veranderde jü in ju en jo. Ook viel de j eenvoudig weg in *zjon*: *zon*. Müller, *mjole*: vroeger *mjöle*: nu *möle*. Müll: *mjol*, vroeger *mjöl*, nu *möl* enz. Alles gaat hier dus ten slotte juist als in Oostbrabant, Friesland en Westfalen.

III.

DE TONGVAL DER KOSCHNEIDEREI.

De Koschneiderei omvat de 10 Westpruisische dorpen: Petztin, Deutsch-Cekzin, Abrau, Görsdorf, Damerau, Schlagenthin, Lichnau, Granau, Osterwik en Frankenhagen, en ligt tusschen Konitz, Tuchel en Schlochau.

Mijn eenige bron is: Maria Semrau: *Die Mundart der Koschneiderei*. Zeitschrift für Deutsche Mundarten 1915, blz. 143 vlgd. en 237 vlgd. Omtrent den oorsprong der palataliseeringen zegt deze nauwkeurig werkende schrijfster, dat na veel wikken en wegen haar de parallellen met het Poolsch en de Slavische talen niet dwingender lijken dan de parallellen met het Friesch. En inderdaad, zij hád gelijk: de parallellen van beide zijden wégen tegen elkander op; alleen bevroedde zij natuurlijk niet: de mogelijkheid eener biologische verwantschap van beide.

§ 80. Weeke en harde medeklinkergroepen.

De nd wordt bijna altijd gemouilleerd, evenals in Limburg, zoo anders: *ainješ*, vinden: *finje*, wenden: *vinje*, Hände: *hinj*, hinter: *hinj*, Länder: *linj*, Hunde: *hunj*, hundert: *hunjet*, Stunde: *stünj*, konnte: *kunj*, brannte: *brainj*, rannte: *ranj*. Daarentegen vinden wij de ng in fand: *funk*, gefunden: *fungen*, band: *bunk*, gebunden: *bunge* en wand: *vunk*, gewunden: *vunge*.

De ng wordt gemouilleerd na palatale vocalen, evenals vinger enz. in Aalst en omgeving, zoo b.v. zingen: *zinje*, länger: *linj*, brengen: *brinje*, dwingen: *dwinje*, finger: *finje*.

§ 81. Palataliseering van heele medeklinkergroepen.

Er heerscht hier een verregaande palataliseering der velaren na heldere klinkers. Ketel: *tsjettel*, kerk: *tsjetsj*, kaas: *tsjeez*, kerel: *tsjêl*, Köpfe: *tsjöp*, keuken: *tsjötsjen*. Ook in Inlaut worden drinken: *drintsje*, stinken: *stintsje*, Bank: *bintsj*, spoken: *spoitsje*, zoeken: *zoitsje*, Ferkel: *fêtsje*, rek: *ritsj*, Säcke: *zetsj*, trekken: *tretsje*, ik: *itsj*, zich: *zitsj*. Ook de g doet hieraan mee in gevel: *djevel*, geven: *djeve*, geld: *djeld* en *jeld*, gisteren: *djisten*, liegen: *laidje*, buigen: *bödje*, negen: *needjen*, brug: *brüdj*, rug: *rüdje*. 't Is alles precies als in Leuven, en gelijk daar in *muug*: *miš*, doet hier ook de uit ɰɰ ontstane g aan mee, b.v. zeug: *zoodj*.

Vooral merkwaardig echter is nu, dat dit ook doorgaat, wanneer zich

tusschen velaar en klinker een r, l, n of w bevinden, misschien nog op verdergaande wijze dan in de Slavische talen. Kruipen is hier: *krupe*, maar *du tsjrüpst*, *er tsjrüpt*, krullen (abkochen): *tsjrüle*, kränze: *tsjrints*, Kreuz: *tsjrüts* en Kröte: *tsjroot*, grün: *djroie*, grell: *djrel*, Grütze: *djrüt*, Kleid: *tsjleed*, Klinke: *tsjlintsj*, Klee: *tsjlee*, Knie: *tsjnai*, knebeln: *tsjnövele*, Queck (Vieh) *tsjvitsj*, kwispelen: *tsjwispelen*; juist dus als *kwieselen*: *swieselen* in Zuid-Brabant en Westvlaanderen. Maar nog sterker is, dat dit ook in de omgekeerde groepen in Auslaut geschiedt. Kerk: *tsjetsj*, stark: *stetsj*, Harke: *hetsj*, Sarg: *zetsj*, mergel: *mürdjel*, morgen: *moodje*, Balge: *baaldj*, telg: *tēlsj*, Balken: *baaltsje*, Melk: *mêltsj*. Wij kwamen dit laatste ook al in Silezië tegen, maar hebben er toen den innerlijken samenhang niet van verstaan.

§ 82. De parallel van Van Wijk.

Drinken: *drintsje* en stinken: *stintsje* kwamen hier boven reeds ter sprake. In dit licht begrijpen wij ook een analogon van de parallel van Van Wijk, waarbij alleen dit verschil, dat de r + labiaal hier, evenals veelal in het Silezisch, altijd donker gekleurd is.

1a *fòət* (Fahrt)	1b *aam*, stetsj (stark)
2a pêad (Pferd)	2b *aaft*, *haafst*, fetsje (Ferkel)
3a êəd, djêən (gern)	3b *staave*, betsj (berg)

Onder den invloed van harde dentalen en labialen vinden wij hier behalve velariseering ook weer labialiseering in zes: *zös*, zeven: *zöven*, rennen: *rönne*, mergel: *mürdjel*, zelf: *zülve*, zilver: *zülve*, du bist: *büst*, immer: *üme*, dertig: *drütsj*, dertien: *drütedjen*, smelten: *smülte* en verder bald: *bol*, Malz: *molt*, schmalz: *smolt*, Altar: *olte*, behalten: *bolle*, kalt: *kol*, alt: *ol*, Salz: *zolt*, Eltern: *öllere*, Schouder: *šulle*. Ook hier wordt een dubbele u̯ tot G, die na donkere vocalen in *g*, na heldere vocalen via i̯i̯ in dj overgaat (denk aan got. ggw. en got. ddj en de vele aangehaalde parallellen). Bouwen: *buge*, houwen: *huge*, touwe: *hoge*, vrouw: *frug*, blauw: *blöch*, maar hooi: *hödj*, strooien: *strödje*, spuwen: *spidje*.

Ook de dubbele i̯ wordt tot dj in weihen: *vidje*, vrijen: *fridje*, kraai: *kraadj*, maaien: *mêdje* en evenzoo *drêdje*, *nêdje*, *zêdje*, bloeien: *bloidje* en koeien: *tšoidj*. Ook de ei wordt tot *ej* en *eg*, *ech*: *eš*, zoo b.v. in Ei: *eš*, tien: *tejin*, *tedjen*, rein: *rejin*, *redje*, ei(g)en: *edjen*.

§ 83. Open silbenvorm en sandhi.

De n verdwijnt, niet alleen voor spiranten in ons: *us* en *uəz*, zeis: *zêəz*, Mensch: *mîəš*, sonst: *züs*, Gans: *gaas*, Gänse: *djêz*, fünf: *füf*, wünschen: *vüəše*, Fenster: *feaste*, maar ook in Auslaut: Wein: *vije*, maan: *möe*, staan: *stöe*, gaan: *göe*, doen: *daue*, zien: *zaie*, steen: *steeə*, tuin: *tüe*, een: *eeë*, mein, dein, sein: *mije*, *dije*, *sije* en in onbetoonde silben, evenals bij ons, in Abend: *oved*, duizend: *düzed*, tusschen: *tüše*, oven: *ove*, Eisen: *iize* enz. Bovendien wordt evenals in Westnoordbrabant de klinker voor nd gerekt als een

begin der n-vocaliseering, b.v. land: *laand*, dansen: *daanse*, gans: *gaas*. De r valt in Auslaut af en voor consonant uit in Jahr: *jöe*, Paar: *pöe*, Bier: *baie*, vor: *fo*, waar: *voë*, broeder: *braude*, beter: *bete*, Winter: *winte*, dochter: *dochte*, voeder: *faude* enz.; storten: *stöte*, dorst: *dôšt*, Turm: *tôm*, Korn: *kôn*, eerst: *eešte*, morgen: *môən*, woord: *vooët*, arm: *aam*, herder: *haad*, hart: *haat*, staart: *staat*.

Ook de l volgt uit de verte de r na in lepel: *lepe*, sleutel: *slöte*, Ferkel: *fetsje* en in bijna alle vormen van willen en zullen; -ld- assimileert tot ll, waarvan wij hierboven reeds genoeg voorbeelden zagen.

Omtrent de sandhi heb ik slechts heel weinig gegevens, maar zeker werkt hier regelmatig de regressieve assimilatie in de zwakke werkwoordsconjugatie, evenals in het Limburgsch, b.v. bracht: *brogd*, lachte: *lagd*, schaffte: *šavd*, kneep: *tsjnibd*, waschte: *vüüžd*, ik knoopte: *tsjnüdde* (van knüte).

Van de diphtongeeringen vinden wij hier alleen die van Sittard en Groningen: b.v. in fliegen: *flaidje*, vriezen: *fraize*, verliezen: *felaize*, liegen: *laidje*, dief: *daif*, vliet: *flait*, zien: *zaie*, spiegel: *spaidjel*, brief: *braif*, broeder: *braude*, bloem: *blaum*, schoen: *šau*, stoel: *staul*, goed: *gaud*, broers: *broide*, spoken: *spoitsj*, voeten: *foit*, müde: *moid*.

IV.

DE TONGVAL VAN SCHÖNWALD.

Schönwald ligt in Poolsch Oppersilezië bij Gleiwitz. Konrad Gusinde schreef er een mooi boek over, onder den titel: *Eine vergessene deutsche Sprachinsel im polnischen Oberschlesien*, Breslau 1911. (Wort und Brauch Heft 7).

§ 84. Mouilleering en palataliseering.

Opnieuw kunnen wij beginnen met de teekenendste Zuidnederlandsche mouilleering. Na korte vocalen wordt n voor dentaal meestal gemouilleerd met dien dentaal: kind: *kjenjtj*, binden: *benjdja*, Winter: *wenjtjer*, hinter: *henjer*, blind: *blenjtj*, wind: *wenjtj*, grendel: *grenjo*, einde: *enjdje*, ganzen: *g'enjze*, gander: *gjanjs* of *gjanjts*, bont: *bonjt*, monter: *monjtjer*, honderd: *hondjetj*, ons: *onjs*, zonde: *zenjdje*, zij stonden: *štunjdja*, hij verdient: *ferdinjtj*, Dienst: *dinjst*, Dienstag: *denjstekj*, lendendoek: *lenjdjatuch*, verständig: *ferštenjdjekj*, enz. enz. Dit is een algemeene regel, en de eenige uitzondering is na geaccentueerde westgerm. a zonder Umlautsfactor, ander: *ånder*, hand: *hånd*, band: *bånd*, genannt: *gjenånt*, verbrand: *ferbrånd*, waar de vocaliseering der n dus reeds begonnen is. Hier is de n neutraal, maar in da unten: *donga*, Schlund: *šlonk* en het enclitische ander: *anger* is de groep gelabiovelariseerd.

Ook ng wordt na heldere vocalen gemouilleerd in pausa tot -njkj in ding: *denjkj*, hing: *henjkj*, ging: *gjinjkj*, en voor vocalen tot nj: ging er: *gjinja*, strönge: *štrenje*, Finger: *fenjer*, hungern: *henjan*, Hengst: *henjš*.

DE MOUILLEERING DER DUBBELE DENTALEN.

POOLSCH

TSJECHISCH

Kaart 21. Mouilleering van kind tot kinjd(j) en keind.

jüngste: *jenjste*. Na a- en donkere vocalen blijft de ng in sprang auf: *šprang of*, Stange: *štange*, Zunge: *tsonge*, sie sangen: *songa*. De nd en ng hebben hier dus een weeke en harde variëteit. Maar dat hebben ook de t, d, k en g, gelijk men uit deze voorbeelden reeds heeft opgemerkt.

De k staat in Anlaut voor donkere, de k' voor heldere of door Umlaut gepalataliseerde vocalen en zij verschuiven in Inlaut na vocalen tot ch en chj. Na consonant is de k gemouilleerd wanneer daarvoor een heldere vocaal staat, of wanneer die consonant een r of een l is. Dus zijn de r en l voor consonant altijd gemouilleerd. De rs gaat dus ook over rš in š en ž over. De rl wordt tot lj. Dus stinken: *štenjksja*, berk: *biksje*, stark: *štuoksj*, snorken: *snuoksja*. Pferd(e): *fādj(e)*, geworden: *wûdja*, vierte: *fidje*, Bücher: *bišer*, Eiche: *êše*, ich: *iš*, zwischen: *tsweŝer*, Sorgen: *sûgje*.

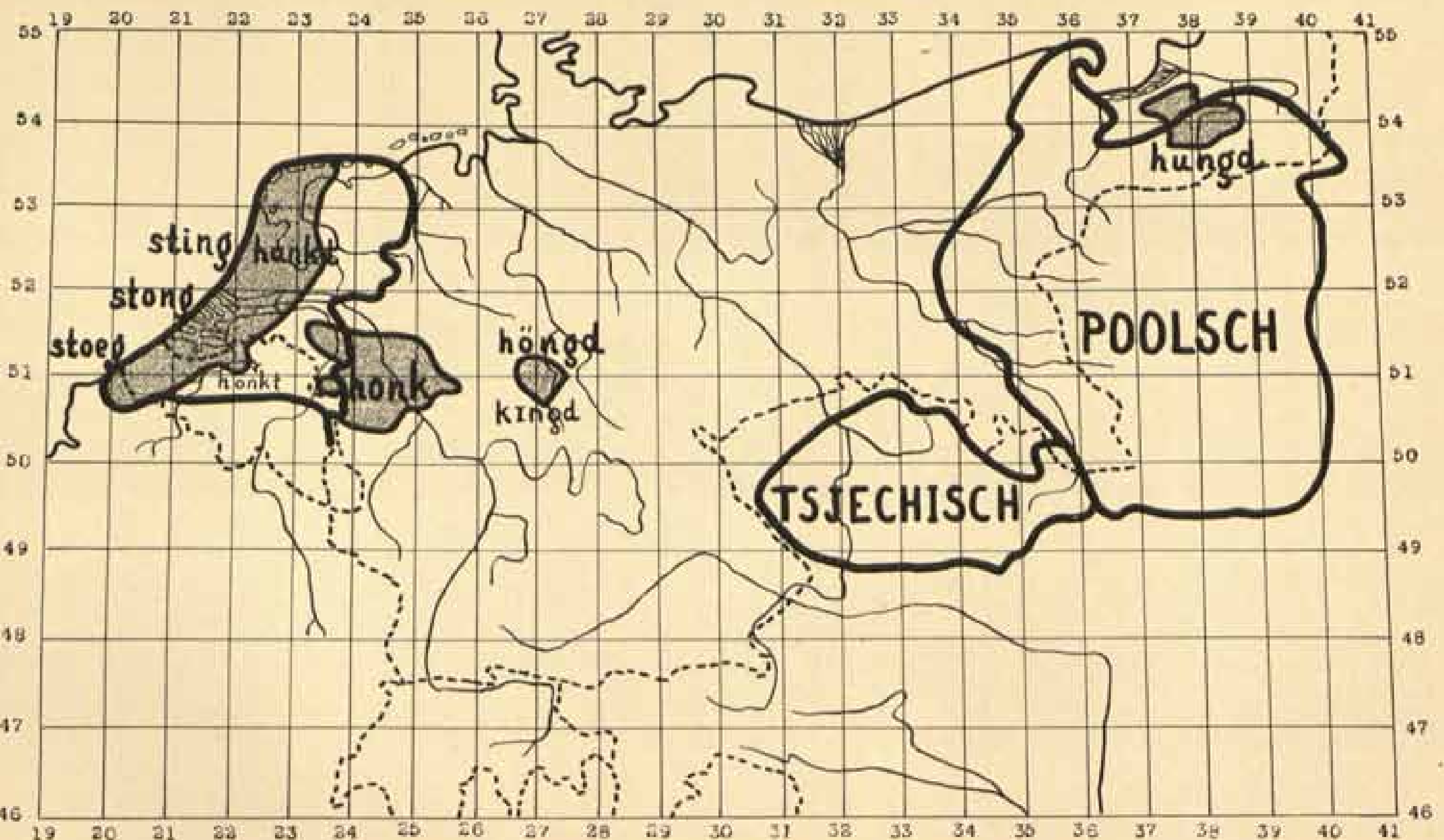
§ 85. Ronding en ontronding.

De l verandert in o of u (evenals in het Limburgsche wolf: *wouf*) in folgen: *feogja*, volk: *feoksj*, Halm: *heoma*, Kalb: *keop*, zwaluw: *šweoma*, Galge: *geoga*, schelden: *šauda*, gelt: *gaut*, Felge: *fauga*, bellen: *baua*; verder worden de gemouilleerde k en ch vaak gepalataliseerd. Terwijl de ontwikkeling der a + l op een sterke ronding wijst, toonen de o, ö, au en u een consequente ontronding: Stock: *šteksj*, Bock: *beksje*, Zopf: *tseptsja*, Köpfe: *ksjepe*, Kröpfe: *krepe*, Troch: *trêəgesja*, Vögel: *fêəgesja*, hüten: *hita*, gemütlich: *gemitlek*, süsse: *sise*, zucken: *siesja*, Tor: *tieërsja*, Dorf: *dieēfsja*, Wörter: *wieëter*, vorder: *fieëder*, Korn: *ksjieēn*, koeien: *ksjije*, über: *eeēwer*, König: kseeëneksj, Zuber: *tseeēwersja*, Puppe: *pepsja*, Tümpfel: *tempo*, Schlüssel: *šlezo*, schütten: *šetan*, Hütte: *hitti*, Tür: *tir*, Worm: *wimer* (dezelfde metathesis als in 't Zeeuwsch) stürzen: *štitsa*, würgen: *wigzja*, taufen: *tefa*, Häuser: *haiser* enz.

§ 86. Diphtongeering en open-silbentendenz.

De î, û en ü diphtongeeren tot ai, au en ai in lijf: *laip*, wrijven: *raiwa*, schrijven: *šraiwa*, bûwen: *bauwa*, trûwen: *trauwa*, klüben: *klauwa*, schuimen: *šaima*, häuser: *haiser*, sluis: *šlaise*. Ook voor g en r ontwikkelen zich hier diphtongen, maar niet consequent.

De open silbentendenz toont zich 1⁰. in het a-worden van vele -en's in Auslaut, zoo bauen: *bauwa*, schreien: *šrâja*, neuen: *nâja*, Kühen: *kjija*, bleiben: *blāja*, Nägeln: *nâla*, Buben: *biuwa*, Schnitten: *šneta*, holen: *heoa*, harren: *hora*, können: *kjenna*, Kannen: *kona*, gronnen: *gjeronna*. 2⁰. in nein: *nê*, kein ein: *kē ē*, mein dein sein: *mai dai sai*, schön, klein: *schø* en *klē*. 3⁰. in stern: *štân*, Birne: *bene*, mhd. morne: *mûne*, Stirn: *štene*, hören: *hin*, Tier: *tie*, sehr: *sie*, vor en für: *fie*, mir: *mie*, wir: *wie*, war: *wûo* enz. 4⁰. in de liquida-metathese unge: nege in *ofhaudunge*: *ofhaudnegje* (zeitvertrieb), Markt: *mrekj*, Dorf: *drof*, *dûf* in Neudorf: *Noidrof*, Berndorf: *Bansdrof*, Erdmannsdorf: *ätndrof*, Arnsdorf: *Onsdrof*, Seidorf: *Soidrof*, Giersdorf:

Kaart 22. Velariseering van hond: hongd, honk; stond: stong.

Giëdrof, Petersdorf: *Pütsdrof*, Wüsteröhrsdorf: *Wüsteriršdrof*, Schreibendorf: *šraibindrof*, Hermsdorf: *Hermedrof*, Pfaffendorf: *pfoffendrof*, Michelsdorf: *Michlsdrof* enz. De Slavische liquidametathese werkt dus ook hier regelmatig. Ten slotte vinden wij ook hier: dat w wordt tot m in Milbe: *meome* en zwaluw: *šweoma*, dat w tot b wordt in wees: *bes*; ohd. werna: *böënekjo*, en dat w tot f wordt in warum: *worem* en *fĕrem*, evenals mutatis mutandis bij ons.

V.

DE TONGVAL VAN HOBGARTEN (KOMLOSKERT).

Hobgarten ligt in het Graafschap Zips en hoort dus juist nog tot Hongarije, maar vormt een Duitsch taaleiland te midden van een Poolschsprekende bevolking. Ongeveer 10 KM. hiervandaan liggen nog twee zulke Duitsche taaleilandjes: Kniesen (Gnězda) en Pudlein (Podolino), wier dialect wij ook even zullen vermelden. Alles wat ik hierover weet, dank ik aan Julius Grèb, die in het *Zeitschrift für deutsche Mundarten* van 1921 een kort artikel schreef over de *„Palatalisierung in der Zipser Mundart von Hobgarten"*, blz. 67—76. Ik moet mij dus ook alleen tot de mouilleering en palataliseering en de onmiddellijk verwante verschijnselen beperken.

§ 87. Mouilleering en velariseering van n + dentaal.

Na korte vocalen wordt te Kniesen de n voor dentaal trouw gemouilleerd. Wind: *venjt*, kind: *ksjenjt*, Winter: *venjtr*, blind: *blenjt*, sünde: *zenjde*, Dienstag: *denjstog*, lindern: *lenjdr*, hindern: *henjdr*, Hund: *henjt*, gesund: *gezenjt*, unter: *enjder*, gefunden: *gefenj*, binden: *benj*, Sonntag: *zenjtog*, unser: *enjzr*. Zie voor dit laatste woord Kaart 25.

In Hobgarten vinden wij den ouderen toestand, dat deze mouilleering van nd alleen optreedt na heldere vocalen, terwijl ze na donkere vocalen in ng overgaat: anzünden *ôntsenj* × *ônditsong* angezündet, schlingen: *šwenj* × geschlungen: *dišlong*. In de overige dialecten van de Zips verschijnt overal ng, dus *ôntseng*, *ongetsong*, *šleng*, *geslong*, Schlund: *šlonk* enz.

§ 88. Mouilleering van ng.

Te Hobgarten wordt ook ng gemouilleerd na heldere vocalen, dus Rötling: *rïdwenjtsj* en zoo eindigen alle woorden op *-ling* dus in 't enkelvoud op *-wenjtsj*, en in het meervoud op *-wenje*. Verder luidt springen: *šprenj*, anhängen: *ônhanj*, bringe her: *branj ār*, enge: *anj*, uitwringen: *aušbrenj*, zwingen: *tsvenj*, singen: *senj*, Finger: *fenjr*, mich hüngert: *henjrt mich*, der jüngste: *jenjste*.

§ 89. Labiovelariseering der l.

Labiovelariseering vinden wij behalve in den overgang van nd in ng ook hier weer vooral bij de l, gelijk wij reeds uit menig voorbeeld zagen; maar

verder wordt lang: *wank*, holden: *houdn*, kalt: *koud*, golden: *gouden*, Glocke: *guocke*, Wolke: *voutsje*, spülicht: *špiwisj*, klagen: *kwagu*, Glück: *tsjwetsj*, flicken: *fwetsjn*, Flecken: *fwatsjn*, gläsern: *gwäzern*, Flegel: *fwêgl*, Schlägel: *šwegl*, elder: *ewder*, flügel: *fwiglen*, Hagel: *hagu*, Fogel: *fogu*, Kugel: *kugu*, mangel: *mangu*, Angel: *angu*.

§ 90. PALATALISEERING VAN K EN G.

De palataliseering van k en g lijkt ook hier sprekend op die van Schönwald. Voor palatale vocalen of vocalen die vroeger palataal waren, wordt k tot tsj in ketting: *tsjetn*, kerk: *tsjirche*, koning: *tsjinig*, keine: *tsjene*, kaas: *tsjeze*, ketel: *tsjasu*, kern: *tsjärn*, kind: *tsjend*, ich komm maar *du tsjemst*, *er tsjemt*.

Ook binnen het woord en aan het woordeinde wordt k tot tsj, 1°, na palatale vocalen zooals dik: *detsj*, strik: *stretsj*, drek: *dratsj*, stuk: *štetsj*, rug: *retsj*, vlek: *fwatsju*, 2°, na n in vink: *fenjtsje*, denken: *danjtsjn*, drenken: *tranjtsjn*, zurück: *tsuretsj*, 3°, na r en l in melken: *maltsjn*, berg: *bärtsj*, volk: *foltsj*, sterk: *štortsj*, Markt: *mortsj*.

Eveneens wordt de g gepalataliseerd in gib: *djeb*, geven: *djän*, jähe: *djê*, jäten: *djätn*, gehen: *djin*, geld: *djand*, gern: *djärn*, gerst: *djärsjt*, Gärtner: *djärter*, geesel: *djêsn*, gordel: *djirtu*, Gedanken: *didankng*, gejagt: *dijäkt*; en verder weer in Zeiger: *zêdjr*, wagens: *vädjn*, regen: *rêdjn*, zegen: *zêdjn*, legen: *wêdjn*, Jäger: *jädjir*, sage: *zädje*, ziege: *tsidje*, Krieg: *kritsj*, Weg: *vaotsj*, gebeugt: *dibêtsjt*, gelegt: *diwêtsjt*, folgt: *foltsjt*, galg: *goldjn*, folgen: *foldjn*, Gebirge: *debirdje*, erwürgen: *droirdjn*.

Naar aanleiding hiervan polemiseert Grèb tegen Maria Semrau, dat tegen de gelijkenis met het vlak nabij gelegen Poolsch de gelijkenis met het ver afgelegen Friesch hier toch niet in aanmerking kan komen. En dat is waar, maar toch niet zoo afdoende als hij meent, gelijk wij hierboven naar aanleiding van Maria Semrau's besluit reeds hebben te kennen gegeven.

§ 91. ONTRONDING.

Ten slotte vertoont zich hier, gelijk menig voorbeeld reeds bewees, ook weer een consequente delabialiseering als Hund: *henjt*, gesund: *gezenjt*, Bund: *benjt*, zu Grunde: *tsu grenjde*, unter: *enjder*, gefunden: *defenj*, König: *tsinig*, Königen: *tsjinijn*, töricht: *têrich* enz. enz.

VI.

DE TONGVAL DER THORNER STADT-NIEDERUNG.

Dit zijn eenige dorpen in de nabijheid van Thorn, over wier tongval Edw. Wagner in 1912 te Köningsberg een dissertatie schreef met den titel: *Über die Mundart der Thorner Stadtniederung*. Wij kunnen hierover heel kort zijn: De Thorner Stadt-niederung heeft met onze besproken Nederlandsche dialecten het volgende gemeen:

§ 92. VELARISEERING EN ONTRONDING.

1⁰. de ontwikkeling der g uit de ųų, (evenals bij ons in ruw: ruig), klauw: *kloge*, blauw: *blåg*, mouw: *moge*, Paul: *Pauwel*, *Pågel*, ruw: *roeg*, pauw: *pågloen*.

Ook hier oefent de l + dentaal op de a een labiovelare aantrekking uit:

2⁰. wald: *wold*, alt: *olt*, kalt: *kold*, bald: *bol*, falten: *folle*, halten: *holle*.

3⁰. Velariseering van nd in hinten tot *hinger*, *hingen*.

4⁰. Delabialisatie in spreu: *sprij*.

§ 93. REGRESSIEVE ASSIMILATIE EN OPEN-SILBENTENDENZ.

De regressieve assimilatie in den verleden tijd der zwakke werkwoorden werkt juist als bij ons in Limburg.

ich rede : red × ich redete: *rēdd*
ich heize: böte × ich heizte: *bödd* } met duidelijke consonantrekking.

hopen : håpe, ik hoopte: *ich håbd*
koken : kåke, ik kookte: *ich kåGd*
juichen : juiche, ik juichte: *ich jugd*
brauchen: bruche, ich brauchte: *ich brugd*
schicken : šecken, ich schichte: *ich šeGd* } beide consonanten zijn stemhebbend.

VII.

VERDERE DUITSCH-POOLSCHE TONGVALLEN.

Als wij nu op onze Kaarten nr 21, nr 22 en nr 18 nog zien, dat behalve de reeds aangehaalde dialecten: nog twee compacte groepen in Oost- en Westpruisen eenerzijds de mouilleering van *kinjd*, de velariseering van *hungd* en dergelijke, en anderzijds de jotiseering der vocalen vertoonen, waarvoor ik het woord Haus: *hius* tot voorbeeld gekozen heb, dan zal men waarschijnlijk mij wel toestaan te besluiten, dat wij hier aan de Poolsche grens: de concurrentie tusschen het Praeslavische en het Noordsche ras op allermerkwaardigste wijze al dezelfde opvallende afwijkingen in de Duitsche klanken zien bewerken, als wij ten onzent in Nederland hebben gevonden.

VIII.

BIOLOGISCHE BRUGGEN DOOR DUITSCHLAND HEEN.

Doch hierbij hoeven wij het niet te laten: want nu liggen er bovendien door Duitschland heen nog eenige heele of half afgebroken bruggen, landtongen en relict-eilandjes, die onze beide Oostelijke en Westelijke terreinen op de schoonste wijze verbinden. Hiervan althans een beknopt overzicht te geven, is dus nu nog onze laatste maar dankbare taak.

§ 94. DE VELARISEERING HINTEN: HINGEN.

De mooiste dezer bruggen heb ik op een aparte kaart gebracht: nr 20 bij § 68; het is de isoglos van hinten: *hingen*, die van Polen uit midden over

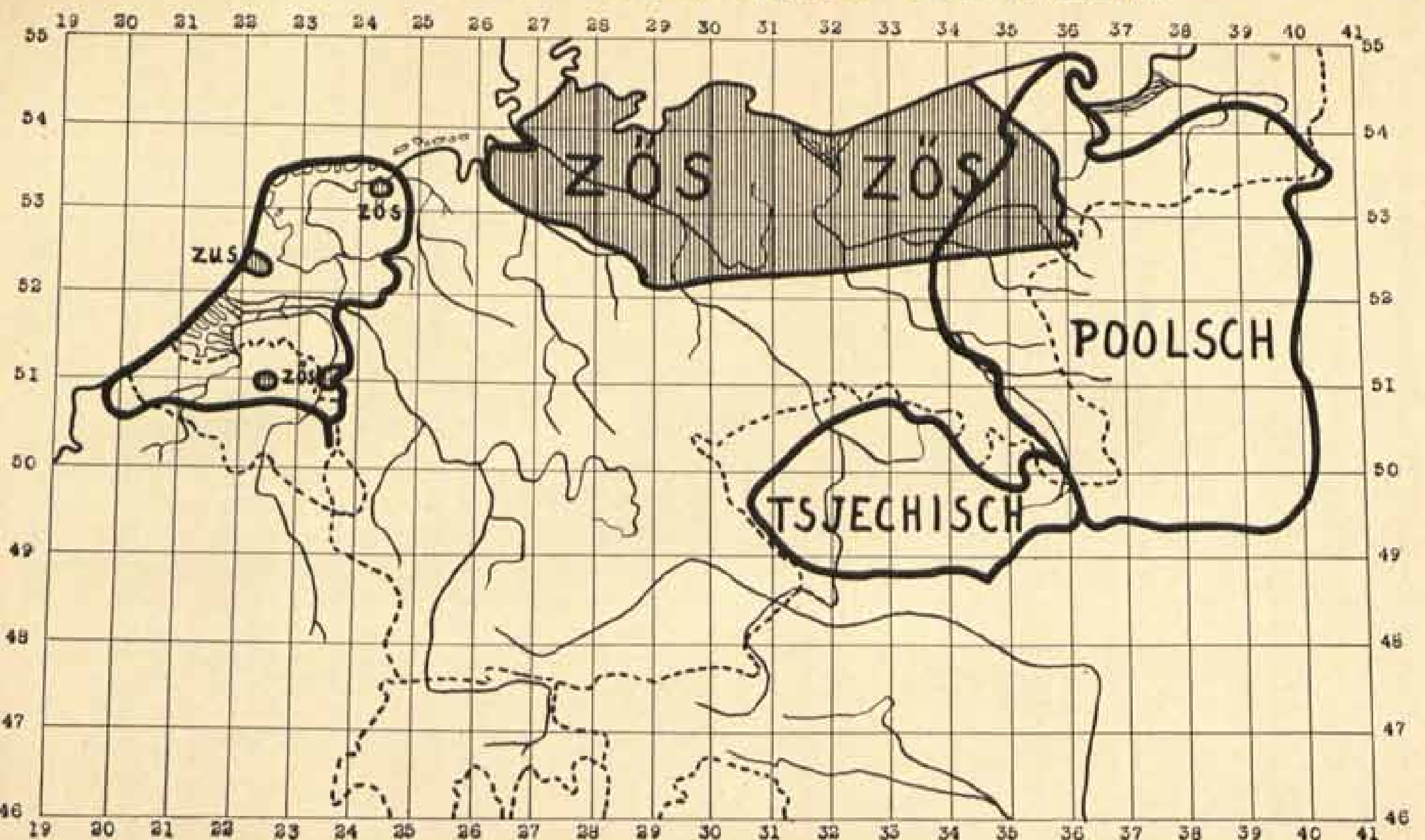
Thüringen, waar ook nog altijd *Keind* en *höngd* gezegd wordt, recht over het Rijnland met zijn *honk* op Middenlimburg afloopt. Wagner en Baader hebben van deze kaart een juist omgekeerde interpretatie gegeven, en hierin het spoor gezien onzer landverhuizers der 13de en 14de eeuw, die met het „Naar Oostland willen wi varen" op de lippen naar Thüringen en Brandenburg zijn getrokken. Maar dat verklaart slechts de Westelijke helft van de brug; en is geheel in tegenspraak met haar breede vorm aan de Poolsche grens, die juist bewijst, dat de richting van het Oosten naar het Westen is gegaan; terwijl die Nederlandsche gelukzoekers uit de late Middeleeuwen, slechts langs de bekend gebleven straten trokken, en zoo de brug hier in het Westen misschien in stand hebben gehouden, maar ze niet hebben gebouwd. Dat heeft de Praeslavische landverhuizing uit het jaar 300 gedaan, waarvan in Thüringen en het Rijnland nog zooveel andere relicten zijn blijven hangen.

§ 95. De labiovelariseering zes: zös.

Maar zoo hebben wij nog een tweede brug, namelijk die van zös voor zes met een labiovelariseering van den klinker onder invloed der harde s (uit de assimilatie van ch en s in sechs ontstaan). Deze is echter in Oostfriesland in den lateren tijd verbroken. Maar dat zij eenmaal tot in Nederland heeft gereikt, bewijzen de vindplaatsen van *zös* in Nederland. Zie Kaart 23 op de volgende bladzij.

§ 96. De éénе naam voor been en voet.

En om er ook eens een kenteekenend argument buiten de klankleer in te halen, heb ik U op deze kaart de brug van Bein geteekend. U weet, de Slavische omgangs-talen hebben maar *één woord voor been en voet* namelijk Russ. en Po. *noga*, Tsjechisch *noha*. Welnu, kijk nu eens aan, wat een prachtige landtong van dit Slavisch woordgebruik nu weer door heel Oostduitschland tot in Thüringen reikt. In heel deze streek is in de volkstaal het woord *Fuss* onbekend, en gebruikte men voor: het 8ste zinnetje van Wenker: Mijn voeten doen pijn: *Meine Beine thun Weh*. Welnu, eenmaal heeft die landtong nog verder gereikt, want op de kaart van Wrede duikt vanaf het Rothaargebergte en het Sauerland tot aan den Rijn, weer hetzelfde eigenaardige woordgemis op; en tenslotte is het andere bruggenhoofd ten Westen nog overlangs onze zeekust, waar men in Winklers *Vertalingen van den Verloren Zoon*, voor het zinnetje: Geef hem schoenen aan de voeten, trouw van Texel tot in Utrecht, Soest en Westvoorne steeds weer zegt: *Geef hem schoenen aan de been*. In het Zuidoosten van ons land, vooral in Limburg gebruikt men in de platte taal noch been, noch voet, maar het ook weer eenige woord *poot*: *poet*; zoodat hiermee reeds de verbinding van ons bruggenhoofd met den Rijnlandschen pijler is gevonden. De geheele Bein-been supplementeering voor voet is een Slavisme zoowel in het Oostduitsch en Rijnduitsch als in ons

Kaart 23. De labiovelariseering van zes tot zös.

Hollandsch idioom. Te Utrecht moet het een nalatenschap van het oude Wiltenburg wezen. Zie Kaart 24 op de volgende bladzij.

§ 97. Het Ingvaeonisme uns: us.

Ten slotte is ons ook het bekende Ingvaeonisme van ons: oes, os en uus van hetzelfde Praeslavische ras toegekomen. Want niet alleen is de vocaliseering der n voor spiranten een der meest bekende Nieuwpoolsche taalwetten, maar de pas verschenen kaart van den grooten *Deutschen Sprachatlas,* aan wien ook al mijn andere Duitsche taalgeographische gegevens zijn ontleend, vertoont ons weer duidelijk een brug van Polen naar hier, waar echter het middenstuk van Mecklenburg is uitgeslagen. Maar dat deze beide stukken vroeger aan elkander hebben gezeten, weten wij uit het Middelnederduitsch, dat ook voor Mecklenburg talrijke ūs-vormen heeft bewaard. „Ältere Texte zeigen, selbst im Ostelbischen, *ûs* in stärkerem Verhältnis neben *uns*", zegt Agatha Lasch in haar *Mittelniederdeutsche Grammatik* (Halle 1914) blz. 215 Anm. 6. En hiermee meen ik dat na al het overige, ook het heele Ingvaeonismen-probleem tot een begrijpelijk onderdeel van het Nederlandsch Praeslaven-vraagstuk is opgeklaard.

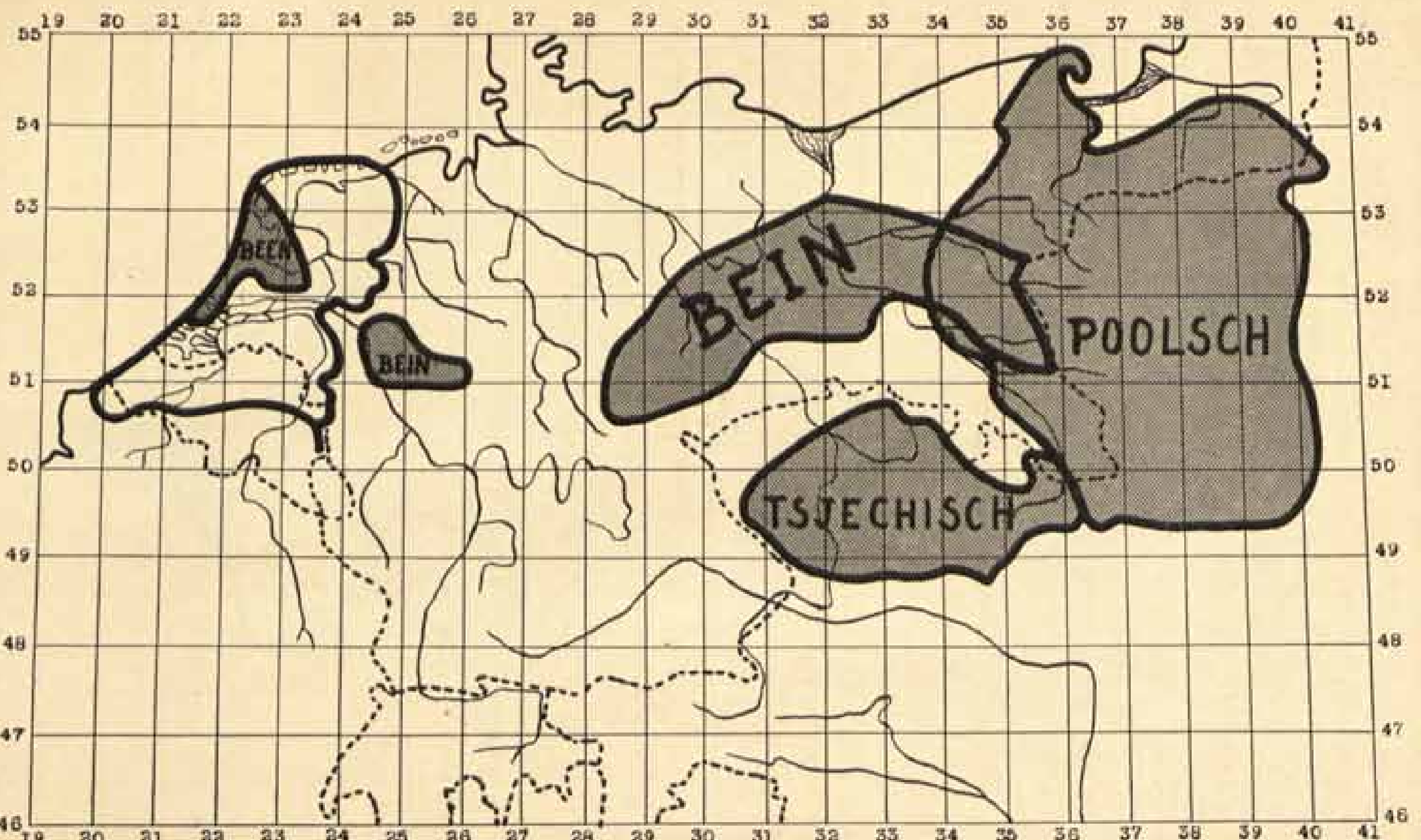
Wij zien echter op Kaart 25 een merkwaardige samenwerking van Polen en Tsjecho-Slowakije. De gedelabiovelariseerde *ins* en *eis*-vormen lijken toch niet alleen uit het Poolsch maar ook uit het Tsjechisch naar Luxemburg gekomen. Dat bewijzen de *ins*-gebieden, die ten noorden en Zuiden vlak bij het Tsjechisch aansluiten, en via het Schwabische *eis*-gebied naar Luxemburg zijn gegaan. Vergelijk hiermee Kaart 26.

§ 98. De Brabantsche diphtongeering.

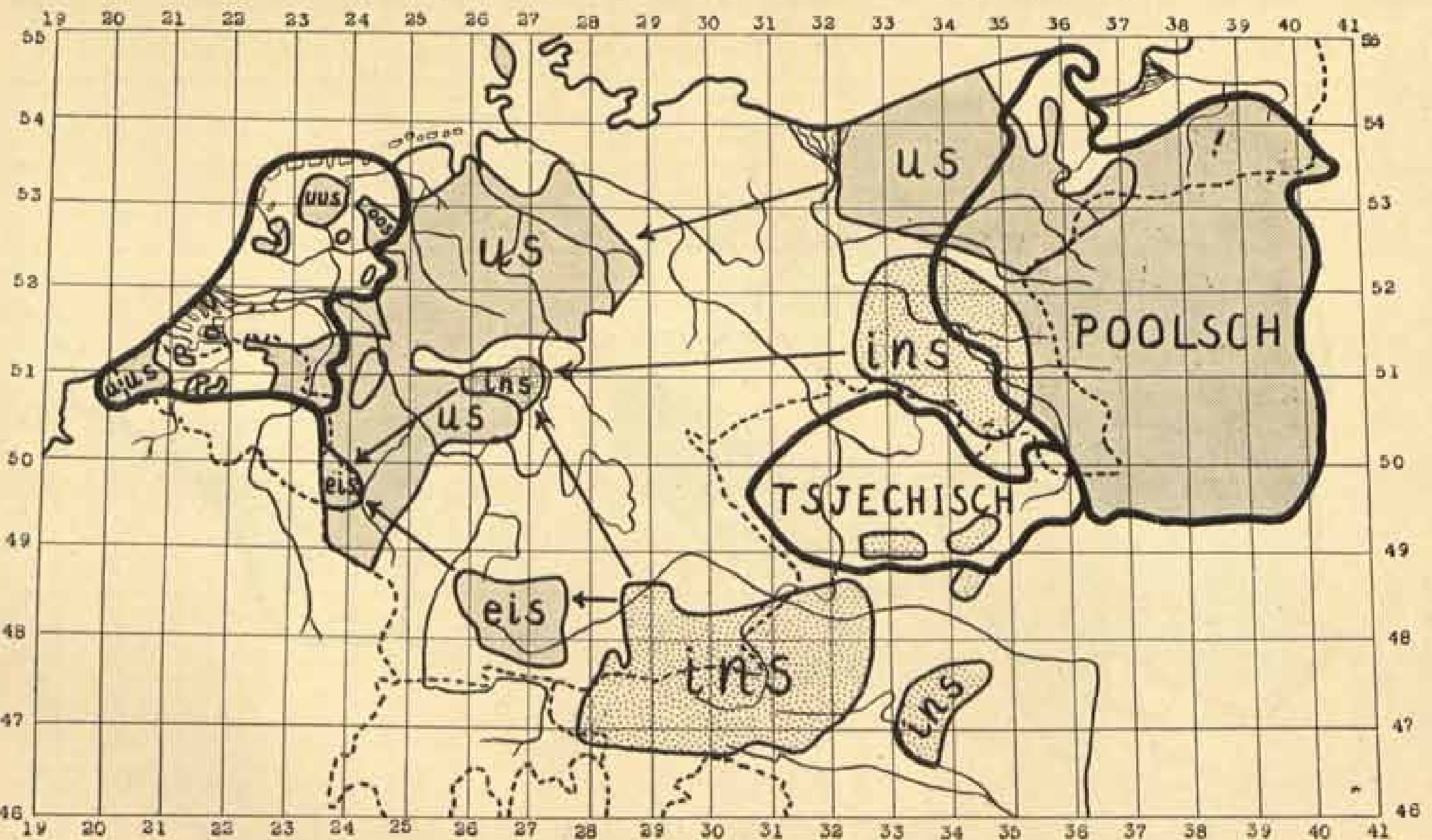
Maar dan ligt ook de weg door Europa dien onze Brabantsche diphtongen reeds hadden afgelegd, eer dat ze in het Brussel der 15de eeuw verschijnen, op Kaart 12 klaar voor onze oogen. Ook deze vormen komen niet alleen uit Polen, maar ook uit Bohemen, gelijk trouwens de Tsjechische taalgeschiedenis ons getuigt; maar nu nog stralender uit de vergelijkende taalgeographie wordt bewezen. Want ook deze diphtongeering verschijnt gelijktijdig ten Noorden en ten Zuiden van het Tsjechisch taalgebied; en plant zich weer voort naar het Westen, om dit maal via Champagne en het Waalsch der Ardennen in Zuidbrabant te belanden. Maar de determinatie van den gekozen weg, hangt hier niet af van het verkeer, maar van de gelijke articulatiebasis der bewoners van het weggebied.

§ 99. De Nederduitsche diphtongeering.

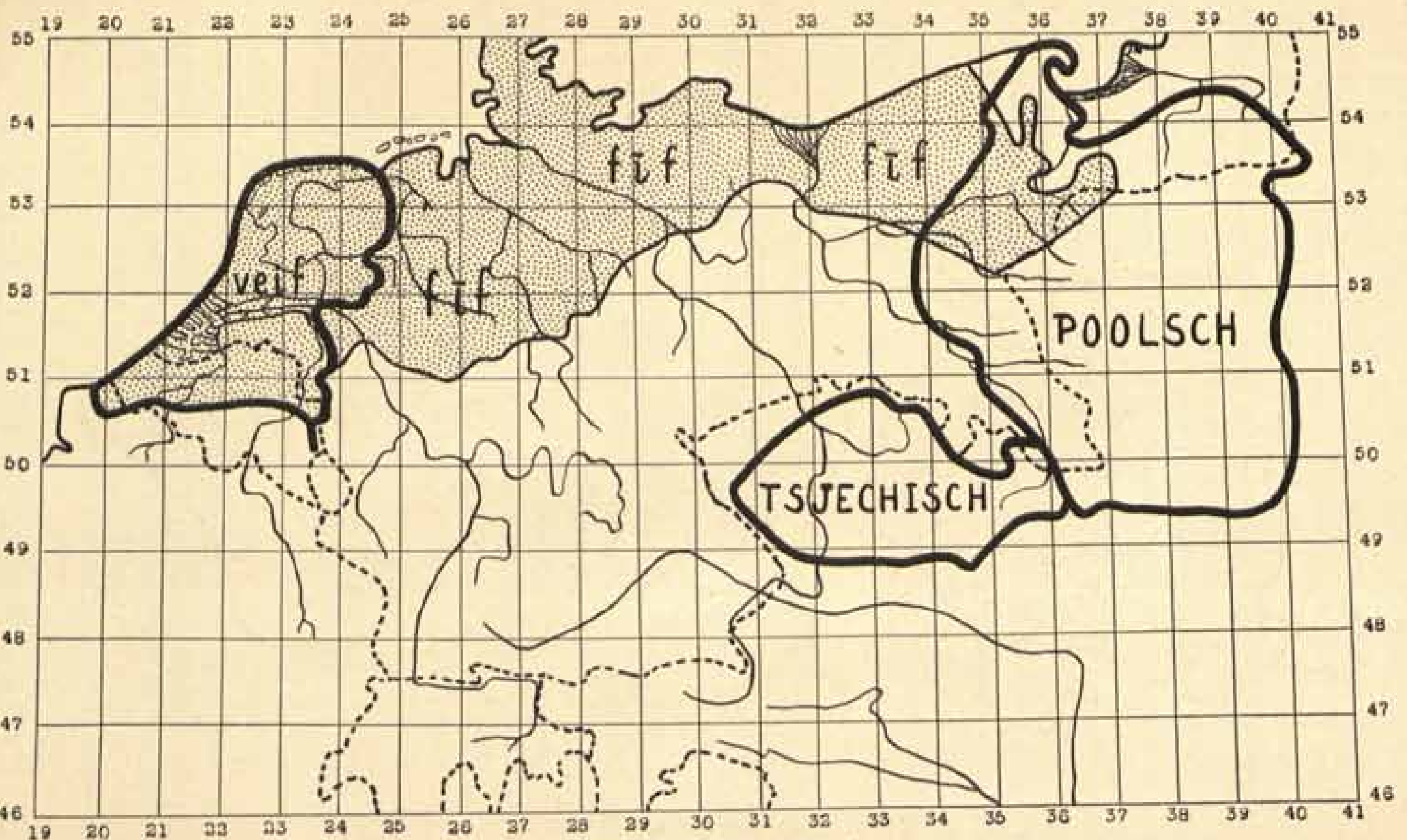
Dat wij evenwel hierbij ook den Poolschen invloed niet gering mogen achten; blijkt uit Kaart 13 der Nederduitsche diphtongeering van ē en ō,

SLECHTS ÉÉN WOORD VOOR BEEN EN VOET.
BEEN
BEIN
BEIN
POOLSCH
TSJECHISCH

Kaart 24.

Kaart 25. Uns: ûs en ins: eis.

Kaart 26. fimf: fif: veif.

waarin Polen, blijkens de geographische verbreiding weer duidelijk de hoofdrol speelt. Ik heb dus niet verkeerd gedaan, met ook de Brabantsche diphtongeering met de Praeslavische articulatiebasis in verband te brengen. Maar hiermee moet ik eindigen. Want ik ben tot de grens van mijn opgaaf gegaan en met Bohemen hier binnen te halen, loop ik, alhoewel er ook vele Praeslaven onder de Tsjechen zijn, toch misschien het gevaar: het daar domineerende Alpiene ras hierbij te betrekken, dat ook in ons land een rol van beteekenis heeft gespeeld. Immers ik heb vandaag eigenlijk met U gesproken over het aandeel dat de Praeslavische articulatiebasis in de geschiedenis der talen in en rond Nederland heeft gehad. Geve de Almachtige God der Wetenschappen mij de kracht en het licht om U een volgenden maal met een verhandeling over den invloed der Alpiene of der Noordsche articulatiebasis op de Nederlandsche taal, de mij niet verborgen leemtes van mijn huidig betoog te mogen aanvullen.

§ 100. Aanvullingen.

Aangezien tusschen het begin van Februari, toen deze Voordracht gehouden werd, en het afdrukken, vijf maanden zijn verloopen, kan ik nu nog naar eenige nieuwe publicaties verwijzen, en een paar kleine aanvullingen hieraan toevoegen.

Blz. 1. Noot 6. De derde Poolsche parallel, gelijk Van Wijk die in zijn Inaugureele rede blz. 9 en 10 vermeldde, houdt geen steek, daar de Limburgsche Schärfung-silbe geen overlange „circumflexus-betoning" heeft,

maar juist korter is, dan de lange sleeptoonsilben, „denn die geschärften laute sind ja kürzer als die gewöhnlichen längen", of „der stosston verursacht Vokalkürzung" zegt terecht Frings in P.B.B. 58, 1934, blz. 113 en 117. Ik geef graag de mogelijkheid toe, dat „die geschärften laute" van thans, vroeger overlang zijn geweest; maar dat vraagt een gevaarlijke reconstructie, zoodat wij op het oogenblik met deze parallel niets verder komen.

Blz. 2. Over den Wiltenburg schreef Collega Schönfeld een samenvattend artikel in het *Leidsche Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, Deel 54, Aflev. 1. Jammer, dat het niet eenige jaren eerder verschenen is. Zoolang wij namelijk van Praeslavischen of Slavischen invloed op Nederland niet het flauwste vermoeden hadden, was het up to date. Door de hier meegedeelde feiten is echter het argumentum ex silentio zóó overvloedig gelogenstraft, dat de kritische conclusie van titel en studie onhoudbaar is geworden. Maar noteeren wij dankbaar de zóó frequente getuigenissen, die nu wel degelijk op historische feiten blijken te berusten in plaats van op een „geleerdensage".

§ 37. Hier heb ik vergeten uitdrukkelijk te wijzen op de mooie omspringing van de stijgende in de dalende diphtong ia in aai, in de kerke: *kiake*: *kaaike*. Evenals *kaaike*, zijn ook al die andere vormen met aai, voor a of e + r + labiaal of velaar uit zulk een metathesis ontstaan.

§ 41. Naar voorbeelden van kringbaan-differentieering der diphtongen heb ik in het Friezenveensch niet gezocht. Bij een later doorzien van het materiaal troffen wij echter voorbeelden als stoelen: *stouwele*: *stèuwle*, genoegen: *genouwgn*: *gnèuwgn*, hij droeg: *drouwg*: *drèuwg*, hij sloeg: *slouwg*: *slèuwg*, pruik: **proiwke*: *prawke*, duiten: **doiwte*: *dawte*, spuiten: **spoiwte*: *spawte*: *späwte*. Daar wij bij het uitvragen niet op dit verschijnsel gelet hebben, is hier waarschijnlijk bij een zorgvuldig onderzoek ter plaatse, nog wel meer over te vinden.

§ 46. Over *de Assibilatie in de Oudfriese oorkonden* schreef J. J. Loopstra een dissertatie, Haarlem 1935, die over verschillende punten nieuw licht heeft doen opgaan. Maar al zijn nieuwe feiten wijzen erop, dat wij hier met de inwerking van een articulatie-basis te doen hebben, die slechts aan een deel der spraakmakende gemeente eigen is. Vandaar eenerzijds de fel optredende mouilleering en palataliseering, en anderzijds de tallooze uitzonderingen, en de spoedig optredende assibilaties. Zie zijn laatste bladzijden 141—148.

§ 54. Mijn voorspelling is uitgekomen. Bij een bezoek, dat ik met eenige leerlingen in de Paaschweek van 1935 aan Schiermonnikoog gebracht heb, noteerden wij de volgende vormen: drie *trooi*: *troe*ᵊ*j*; mede: *mooi*: *moe*ᵊ; sleutel, kei: *kooi*: *koe*ᵊ*j*; hij kraait: *krooit*: *kroe*ᵊ*t*; taai: *tooi*: *toe*ᵊ*j*.

Verder konstateerden wij, dat aan de Oudgermaansche lange u (oe) een

zuivere korte Russische y (ы) beantwoordt, b.v. buurman: *byrman*, muis: *mys*, huis: *hys*, schuur: *schyn*, gebruiken: *jebryke*, pruimen: (mv.) *prymn* enz. Ook de Germ. lange ō gaat in een y over, zoo: bloed: *blyd*, boek: *byk*, goed: *gyd*, roet: *ryt*, roepen: *rype*, hoesten: *hystje*, broeder: *bryr*, school: *schyle*.

Ten slotte komt diezelfde y ook voor in honderd: *hyndəd*, zij konden: *kyᵊne*, hij zou: *zyə* en hij wou: *wyə*, waar ze waarschijnlijk (juist als in de Ukraïne) uit *hjoendərd*, *kjoenə*, *zjoeə* en *wjoeə* aan het eind der kringbaan is ontstaan.

Opvallend was, dat een onzer beste proefpersonen duidelijk erkende, dat deze klank diep uit de keel kwam, en telkens, als die klank in een woord voorkwam, met zijn vinger naar den Adamsappel wees.

§ 96. Het been-voet-argument is nog sterker dan ik dacht. Door de inrichting der zinnetjes van Wenker, waarin wel *Fuss* maar niet *Bein* voorkomt, kon ik op de kaart alleen de streken aangeven, waar alléén *Bein* voorkomt. Maar nu deelt P. Kretschmer op blz. 110 zijner *Wortgeographie* mee: dat ook omgekeerd *Fuss* voor fra. jambe gebruikt wordt in het Zuiden van Beieren, Würtemberg en Baden, heel Oostenrijk en Zevenburgen. Ook in den Palts en Elzas wordt meestal met Fuss: ook het heele been bedoeld; zoodat deze kaart behalve den Poolschen uitlooper in het Noorden met *Bein*, ook nog een veel verder reikenden Tsjechischen uitlooper in het Zuiden moest hebben met *Fuss*; en ons Limburgsch *poot* dus bij beide landbruggen aansluit. Maar Kretschmer toont ook nog, dat dit verschijnsel reeds in 1616 is opgemerkt en wijst in verband hiermee nog op een ander feit uit den nieuweren tijd. „Merkwürdig ist nun, dass auch die Deutschen in Petersburg *Fuss* für norddeutsches *Bein* gebrauchen. Vasmer schreibt es dem Einfluss von russ. *noga* zu, das beide Bedeutungen „Fuss" und „Bein" vereinigt." Verlangt hiervoor dus iemand nog meer bewijzen?

§ 97—99. Dat mijn hoofdstelling voor het Nederlandsch: dus mutatis mutandis, maar in zeker even sterke mate, voor de Noord-, Middel- en Zuid-duitsche dialecten geldt, heb ik op verschillende plaatsen van mijn boek laten doorschemeren, maar omdat ik er bij de Duitsche dialectographen, behalve het in § 30 blz. 87 geciteerde, niets over vond, heb ik dit totnutoe nergens nadrukkelijk uitgesproken. Ik durf dit hier nu doen, wijl althans de Duitsche Anthropologen hier ondertusschen zelf mee voor den dag zijn gekomen. Kort geleden verscheen een boek *Vineta* getiteld, van F. Merkenschlager en K. Saller, bij den uitgever Korn te Breslau 1935. De ondertitel luidt: *Eine deutsche Biologie von Osten her geschrieben*. (het boek is met vele afbeeldingen en kaarten geïllustreerd). Voor het eerst wordt hierin de rol geschetst, die de Wendische aard in het ontstaan van het Duitsche volk heeft gespeeld. Ik stel mij hierin geen partij, want ik las reeds een recensie die sprak van overdrijving, en ik heb nog geen tijd gehad om dat te onderzoeken. Ik beperk mij ertoe den bescheiden lezer naar dit boek te verwijzen.

INHOUD

BLADZ.

INLEIDING.

TAALKAARTEN

ERRATA.

blz. 34 8ste regel van boven SP in PS moet zijn PS in SP.
blz. 41 4de „ „ „ ((vette)) a : moet zijn ā :
blz. 70 6de „ „ „ ((vette)) v „ „ u
blz. 70 10de „ „ onderen ((vette)) u „ „ ū
blz. 70 3de „ „ „ ((vette)) e^2 „ „ $\bar{e}^1$
blz. 78 17de „ „ boven : 1300—1400. moet zijn 1350—1400.
blz. 78 18de „ „ „ : Van 1400—1600 moet zijn In 1500.
blz. 119 2de „ „ „ : § 37 : moet zijn blz. 114 voetnoot 1.
blz. 119 7de „ „ „ : na enz. voeg in : Zie kaart 13 blz. 80.

blz. 120, laatste regel onder de kaart voeg bij : In Zuidnederland is het jä-gebied ontleend aan de tegenwoordige kaart voor *paard*. In Friesland is het jä of liever jı-gebied ontleend aan de kaart voor *boenen*. Zie kaart 19 op blz. 136.

blz. 186 19de regel van boven : na *Fuss* schrap *ook*.
blz. 186 20ste „ „ „ : na *deze kaart* voeg in nr. 24 op blz. 181.

[illegible] N.C.

"*A book that is shut is but a block*"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book clean and moving.

S. B., 148. N. DELHI.